

20 СЕПТЕМБАР 1936

Л. бр. 15274

И. бр. П-135

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС

ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

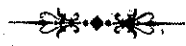
Издаје

А. БЕЛИЋ

Уређују:

А. БЕЛИЋ, СТ. М. КУЉБАКИН, СТ. ИВШИЋ и ФР. РАМОВШ

КЊИГА XV

БИБЛИОТЕКА
СЕМНАРА ЗА ЈУЖНОСЛОВЕНСКЕ ЈЕЗИКЕ
И ОПШТУ ЛИНГВИСТИКУ
 Инв. бр. 112308
 Сигн. 15274 VIII
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

ШТАМПА ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
БЕОГРАД 1936

ТОПОЛНО ФАКОНАТРОСОНЖУ

СМЕТНО РАЧУНАРСТВО

УКЛОНЈИТЕЛНИ И ПИШОЉИ ПРАВИЛА И ПОСЛОВИЦА

САДРЖАЈ

Књига XV

САДРЖАЈ XV КЊИГЕ

Расправе и чланци

	СТРАНА
1. Р. Бошковић: Развитак суфикса у јужнословенској језичкој заједници	1—155
2. М. Вудимир: Redukcija čestih glasova i obimnih glasovnih skupova	155—165
3. А. Белић: О реченичном акценту у каставском говору	165—170

Прилови

1. Миливој Павловић: Неке особине горњореканскога говора — Поводом једног чланка о Горњореканцима	170—181
2. А. Клаић: О подравском акценту и квантитету	181—184

Хроника

1. А. Б.: Антоан Меје (некролог)	184—187
2. А. Белић: IV-ти Интернационални лингвистички конгрес	187—192

Критика

1. А. Белић: Галички дијалекат и питања у вези са њим	192—215
2. М. Решетар: Ново издање свих Његошевих дјела	215—232
3. А. Белић: <i>Радосав Бошковић</i> , Развитак суфикса у јужнословенској језичкој заједници. Библиотека Јужн. фил. 6	232—246
4. А. Б.: <i>Васо Томановић</i> , Акцент у говору села Лепетана (Бока Которска). — Библиотека Јужн. филолога 7. — Прештампано из ЈФ XIV, 1937 г.	246—251

5. А. Белић: *M. Hraste, Čakavski dijalekat ostrva Nvara*. — Библиотека Јужнословенског филолога 8. Прештампано из ЈФ XIV, 1935, 1—55. Са једном картом. Београд 1937 251—260

Библиографија

Скраћенице	260
I Филозофија и језик	261
II О прасловенском језику и словенским језицима	261
III Етимологије, историја речи, тумачење речи, збирке речи	261
IV Несловенски језици	267
V Старословенски језик	269
VI Српскохрватски језик	
а) Фонетика (експериментална, физиолошка, фонолошка)	269
б) Граматика и граматичка питања	270
в) Савремени књижевни језик	273
г) Дијалекти	278
д) Текстови стари и нови, издања; њихова критика, порекло итд.	279
ђ) Историја српскохрватског језика	282
VII Речници стари и нови српскохрватског језика (српскохрв. и ког страног језика)	282
VIII Биографије, аутобиографије и сл. грађа	283
IX Библиографија	283
X О становништву, насељима, њихову пореклу	284
XI Различно	285
XII Словеначки језик	286

Регистар

I Предметни регистар	298
II Регистар речи	301
III Регистар писаца	304

Развитак суфикса у јужнословенској језичкој заједници

А

Општи део

I. Упоредна наука о словенским језицима за дуго није могла да утврди шта управо значи данашња практична и стварна блискост јужнословенских језика: да ли данашњи јужнословенски језици према језицима источне и западне словенске групе и у генетичком погледу значе једну целину, да ли се, према томе, може говорити о заједничкој епоси њихова развитка, о *јужнословенском прајезику*, или је њихова међусобна блискост само израз доцнијег географског, територијалног распореда словенских језика. Не мислим овде улазити у историјат целога овог питања: не мислим износити како се питање јужнословенске језичке заједнице кретало од првих почетака славистике до радова Јагићевих у овом правцу. О томе читалац може наћи у расправи проф. Белића „Језичко јединство Срба, Хрвата и Словенаца код Ђ. Даничића“ (Даничићев зборник 28—72), и у чланку ван Вејка „O stosunkach pokrewieństwa między językami południowo-słowiańskimi“ (Pr. fil. XI 94—113), — да друге радове ове врсте и не спомињем. За нас је важно једно: да је питање јужнословенског прајезика већ после расправа Јагићевих „Ein Kapitel aus der Geschichte der südslavischen Sprachen“ (A. sl. Phil. XVII 47—87) и „Einige Streitfragen“ (ib. XX 35—36) као *иштање*, углавном, скинуто с дневнога реда: јужнословенски су језици, пре него што су се формирали у данашњем свом облику, преживели јужнословенску језичку заједницу. Али то ни најмање не значи да су и карактеристичне црте у целокупној граматичкој структури данашњих јужнословенских језика, оне које их према језицима источне и западне словенске групе карактеришу као једну генетичку целину;

још и данас систематски проучене. Штавише, може се рећи да се у овом правцу изван фонетике и морфологије није ни ишло. Широка област јужнословенске синтаксе, речника и наставака за грађење речи, која ће несумњиво дати највише за разумевање и доцнијег међусобног односа јужнословенских језика и историског односа свих њих као целине према осталим словенским језицима — није готово ни такнута. И нема никакве сумње да је и сав скептицизам према јужнословенском прајезику долазио од природе самих критерија којих су се у питању јужнословенске језичке целине научници држали: од тога што је узимана у обзир само *фонетика* и *морфологија*. И може се рећи да је он донекле био и оправдан; јер, заиста, главна фонетска црта која се сматра као јужнословенска, развитак прасловенских група *er, el, or, ol + cons.*, пре личи, сама за себе узета, на прасловенску дијалекатску изоглосу која је обухватала и оне дијалекте прасловенског језика који су у даљем језичком развоју дали данашњу чешкословачку групу, него на продукат специјално јужнословенске епохе језичког развоја. Ово вреди и за све остале гласовне црте које се наводе као црте јужнословенске: све се оне, у извесној мери, срастају и изван јужнословенских језика. А онда друга главна црта, можда исто толико фонетска колико и морфолошка, развитак „*назалног*“ *ѣ*, ма колико и фактички само јужнословенска, остаје усамљена и као таква нема много вредности као знак јужнословенског прајезика. Не треба, онда, нарочито ни истицати да само систематско проучавање заједничких црта свих јужнословенских језика у погледу синтаксе, речника и развоја наставака за грађење речи може дати праву слику заједничког развоја јужнословенских језика од прасловенског језика до њихова издвајања у засебне словенске језике.

2. Рекао сам већ да се о јужнословенском прајезику досад говорило само на основу фонетских и морфолошких црта. Као одлика његове синтаксе — истицао је само велики развитак свезе *да* (Јагић, А. sl. Phil. XX 36). Моја расправа била би први покушај да се заједнички развитак јужнословенских језика покаже и преко развоја наставака за грађење речи у њима, тј. да се и са ове стране даде ближа карактеристика јужнословенске епохе језичког развоја. И одмах ћу рећи да нам развитак наставака за грађење речи у јужнословенским језицима у неким случајевима заиста даје сигурне доказе о њихову некадашњем заједничком животу. Али морам и додати да је само питање, да ли наставци за гра-

ђење речи дају нешто за одређивање јужнословенске језичке заједнице или не, као питање већ одавно позитивно решено. Дао је на њега позитиван одговор први проф. Белић у својој расправи о развоју деминутивних и амплификативних наставака у словенским језицима, истакавши разлику између јужнословенских језика са једне и источних и западних словенских језика са друге стране у погледу развоја деминутивних наставака с елементима *k* и *s* (А. sl. Phil. XXIII 136). Како проф. Белић, у зависности од природе своје расправе, у овом правцу није даље ишао од горње констатације, остало је да се покаже и који све наставци имају примене у одређивању заједничке епохе језичког развоја свих јужнословенских језика и какав је њихов значај у овом погледу. То сам и узео за предмет ове своје расправе.

3. Обиле наставака за грађење речи, и именичких и придевских, битна је карактеристика прасловенског језика. Уместо 98 наставака индоевропског прајезика, прасловенски их има преко 150 (исп. код Лоса, Gramatyka polska II 8—9). То значи да је у њему створен и велики број нових наставака, без обзира на који начин. Сви се, према томе, наставци прасловенског језика могу поделити на две групе: на старе, наслеђене, индоевропске и нове, словенске наставке. За нас је ова подела од значаја само у једном правцу: да констатујемо да наставци који су карактеристични за јужнословенску епоху језичког развоја допиру најдаље до прасловенског језика. Сви су они, дакле, из групе нових, прасловенских наставака. Томе није потребно нарочитог коментара. Само су ови наставци или по својој семантичкој „неизражености“ — по својој широкој потреби, — или по морфолошком простирању употребе своје или по својој општој гласовној структури пружали могућности да у њихову доцнијем историско-функционалном развоју дође до изражаја извесна неједнакост која има примене у одређивању сродничких односа међу словенским језицима. Наравно не сви, већ само неки од њих. И цело питање развоја наставака за грађење речи у засебном животу словенских језика своди се, у ствари, на питање функционалног развоја ових нових наставака у њима и на однос појединих словенских језика у овом правцу према прасловенском стању.

4. Сад ћу, без икаква даљег увода, прећи на саме наставке за које мислим да је њихов развитак карактеристика јужнословенског прајезика у погледу развоја наставака за грађење речи уопште. И поделићу их на две групе:

1. Наставци који су само функционално, по великом развиту неких значења својих — јужнословенски, а по своме пореклу, продукт су прасловенске епохе језичког развитака; они су готово сви познати и осталим словенским језицима.

2. Наставци који су и структурно, по свом општем гласовном склопу, и функционално, по свом семантичком развиту — јужнословенски наставци; за које, дакле, други словенски језици — не знају.

У прву групу иду:

а) деминутивни наставци — сем наставка *ice* — с елементом *c*: *icъ* ($\leq ikъ$) у старословенском, српскохрватском и словеначком језику, *ica* ($\leq i-ka$), *ьсѣ* ($\leq ѣkъ$), *ьсе* ($\leq ѣko$) — у свима јужнословенским језицима,

б) наставак *ica* у моционој служби у категорији изведених речи, углавном оних на *аѣ* и *аѣ* — у свима јужнословенским језицима,

с) његов дериват *ъn-ica* као наставак за *nomina loci* — исто тако у свима јужнословенским језицима и

д) наставак *itъ* — деминутивни наставак у старословенском (*иштѣ*), српскохрватском (*ic*) и словеначком језику (*ič*).

У другу групу спадају:

а) наставци *l-ъja* (с дериватима *al-ъja*, *il-ъja*) у бугарском (*ла*), српскохрватском (*lja*, *ilja*, *alja*) и словеначком (*lja*, *ilja*, *alja*) језику и *aljka* (*iljka* итд.) у сва три ова језика; први као наставак за *nomina agentis*, а други као наставак за *nomina instrumenti* у српскохрватском и словеначком језику, а за обе категорије: и за *nomina agentis* и за *nomina instrumenti* — у бугарском језику,

б) деминутивни наставак *ice* ($\leq ѣѣce \geq ice$) у бугарском, српскохрватском и словеначком језику,

γ) наставци *аѣ*, *ара* ($\leq аѣ + а$, *аѣ + а*) у српскохрватском и словеначком језику; оба, као и *l-ъja*, за *nomina agentis feminini* и

δ) наставак *о'а* као наставак за грађење апстрактних именица од именичких и придевских општих делова, опет у српскохрватском и словеначком језику.

5. Овај распоред наставака, који сам по себи значи само систематику њихову и ништа више, показује две ствари: прво, да нема ниједног међу њима који би раздвајао српскохрватски и словеначки језик; ова два језика иду, дакле, заједно у свима случајевима. И сви су им наставци, и из прве и из друге групе, подједнако познати. Друго: да од пет наставака који су и материјално, по

своме склопу, јужнословенски наставци три од њих су српскохрв.-словеначка иновација, а два су позната и бугарском језику. Само у старословенском језику не налазимо ниједан од наставака друге групе.

С друге стране, међу наведеним наставцима нема ниједнога који би био само црта бугарског и старословенског језика, тј. који би ова два језика одвајао као целину од српскохрватског и словеначког језика. Напротив, они се разликују и по односу према српскохрватском и словеначком језику у случајевима где наведени наставци нису познати свима јужнословенским језицима. Старословенски језик везују за ова два језика наставци *itъ* и *icъ*; као што се види, два стара, прасловенска наставка, бугарском језику непозната. Бугарски језик, опет, нови, јужнословенски наставци: *lъja* и *ice*, које старословенски језик не познаје; тј. не познаје први као „фемининални“ наставак. То је прво што нам даје горњи преглед наставака. Друго, из њега се види да су само наставци прве групе, и то само они под а), б) и с), познати свима јужнословенским језицима, и старословенском, и бугарском, и српскохрватском и словеначком језику. То би значило да јужнословенски прајезик карактерише у погледу развитака наставака за грађење речи само велики развитак деминутивних наставака с елементом *c* — као целине, и велики развитак наставака *ica* — посебно. Ово и јесте општа карактеристика јужнословенске епохе језичког развитака према прасловенском стању; али, да опет истакнем, карактеристика њезина само према прасловенском стању. Овде је, дакле, по среди велики развитак једне групе прасловенских наставака у јужној групи словенских језика, који уједно претставља и једину разлику између јужнословенских језика са једне и источних и западних словенских језика са друге стране у погледу развитака старих, прасловенских наставака уопште. Развитак *прасловенских* наставака, према томе, само у овом случају има примене за одређивање језичких разлика између појединих група словенских језика.

Значи, онда, да само развитак старих, прасловенских наставака спаја са једне стране све јужнословенске језике у једну целину, а са друге стране их одваја од језика источне и западне словенске групе. И то само развитак једне групе ових наставака: деминутивних наставака с елементом *c* уопште и наставак *ica* — посебно. Питање је сада шта овај факат значи: значи ли он да наставци наше друге групе немају никаква значаја за јужнословенску епоху

језичког развитака, пошто нису познати свима јужнословенским језицима, или да су опште прилике код старих, прасловенских наставака само у групи деминутивних наставака с елементом *c* и код наставака *ica* пружале могућности да у њихову развиту дође до изражаја данашње двојство словенских језика у овом погледу. Несумњиво ово друго. Само су наставци с елементима *k* и *c*, они који су и функционално и по морфолошком домену употребе били потпуно идентични; претстављали „идеалан“ случај наставачких дублета у прасловенском језику.

Они су, дакле, по својој гласовној, материјалној структури давали могућности да у даљем историском развиту појединих група словенских језика код њих дођу до изражаја резултати извесне репартиције: уопштавање или наставака с елементом *k* или наставака с елементом *c* у појединим групама. И према тим резултатима данашњи однос јужнословенских језика према језицима источне и западне словенске групе изражен је овим односима: *c* || *k* код деминутивних наставака, *ica* || *ka* у категорији именичке моције, *ьnica* || *ьна* (\leq *ьца*) у категорији *nominum loci*.

Као што се види, прва су два односа и формално израз једнога момента: они значе везивање извесних функција у језичком осећању за елемент *c* у језицима јужнословенске групе и везивање тих истих функција за елемент *k* у језицима источне и западне словенске групе. Трећи се однос од њих разликује у томе што није продукат секундарне репартиције двеју фонетских варијаната једнога истога наставака, већ двају функционално идентичних, а материјално и генетички различитих наставака. Али што се тиче јужнословенских језика, он се ни по чему не разликује од прва два односа. И код њега је за јужнословенске језике карактеристика наставака сугласник *c*. Према томе, ужа карактеристика јужнословенског прајезика у погледу развитака наставака за грађење речи била би везивање деминутивне и моционе функције за елемент *c* код прасловенских дублета *k* || *c* и развитака месног значења код наставака *ica*, који је опет израз велике продуктивности наставака с елементом *c* у јужнословенским језицима уопште.

6. Да видимо сада како су сва три горња односа данас и фактички изражена у словенским језицима.

Узећу најпре деминутивне наставке. Код њих однос *c* : *k* заиста претставља данашњи однос јужнословенских језика према језицима источне и западне словенске групе у погледу развитака

деминутивних наставака с елементима *k* и *c* у појединим групама словенских језика.

То значи да прасловенски наставачки дублети *icь*, *ьcь* || *ikъ*, *ьkъ*, *ъkъ* код именица мушкога рода, *ica* || *ьka*, *ъka* код именица женског рода и *ьce* || *ьko*, *ъko* код именица средњег рода претстављају уједно и слику доцнијег односа јужнословенских језика према источним и западним словенским језицима у погледу ових наставака. Или: целокупна словенска језичка област цепа се у овом погледу на два дела: источни и западни словенски језици по великом развиту наставака с елементом *k* иду заједно, а јужнословенски језици по уопштавању употребе наставака с елементом *c* иду својим путем, — засебно. Овај факат, тј. што сви јужнословенски језици у овом погледу иду заједно, и што се одвајају од језика источне и западне словенске групе, још више потенцира значење развитака деминутивних наставака с елементима *k* и *c* као карактеристике јужнословенске епохе језичког развитака.

Ја сам оставио да о развиту појединих наставака ове врсте, и оних са *c* и оних са *k*, у јужнословенским језицима говорим засебно, када будем говорио о њиховој данашњој употреби у свима овим језицима понаособ. Овде ћу дати још само неке напомене које се тичу њих као целине.

Прво, нису у свима јужнословенским језицима очувани сви деминутивни наставци с елементом *c*: бугарски језик не познаје наставак *icь*, нити се може констатовати да га је у њему уопште било; с друге стране, он није продуктиван ни у оним језицима јужнословенским који су га очували. Ја сам покушао да овај факат протумачим претпоставком да је већ пре деловања закона треће словенске палатализације у оним дијалектима прасловенског језика који су у даљем развиту дали доцније јужнословенске језике морала бити извршена репартиција међу наставцима *ikъ* и *ьkъ*, *ъkъ* у деминутивној служби, тако да је у њима носилац деминуције, тј. основни деминутивни наставак, код именица мушкога рода био постао већ пре треће палатализације наставак *ьkъ*, *ъkъ*. И кад је трећом палатализацијом створен однос *icь* || *ikъ* у њима, он је морао бити сасвим спорадичног карактера, онако исто као што је употреба наставака *ikъ* још пре тога била у њима спорадичног карактера. Овакву претпоставку ја изводим из факта што је наставак *ikъ* готово нестало као деминутивног наставака у свима јужнословенским језицима, док су рефлeksi наставака *ьkъ*, *ъkъ* и у деминутивној служби остали у њима прилично продуктивни.

Друга напомена тичала би се општег развитка деминутивних наставака с елементима *k* и *s* у словенским језицима. Кад се каже да су за јужнословенске језике карактеристични деминутивни наставци с елементом *s*, а за источне и западне језике наставци с елементом *k*, онда се даје однос ових језика само на основу *продуктивних* деминутивних наставака у њима. А не мисли се нити да је наставака с елементом *s* у источним и западним словенским језицима nestало, нити да јужнословенски језици уопште не познају и деминутивне наставке с елементом *k*. Напротив, не само што јужнословенски језици чувају и употребу деминутивних наставака с елементом *k*, или се бар може констатовати да су сви они и њима били познати, него су неки од ових наставака у извесним размерама очували и првобитну продуктивност своју. Такав је случај, на пример, с наставком *ka* (\leq *ьka*, *ьka*) у бугарском и словеначком језику; за њ се само може рећи да је *уже* употребљив од наставака *ica* у овим језицима, али не никако и да је непродуктиван наставак у њима. Тако исто и сви западни и источни језици, сем пољског, чувају употребу и готово свих деминутивних наставака с елементом *s*. Ја овај моменат у развитку наставака с елементима *k* и *s* у словенским језицима истичем због тога што сматрам да је он, бар у извесној мери, израз хронологије уопштавања употребе наставака с елементом *s* у јужнословенским језицима и наставака с елементом *k* у језицима источне и западне групе. Нема, наимае, никакве сумње да је репартиција ових наставака на основу карактеристичног сугласника *k* или *s* у оном облику какав данас има у словенским језицима могла наступити тек после треће палатализације. А ова је палатализација свакако производ једне од каснијих епоха развитка прасловенског језика. То се види и по неједнаким резултатима њезиним у словенским језицима. И ја сматрам да се само фактом што је горње уопштавање могло отпочети релативно касно има тумачити чување и једних и других наставака, и оних са *k* и оних са *s*, у свима групама словенских језика.

7. О наставцима *ica* и *ka* у моционој служби и о формантском карактеру прасловенске моције уопште опширно се говори у одељку о формирању појединих моционих односа у прасловенском језику. Стога ћу овде рећи само шта нам даје развитак моционих наставака *ica* и *ka* за карактеристику јужнословенске епохе језичког развитка. У суштини својој, даје оно исто што и деминутивни наставци с елементима *k* и *s*: и овде имамо везивање мо-

ционог значења за елемент *s*; дакле, уопштавање употребе наставака *ica*. И заиста, *основни* је моциони наставак у категорији усамљених речи у јужнословенским језицима *ica*, тако да употреба наставака *ka* у њима у овом случају значи, у ствари, само остатке ранијих језичких односа. У источним и западним словенским језицима је обрнут случај: употреба наставака *ica* у овој категорији именица у њима значи чување прасловенских прилика у овом правцу, а основни је моциони наставак *ka*. Код изведених речи само је још више овакав развитак наставака *ica* и *ka* изражен. Истина, ја сам у даљем излагању имао у виду само две категорије изведених именица, оне које су саграђене наставцима *ač* и *ač*. И то из пристога разлога: оба ова наставка познају сви словенски језици и оба су, отприлике, исте продуктивности у свима њима — сем руског језика у којему су непродуктивни. Према томе, у овим се двома категоријама најлепше види и фактичка разлика међу појединим групама словенских језика у погледу употребе моционих наставака *ica* и *ka* код изведених речи уопште.

Сви западни и источни словенски језици праве *femininum* од именица саграђених наставцима *ač* и *ač* помоћу наставака *ka*; за употребу наставака *ica* у овом случају — они не знају. Јужнословенски се језици, сви подједнако, разликују од њих у овом погледу употребом и једнога и другог наставака: код њих је носилац *femininum*-а у категорији ових именица и наставак *ica* и наставак *ka*. Али и међу њима има разлике у погледу употребе ових наставака. Најближе стоји ономе стању које показују источни и западни словенски језици — бугарски језик. И у њему је основни моциони наставак *ka*; наставак *ica* је спорадичне употребе и јавља се поред наставака *ka* само код именица изведених наставком *ar*. Од јужнословенских језика, најближе стоји бугарском језику у овом погледу словеначки језик. У њему је, истина, основни наставак код обе групе ових именица — *ica*, али он тако исто зна и за употребу наставака *ka*, и код именица на *ač* и код именица на *ar*. Српскохрватски је језик у погледу употребе наставака *ica* најдаље отишао. У њему се наставак *ka* јавља поред наставака *ica* само код именица изведених наставком *ar*, док именице саграђене наставком *ač* праве *femininum* само помоћу наставака *ica*.

Ја претпостављам да је оно што данас карактерише бугарски језик у погледу употребе наставака *ica* и *ka* у двома горњим категоријама именица почетни стадијум у еволуцији напредне употребе ових наставака у јужнословенским језицима код име-

ница ове врсте уопште, а да је крајњи резултат те еволуције данашњи однос ових наставака у српскохрватском језику. Према томе, однос бугарски — словеначки — српскохрватски језик у овом погледу — уједно је и слика историског развитка употребе моционих наставака *ica* и *ka* код именица изведених наставцима *ačь* и *aћь* у језицима јужне словенске групе.

8. Трећи нам однос, *ьница* || *ьћа* (\leq *ьћа*) у категорији *nominum loci*, који тако исто значи однос јужнословенских језика према језицима источне и западне словенске групе у погледу начина грађења ове категорије именица, даје, по моме мишљењу, највише за карактеристику јужнословенског прајезика у погледу развитка наставка за грађење речи. Пре свега, *nica* је данас подједнако основни наставак за грађење именица које значе *nomina loci* у свима јужнословенским језицима. Затим, за њ *остали словенски језици* — у облику *ač-nica*, *ar-nica*, *al-nica* — изузевши донекле полапски и руски језик, не знају. Јужнословенском *nica* одговара у њима у овој категорији именица наставак *ћа* (\leq *ьћа*). То је смисао фактичке стране овог односа. Али он за јужнословенски прајезик много више даје у другом правцу: за њ је везан и цео функционални развитак наставка *ца* у словенским језицима. Ја мислим, наиме, да је везивање наставка *ца* за категорију *nomina loci* у оним дијалектима прасловенског језика који су у даљем развитку дали језике источне и западне групе и употреба наставка *ica* место њега у истој категорији именица у дијалектима из којих су постали јужнословенски језици значила већ у прасловенском и функционалну диференцијацију код наставка *ца* уопште. У језицима прве групе, он је као већ семантички изражен наставак остао, углавном, везан за поменуту категорију именица и у даљем развитку њихову — тако да је његова употреба у другим случајевима, у смислу употребе продуктивног наставка, била већ тим самим ослабљена; у јужнословенским језицима напротив, бар у епоси њихова заједничког развитка, он је сачувао основни карактер своје прасловенске употребе: он је у њима остао слободно граматичко средство за грађење именица од придевских општих делова и на тај начин постао један од носилаца категорије *Adjektivabstrakta*. И ја мислим да је резултат чувања његове основне прасловенске употребе још у јужнословенском прајезику широка продуктивност наставка *ћа* (\leq *ьћа*) у категорији *nominum actionis* у јужнословенским језицима са једне и грађење наставка *ot'a* у српскохрватском и словеначком језику са друге стране.

Према томе, ја и ова два наставка, *ћа* и *ot'a*, први само функционално, а други и функционално и структурно, сматрам, бар по разлозима који су довели до употребе односно грађења њихова у јужнословенским језицима, за производат јужнословенске епохе језичког развитка. Наставак *ћа* је и онако у поменутој употреби својој црта свих јужнословенских језика, само га ја због везе његове са употребом наставка *ica* у категорији *nominum loci* у овим језицима — ни у посебном делу овога рада нисам засебно издвајао.

Што се тиче наставка *ot'a*, факат што је он познат само српскохрватском и словеначком језику не смањује, по моме мишљењу, ни најмање његову јужнословенску вредност. Пре свега, ни други наставци, за које нема сумње да су црта јужнословенске језичке групе као целине, нису познати свима јужнословенским језицима. Мислим ту на наставке *ice* и *icь*. И као год што је до грађења наставка *ice* у јужнословенским језицима довела широка продуктивност деминутивног *ьсе* у њима, али не у свима, већ само у српскохрватском, словеначком и бугарском језику; као год што је материјална веза с наставком *ica* очувала прасловенско *icь* у њима, али, опет, не у свима, већ само у ст.-слов., српскохрватском и словеначком језику, — тако је исто и до грађења наставка *ot'a* у категорији апстрактних именица могло доћи само у јужнословенским језицима, и то у свима њима подједнако; јер је грађење овога наставка производат широке употребе наставка *'a(ia)* у категорији апстрактних именица у јужнословенској епоси језичког развитка, а таква је употреба његова у даљем развитку појединих јужнословенских језика нашла израза у контаминацији овога наставка и наставак *ota* као двају напоредних и функционално идентичних наставка. Одавде се види да је, по разлозима који су до његова грађења довели, наставак *ot'a* јужнословенски исто онолико колико би то био да се јавља у свима језицима јужнословенским.

9. Сад је само питање, колико су и остали наставци наше друге групе, *ača*, *aћа* и *љја*, црта јужнословенских језика као целине; да ли је и њихово грађење производат какве општије јужнословенске тенденције. Ја мислим да јесте.

Пре свега, сви су они постали на исти начин: додавањем наставка *a* као наставка за *nomina agentis masculini* већ готовим наставцима мушкога рода *ačь*, *aћь* и *љји*. Али сâм појав додавања наставка *a* већ готовим наставцима у језику није специјално јужнословенска црта: јужнословенска је у овом погледу само веза овога наставка с наставцима *ačь*, *aћь* и *љји*. То је једно. Друго, и

много важније од овога: јужнословенска је моциона трансформација нових наставака *аџа*, *ађа* и *љја*, њихов улазак у категорију наставака женскога рода, развитак значења *раднице* код њих и *диференцирање* на тај начин првих двају наставака од напоредних наставака *аџь*, и *ађь* за masculinum. На овај начин је у јужнословенским језицима створена нарочита категорија „фемининалних“ наставака: добивени су наставци који су носиоци женског рода у категорији живих бића и само у односу према основним речима. Ја и овај факат сматрам за једну од карактеристичних црта јужнословенске епохе језичког развитка.

10. Свесно сам и са циљем распореду јужнословенских наставака дао горњи облик. Хтео сам да се из њега у исто време види и колико се цео развитак њихов у суштини својој своди на *шири ойшишија моменша*; у крајњој анализи, наиме, јужнословенски карактер свима наставцима који се могу сматрати било само функционално било и функционално и материјално за продукат јужнословенске епохе језичког развитка дала су ова три момента:

а) прасловенски однос *k||c* у категорији старих наставака с елементом *k*, углавном деминутивних, који је дао могућности да се у јужнословенском прајезику у језичком осећању за наставке с елементом *c* веже *деминутивно*, *моционо* и *месно* значење, што је са своје стране очувало прасловенски наставак *ись* у јужнословенским језицима и довело до грађења новог наставка *исе* у њима,

б) чување општије употребе прасловенског наставка *ја* \geq 'а у јужнословенском прајезику — у вези са употребом наставка *иса* у категорији *nominum loci* у њему — чега је у даљем језичком развоју израз широка продуктивност наставка *ја* (*ъп-ја*) као наставка за грађење именица које значе *nomina actionis* у јужнословенским језицима и грађење наставака *ођа* поред наставка *ота* у српскохрватском и словеначком језику,

в) додавање наставка *а* наставцима мушкога рода у категорији *nominum agentis* и стварање на тај начин нових наставака *аџа*, *ађа* и *љја* у српскохрватском, словеначком и бугарском језику.

Ово би, да их тако назовем, биле *шири основне шенденције јужнословенске* у погледу развитка наставака за грађење речи у јужнословенској језичкој групи. Кад се од њих пође, онда је јасан и развитак свих поменутих наставака понаособ и њихова вредност за одређивање јужнословенске епохе језичког развитка.

11. Овако изгледа распоред горњих наставака у светлости њихова општег јужнословенског развитка.

У посебном делу овог рада даћу слику данашње употребе свих ових наставака у јужнословенским језицима редом и покушаћу да преко данашње употребе њихове у овим језицима и односа јужнословенских језика као целине према језицима западне и источне словенске групе у овом погледу — дам и слику *историско-функционалног развишка* сваког наставка засебно.

Б

Посебни део

I Наставци с елементима К и С

1. Моциони наставци *иса* (\leq *i-ка*) и *ка* (\leq *џка*, *џка*)

12. По *генешичкој* страни својој наставак *иса* је јасан: објаснио га је професор Розвадовски — *Quaestiones grammaticae I, 27-31, Rozprawy Akademji Umiejętności XXV* — и то као „везу“ завршетка *i* именица женскога рода типа санскритско *vrkñh*, ст.-исл. *ylgr*, словенско **vrlci* \leq **vrlki* и наставак *са* (\leq *ка*). И то је његово објашњење данас у науци, углавном, примљено: прасловенски однос *vrlci-са*: *vrlkz* дао је, дакле, путем *перинтеграције* наставак *иса*. Али питање формалног склопа, у виду анализе саставних морфолошких елемената, није и једино питање код овога наставка. Оно, истина, јесте основно; али су тако исто важна, како за питање постанка наставка *иса* тако и за разумевање његова развитка и доцније употребе у словенским језицима и два друга питања, тесно везана међу собом.

Прво: да ли је у састав наставка *иса* ушао наставак *са*, као што мисли Розвадовски (о. с.) а за њим и Бругман (*Grundriss II, 1, 495* и *I², 291*) и Дорошевски (*Prace filologiczne XIII 134*) или његова старија форма *-ка*, како мисле други: Вондрак (*Vergleichende Gramm.² I 615*), Меје (*Études II 346, Slave Commun 311*), Лос (*Gramatyka polska II 70*), Зубати (*Listy filologicke XXV 239*), Хујер (*Slovanská deklinace jmenná 7*) и др.

И друго: шта значи, по унутрашњем, семантичком моменту сам процес проширивања старих именица на *i* наставком *са* resp. *ка*: да ли само случајну, механичку везу овога наставка са завршетком *i*, или употреба наставка *са* resp. *ка* код именица ове врсте има и унутрашњег разлога: резултат је функционалне конгруенције наставака *са* (*ка*) и *i*. Другим речима: да ли је овде по

среди само суфиксна, *граматичка* употреба наставка *sa* гесп. *ka*, тј. да ли је он значео само и формалну супстантивизацију именица на *i* и ништа више, или је он у наставак *ica* ушао као моциони наставак, адекватан наставку *i*.

13. Да узмемо најпре прво питање: да видимо на што се своди наставак *ica*, на *i+sa* или на *i+ka*. Два су момента која ваља имати у виду при разматрању овога питања: прво, гласовни облик наставка *ica*, и друго, функционално-семантички однос наставака *i* и *sa* у овој вези. Шта нам даје први од ових двају момената: гласовни облик наставка *ica*?

Проф. Розвадовски, који наставак *ica* своди на *i+sa*, узима само њега у обзир. Он сматра да је наставак *ica* немогуће извести из *ika*: именице њиме саграђене имају акценат на претпоследњем слогу, на гласу *i*, а промена задњонепчаних сугласника по закону Бодуена де Куртене вршила се у прасловенском језику само пред акценатом; *i+ka* према томе није могло дати *i+sa*.

Цела ова аргументација, и као аргументација и као лингвистички факат, данас сама по себи пада: са мењањем или немењањем задњонепчаних сугласника у прасловенском језику акценат нема никакве везе (Белић, Јужнословенски филолог II, 21). Сам, дакле, гласовни облик наставка *ica* не даје ништа за утврђивање основног, првобитног лика његова. Остаје нам сад да видимо на што нас упућује семантичко-функционални однос наставака *i* и *sa* (*ka*) као саставних елемената суфикса *ica*.

Проф. Дорошевски (о. с. 134), који полази од моционе функције наставка *ica* као *једине основне*, мисли да су старе именице на *i* могле бити проширене *само деминутивним са*. Да ли је ово могуће примити? Мислим да није.

Пре свега, шта би значила употреба *деминутивног са* код старих именица на *i*? У крајњој анализи, значила би само једно: експанзију, екскурзивни покрет наставка *sa* у деминутивној служби у прасловенском језику. А то је немогуће претпоставити, из неколика разлога.

Прво: словенски нам језици ничим не указују на неко ширење употребе наставка *-sa* ($= \text{vsa} \leq \text{vka}$) у прасловенском језику; деминутивно значење добио је овај наставак код старих *ī*-основа, и по морфолошкој страни употребе своје остао је и дананас везан за те основе.

Друго: и кад не би било овог првог разлога, опет би веза деминутивног *sa* са старим именицама на *i* била немогућа, — и формално и семантички. Ево због чега.

Језичка анализа је код *ī*-основа могла издвајати као деминутивни наставак само *vsa*, а не никако *sa*; тј. овај деминутивни наставак могао се преносити од *ī*-основа на именице женскога рода само у облику *vsa*. Према томе, природни резултат његова преношења на именице женскога рода типа **vblči* — био би **vblč-vsa*, а не *vblčica*. Али ни по унутрашњем, функционалном моменту употреба *деминутивног са* ($= \text{vsa}$) код именица на *i* није имала места; јер резултат његове везе са овим именицама није само моционо значење доцнијег наставка *ica* — *преко деминутивног са*, — већ и формални преображај, супстантивизација помоћу суфикса, граматичка израженост тих именица. То значи да је наставак *sa* ($= \text{vsa}$) прилазећи именицама на *i* морао имати у *исто време* две функције своје: граматичку и деминутивну. Или: један исти наставак у истој прилици је и *ћразан*, без икаква значења, и има специјално, *деминутивно* значење. А од овакве претпоставке до произвољности — нема много.

И треће: наставак *ica*, као што ћемо видети доцније, није *основне* употребе *само* у оним случајевима где су по среди именички општи делови, већ и у оним случајевима где су по среди придевски општи делови: он је постао у исто време и код именица типа **vblči* и код именица типа **čьrni*. Ако, дакле, на силу Бога, деминутивно *sa* и помиримо са именицама прве врсте, не можемо га никако помирити са именицама друге врсте (тип **čьrni*).

Мислим да после овога није потребно ни истицати да је основни облик наставка *ica* могао бити само *ika* ($\leq i+ka$).

14. Прелазимо сад на друго питање, на питање употребе наставка *ka* код именица на *i*: да видимо да ли је он био код њих *граматичке*, суфиксне употребе, или је ушао у састав наставка *ika* као функционално изражен наставак, са неким својим значењем.

Факат је ово: однос *vblkz*—**vblčika* морао је првобитно, у моменту свога постанка, значити само просту супституцију старијег односа, управо везе, *vblkz*—**vblči*. Потребно је, према томе, најпре показати смисао и природу овог другог „односа“ — *vblkz*: **vblči* — да би се видело да ли прасловенски однос *vblkz*—**vblčika* стоји и у функционалном континуитету с њим, тј. да ли је моционо значење наставка *ica* ($\leq ika$) производат прилика под

којима је овај наставак саграђен или употреба његова значи само замену граматичких средстава у односу према ранијем *i*.

Ово је важно још и због ова три момента:

1. перспектива развитка моције рода код именица ставља се на овај начин на ширу основицу;

2. видеће се да ли претсуфиксна моциона епоха већ крије у себи заметке онога што ће у даљем развиту појединих индоевропских језика постати система, и

3. постаће јасан и сам моциони проблем: биће јасно шта значи у ствари обележавање моције рода код именица наставцима за грађење речи: да ли је оно дошло због тога што су сами наставци узели ту службу или због тога што је стари моциони однос сам био суфиксног карактера.

Да почнемо, дакле, од „односа“ *vьlkъ—*vьlčī*.

Анализа прилика под којима се моција рода код именица развијала показује две ствари: прво, да је „однос“ *vьlkъ—*vьlčī* као један степен њезина развитка могао добити ширу примену у језичким фактима само као суфиксни однос; и друго, да он (тј. „однос“ *vьlkъ—*vьlčī*) у еволутивном погледу претставља ипак крајњи резултат развитка моције рода код неизведених именица: он у себи садржи, материјално, све елементе које је у свом развиту могао добити. Шта одавде произилази? Произилазе опет две ствари: најпре — да *vьlkъ: *vьlčī*, у ствари, и није био никакав однос у језику, а затим, да је наставак *ka* и дошао само зато да би веза ових двеју именица добила природу суфиксног односа у језику. Јасно је, према томе, да *i* није имало природу наставка за грађење речи, те о некој функционалној сујстишћујући наставака *i* и *ka* — не може бити ни говора; однос *vьlkъ—*vьlčīka* није, дакле, могао понићи као резултат функционалног појачања завршетка *i* моционим *ka*. Одавде се види колико моционе прилике код именица нису могле никако довести до грађења односа *vьlkъ—*vьlčīka* и колико се, на крају крајева, питање употребе наставка *ka* код именица типа **vьlčī* своди на питање формалне еволуције именица ове врсте. Природно је, онда, да и разлоге који су довели до употребе наставка *ka* код старих именица на *i* ваља тражити у граматичкој еволуцији ових именица. И ја ћу покушати да их тамо нађем.

15. Намеће се, пре свега, питање: да ли нам функционални развитак наставка *ica* даје ишта за разумевање употребе наставка *ka* код некадашњих именица на *i*? Помаже ли нам он, макар и посредно, да разумемо граматичку природу ових именица у оној

епоси развитка прасловенског језика када су оне проширене наставком *ka*?

Он нас упућује на једну ствар: да је именица на *i* у прасловенском језику било од две врсте: од именичких и од придевских општих делова. И једне и друге су добивале наставак *ka*; и код једних и код других је, у исто време, саграђен наставак *ica*. Имали смо, према томе везу *vьlkъ—*vьlčī* као један случај где је наставак *ica* постао, а „однос“, рецимо *čьrnъ—*čьrni* као други; први је случај у даљој еволуцији дао наставку *ica* моционо значење, а други граматичку функцију.

Шта нам показује овај генетички дуалитет код наставка *ica*? Показује нам, с једно на друго две ствари:

1. да је наставак *ka* могао бити додаван именицама на *i* само зато што није имао никаква значења, што је био потпуно празан наставак, и

2. да је његова употреба код ових именица значила само обележавање формалне везе двеју речи истога општега дела, а одређена односа по значењу; **vьlčīka* не значи, дакле, формалну еволуцију именице **vьlčī* као члана моционог односа, већ као именице која је имала поред себе именицу истога општег дела — *vьlkъ*.

Не мислим овде ређати сва значења и функције које је наставак *ica* развио у словенским језицима да бих показао да су моционо значење и граматичка функција овога наставака одиста израз његова генетичког дуалитета; то није ни потребно. Довољно је да покажем колико моционо значење као једино основно значење наставка *ica* не објашњава ни најмање његову везу с придевским општим деловима.

Да то покажем, узећу два моциона односа у српскохрватском језику: *вук—вучица* и *старац—старица*: један, дакле, случај именичке моције и један случај суплетивне моције (термини су моји).

Питање је сад, да ли се други однос може разумети са гледишта употребе наставка *ica* у односу *вук—вучица*. Ја мислим да не може, ево због чега.

Шта значи, најпре, однос *вук—вучица*? Он значи прављење *femīninum*-а од *masculinum*-а. Према томе; за њ су два момента карактеристична: прављење именице од именице, и друго, прављење именице од именице на основу моционе употребе наставка *ica*; дакле: прво, код њега се не мења граматичка категорија, а затим, код њега моциони однос ствара моциона употреба наставка *ica*. Међутим однос *старац—старица* сасвим је друге природе. Код њега немамо

прављења *femīnīnum*-а од *masculīnum*-а; то је једно. Друго: однос *старац—старица*, као моциони однос, није израз моционе употребе наставка *ica*: он *сам* даје наставку *ica* моционо значење. И треће, у односу *старац—старица* имамо везу наставка *ica* с придевским општим делом, а њу је немогуће разумети ако се пође од односа *вук—вучица*. Овај последњи моменат је најважнији: он цело питање развитка односа *старац—старица* своди на једну ствар: на питање развитка граматичке функције код наставка *ica*.

Видели смо, малочас, да однос *вук—вучица* своди употребу наставка *ica* на прављење *именице од именице*. Према томе, он ни најмање не објашњава граматички моменат *суфиксне* употребе наставка *ica*: он не показује како је употреба овога наставка почела да значи прављење именице од *придева*, прављење, дакле, нових речи *променом граматичке категорије*. Ни то није све. Важно је и нешто друго: да ни по унутрашњем, семантичком моменту именица *вучица* не објашњава именицу *старица*. Не може се, наиме, претпоставити да један наставак који је, од самога свога постанка, био изразито реалног значења добије у току свога развитка и општесуфиксну, граматичку функцију; или бар не може се то претпоставити за наставке који нису постали од засебних речи.

Па и поред тога проф. Дорошевски претпоставља да је граматичка функција наставка *ica* резултат развитка његова основног моционог значења (I. с. 165). Он мисли да је моционо *ica* због извесне аутоматизације употребе суфикса добило и остале суфиксне функције. Није тешко разумети зашто проф. Дорошевски овако мисли: он полази од моционе као једине првобитне употребе наставка *ica*, па му је граматичку употребу овога наставка друкчије и немогуће разумети. За нас је међутим важно ово: да нам моционо значење наставка *ica* као једино основно не објашњава ни начин формирања односа *старац—старица* уопште ни граматичку функцију наставка *ица* засебно. Јер, заиста, однос *вук—вучица*, ако се он узме као једини случај где је наставак *ica* постао и добио значење обележавања *femīnīnum*-а, ни најмање не објашњава данашње, рецимо, српскохрватско *вештац—вештица*, *прашилац—прашлица*, словеначко *posec—posica*, бугарско *вражалец—вражлица*, руско *продавец—продавица*, *пришлец—пришлица* и сл. Према њему — очекивали бисмо већ у прасловенском какво *pratīlьsь—*pratīlьčica*, *nosьsь—*nosьčica*, као што имамо у српскохрватском *носач—носачица*, *богаташ—богаташица* итд. Тада

би тек моциона система у словенским језицима са једне стране потпуно одговарала ономе што је у језик унела појава наставка *ica* у односу *вук—вучица*, а с друге стране показивала потпуну хомогеност у погледу односа *femīnīnum*-а према *masc.* код свих речи.

16. Показаћу сада на материјалу српскохрватског језика како, заиста, моциона употреба наставка *ica* не може довести до његове граматичке употребе, — до његове употребе за прављење именица од придева. И то на употреби наставка *ica* код речи саграђених наставком *ар*. Узимам, дакле, један случај где данашње *ica* стоји несумњиво у функционалном континуитету са старим, основним, моционим прасловенским *ica*. Према томе, и однос *арица*: *ар* могао је првобитно значити само однос *femīnīnum*-а према *masculīnum*-у; дакле све речи на *арица* могле су значити само оно што значе и речи на *ар*, са променом, наравно, рода. Међутим данас однос *арица* — *ар* није увек такве природе: *овчарица* (*masc.* *овчар*) не значи само *женску* која овце чува, већ и *колибу* за овце и *илиску*; *рачарица* (*m.* *рачар*) значи не само *женску* која хвата раке, већ и *шорбу* у којој се они носе; *козарица* (*m.* *козар*) — и *челаде* и *кошару* за козу; *лојарица* (*m.* *лојар*) — само *зграду* где се лој туче и *жшарица* (*m.* *жшар*) — само *лађу* за жито и сл. Шта ово значи? Значи да поједине речи из ове категорије не значе само *femīnīnum* према *masc.* на *ар*, неке то не значе уопште, већ и *место* на којему је што или на којему се нешто израђује и *предмет* који стоји у извесном односу према ономе што основна реч значи и сл. Другим речима, наставак *ica* је у овој категорији поред основног моционог значења развио и друга значења. Није тешко показати како је дошло до развитка ових значења код наставка *ica*. Јасно је да су сва она само производ секундарних односа морфолошких елемената код појединих именица. Док год је језичка анализа код именица *овчарица*, *рачарица*, *козарица* и сл. издвајала као морфолошке елементе *masculīnum* на *ар*+наставак *ica*, дакле *овчар-ица*, *рачар-ица*, *козар-ица* и сл., дотле је и моционо значење наставка *ica* код њих било једино. Чим су, међутим, ове именице доведене у везу са основним речима од којих су именице на *ар* саграђене — *овца*, *рак*, *коза*, њихова морфолошка структура добила је други вид. Перинтеграцијом је добивена нова подела на морфолошке елементе: *овчарица* (*овца*), *козарица* (*коза*), *рачарица* (*рак*). И овом новом поделом раскинута је веза по значењу између изведених именица на *ica* и њихових основних речи на *ар*. Значење ових именица

није више резултат њихова односа према masculinum-у на *ар*, већ њихова односа према усамљеним речима од којих је masculinum саграђен. И сасвим природно, наставак *ica* код ових речи развија сва значења која на пр. однос *овчарица*: *овца* допушта: и значење *места* и значење каквог *предмета* и сл. Дакле, сва су ова значења, у суштини, само производ овог новог односа, ове нове везе. Одавде се види да *сам морфолошки склоп речи на ica даје* могућности да овај наставак у појединим категоријама поред моционог развије и многа друга значења, чак и значења опште природе. То је факат. Али је факат и да он структурно остаје везан за наставак *ар* — реч је о именицама на *арица* — да он чува, дакле, у потпуности везу по формалном моменту са својом основном употребом. Према томе, развитак нових значења код наставка *ica* овде не прати и промена употребе његове у морфолошком погледу. Стварно, од развитка нових значења у овој категорији морфолошка страна употребе наставка *ica* није ништа добила: моционо *ica* везано је овде за наставак *ар*; и *ica* са осталим, новим значењима исто тако. Нису, према томе, ова нова значења наставку *ica* дала и могућности да се он као носилац њихов непосредно веже са општим деловима ма које врсте; *ша* је веза могућна само *преко његова деривата арица*. Што је главно, наставак *ica* по употреби својој остаје једнако везан за именице. Овако исто стоји ствар с наставком *ica* и у свима другим случајевима где је моциони изражен онако како тражи основни однос *вук* — *вучица*: за даљи развитак *значења* код њега у свима овим случајевима од стварног је значаја само однос према основној речи, оној од које је *masc.* саграђен, а тај однос у језичком осећању никад не издваја наставак *ica*, већ увек какав његов дериват у који поред *ica* улази и наставак за masculinum. Према томе, развитак значења код наставка *ica* у овим приликама прати свугде и стварање његових деривата, и о промени првобитног основног значења његова — може се само на основу њих и говорити.

17. У досадашњем излагању ја сам хтео да покажем колико и сам развитак употребе и значења наставка *ica* искључује могућност непосредне везе његове с придевским и глаголским општим деловима. Али ако се и из једне шире перспективе осмотре општи моменти који карактеришу употребу наставка *ica* уопште и употребу наставка *ica* као моционог знака, наћи ће се довољно доказа да његова веза с придевским општим деловима значи основну упо-

употребу његову исто онолико колико и моциона служба његова у односима типа *вук*—*вучица*; другим речима, да је *ica* као наставак у исто време и паралелно добио и моционо значење и граматичку функцију своју; једно у вези са именичким, а друго у вези са придевским општим деловима.

Ово су факта која на то упућују:

1. обиље образовања од придева у свима словенским језицима; а оно је, као факат, неразумљиво ако се пође *само* од моционог значења као основног;

2. наставак *ica* је као *шакав* у свом развоју добио и природу наставка којим се *променом граматичке категорије* граде нове речи; а где је он такав карактер могао добити — његова моциона функција не показује;

3. *ica* је само у случајевима суплетивне моћи познато као моциони наставак свим словенским језицима (реч је о односима типа *старац*—*старица*); према томе и његова првобитна употреба код именица ове групе морала је понићи у једној категорији којом је подједнако прожет граматички склоп свих словенских језика;

4. код суплетивне моћи наставка *ica* познат је свим словенским језицима, у ствари, само у оним случајевима где се може претпоставити придевски општи део; и биће да он овде по употреби својој чува везу са својим пореклом (тип: *starьсь*—*starica*, *nosьсь*—*nosica*, *pratilyсь*—*pratilica*, али: *slověninъ*—*slověnzka*).

18. Видели смо да нас развитак наставка *ица* у словенским језицима упућује на две врсте именица на *i* у прасловенском језику: на именице на *i* с именичким и на именице на *i* с придевским општим деловима. Сад треба да видимо у каквом су односу биле међу собом те две групе именица; шта су именице и једне и друге групе претстављале у морфолошком погледу; и, у вези с тим, зашто су проширене наставком *ка*.

Једна је група ових именица јасна и по морфолошкој и по генетичкој страни својој. То су именице типа **čьrni*, **desni*, **lěvi* и сл.; дакле, оне које су саграђене од придевских општих делова. Оне су резултат *семантичке* супстантивизације придевских номинатива женскога рода. По облику своје, дакле, те су именице биле у прасловенском језику отприлике оно што су данас у српскохрватском образовања типа *стара*, *млада*, *суха*, *зла* и слична образовања у другим словенским језицима. И нема сумње да би именице типа **čьrni* остале и даље као граматичка категорија у језику да

је наставак *i* остао као знак женскога рода код придева као што је то случај с наставком *a*.

Има у самој употреби наставак *ica* један факат који нас упућује на овакву природу некадашњих именица на *i*; то је факат што употреба наставак *ica* код придева у словенским језицима не значи само промену граматичке категорије: међу именицама на *ica* које су саграђене *непосредно* од придева нема апстрактних именица из категорије Adjektivabstrakta; однос изведене према основној речи не значи нигде *само* однос именице према придеву. Шта ово показује?

Показује две ствари: прво, колико је семантичка еволуција именица типа **čьrni* била готова ствар кад су именице ове врсте почеле да добивају наставак *ka* у прасловенском језику; и друго, колико је употреба наставак *ka* код именица на *i* — код оних с придевским општим деловима — значила, у неку руку, њихову еволутивну „деградацију“: оне су биле на путу да постану лексичке речи — семантички су то већ и биле, — па су преко наставак *ka* ушле у категорију изведених речи.

Да би се ово лепо видело, извршићу анализу неколико речи на *ица* из српскохрватског језика.

Примери:

сушица (кожа, болест, река) — *сѹхѹ* — болест
 врућица (hitziges Fieber) — *врѹћѹ* — грозница
 старица (alte Frau) — *стѹарѹ* — жена
 бистрица (река, ракија) — *бѹстѹрѹ* — река
 црница (женска, земља, трешња) — *црнѹ* — трешња
 десница (die Rechte) — *дѹснѹ* — рука
 киселица (биљка, јуха, дрождина) *кѹселѹ* — трава
 (првобитно)

левица (linke Hand) — *лѹвѹ* — рука
 модрица (blauer Fleck) — *мѹдрѹ* — мрља
 младица (шибљика, жена, риба) — *млѹдѹ* — риба

Не мислим, дабогме, да су ове именице и по историској непосредности континуанти прасловенских именица на *i*; као такве их нисам ни навео. Али мислим да су оне по *своме значењу* само као такве разумљиве: као континуанти супстантивизованих придева типа **čьrni*, **suši*, **stari* итд. Иначе, да су ове именице и историски резултат непосредне везе наставак *ica* с придевским општим деловима, њихово би значење морало бити друкчије: *сухоша*, *врућина*, „*брзоћа*“, *бистроћа* и сл. Овако би тек њихово значење

било природан резултат везе наставак *ica* с придевским општим деловима.

Потпуно паралелу овоме пружају нам слична образовања у староиндиском језику; и тамо имамо исту ствар: *kr̥ṣṇāh* „црн“: *kr̥ṣṇī* = *црнѹ* = *ноћ*; *taraṇāh* „који светли“: *taraṇī* = *свѣтлѹ* = *жар* (H. Hirt, I F XXXI 2).

Као што се види, промена **čьrni* \geq **čьrnika* — сама по себи — морала је значити у прасловенском језику само *смену* двеју формалних категорија, и ништа више: супстантивизација без суфикса уступила је место супстантивизацији помоћу суфикса. Морам се задржати на овој карактеристици смene категорије **čьrni* категоријом **čьrnika*, нешто због ње саме, а нешто због закључака које нам она намеће.

Шта значи, пре свега, придевска супстантивизација, — супстантивизација без суфикса? Значи оно што нам показују староиндиски примери типа *kr̥ṣṇī* = *ноћ*, *taraṇī* = *жар*: *именичку лексикализацију у придевској форми*. Међутим супстантивизација помоћу суфикса значи нешто друго: или само промену граматичке категорије (*лен* — *леноћа*) или *атрибутивизацију у именичкој форми* (*жушница* = *болест*, *новац*, *шрва*, *крушка*). Ово последње значење, једним делом, резултат је смene категорије супстантивизованих придева категоријом именица са суфиксом. Овакав однос ових двају начина придевске супстантивизације објашњава нам две ствари: прво, зашто је прелаз **čьrni* у **čьrnika* у прасловенском језику морао значити извесну „деградацију“ именица типа **čьrni*, и друго, зашто се у словенским језицима, и поред тако израђене суфиксне системе, одржала супстантивизација без суфикса до данашњега дана.

Узмимо именицу **žьlti*. И претпоставимо да је она у прасловенском језику — као *жушница* у српскохрватском — значила *piri genus* = *крушка*. Као супстантивизовани придев, она је била по свом значењу лексичка реч: обухватала је цео „комплекс“ особина датог предмета. То значи: нити је **žьlti* могло значити ишта друго сем *крушка*, нити је какво **čьrni*, **bĕli* могло значити *крушка*. Наједанпут је место **žьlti* дошло *žьltica*. И именица *žьltica* могло се употребити за *сваки* предмет за који је била карактеристична особина изражена основним придевом *žьltъ*. Другим речима: *žьltica* је постала изведена реч од придева *žьltъ*, почела је да живи у другом „језичком свѣту“ и изгубила је ону синтаксичку именичку одређеност коју је имала док је гласила **žьlti*.

Тако је и данас у словенским језицима: *сушица* у српскохрватском значи и суху *болест*, и суху *драчу*, и суху *кожу* и *реку* која пресушује, а *сѹхā* — само *болест*; *сѹхā*, дакле, значи само једно од свега онога што може да значи *сушица*. Ето због чега се и данас одржала категорија супстантивизованих придева у словенским језицима: она је знак језичке нужде: нема друге могућности да се од придева добије именица са одређеним реалним значењем; или, тачније: суфиксна система не пружа могућности за то.

19. Друга група прасловенских именица на *i* биле су именице типа **vbl̥ci*, **dēvi*; дакле, именице од именичких општих делова. Оне су нејасне, и генетички и формално.

Има једно питање које треба најпре рашчистити: има ли везе, генетичке, међу категоријом **vbl̥ci* и категоријом **čьrni*? може ли се прва категорија извести из друге? Да ли је могуће *i* код именица типа **vbl̥ci* схватити као резултат преношења наставка *i* из категорије **čьrni*? Чини ми се да нам анализа природе и једних и других именица даје негативан одговор на ово.

Пре свега, именице типа **čьrni* нису се развијале на суфиксној основици; наставак *i* био је код њих номинативни завршетак који их је само формално везивао у једну групу именица. Њихова продуктивност кретала се искључиво у границама употребе наставка *i* за женски род код придева. Другим речима: прво, именица на *i* није могла постати онде где није било и придева на *i*, и друго, именице типа **čьrni* биле су могуће као граматичка категорија у језику само донде док је и наставак *i* употребљаван као наставак за женски род код придева; чим је наставак *i* нестало као наставак за *femininum* код придева, и именице типа **čьrni* измениле су свој формални лик: постале су изведене речи. Одавде је јасно да наставак *i* код њих није имао природу наставка за грађење речи — ни у почетку, када су се ове именице формирале, ни доцније, када су издвојене у засебну, самосталну категорију. О грађењу, дакле, именица типа **vbl̥ci* према именицама типа **čьrni* на основу суфиксне функције наставак *i* не може бити ни говора.

Тешко је ишта поуздано рећи о начину формирања именица типа **vbl̥ci* у индоевропском прајезику. Хирт мисли да је наставак *i* код њих био суфикс, и да му је основно значење посесивно (исп. *Indogermanische Grammatik* III 112). Да наставак *i* код именица типа **vbl̥ci* није био суфикс, види се по развоју њихову у индоевропским језицима: по њихову проширењу наставком *ka*

(у прасловенском језику) или наставком *ka* (у латинском језику: *rēgina*, *gallina*). Бругман (о. с. 208) тачно обележава природу наставака *i* и *ū* називом „*Stammausgänge*“.

Отворено признајем да ми је неразумљив и формални и семантички развитак именица на *i* ако се узме да је код њих посесивно значење било основно. Ево зашто.

Придружимо се за тренутак Хирту и претпоставимо да је **ul̥kʷi* у праиндоевропском значило „*was zum Wolf gehört*“, а **gʷenā dei̯i* „*das zum Gott gehörige Weib*“ (исп. F. Sommer, *Handbuch der lat. Sprache* 371). На што се, на крају крајева, своди цела ова Хиртова претпоставка? Своди се на два тврђења: прво, да је облик **ul̥kʷi* значио у праиндоевропском „нешто што припада вуку“ и друго, да је **ul̥kʷi* = *was zum Wolf gehört* могло дати **ul̥kʷi* = *lupus femina*.

Ово прво је немогуће. Значење које Хирт даје облику **ul̥kʷi* директна је негација самосталне употребе овога облика; оно такву употребу његову искључује. Не може се, према томе, именичка природа облика **ul̥kʷi* извести из чувања његове падежне природе и у самосталној употреби. А Хирт би то хтео да изведе.

Ни придевски карактер облика на *i* не објашњава моционо значење именица типа санскритско *vr̥k̥iḥ*, словенско *vbl̥ci*.

Оставимо на страну питање како су облици на *i* у синтагмама типа **gʷenā dei̯i* могли бити и формално адјективизирани; пођимо од **dei̯i* = *Бѡжја* и **ul̥kʷi* = *вѹчја* као од супстантивизованих придева. Какву би моцију дала, у даљој еволуцији својој, ова образовања у индоевропским језицима? По моме мишљењу, она не би могла дати моцију типа „*Бог жена*“ = *Божца*, *Богинја*, тј. моцију код које зависност *femininum*-а од *masculinum*-а има само формални, језички смисао. Другим речима, образовања на *i* не би могла изгубити *posessivni* елеменат у своје значењу. Међутим *posessivnog* елемента немамо нити у односима типа прасловенско *vbl̥kʷ—vbl̥ci*, латинско *rēx—rēgina* нити у односима основне именичке моције типа старословенско *сжєкѡѡ—сжєкѡѡ*, старориндиско *āšvas—āšvā*. И не само то: њега немамо, као примарног елемента, ни у категорији *nominum agentis* за коју Меје вели да је већ у праиндоевропском била формално диференцирана у моционом погледу (исп. *BSLP*, XXXII 1, 21 стр.).

Као што се види, најбоље је поћи од моционог значења као основног код именица типа **ul̥kʷi*. А у том случају су именице на *i*, у односу према придевима на *i*, секундарна категорија. Њихово

формирање значи *сужавање*, специјализирање функције придевског *i*: поред опште моционе функције, поред обележавања *женскога рода* уопште, овај наставак је постао, дакле, морфолошки знак именица које значе *женска бића*. И јасно је где је до овакве употребе његове могло доћи: само негде у реченици, у случајевима аналитичке моције (типа лат. *civis femina: civis*, енглеско *maid servant: maid servant*).

Узмимо праиндоевропску синтагму **u̯lkʷos gʷenā*, и претпоставимо уз њу придевски атрибут на *i*. Шта, онда, значи њезина замена именицом **u̯lkʷi*? Значи две ствари: прво, замену функције именице **gʷenā* функцијом наставка *i* и друго — замену ове именице оним наставком који је био формални моциони знак целе синтагме.

20. Да видимо, најзад, зашто су именице на *i* добивале наставак *ka* у прасловенском језику. Управо, да видимо које су од њих добивале овај наставак, јер ја већ а priori претпостављам да све именице на *i* нису морале добити наставак *ka*: добивале су га органски или боље морале су га добити само оне међу њима које је језичка анализа уводила у категорију изведених речи и које су и формално морале постати изведене речи. Ја сматрам, да то одмах истакнем, да је додавање наставака за грађење речи именицама у прасловенском језику, у оним случајевима где је то додавање вршено органски, само формални израз унутрашње промене у морфолошкој структури тих именица. Чини ми се да нам обе групе именица које су проширене наставцима за грађење речи — и именице на *i(s)* и именице на *ī(s)* — то јасно показују. Да узмемо редом обе категорије ових именица, прво именице на *i*, па онда именице на *u*.

Узмимо само једну од именица на *i*, рецимо именицу **čьrni*. Она је могла бити формално супстантивизовани придев само донде док је било у језику придевских номинатива на *i*; чим је њих нестало, именица **čьrni* доведена је у везу с придевом *čьrпъ*: место наслањања, дакле, на номинатив **čьrni* — придев — дошла је веза по *ошштем делу* с придевом *čьrпъ*. Добивен је на овај начин нов однос у језику. И овај нови однос имао је у себи оба елемента карактеристична за изведене речи: везу двеју речи по заједничком општем делу и наставак *i* као знак морфолошке диференцијације тих двеју речи истога општег дела. Једно је одавде јасно: да је именица **čьrni*, због своје нове поделе на морфолошке елементе (поделе, разуме се, само унутрашње, семантичке): на општи део **čьrп* — и наставак *i*, у језичкој анализи могла бити разумљива

само као изведена реч од придева *čьrпъ*. Требало је само да наставак *i* постане суфикс, да се осети у језику као наставак којим је именица **čьrni* саграђена од придева **čьrпъ*. Али он то није могао постати, и то из два разлога: једно зато што је био само номинативни наставак — завршетак и *као шакав је морао ошшати у неким случајевима*; а друго стога што се он као вокалски елемент није јављао у свим облицима именице **čьrni*. И не само наставак *i*: ниједан вокалски елемент у прасловенском није могао добити суфиксну функцију; кад год је језичка анализа неки од њих довела у положај суфикса, њега је нестајало из језика — као номинативног завршетка. Одавде се види да је суфиксна природа неких наставака основинских у прасловенском језику и крива што су неке именичке основе уклоњене из језика.

Као што се види, именица **čьrni* по својим особинама и односу према придеву **čьrпъ* нашла се у широкој категорији изведених речи. На реду је била и њезина формална асимилација тим речима: требало је да се и формално обележи њезина веза с основном речју, јер наставак *i* није могао постати носилац те везе. Како је свака веза ове врсте у језику обележавана наставком за грађење речи, дошао је наставак и у овом случају: именица **čьrni* добила је наставак *ka*; а даљи развитак односа **čьrni + ka*: *čьrпъ* дао је наставак *ika* \cong *ica*. Само све ово не треба буквално разумети: као да је наставак *ka* дошао да би именице типа **čьrni* остале и даље у језику, да их не би из језика нестало: то би била извесна прорачунатост, којој у језику тешко да има места.

Наставак *ka* дошао је само као знак асимилације изведених речима једне групе именица које је историски развитак увео у изведене речи; као, дакле, једна партикула да формално обележи један суфиксни однос у језику који је семантички већ био формиран.

Не треба, мислим, и овде нарочито истицати оно што сам већ једанпут истакао: да је веза наставак *ka* с именицама на *i* била могућа само зато што овај наставак није имао никаква значења; он је дошао само зато да покаже да однос **čьrпъ — čьrni* значи прављење именице од *придевског ошштег дела*, и да се, према томе, мора обележити наставком за грађење речи.

Из ових разлога добила је наставак *ka* именица **čьrni*. Из ових разлога добиле су га и све друге именице на *i*, и оне од придевских и оне од именичких општих делова, које су поред себе имале придев или именицу од истог општег дела. Два су

случаја у којима именица на *i* није могла постати изведена реч: прво, када није поред ње било у језику именице мушкога рода истога општега дела с њом; друго, када се именица на *i* по своме значењу била удаљила од свога основног придева, те није било семантичког услова за њихову везу наставком *ka*. Није тешко погодити да се први случај тиче само именица с именичким општим делом, а други — само именица с придевским општим делом. Ни у једном ни у другом случају именице на *i* нису добивале наставак *ka*: оне су биле лексичке речи или по своме општем делу или по своме семантичком односу према другим речима исте основе. Међу именицама на *i* с придевским општим делом није их било које су могле остати у језику као лексичке речи. Њихов семантички однос према основним придевима био је јасан у свима приликама; и све су оне добиле наставак *ka*. Међутим код именица на *i* од именичких општих делова имамо друкчије односе.¹⁾ Именица **vblci* је према *vblkz* морала постати *vblcica*. То је јасно. Али се тако не може објаснити словенско *dēvica* и бугарско *sterica* (Miklos. EW 322,) = ст. инд. *starī* (исп. гот. *stairō*, грчко *στειρα*), — да се задржим само на овима трима основним примерима које наводи проф. Розвадовски (о. с. 30).

Ове две именице нису имале поред себе и именице мушкога рода од истога општег дела, а то је код именица ове врсте био једини услов за њихову *organску* морфолошку трансформацију. Према томе оне и не показују прави смисао историског развика именица на *i*: оне и нису могле добити наставак *ka* на оној основи на којој га је добила именица **vblci*; употреба наставка *ka* код њих је значила само њихову формалну асимилацију многобројним именицама на *a*, уколико, разуме се, *dēvica* није доцнији деминутив од прасловенског *dēva* (Berneker, SEW 197, Meillet, Études II 372) које је, свакако, новији прасловенски облик од старијег **dēvi* = санскр. *dēvi*.

Одавде се види, и то нарочито истичем, да додавање наставка *ka* именицама на *i* није значило — уколико је то додавање вршено органски — елиминисање ових именица као формалне категорије из језика, како то мисли Розвадовски. Оно је израз једнога другог момента: строгог разграничења између именица на *i* код којих је *i* било формантског карактера и које

¹⁾ У именице с именичким општим делом ја рачунам све именице на поред којих није било придева од истога општег дела у оној епоси развика прасловенског језика када су именице на *i* добивале наставак *ka*.

су морале постати изведене речи и именица на *i* код којих овај наставак није био такве природе и које су, према томе, морале остати као лексичке речи. Ове последње су, због своје малобројности и необичне форме, пришле, преко наставка *ka* или непосредно (исп. *dēva*), старим *a*-основама. О елиминисању, дакле, старих *i*-основа из језика може се говорити тек после њихова разграничења, после поделе њихове на лексичке и изведене речи.

21. Перспектива развика именица на *y* (= *ūs*) много је јаснија од перспективе развика именица на *i*. Јаснија је због тога што су обе групе ових именица очуване у старословенском: и оне код којих је *y* било формантског карактера и које су проширене наставком *ni* (= *ni*) и оне код којих је *y* било морфолошке природе и код којих је овај наставак остао.

Као што је показао Ј. Зубати — Zu den slavischen Feminbildungen auf *-yni*, A. sl. Phil. XXV 335—365 — именица на *yni* и *yi* има у старословенском (и црквенословенском) од две врсте: оне значе или *feminina mobilia*: *вогynи* (: *вогъ*) *dea*, *равynи* (: *равъ*) *παρθένκν*, *сѣкѣдynи* (: *сѣкѣдъ*) *vicina*, *поганynи* (: *поганинъ*) *gentilis*, *Ѣмарпанynи* (: *Ѣмарпанинъ*), Meillet, Études II 457—458; *сѣкрzi socrus*, *ѣтрzi* = *fratria*, **zъly*, *нплодzi sterilis* (Meillet, о. с. 268); или су апстрактне именице од придевских општих делова: *влагynи* (: *влагъ*) *bonitas*, *грѣдynи* (: *грѣдъ*) *superbia*, *правynи* (: *правъ*) *rectitudo*, *простynи* (: *простъ*) *simplicitas* (Meillet, о. с. 457); *льгynи* (: *льгъкъ*), *вльгynи* (: *вльгъкъ*) (исп. Geitler, LF III 68; Zubatý, о. с. 360; Нурер, о. с. 10); *любzi* (: *любъ*) *amor*, *цѣлzi* (: *цѣлъ*) = *оздрављење*, Meillet, о. с. 269. За ову последњу групу именица, или бар за оне на *yni*, вели Меје да су синоними именица на *ostь* (I. с. 457).

Овај преглед, овакав какав је, показује две ствари: прво, да међу именицама на *yni* и онима на *y* у старословенском језику нема разлике у погледу значења; и друго, да се ове две групе именица не разликују ни по свом општем делу: и у једној и у другој групи — неке су именице од именичких, а неке од придевских општих делова.

Оне међу именицама на *y*, *yni* које су од придевских општих делова не разликују се у генетичком погледу од именица на *i*: и оне су по пореклу супстантивизовани *femininum*-и, и то од придева на *ūs*. То се јасно види. Старословенско *льгъкъ*—*льгynи*, *вльгъкъ*—*вльгynи*, *цѣлъ*—*цѣлzi* своди се, очигледно, на основно

прасловенско **ligūs*—**ligūs*, **vīlgūs*—**vīlgūs*, **kailūs*—**kailūs* (исп. старопруски акуз. *kailūstiskun* = здравље, Trautmann, BSW 112). Придевски femininum-и **ligūs*, **vīlgūs*, **kailūs* дали су у даљој еволуцији именице **lgy*, **vīlgy*, **cēly*. Ово, уосталом, потврђују и други индоевропски језици. Прасловенско **cēlǝ* (придев) — **cēly* (именица) ни у чему се не разликује од грчког ἰός (придев) — ἰός (именица) (Kretschmer K Z XXXI 332, Brugmann, о. с. 209), **πληθός* ≅ *πληθος* — *πληθός* (F. Specht, K Z LIX 219) или стариндиског *kádruh* (придев) *kadrǝh* (именица), индоиранског *tanúš* — *tanúš* (Zubatý, I. с. 359). Свугде је по среди иста ствар: супстантивизација придева на *ūs*. И свугде су именице на *ūs* остаци праиндоевропске *ū*-моције.

И именице на *у*, *yǝi* од именичких општих делова исто су по пореклу што и именице типа **vīlci* = *vīlci*; и оне су морале постати негде у реченици, уз именице које су по природи биле именице женскога рода, онако како је речено код именица на *i* на стр. 26.

Толико о генетичкој страни именица на *у* и на *yǝi*. А сад да видимо како ове две групе именица и међу собом стоје; да видимо зашто је разбијена основна прасловенска категорија именица на *у* ($\leq \bar{u}$) на две групе: на именице на *у* и на именице на *yǝi*.

Истакао сам већ да се именице на *у* и именице на *yǝi* не разликују у погледу значења. Овај факат је врло важан за разумевање природе наставка *ni* којим су проширене именице на *у* у прасловенском језику. Он нам јасно показује једну ствар: да наставак *ni* није дошао као знак одвајања именица на *у* које су значиле моцију од именица на *у* које то нису значиле. Не може, дакле, овде бити ни говора о моционој употреби наставка *ni*, како то мисли Зубати (о. с. 362—363); јер шта би значила употреба моционог *ni* код именица на *у*? Значила би само једно: функционалну супституцију наставака *у* и *ni* у моционој служби. То значи да би наставак *yǝi* заменио наставак *у* у свима случајевима где је *у* било моциони знак. Међутим тако није. Именице *svetry*, *jetry*, *peplody*, **zaly* остале су у свом основном облику, а апстрактне именице **vīlgy*, **lgy*, **blagy* итд. које, стварно, немају с моцијом никакве везе, — добиле су наставак *ni*.

Хипотеза Зубатога не може се примити ни у оном облику какав је дао проф. Хујер. Он сматра да је наставак *ni* додаван у почетку само именицама на *у* „znamenající osobu ženské“, па да је од ових именица пренесен и на апстрактне именице на *у*

(о. с. 10). Чини ми се да је ово невероватно и као језичка тенденција. Може се претпоставити да је наставак *ni*, као моциони наставак, додаван органски само именицама на *у* које су значиле моцију. Али из те претпоставке ваља извући логички закључак: ваља имати у виду да би ово додавање наставка *ni* значило издвајање именица на *у* које значе женска лица у засебну групу именица. Како можемо, онда, разумети сасвим супротну тенденцију: да се ова група именица, већ једанпут издвојена, преко наставка *ni* поново помеша са осталим именицама из *у*-катеорије?

Као што се види, у целом овом питању није важно утврдити да је наставак *ni* имао у праиндоевропском моционо значење, па тим његовим значењем објашњавати прасловенске језичке прилике; већ разлоге његовој употреби код именица на *у* треба тражити на другој страни, у самој природи ових именица.

Ја мислим да овде имамо исту ствар као и код именица на *i*: разграничење између именица на *у* код којих је овај наставак био формантског карактера и именица на *у* код којих је он био морфолошке природе; дакако, до овог разграничења је и овде могло доћи само после уклањања придева на *у* из језика. Чини ми се да се само на овај начин могу објаснити два момента у развоју старих именица на *у*: прво, додавање наставка *ni* подједнако и именицама које су значиле женска лица и апстрактним именицама, и друго, задржавање основног облика на *у* код неких именица и из једне и из друге групе.

Узмимо обе групе именица на *у*; најпре именице на *у* (*yǝi*) с именичким, па онда именице на *у* (*yǝi*) с придевским општим деловима.

У којим је случајевима код именица на *у* с именичким општим деловима наставак *у* био формантског карактера? Све зависи од једнога момента: од тога, да ли је поред именице на *у* било и masculinum-а од истог општег дела или не. У првом случају је језичка анализа однос femininum-а према masculinum-у тумачила као однос изведене према основној речи; у другом случају, где тога односа није било, femininum је сводила на усамљену, лексичку реч, без везе с другим речима од исте основе. У првом је случају, даље, дошао наставак *ni* да и формално изрази унутрашњу вредност односа femininum-masculinum, а у другом су именице на *у* остале у свом старом, основном облику. Тако смо добили у прасловенском с једне стране *bogyǝi*, **orbyǝi*,

sosčdyňi и сл., а с друге *svekry, jetry, neplody, *zžly*. У овом су облику те именице сачуване и у старословенском језику, уколико их у њему има. Само једна од ових именица тражи извештан коментар. То је именица *svekry*. Она је имала поред себе у прасловенском и masculinum од исте основе — **svekъrъ* (Brückner, Sl. E. 536.). Па ипак није добила наставак *ni*. Зашто?

Није тешко одговорити на ово питање. Именица **svekъrъ* је, бар генетички, изведена реч од именице *svekry*. Моциони однос, дакле, међу овима двома именицама био је већ формално изражен. Он је био суплетивне природе: **svek-ъrъ: svek-ry*. То је, прво. Друго: језичка је анализа у односу **svekъrъ — svekry* издвајала заједнички општи део код обеју ових именица, али тај заједнички општи део није био једнак masculinum-у, те однос femininum—masculinum није могао значити однос изведене према основној речи, као што то имамо у свима случајевима где су именице на у проширене наставком *ni*. Одавде се види да је однос **svekъrъ—svekry*, који је био и формално стабилизован, могао изменити свој облик само у једном случају: да је према **svekъrъ* — по угледу на *bogъ: bogyňi* — направљен нов femininum — **svekъryňi*; али то већ не би био историски развитак именице *svekry*: то би била замена суплетивне — именичком моцијом.

Код именица на у с придевским општим деловима односи су били нешто сложенији. Сложенији због тога што су код њих два момента давала формантски карактер наставку у: не само веза именица на у с основним придевом по заједничком општем делу, већ и семантички однос именице према основном придеву. Питање је само, у којим је случајевима однос именица на у према основном придеву и семантички значао однос изведене према основној речи?

Одговор је природан: у оним случајевима где је тај однос и у другим приликама у језику обележаван наставцима за грађење речи. Или, тачније речено: онде где је однос именице на у према основном придеву био онакав какав је у другим случајевима у језику обележаван наставцима *ota* и *ostъ*. Дабогме, не треба мислити да су апстрактне именице на у добивале наставак *ni* због тога што су биле синоними именица на *ota* или *ostъ*; није ствар у томе. Из њихова подударана с именицама на *ota* и *ostъ* ваља извући други закључак: да је однос именица на у према основним придевима у оним случајевима где су те именице биле по значењу једнаке именицама на *ota* и *ostъ* био суфиксног карактера и да су, због

тога, у тим случајевима именице на у морале добити наставак за грађење речи.

Ето због чега су, с једне стране, прасловенски односи **blagy = bonitas: blagъ = bonus, *gъrdy = superbia: gъrdъ = superbis, *pravъ = rectitudo: pravъ = rectus, *prostъ = simplicitas: prostъ = simplex* замењени односима *blagyňi—blagъ, gъrdyňi—gъrdъ, pravъňi—pravъ, prostъňi—prostъ*, а због чега су с друге стране односи *cěly = оздрављење: cěлъ = totus, ljuby = amor: ljubъ = carus* остали у свом основном облику.

И именице *cěly, ljuby* биле су апстрактне именице; и оне су имале придеве од исте основе поред себе; па ипак нису проширене наставком *ni*. И јасно је због чега: њихов семантички однос према основним придевима није могао бити обележен суфиксом; он није уопште био суфиксне природе. Према томе, и употреба наставка *ni* код њих би морала значити нешто специјално: њихово семантичко враћање основним придевима *cěлъ = totus, ljubъ = carus*: њихово свођење на именице *целошта, драгост* или слично. А то, дабогме, није било ни могуће ни потребно; стога су и остале као апстрактне именице лексичког карактера.

22. Два су нам питања још остала у вези са овим именицама. Прво: однос апстрактних именица на у према именицама на *i* од придевских општих делова. И друго: питање природе наставка *ni* којим су проширене именице на у.

За прво питање је један моменат важан: факат што су именице на у од придевских општих делова по значењу увек апстрактне именице, док именице на *i* то никад нису биле. На што нас овај факат упућује? — На две врсте придевске супстантивизације у прасловенском језику. Он нам показује да је супстантивизација придева на *i* била израз синтаксичке тенденције: именице на *i* имале су у прасловенском језику ону функцију коју данас врше супстантивизовани придеви у словенским језицима. Оне су, дакле, и формално и семантички биле супстантивизовани придеви: између њихова значења и основног значења одређеног придевског вида (исп. Белић, ЈФ XIII 211—217) — није било никакве разлике.

Међутим супстантивизација придева на *is* била је чисто граматичке, формалне природе: код ње је било главно да се добије именица, као *име* оне особине коју основни придев показује. И ништа више. Отуда је и значење ових именица у свима случајевима апстрактно. Ове је природе супстантивизација и у другим индоевропским језицима: исп. готско *triggws: triggwa = Treue, sunjis:*

sunja = Wahrheit, *liufs*: *liuba* = Liebe итд. (Kluge, Germanische Stammbildung³ 57).

На друго питање одговор је већ упола дат. Рекли смо, прво, да моционо *ni* није могло бити употребљено код именица на *y*. Видели смо, друго, да је проширивање именица на *y* наставком за грађење речи значило само њихову формалну асимилацију изведеним речима. Јасно је, онда, да наставак *ni*, у оној епоси развитка прасловенског језика када су њиме проширене именице на *y*, није могао имати никаква специјална значења: он је био сведен на обичну партикулу; онако исто као и наставак *ka*.

23. Прасловенски је језик имао три моциона „односа“ код именица: *vьlkъ—*vьlči*, *bogъ—*bogyŋi*, и **orbъ—*orba*. Прва два су изменила свој формални лик у *bogъ—bogyŋi*, *vьlkъ—vьlčica*, и у овом новом облику ови су односи постали продуктивни у словенским језицима; а трећи је остао у свом старом облику као непродуктиван „однос“ (исп. Н. Lommel, Studien über indogermanische Femininbildungen 28). И питање је зашто.

Нема никакве сумње да је само осећање чврсте органске везе између **orba* и **orbъ* могло дати овом „односу“ творачки карактер. А таква је веза могла бити добивена само у једном случају: да је **orba* почела да значи изведену реч од masculinum-а **orbъ*. Требало је, према томе, да наставак *a* поред свога основног значења обележавања femininum-а уопште — постане уједно и наставак којим се граде изведене речи. Тада би тек унутрашња страна односа **orbъ—*orba* добила и свој спољашњи, граматички израз. А наставак *a* није то могао постати ни као вокални елемент ни као номинативни завршетак. Одавде се види да однос **orbъ—*orba* значи; у ствари, исту етапу у развоју именичке моције коју је значио и однос *vьlkъ—*vьlči*. То је прва етапа развитка моције рода код именица: када однос femininum-а према masculinum-у значи само две напредне речи истога општег дела и одређена односа по значењу и када моција рода стоји ван сфере суфиксних односа. После ове дошла је друга етапа. Њу претставља однос *vьlkъ—vьlčica*. Код њега femininum поред своје граматичке карактеристике, крајњег *a*, добива и одређен однос на суфиксној основици према masculinum-у. Однос *vьlkъ—vьlčica* уноси, дакле, два нова момента у систему прасловенског језика у моционом погледу: прво, femininum једначи са изведеном речју, и друго, уноси чврсту везу између fem. и masculinum-а и на тај начин и формално уводи моцију у сферу суфиксних односа. Ниједан од ових двају моме-

ната нема „однос“ **orbъ—*orba*. Према томе он није могао постати продуктиван код неизведених речи ни по своје формалном моционом знаку, по наставку *a*, ни по томе што би његова продуктивност била сушта противност ономе што је у језик унео однос *vьlkъ—vьlčica*.

Ни код изведених речи наставак *a* није могао постати моциони суфикс. И то из два разлога.

Прво: свако додавање наставка *a* изведеним именицама мушкога рода — у оним категоријама у којима моциони моменат долази до формалног изражаја: *nomina agentis* и *nomina attributiva* — значило је у прасловенском стварање лексичких дублета у језику. Уколико се, дакле, *a* код изведених речи употребљавало, оно је било наставак за грађење речи, сасвим одређена значења: значило је носиоца радње или носиоца особине (исп. Belić, A. sl. Phil. XXIII 232). Не треба, онда, нарочито истицати да наставак *a* у овој категорији именица није могао постати носилац femininum-а.

Друго: нема ниједног случаја где би код изведених речи однос femininum-а и према *основној речи* био онакав какав може бити према masculinum-у, тј. где би и однос femininum-а као изведене речи према основној речи издвајао *a* као наставак. А знамо колико код изведених речи основни, творачки моменат претставља њихов однос према основним речима. И чим овај однос у језичкој анализи не издваја никад наставак *a*, сасвим је природно да он ни код изведених речи као моциони знак нема места. Вондрак сасвим тачно истиче да „das-a Suffix an und für sich nicht weibliche Personen bezeichnet, vielmehr erst seine Erweiterungen und darunter insb.-ica“ (о.с. 354). Само је он помешао две ствари: *a* за masculinum као наставак за грађење речи и *a* за femininum као саставни елемент моционих суфикса. Прво *a* је и језичка анализа *морала* издвајати као засебан наставак, друго је само граматичка карактеристика, у моционом погледу, појединих наставака, и као такво — оно је нераздвојни део њихов.

Прелазим сада на основни део цела питања: на питање односа словенских језика у погледу употребе наставака *ica* и *ka* у моционој служби код именица. И даћу најпре сам материјал — примере моционе употребе наставака *ka* и *ica*. Потпуно слику свих моционих односа даћу само за јужнословенске језике. Код источних и западних словенских језика имаћу у виду две ствари: прво, да изнесем примере употребе наставка *ica* у оним случа-

јевима у њима који су важни за разумевање постанка и развитака неких моционих односа у словенским језицима уопште; и друго, да покажем да их употреба наставка *ка* у неким категоријама именица одваја, у извесној мери, од језика јужне словенске групе.

1. Српскохрватски језик

24. Према томе да ли се *femininum* гради од *masculinum*-а као од општег дела свог — *и суфикс masculinum*-а улази у састав *femininum*-а, — или се и *masc.* и *fem.* граде само од истог општег дела нарочитим наставцима — *суфикс masculinum*-а не улази у састав *femininum*-а, — можемо све примере у којима је моција изражена наставцима *са* и *ка* поделити у две велике групе:

Група А: *femininum* и *masculinum* су само од истог општег дела, а суфикс *masculinum*-а не улази у састав *femininum*-а (*суљешивна именичка моција*).

Према наставку са *masc.* — разликоваћемо три типа: а) *ац* (\leq *ьсь*), б) *ин, анин* (\leq *ан-инъ*) и в) *ик, ник* (\leq *ьп-икъ*).

Тип а). Уколико *masculinum* на *ац* не значи име становника према крају одакле је, има поред себе готово увек *fem.* на *ица*, — где год је изражена формална диференцијација у моционом погледу.

Примери: *самац solitarius* — *самица* (*сам*) *solitaria*, *мекушац* — *мекушица* (*мек*), *лајавац* — *лајавица* (*лајав*), *балавац* — *балавица* (*балав*) *Rotzige*, *знанац* — *знаница* (*знан*) *Bekannter*, *прњавац* — *прњавица* (*прњава*) *Lumpenkeil*, *старац* — *старица* (*стар*) *Greis*, *вештац* — *вештица* (*вешт*) *Hexenmeister*, *крадљивац* — *крадљивица* (*крадљив*), *Stehler*; *махнишцац* — *махнишца* (*махнит*) *Thor*;

вбравац — *вбравица* *Sperling*, *синовац* — *синовица* *des Bruders Sohn*, *шелац* — *шелица* *Kalb*, *јарац* — *јарица* *Bock*;

купилац — *купилица* (*купити*) *Leser*, *чувалац* — *чувалица* (*чувати*) *Beschützer*, *чаралац* — *чаралица* (*чарати*) *incantator*, *чекалац* — *чекалица* (*чекати*) *exprestans*, *честитшалац* — *честитшалица* (*честитати*) *gratulator*, *даривалац* — *даривалица* (*даривати*) *donator*, *добивалац* — *добивалица* (*добивати*) *Gewinner*, *кретшалац* — *кретшалица* (*кретати*) *movens*, *мушшилац* — *мушшилица* (*мутити*) *turbator*, *мучалац* — *мучалица* (*мучати*) *taciturnus*, *шетшалац* — *шетшалица* (*шетати*) *ambulator*, *жвашшалац* — *жвашшалица* (*жватати*) *qui mandit*, *зановешшалац* — *зановешшалица* (*зановетати*) *blatero*.

Исп.: *шрговац*: *шрговка* || *шрговкиња* (*трговати*), *шрдовац*: *шрдовака* (*продавати*).

Међутим уз наставак *ац* који значи име становника према крају одакле је, стоји само *femininum* са наставком *ка*. Ово је, поред следеће групе, једина група именица где је *femininum* у српскохрватском језику изражен само помоћу наставка *ка*, никад помоћу наставка *ица*.

Примери: *Босанац* — *Босанка*, *Јагодинац* — *Јагодинка*, *Призренац* — *Призренка*, *Негошинац* — *Негошинка*, *Огулинац* — *Огулинка*, *Ваљевац* — *Ваљевка*, *Мостарац* — *Мостарка*, *Сарајевац* — *Сарајевка* (*Даничић*, *Основе* 303, 341).

Тип б). И поред наставка *ин, анин* *femininum* има наставак *ка*. Примери: *Бугарин* — *Бугарка*, *Арнаушин* — *Арнаушка*, *Бачванин* — *Бачванка*, *Зећанин* — *Зећанка*, *Мачванин* — *Мачванка*, *Сењанин* — *Сењанка* (*Даничић*, *о. с.* 302—303).

Тип в). Уз *masculinum* на *ик, ник* стоји увек *femininum* на *ица*. Примери: *веселик* — *веселица* (*весео*), *мученик* — *мученица* (*мучен*) *Märtyrer*, *посленик* — *посленица* (*посао*) *Arbeiter*, *познаник* — *познаница* (*познати, познан*) *der Bekannte*;

болесник — *болесница* (*болестан*) *der Kranke*, *безбожник* — *безбожница* (*безбожан*) *Gottloser*, *урочник* — *урочница* (*урок*) *Beschreier*, *гладник* — *гладница* (*гладан*) *der Hungerige*, *немоћник* — *немоћница* (*немоћан*) *der Kranke*, *несрећник* — *несрећница* (*несрећан*) *der Unglückliche*, *оштровник* — *оштровница* (*отрован*) *Giftmischer*, *штановник* — *штановница* (*становати*) *Bewohner*, *пушник* — *пушница* (*путни*) *der Reisende*.

Група Б: и код неизведених и код изведених речи цео *masc.* улази у састав *femininum*-а; дакле, код изведених речи и наставак којим је *masculinum* саграђен.

1. *Лексичке речи*. Од њих се *femininum* гради готово увек наставком *ица*.

Примери: *вук* — *вучица* *Wolf*, *слон* — *слоница* *Elephant*, *мајмун* — *мајмуница* *Affe*, *медвед* — *медведица* *Bär*, *осоа* — *ослицица* *Esel*, *хрш* — *хршица* *Windhund*, *лейшпир* — *лейшпирица* *Schmetterling*, *зец* — *зечица* *Hase*, *паун* — *пауница* *Pfau*, *лабуд* — *лабудица* *Schwan*, *лав* — *лавица* *Löwe*, *соко* — *соколица* *Falke*;
Бог — *Божница* *Gott*, *бан* — *баница* *Ban*, *краљ* — *краљица* *König*, *пророк* — *пророчица* *Prophet*, *сиромаш* — *сиромашница* *pauper*, *кајешан* — *кајешаница*, *ђаво* — *ђаволица* *Teufel*, *луђеж* — *луђежица* *Dieb*, *шати* — *шатица* *Dieb*, *слуга* — *служица* *Diener*;

Исп.: *пастир*—*пастирка* || *пасторица* *Hirt*, *сусед*—*суседа* || *сусетка* *Nachbar*, *кум*—*кума* *Taufpathe*.

2. Изведене речи. Код њих ћемо разликовати две групе именица: α) моција је изражена наставцима *ица* или *ка* (*права именичка моција*) и β) моција је изражена наставком *а* (*придевска моција*).

У групу α) иду именице саграђене наставцима *ач*, *ар* и *аш* — узимају у обзир само продуктивне наставке — који с наставцима за *femininum* праве сложене наставке: *ачица*, *арица*, *арка*, *ашица*. Ова четири наставка показују и какав је распоред наставака *ица* и *ка* у овој групи именица: именице на *ач* имају у *femininum*-у увек *ица*, оне на *ар* имају и *ица* и *ка*, а оне, опет, на *аш* — само *ица*.

Примери:

ач—*ачица*: *берач* *Weinleser* — *берачица* (*брати*) *Weinleserin*, *грабљач*—*грабљачица* (*грабље*), *кољач*—*кољачица* (*копати*) *Gräber*, *кројач*—*кројачица* (*кројити*) *sartor*, *избирач*—*избирачица* (*избирати*) *Wähler*, *играч*—*играчица* (*играти*) *Spieler*, *карач*—*карачица* (*карати*) *Schelter*, *ковач*—*ковачица* (*ковати*) *Schmied*, *певач*—*певачица* (*певати*) *Sänger*, *пливач*—*пливачица* (*пливати*) *Schwimmer*, *погађач*—*погађачица* (*погађати*) *Errather*, *псовач*—*псовачица* (*псовати*) *Schimpfer*, *скићач*—*скићачица* (*скитати*) *Landstreicher*, *спавач*—*спавачица* (*спавати*) *Schläfer*.

И тако у свима случајевима: *fem.* се гради само помоћу наставка *ица* (исп. *играчка*, *Spielzeug*, као *nomen instrumenti*).

ар—*арица*: *рачар*—*рачарица* (*рак*) *Krebsenfänger*, *птичар*—*птичарица* (*птица*) *aves captans*, *сајунар*—*сајунарица* (*сапун*) *Seifensieder*, *свињар*—*свињарица* (*свиња*) *Schweinhirt*, *школар*—*школарица* (*школа*) *Schüler*, *мобар*—*мобарица* (*моба*), *опанчар*—*опанчарица* (*опанак*) *Orankenmacher*, *гушчар*—*гушчавица* (*гуска*) *Gänsehirt*, *водар*—*водарица* (*вода*), *бродар*—*бродарица* (*брод*) *Fährmann*, *бубњар*—*бубњарица* (*бубањ*) *Trommelschläger*, *цветар*—*цветарица* (*цвет*), *видар*—*видарица* (*видати*) *Arzt*, *жњетвар*—*жњетварица* (*жњетва*) *Schnitter*, *кључар*—*кључарица* (*кључ*) *Beschliesser*, *млинар*—*млинарица* (*млин*) *Müller*, *пљетвар*—*пљетварица* (*пљетва*) *Gäter*, *чувар*—*чуvariца* (*чувати*) *Hüter*.

ар—*арка*: *беспосличар*—*беспосличарка* (*беспослица*), *вареничар*—*вареничарка* (*вареника*) *Milchhändler*, *брашнар*—*брашнарка* (*брашно*) *Mehlhändler*, *воденичар*—*воденичарка* (*воденица*) *Mühler*, *звонар*—*звонарка* || *звонарица* (*звono*) *Glöckner*, *го-*

ведар—*говедарка* || *говедарица* (*говедo*) *Rinderhirt*, *кухар*—*кухарка* || *кухарица* (*кухати*) *Koch*, *надничар*—*надничарка* (*надница*) *Tagelöhner*, *шамничар*—*шамничарка* (*тамница*) *Kerkermeister*, *чизмар*—*чизмарка* || *чизмарица* (*чизма*) *Stiefelmacher*.

аш-*ашица*: *племенишаш*—*племенишашица* (*племенит*) *von guter Familie*, *погузијаш*—*погузијашица* *Schmarotzer*, *комедијаш*—*комедијашица* (*комедија*) *Komödiant*, *богаташ*—*богаташица* (*богат*) *der Reiche*.

Групу β) претстављају *femininum*-и на *ача* и *ара*. Они на *ача* немају *masculinum*-а поред себе; а поред оних на *ара* стоји *masculinum* на *ар*:

нарикача (*нарицати*) *Klageweib*, *тумарача* (*тумарати*) *Herumläuferin*, *удавача* (*удавати се*) *Braut*; *врачар*—*врачара* (*врачати*) *Wahrsager*, *гаташ*—*гаташа* (*гатати*) = који, која *гата*, *картар* *Kartenspieler* — *картара* (*карта*) *Kartenaufschlägerin*, *положар*—*положара* (*полог*) *Dieb*.

Дакако, ни именице на *ара* немају увек *masculinum*-а поред себе: *подложара* (*подложити*) *Kupplerin*, *белјара* (*белити*) *Bleicherin*, *музара* (*мусти*) *Milchkuh*.

Шта значи придевска моција код именица и како је до њезина формирања дошло — видећемо доцније, кад будемо говорили о наставцима *ача* и *ара* у српскохрватском и словеначком језику.

2. Словеначки језик

25. И овде ћу се, као и доцније код старословенског и бугарског језика, у изношењу материјала држати истог распореда као и у српскохрватском језику.

Група А

Тип а):

ес—*ика*: *mlatec*—*mlatica* (*mlatiti*) *Drescher*, *motzec*—*motzica* (*možti*) *Melker*, *tajec*—*tajica* (*tajiti*) *Leugner*, *predec*—*predica* (*presti*) *Spinner*, *strižec*—*strižica* (*striči*) *Scherer*, *lovec*—*lovica* (*loviti*) *Jäger*, *pevec*—*pevica* (*pevati*) *Sänger*, *nosec*—*nosica* (*nositi*) *Träger*, *berec*—*berica* (*brati*) *Leser*; *starec*—*starica* (*star*) *der Alte*, *nevec*—*nevica* (*nevm*) *der Stumme*.

ес—*ка*: *trgovec*—*trgovka* (*trgovati*) *Handelsmann*, *pevec*—*pevka* (*поред pevica*) *Sänger*.

avec—avka, ivec—ivka:

delavec—delavka || *delavica*, (d:lati) Arbeiter, *stradavec—stradavka* (stradati) der Darlende, *sejavec—sejavka* (sejati) Säemann, *česavec—česavka* (česati) Kämmer, *vezavec—vezavka* (vezati) Binder, *sadivec—sativka* (saditi) Pflanzler, *prodajavec—prodajavka* (prodajati) Verkäufer, *prisegavec—prisegavka* (prisegati) Schwörer, *lepivec—lepivka* (lepiti) Kleber, *spavec—spavka* (spati) Schläfer, *pomagavec—pomagavka* (pomagati) Helfer, *prosivec—prosvika* (prosviti) Bittsteller, *psovavec—psovavka* (psovati) Beschimpfer, *potnivec—potnivka* (potniti) Füller, *pisavec—pisavka* (pisati) Schreiber.

ec—ka у именима становника:

dolinec—dolinka (dolina) Thalbewohner, *gorjanec—gorjanka* (gora) Gebirgswohner, *Slovenec—Slovenka*, *Nemec—Nemka*, *Primorec—Primorka*, *Posavec—Posavka*, *Tolminec—Tolminka*, *planinec—planinka*, *dolinec—dolinka*.

Тип в) *ik—ica*: *botnik—botnica* der Kranke, *grešnik—grešnica* Sünder, *namestnik—namestnica* Stellvertreter, *potočnik—potočnica*, *bajatnik—bajatnica*, Gaukler, *čarobnik—čarobnica* Zauberer, *bojnik—bojnica* Kämpfer.

Група Б:

1) *Лекцике печу*: *opat—opatica* Abt, *oret—orlica* Adler, *oset—oslica* Esel, *junak—junačica* Jüngling, *jareb—jarebica*, Rebhuhn, *far—farica*, Pfaffe, *drug—družica* der Gefährte (поред: *druginja, družkinja*), *bivol—bivolica* (поред *bivolka*), *banbanica* Banus, *pastir—pastirica* (поред *pastirka*) Hirt, *šosjed—šosjedica* (поред: *šosjeda, šosjedinja, šosjedka, šosjedkinja*) Nachbar, *sodrug—sodružica*, der Genosse, *kmet—kmetica* Bauer, Bauersfrau, *bog—božica* || *bogica* Gott, *medved—medvedica* (поред: *medveda, medvedka, medvedinja*) Bär, *prosjak—prosjakica* (поред *prosjakinja*) Bettler, *prorok—proročica* (поред *prorokinja*) Prophet, *svedok—svedočica* (поред *svedočkinja*) der Zeuge, *tiger—tigrica* Tiger, *vojvoda—vojvodica* Herzog, *sokol—sokolica* Falke, *lev—levica* Löhwe.

2) *Изведене печу*:

а) именичка моција:

ač—aćica: *berač—beraćica* (brati) Leser, *pletač—pletačica* (plesti) Flechter, *brijač—brijačica* (brijati) Barbier, Barbiersweib, *bahač—bahačica* (bahati) Prahler, *glumač—glumačica* (glumiti se) Possenreiser, *gonjač—gonjačica* (goniti) Viehtreiber, *mo-*

tač—motačica (motati) Haspler, *popevač—popevačica* (popęvati) Sänger, *predstavljajč—predstavljajčica* (predstavljati) Darsteller, *spavač—spavačica* (spavati) Schläfer, *krojač—krojačica* (krojiti) Schneider, *kovač—kovačica* (kovati) Schmied, Schmiedsfrau, Schmiedin, *kopač—kopačica* (kopati) Gräber, *mejač—mejačica* (meja) Grenznachbar, *snubač—snubačica* (snubiti) Freiwerber, *jahač—jahačica* (jahati) Reiter.

ač—aćka: *mazač—mazačka* (mazati) Quacksalber, *nosáč—nosáčka* (nositi) Träger, *razbijač—razbijačka* (razbijati) Flöcker, *podajáč—podajčka* (podajati) Handlanger, *poganjač—poganjačka* (poganjati) Treiber.

ač—aćica || *ačka*: *pomagač—pomagačica* || *pomagačka* (pomagati) der Gehilfe, *gostač—gostačica* || *gostačka* (gost) Miethwohner, *mikač—mikačica* || *mikačka* (mikati) Hechler, *vezač—vezačica* || *vezáčka* (vezati) Rebenbinder.

ar—arica: *brodar—brodarica* (brod) Fährmann, *čestár—čestárica* (čęsta) Strassenarbeiter, das Weib des Strasseneinräumers, *črevljar—črevljarica* (črevlja) Schuhmacher, Schuhmachersfrau, *jezdar—jezdarica* (jezda, jezđiti) Reiter, *sabljar—sabljarica* (sablja) Säbelmacher, *stražar—stražarica* (straža) Wachter, *rezar—rezarica* (rezati) Sauschneider, *slikar—slikarica* (slikati) Maler, *kolar—kolarica* (kola) Wagner, Wagnersfrau, *skrobar—skrobarica* (skrob) Stürkemacher, *solar—solarica* (sol) Salzhändler, *poštár—poštárica* (pošta) Postmeister, *risar—risarica* (risati) Zeichner, *ropar—roparica* (rop) Räuber, *sanjar—sanjarica* (sanjati) Träumer, *pekar—pekarica* (peči) Bäcker, *iglar—iglarica* (igla) Nadler, *kotlar—kotlarica* (koteļ) Kupferschmied, *krušar—krušarica* (kruh) Brotbäcker, *mežnar—mežnarica*—cerkovnik, cerkovnikova žena, *mizar—mizarica* (miza) Tischler, Tischlersfrau, *rešetar—rešetarica* (rešeto) Siebmacher, *gosar—gosarica* (gos) Gänsehirt, *belar—belarica* (beliti) Bleicher, *brusar—brusarica* (brus) Schleifer, *plavar—plavarica* (plaviti) Schwimmer, *pisar—pisarica* (pisati) Schreiber, *ključatničar—ključatničarica* (ključ) Schlosser, Schlossersfrau.

ar—arka: *srajčar—srajčarka* (srajca) Hemdenmacher, *mitničar—mitničarka* (mitnica) Mautner, *levičar—levičarka* (levica) der Linkhand;

ar—arica || *arka*: *cunjar—cunjarica* || *cunjarka* (cunja) Hadernsammler, *čuvár—čuvárica* || *čuvarka* (čuvati) Hüter, *gostitničar—gostitničarica* || *gostitničarka* (gostiļnica) Gastwirt, *maslár—*

maslarica || *maslarka* (maslo) Butterhändler, *kravar*—*kravarica* || *kravarka* (krava) Kuhhirt, *klobučar*—*klobučarica* || *klobučarka* (klobuk) Hutmacher, *ovčar*—*ovčarica* || *ovčarka* (ovca) Schäfer, *remenar*—*remenarica* || *remenarka* (remen) Riemer, *sedlar*—*sedlarica* || *sedlarka* (sedlo) Settler, *smolar*—*smolarica* || *smolarka* (smola) Harzer, *svinjar*—*svinjarica* || *svinjarka* (svinja) Schweinehirt, *šivar*—*šivarica* || *šivarka* (šiti) Näher.
aš—*ašica*: *tamburaš*—*tamburašica* Mandolinenspieler, *mejaš*—*mejašica* (meja) Angrenzer, *osterijaš*—*osterijašica* Schankwirt, *pajdaš*—*pajdašica* der Gefährte.

β) Придевска моција: *berač*—*berača* (brati) Weinleser, *bahač*—*bahača* (bahati) Prahler, *nesramnjač*—*nesramnjača* der Schamlose, *nemarnjač*—*nemarnjača* (nemaren) Faulenzer, *zijač*—*zijača* (zijati) Maulaffe, *zapravljač*—*zapravljača* (zapravlјati) Verschwender, *steklač*—*steklača* (stekeļ) Vagabund, *suhač*—*suhača* (suh) ein magerer Mensch, *bosač*—*bosača* (bos) Barfüsser, *pohajač*—*pohajača* (pohajati) Mussiggänger, *zobač*—*zobača* (zob), *žnjač*—*žnjača* (žeti) Schnitter, *postopač*—*postopača* (postopati) Müssiggänger, *potepač*—*potepača* (potepati se) Landstreicher, *prošnjač*—*prošnjača* (prošnja) Bettler, *regljač*—*regljača* (regljati) Plauderer, *slokač*—*slokača* (slok) magerer Mann;

beruh—*beruha* (brati), Sammler, *leṇuh*—*leṇuha*, (leṇ, поред *leṇuhinja*) Faulenzer, *smrduh*—*srmduha* (smrdeti) stinkender Mensch, *potepuh*—*potepuha* (potepati se, поред *potepuhinja*) Landstreicher, *postanjuh*—*postanjuha* Mussiggänger, *grduh*—*grduha* (grd) abscheulicher Mensch, abscheuliches Weib, *vlačuh*—*vlačuha* (vlačiti) Landstreicher.

3. Бугарски језик

26. Група А

Тип а):

ец—*ица*: *вражалец*—*вражалица* колдунъ, *борбец*—*борбица* „којто, којато се бори“, *ѿввец*—*ѿввица* Sānger-in.

У Геровљеу речнику ја нисам нашао више примера употребе наставка *ица* за fem. поред наставка *ец* у категорији *nominum agentis*. Међутим проф. Вајганд у својој граматици однос *ец*—*ица* наводи као општи моциони однос у овој категорији именица (Bulgarische Grammatik 57).

Исп. још и: *святѣец*—*святѣица* „свјатой—свјатая“, *сѣарец*—*сѣарица* „старикъ—старуха“, *хубавец*—*хубавица* „хубавъ чловѣкъ, хубава жена“.

ец—*ка*: *богомolec*—*богомолка* Beter, *вѣроломец*—*вѣроломка* der Irenbrüchige, *грѣхошворец*—*грѣхошворка* Süder-in, *шрѣговец*—*шрѣговка* „торговец“, *хороводец*—*хороводка* „којто, којато води хоръ“, *лакомец*—*лакомка* „лакомъ чловѣкъ, лакома жена“, *самец*—*самка*.

У називима становника према крају одакле су:

Унгарец—*Унгарка*, *черноморец*—*черноморка*, *морианец*—*морианка*, *ѿрѣздунавец*—*ѿрѣздунавка*, *ѿрѣзморец*—*ѿрѣзморка*, *селянец*—*селянка*, *черноземец*—*черноземка*, *долноземец*—*долноземка*, *заморец*—*заморка*, *Московец*—*Московка* ИТД.

Тип б): *Ташаринц*—*Ташарка*, *цифушинц*—*цифушка*, *ѿрѣзморианинц*—*ѿрѣзморианка*, *селианинц*—*селианка*, *селаченинц*—*селаченка*, *Блѣгаринц*—*Блѣгарка*, *Казанлѣчанинц*—*Казанлѣчанка*.

Тип в): *крѣстѣникц*—*крѣстѣница* „восприемникъ“, *кѣжѣникц*—*кѣжѣница* „супругъ—супруга“, *лѣжевникц*—*лѣжевница* „обманѣникъ—обманѣница“, *мрѣсѣникц*—*мрѣсѣница* „поганецъ—поганка“, *мѣженикц*—*мѣженица* „мученикъ—мученица“, *наречѣникц*—*наречѣница* „суженый—суженая“, *работѣникц*—*работѣница* „работѣй—работѣя“, *скиѣтѣникц*—*скиѣтѣница* „скиталецъ—скиталица“. И тако у свима случајевима: увек само однос *иц*: *ица*.

Група Б:

1. *Лексичке речи*: *бивољ*—*биволица*, *гољб*—*гољбѣца*, *царь*—*царица*, *шигр*—*шигрица*, *слуга*—*слугица*, *войвода*—*войводица*, *бань*—*баница*, *кметѣ*—*кметѣица*, *краль*—*кralица*, *сѣахиш*—*сѣахишѣца*, *влѣк*—*влѣчица*, *орел*—*орлица*; поред тога: *гољб*—*гољбѣца*, *робѣ*—*робѣца*, *хайдук*—*хайдучѣца*, *друг*—*дружѣца*.

2. *Изведене речи*:

ач—*ачѣца*: *баяч*—*баячѣца* Zauberer, *берач*—*берачѣца* Einsammler, *викач*—*викачѣца* Schreier, *водач*—*водачѣца* Führer, *вѣрзач*—*вѣрзачѣца* Binder, *вѣљч*—*вѣљчѣца* Werfler, *дерач*—*дерачѣца* Schinder, *избирач*—*избирачѣца* Auserleger, *изѣрачѣца*—*изѣрачѣца* Begleiter, *надзирачѣца*—*надзирачѣца* Aufseher, *ѣлачѣца*—*ѣлачѣца* Zahler, *ѣвѣтарѣца*—*ѣвѣтарѣца* Wiederholer, *ѣознавачѣца*—*ѣознавачѣца* Kenner, *ѣомагачѣца*—*ѣомагачѣца*

Helfer, *предачъ—предачка* Spinner, *продавачъ—продавачка* Verkäufer, *прѣпродавачъ—прѣпродавачка* Wiederverkäufer, *иѣлзачъ—иѣлзачка* Kriechler, *иѣшачъ—иѣшачка* Stricker, *приказивачъ—приказивачка* Erzähler, *раздавачъ—раздавачка* Verteiler, *расказвачъ—расказвачка* Erzähler, *свирачъ—свирачка* Spieler, *свѣчъ—свѣчка* Säer, *шѣкачъ—шѣкачка* Weber, *шѣлмачъ—шѣлмачка* Übersetzer.

За употребу наставка *ица* у овом случају — бугарски језик не зна.

аръ—арка: брашнаръ—брашнарка Mehlhändler, *бѣчваръ—бѣчварка*, Böttcher, Frau des Böttchers, *винаръ—винарка* Weinhändler, Frau eines Weinhändlers, *вишнаръ—вишнарка* Kirschhändler, *воловаръ—воловарка* Ochsenhüter, Frau des Ochsenhüters, *вжлицаръ—вжлицарка* Köhler, *граничаръ—граничарка* Grenzer, *надничаръ—надничарка* Tagelöhner, *овощаръ—овощарка* Obsthändler, *печатаръ—печатарка* Buchdrucker, *писаръ—писарка* Schreiber, Schreiberin, Frau eines Schreibers, *платнаръ—платнарка* Leinweber, *решетаръ—решетарка* Siebmacher, *сладкаръ—сладкарка* Zuckerbäcker, *сукнаръ—сукнарка* Tuchmacher, *цвѣтаръ—цвѣтарка* Blumengärtner.

аръ—арица: дрѣваръ—дрѣварица (и дрварка) „којто, којато кара или носи отъ горж-тж дрѣва“, *господаръ—господарица* (и господарка „жена господарь“) „жена на господарь“, *кухаръ—кухарица* „поваръ-кухарка“, *лѣкаръ—лѣкарица* (и лѣкарка) „лекар“.

4. Старословенски језик

27. Група А

Тип а):

ица—ница: *глагоумъца—глагоумница* scaenicus, scaenica, *чародѣница—чародѣница* magus, maga, *пласъца—пласница* saltator, saltatrix, *жрьца—жрица* sacerdos.

старъца—старица, тельца—телица, чрзница—чрзница (Miklosich, o. c. 294 и 307, Meillet, o. c. 349).

Тип б): *поганинъ—поганини, Самарѣнинъ—Самарѣнини*. Миклошич (Verg. Gramm. II 266) наводи и односе *вѣзгаринъ—вѣзгарка, римланинъ—римланичка, христининъ—христиница* као старословенске. Међутим њих у старословенском језику, у ужем смислу узетом, — нема.

Тип в): *грѣшникъ—грѣшница* peccator, *вѣдѣникъ—вѣдѣница*, Buhler, Buhlerin, *дѣвѣникъ—дѣвѣница* девѣнос, *дѣвѣникъ—дѣвѣница*, *дѣвѣникъ—дѣвѣница* der, die Fastende (Meillet, o. c. 346 и 347; Vondrák, V. sl. Gramm. II 615).

Група Б

1. *Лексичке речи: цѣсаръ—цѣсарница, пророкъ—пророчица, вѣдѣникъ—вѣдѣница* (Meillet, I. c.); *богъ—божица, deus, dea, голѣбъ—голѣбница, лѣвѣ—лѣвица* (Miklosich, o. c. 294).
2. *Изведене речи: вратарь—вратарица, о, ѣ девѣнос* (Meillet, o. c. 349).

Једну напомену морам учинити уз ове примере из старословенског језика. Њих нема много. А било би их и још мање да сам се ограничио на старословенском језику у ужем смислу — да нисам убацио и понеки пример из црквенословенског.

28. Овако стоји ствар са употребом наставка *ица* и *ка* у моционој служби у јужнословенским језицима. И са њима се источни и западни словенски језици у овом погледу слажу у два случаја.

Прво: и они чувају употребу наставка *ица* код усањених речи: руско *левъ—лѣвица, медвѣдъ—медвѣдица, куръ—курица, орѣл—орлица*; малоруски: *харѣ—харѣица, лев—левица, осел—ослица, король—королиця* итд. (исп. Roman von Smal-Stockuj, Abriss der ukrainischen Substantivbildung, Wien 1915, стр. 80); пољски: *ogar—ogarzyca, chart—charcica, kot—kotka || kocica, osiet—oślica, wilk—wilczyca, niedźwiedz—niedźwiedzica, lew—lwica, gotab—gotębica, orzet—orlica* (исп. Łoś, o. c. 150); чешки: *lev—lvíce, medvěd—medvědice, mul—mulice, orel—orlice, osel—oslice, los—losice, čáp—čapice, drak—dračice, drozd—drozdice, had—hadice, holub—holubica, chrt—chrtice, čert—čertice, kmet—kmetice || kmetka, kněz—kněžice || kněžka*; словачки: *holub—holubica, had—hadica, jeleň—jeleňica, krt—krtica, lev—levica, orol—orlica, mul—mulica, osol—oslica, ves—psica, rak—račica, slon—slonica, sokol—sokolica, páv—pávica, tyger—tygrica, kmet—kmetica, car—carica, diabol—diablica*; доњолужички: *tigr—tigrica, jeleň—jelenica—law—lawica*.

Друго: и у њима се само овај наставак употребљава као знак фемининума пред наставак *ник*: великоруски: *мушникъ—мушница, прикосникъ—прикосница, прислужникъ—прислужница*; малоруски: *гордівник—гордівница stolzer Mann, іршник—іршница Sündler*; пољски: *bezbożnik—bezbożnica, bojownik—bojownica || bojownicza, brzydnik—brzydnica, czarownik—czarownica, czytelnik—czytelnica || czytelniczka, obraźnik—obraźnica, owocnik—owocnica, grze-*

sznik—grzesznica, klucznik—klucznicza, klótnik—klótnica итд.; чешки: *loupežník—loupežnice* (loupežný) Räuber, *marník—marnice* (marný) eitler Mensch, *otravník—otravnice* (otravný) Giftmischer, *chalupník—chalupnice* (chalupní) Häusler, *jazyčnick—jazyčnice* (jazyčný) Plauderer, *bídник—bídнице* (bídny) Elender, *dlužник—dlužnice* (dlužný) Schuldner, *domovník—domovnice* (domovní) Hausgenosse, *помоцник—помоцнице* (помоцны) Helfer, *pracovník—pracovnice* (pracovní) Arbeiter; словачки: *delník—delnica* (delný) Arbeiter, *drobežník—drobežnica* (drobež) Geflügelhändler, *kuzelník—kuzelnica* (kuzelný) Zauberer, *pochlebník—pochlebnica* (pochlebný) Schmeichler, *pradelník—pradelnica* (pradelný) Spinner, *помоцник—помоцница* (помоцны) Helfer, *dlžník—dlžnica* (dlžný) Schuldner, *dojelník—dojelnica* Melker.

Оба ова факта, тј. употреба наставка *ica* за моцију рода код неизведених речи и употреба његова у истој служби поред наставка *nik* (\leq *bnikъ*) и у источним и западним словенским језицима — немају никаква значаја за одређивање сродничких односа међу словенским језицима. Они су од значаја само за разумевање историске перспективе развитка моционог *ica* као таквог и за разумевање постанка наставка *ikъ*, *bnikъ* поред наставка *ika* \geq *ica* у прасловенском језику.

Тако исто нема никакве примене у овом правцу ни распоред моционих наставака *ica* и *ka* (\leq *bka*, *zka*) поред наставка *ъсь*: свима је словенским језицима у овом случају позната употреба и једног и другог наставка. Због тога за њихову употребу у овом случају нећу ни наводити примере из источних и западних словенских језика.

Али има један случај где је распоред наставака *ica* и *ka* у моционој служби од нарочите важности и у овом правцу: где се источни и западни словенски језици у употреби ових наставака од јужнословенских језика разликују. То су именице саграђене наставцима *аџ* и *аџь*. У источним и западним словенским језицима од именица саграђених овим наставцима *femininum* се никад не гради помоћу наставака *ica*; док је наставак *ka* у њима или једини моциони наставак код ових именица (у западнословенским језицима) или моциони наставак поред других наставака (у руском језику).

Примери:

Чешки језик: *ař—ářka* (*ář—ářka*): *bednář—bednářka* Böttcher, *bylinář—bylinářka* (bylina) Kräutermann, *cibulář—cibulářka* (cibule) Zwiebelhändler, *cihlář—cihlářka* (cihla) čipkář—čipkářka (čipky) Spitzenmacher, *čtenář—čtenářka* (čísti, čtení)

Leser, *domkář—domkářka* (domek) Häusler, *drožd'ář—drožd'ářka* (droždí) Hefenhändler, *hodinář—hodinářka* (hodina) Uhrmacher, *holubář—holubářka* (holub) Taubenhändler, *houslař—houslařka* (housle) Geigenmacher, *hřebař—hřebařka* (hřeb) Nagelschmied, *husař—husařka* (hus) Gänsehändler, *chmelař—chmelařka* (chmel) Hopfenbauer, *kamenář—kamenářka* (kámen) Steinkenner, *knihař—knihařka* (kniha) Buchbinder, *kosař—kosařka* (kosa) Senseschmied, *koťlář—koťlářka* (kotel) Kupferschmied, *kovář—kovářka* (kovati) Schmied, *kradář—kradářka* (krasti) Dieb, *kuchař—kuchařka* (kuchati) Koch, *lhář—lhářka* (lháti) Lügner, *máslař—máslařka* (máslo) Butterhändler, *mlynář—mlynářka* (mlýn) Müller, *popelář—popelářka* (popel) Aschenbrenner итд.

ač—áčka, ič—ička (*áč—áčka* итд.): *dudlač—dudlačka* (dudlati) Dudler, *hádač—hádačka* (hádati) Wahrsager, *hrabač—hrabačka* (hrabiti) Recher, *hráč—hráčka* (hráti) Spieler, *jídač—jídačka* (jídati) Esser, *kupovač—kupovačka* (kupovati) Käufer, *lamač—lamačka* (lámati) Brecher, *lízač—lízačka* (lízati) Lecker, *mazač—mazačka* (mazati) Schmierer, *motač—motačka* (motati) Haspler, *oblékač—oblékačka* (oblékati) Anzieher, *okopávač—okopávačka* (okopávati) Umgräber, *pomahač—pomahačka* (pomáhati) Helfer, *povídač—povídačka* (povídati) Erzähler, *prodavač—prodavačka* (prodávati) Verkäufer; *dojič—dojička* (dojiti) Melker, *hanič—hanička* (haniti) Tadler, *honič—honička* (honiti) Treiber, *chladič—chladička* (chladiti) Kühler, *chranič—chranička* (chrániti) Beschützer, *kratič—kratička* (krátiti) Kürzer, *mísič—mísička* (mísiti) Mischer, *nosič—nosička* (nositi) Träger итд.

Словачки језик:

ar—arka: *cukrář—cukrářka* (cukor) Zuckerbäcker, *čepčiar—čepčiarka* (čepiec) Haubenmacher, *čičmar—čičmarka* (čičma) Schuhmacher, *debnár—debnářka* Fassbinder, *husiar—husiarka* (hus) Gänsehändler, *kl'učiar—kl'učiarka* (kl'uč) Verschliesser, *kuchár—kuchářka* (kuchat') Koch, *masliar—masliarka* (maslo) Butterhändler, *mydlár—mydlářka* (mydlo) Seifensiedler, *mlynár—mlynářka* (mlyn) Müller, *pekár—pekářka* Bäcker итд. *ač—áčka*: *česáč—česáčka* (česat') Kämmer, *čitač—čitačka* (čítat') Leser, *dáč—dáčka* (dat') Geber, *driapač—driapačka* (driapat') Kratzer, *hádač—hádačka* (hádat') Wahrsager, *pýtač—pýtačka* (pýtat') Brautwerber, *podávač—podávačka* (podávat') Zureicher,

posielač—posielačka (posielat') Sender, *povedáč—povedačka* (povedat') Erzähler *tkáč—tkáčka* (tkát') Weber итд.
ič—ička: budič—budička (budit'), Wecker, *ciedič—ciedička* (ciedit') Sichter.

Полски језик:

arz—arka: bielarz—bielarka (bielić), Bleicher *bieliźniarz—bieliźniarka* (bielizna), *ceglarz—ceglarka* (cegła), Ziegelstreicher *cewkarz—cewkarka* (cewka) Spuler, *dzwonarz—dzwonarka* (dzwon) Glockengiesser, *garncarz—garncarka* (garniec) Töpfer, *gęsiarz—gęsiarka* (gęś) Gänsehirt, *golarz—golarka* (golić) Barbier, *gotębiarz—gotębiarka* (gotąb) Taubenhändler, *grzebieniarsz—grzebieniarka* (grzebień) Kammacher, *karciarz—karciarka* (karta) Kartenspieler, *kolarz—kolarka* (koło) Radmacher, *koroniarz—koroniarka* Kronpole, *koszykarz—koszykarka* (koszyk) Korbmacher *kościarz—kościarka* (kość) Knochensammler, *koziarz—koziarka* (koza) Ziegenhirt, *kramarz—kramarka* (krám) Krämer, *kucharz—kucharka* (kuchać) Koch, *łgarz—łgarka* (łgać) Lügner, *maślarz—maślarka* (masło) Butterhändler, *młynarz—młynarka* (młyn) Müller итд.

acz—aczka: badacz—badaczka (badać) Forcher, *bajacz—bajaczka* (bajać) Lügner, *ciągacz—ciągaczka* (ciągać) Zieher, *czerpacz—czerpaczka* (czepać) „ten, co czerpie wodę“ *dogładacz—dogładaczka* (doglądać) Aufseher, *kopacz—kopaczka* (kopać) Gräber, *tajacz—tajaczka* (łajać) Schimpfer, *motacz—motaczka* (motać) Haspler, *opowiadacz—opowiadaczka* (opowiadać) Erzähler, *prac—praczk* (prać) Wäscher.

Доњолужички језик:

ař—ar̥ka: swiňar—swiňarka (swiňa) Schweinehirt, *šćokar—šćokarka* (šćokaš) Schimpfer, *šyjař—šyjařka* (šyš) Nähter, *tawjař—tawjařka* (tawiš) Hehler, *krowař—krowařka* (krowa) Kuhhirt, *bělař—bělařka* (běliš) Bleicher, *smólař—smólařka* (smóla) Pechbrenner, *sodtař—sodtařka* (sodto) Sattler, *sromošař—sromošařka* (sromošiš) Schäuder, *kartař—kartařka* (karta) Kartenspieler, *kipowař—kipowařka* (kipowaš) Käufer итд.

За употребу наставка *ač* лужички језици не знају. У њима су наставци *jeř* и *ař* (туђи, немачкога порекла) истисли домаће наставке из категорије *nominum agentis* (исп. J. Ramberg, *Prace filologiczne* XI 37—39).

Руски језик: великоруски: *ѡкарь—ѡкарка* (печь), *ѡисарь—ѡисарка* (писать) *корчмарь—корчмарка* (корчма), *кухарь—ку-*

харка (кухатъ), *лихарь—лихарка* (лихой), *мышарь—мышарка* (мыто), *ѡолудикарь—ѡолудикарка* (полудикій); *ѡѡлевачъ—ѡѡлевачка* (поплеватъ), *клевачъ—клевачка* (клевать), *лѡвачъ—лѡвачка* (лѡвой), *могачъ—могачка*, *мызгачъ—мызгачка* (мызгатъ); *ѡрачка* (праць) Wäscherin.

Малоруски: *ложкар—ложкарка* Löffelmacher, *дбач—дбачка* Erwerber; и без *masculinum*-а поред себе: *лоскошарка* (лоскотати) Kötzlerin, *ѡлекашарка* (плекати) Ernährerin (исп. R. Smal-Stocky, о. с.).

Две напомене ваља одмах додати уз ове примере из рускога језика. Прва: примера моционе употребе наставка *ка* код именица на *ачъ* и *аръ* у руском језику нема много; тј. наставци *ачка* и *арка* у њему нису чести као наставци за *femininum*. И то из два разлога: најпре због тога што су наставци *ачъ* и *аръ* у руском језику изгубили своју првобитну продуктивност; истисли су их наставци *чикъ*, *щикъ*, *альщикъ*, *ильщикъ* и сл; а затим стога што наставка *ка* није једини наставак за грађење *femininum*-а код ових двеју категорија именица: исп. *ѡкачъ—ѡкачиха*, *косарь—косариха* итд.

И друга напомена: ни у руском се језику од именица на *ачъ* и *аръ* *femininum* никад не гради помоћу наставка *ица*. То значи да се руски језик у погледу распореда наставака *ка* и *ица* у овим двема категоријама именица не разликује од језика западне словенске групе. И њему је у овом случају познат само први од ових двају наставака. А то је за нас важно.

29. Као што се из самог материјала види, мени није било стало до набрајања свих категорија у којима се у појединим словенским језицима моција рода обележава наставцима *ица* и *ка*: хтео сам само да примери даду општу слику моционих односа у погледу везе наставака, а затим да се види у којим је случајевима моциона употреба наставака *ица* и *ка* израз опште репартиције наставака с елементима *к* и *с* у словенским језицима. Поред тога, имао сам у виду при изношењу материјала и још три засебна проблема: 1) питање унутрашњег смисла моције рода код именица у словенским језицима; 2) питање односа, историско-функционалног, међу наставцима *ица* и *-ка* у моционој служби; и 3) питање формирања појединих моционих односа у словенском прајезику. И цело моје даље излагање о моцији рода у словенским језицима биће, у ствари, *обрада ових ѡрију ѡишања*. Само, пре него што овим питањима приступим, даћу општу слику фактичких односа међу словенским

језицима у погледу употребе наставака *ica* и *ka* за обележавање *femininum-a*; а преко овога — и општу карактеристику језичких прилика код именичке моције.

Да видимо, прво, шта нам за питање односа међу појединим групама словенских језика у погледу обележавања моције рода код именица дају *усамљене* речи.

Факат је ово: сви словенски језици код ових речи знају за употребу и једног и другог наставка, тј. моцију обележавају и помоћу наставка *ica* и помоћу наставка *ka*. Према томе, код усамљених речи и не може бити говора, ни са фактичке стране, о каквој *основној* разлици међу словенским језицима у погледу употребе наставака *ica* и *ka* у моционој служби. Истина, и то треба истаћи, у јужнословенским језицима, нарочито у српскохрватском и словеначком, и овде је *ica* узело широког маха, оно је главни моциони наставак, док се његова употреба у овом случају у другим словенским језицима своди, у ствари, само на чување ранијих односа у језику, а главни наставак је *ka* (исп. словачко: *gróf—gróška, opát—opátka, pastier—pastierka, patrón—patrónka, prevor—prevorka, Rác—Ráčka, sluha—slúžka, priateľ—priateľka mních—mníška, katolik—katolíčka*; пољско: *chtop—chtopka, jaszczur—jaszczurka, Szkot—Szkotka, Czech—Czeszka, denat—denatka, batamut—batamutka, delegat—delegatka* итд.). Али ова широка употреба наставка *ica* код усамљених речи у српскохрватском и словеначком језику само је израз опште продуктивности наставка *ica* у овим језицима уопште; а није резултат унутрашње тенденције за уопштавањем само једног моционог наставка код усамљених речи. Ово нарочито истичем, а ево због чега.

Употреба наставака за обележавање моције рода код усамљених речи значи, као што сам већ истакао, само негацију употребе наставка *a* као продуктивног наставка у овој служби, и ништа више. То је код њих основни моменат. И то је, у моционом погледу, уједно и једина веза међу њима. Према томе, код њих само *могућност грађења* *femininum-a* од *masculinum-a* има *шворачки карактер*; а том могућношћу није одређена и не може бити одређена и сама материјална страна наставка као носиоца моционих односа. Другим речима: уопштавање само једног моционог наставка код усамљених речи, уколико тога уопштавања има, намећу опште језичке прилике, велика продуктивност некога наставка уопште; оно, дакле, долази са стране, а сама природа оваквих речи не захтева то. Одавде се види да

је, у ствари, чврста веза међу основним речима, и по семантичком и по формалном моменту, *услов* да поједини моциони наставци добију карактер опште формалне моционе ознаке у појединој групи речи. Према томе, прилике код *femininum-a* као изведених речи управо су аналогија ономе стању које њихове основне речи карактерише. Код изведених речи њихова основна природа „регулише“ у ствари моционе односе: она сама тражи уопштавање појединих наставака у појединим групама. А сасвим је природно да ће се уопштити онај наставак који је и у другим случајевима у језику широке употребе. Да ово и на једном примеру покажем. Однос *brač—bračica*, да се задржим само на овом примеру из словеначког језика, у основи својој исте је природе као и *lev—levica*. Али је први члан овога односа, *masculinum*, исто тако чврсто везан и са свим речима саграђеним наставком *ač* од глаголске основе. Према томе, *bračica* не значи само прављење *femininum-a* помоћу наставка *ica* од именице *brač*: она даје могућности да однос *brač—bračica* добије општу примену код свих речи саграђених наставком *ač* које по природи својој допуштају формалну диференцијацију у моционом погледу. Кад све именице на *ač* стоје у истом односу, и по значењу и формално, према себи основним речима, онда је сасвим природна тенденција у језику да се и код њихових деривата (*fem.*), који према њима стоје у истом односу, створе исте прилике. Другим речима, развитак моционих односа код изведених речи ове врсте, врши се по оваквој схеми

$$\begin{array}{c} \text{brač} \leftarrow \text{bračica} \\ \downarrow \\ \text{pletač} \rightarrow \text{pletačica} \end{array}$$

Изгледало би, на први поглед, да овом теориском разлагању не иде у прилог оно што речи саграђене наставцима *ač* и *ač* својим моционим односима показују. Са чисто теориског гледишта, наиме, не би били разумљиви данашњи моциони дублети код њих, тј. грађење *femininum-a* и помоћу наставка *ica* и помоћу наставка *ka*. Очекивали бисмо, свакако, извесно механизирање моционог односа код њих, уопштавање само једног наставка као носиоца моционог значења. А тога немамо.

Ако на основу изнесеног материјала дамо ближу карактеристику употребе наставака *ica* и *ka* код ових речи у словенским језицима, постаће нам јасна и ова страна нашега питања. Пре свега, само јужнословенски језици знају за употребу наставка *ica* код именица саграђених наставцима *ač* и *ač*. Сви

остали словенски језици, и источни и западни, слажу се у овом случају у употреби наставка *ka*; они, дакле, за наставак *ica* не знају. Према томе, заједнички моменат код свих словенских језика у овом случају јесте, у ствари, употреба наставка *ka* у свима њима. Овај је факат, по моме мишљењу, уједно и критериј за утврђивање историске перспективе развитка употребе наставака *ica* и *ka* код ових речи. Он нам показује да је оно што имамо у источним и западним словенским језицима код речи на *ačь* и *ařь*, тј. обележавање моције рода наставком *ka* — нешто основно, првобитно. Таквој претпоставци иду у прилог две ствари: употреба наставака *ka* и у јужнословенским језицима, која никако не може бити производ доцнијег ширења употребе наставка *ka* у њима; и данашњи однос наставака *ica* и *ka* у јужнословенским језицима код ових речи. Овај однос показује јасно извесну градацију у потискивању наставка *ka* и ширењу наставка *ica* у њима у овом случају.

С друге стране, да су данашњи јужнословенски дублети *ica* || *ka* (*ica* || *ьka*, *ьka*) слика старих, првобитних односа, очекивали бисмо у бугарском ширу употребу наставка *ica* у овој служби, а у српскохрватском потпуно одсуство наставка *ka*.

Све ово показује да је данашња слика моционих односа код речи на *ačь* и *ařь* у јужнословенским језицима уједно и слика историје развитка наставака *ica* и *ka* код ових речи. Основном, прасловенском стању биле би најближе прилике које данас у овом правцу карактеришу бугарски језик. Он зна само за однос *ap*—*arka*, док се поред главног односа *ap*—*arka* јавља, иако врло ретко — у Геровљевој речнику свега четири наведена примера — и *ap*—*арица*. Према томе, споредна употреба наставка *ица* код речи на *ap* значила би, хронолошки, прву етапу употребе његове код ових речи у бугарском језику. А разлика у овом погледу између бугарског језика са једне и српскохрватског и словеначког са друге стране сводила би се само на већу архаичност бугарског језика.

И заиста, словеначки језик је у употреби наставка *ica* отишао много даље од бугарског: он има *ač*—*ačica* || *ačka* и *ar*—*arica* || *arka*; тј. у њему се наставак *ica* употребљава за грађење *femininum*-а и код именица на *ač* и код именица на *ar*. Штавише, у њему је, судећи према броју примера, *ica* главни, основни наставак, а *ka* је и много ређе и све више га *ica* потискује. Српскохрватски језик, опет, претставља још даљи развитак оног стања које словеначки језик показује: он зна само за однос *ач*—*ачица*,

а код именица на *ap*, где је главни моциони наставак такође *ица*, чува још и *femininum*-е на *ka*.

Износећи моционе прилике код наше Б групе, тј. дајући ближу карактеристику т. зв. именичке моције, ја сам се трудио да истакнем три ствари. Прво: да употреба наставака *ica* и *ka*, једнога поред другога, код усамљених речи потпуно одговара основној природи ових речи. Придевски карактер — тј. обележавање рода само помоћу једнога наставка — именичкој моцији ове речи, саме по себи, не могу наметнути. Друго: да код изведених речи, код оних на *ačь* и *ařь*, ствар стоји друкчије. Код њих напоредна употреба наставака *ica* и *ka*, уколико је у неким словенским језицима има, значи нешто друго: доцније ширење наставка *ica* на рачун првобитног *ka*. И треће: да нам само именичка моција, и то само код речи на *ačь* и *ařь*, показује у каквом односу *фактички* стоје јужнословенски језици према осталим словенским језицима у погледу обележавања моције рода наставцима *ka* и *ica*.

30. Да видимо сад како су формирано моциони односи код суплетивне моције; и то: прво, како су формирано поједини моциони односи код ње у оним случајевима где је моција изражена наставком *ica* и друго, како су формирано ови односи у оним случајевима где је моција изражена наставком *ьka*, *ьka*.

Једно је сигурно: именичка моција није могла довести до формирања суплетивне моције. То смо видели кад је била реч о односима типа *вук*—*вучица* и *старац*—*старица* у српскохрватском језику. Према томе, суплетивна моција претставља и по свом формирању засебну категорију моционих односа. Моционо значење фемининалних наставака код ње је секундарно: оно је резултат суфиксне еволуције наставака *ica* и *ьka*, *ьka* и њихова функционалног односа према наставцима за *masculinum* у *категорији лица*. Разуме се да код наставка *ica* овде имам на уму оно *ica* које је постало код придева, у односу *čьrnъ*—*čьrnica*; *ica*, дакле, код којег је граматичка функција — *prius*, а моционо значење у случајевима суплетивне моције — *posterius*.

Има два односа код суплетивне моције у којима је моција рода изражена наставком *ica*: *samьсь*—*samica*, *grěšьnikъ*—*grěšьnica*. И њих треба објаснити; тј. ваља показати на који су начин они добили моциони смисао. Узећемо најпре први, па онда други однос.

Нема никакве сумње да је за развитак моционе функције код наставка *ica* у оним случајевима у којима је *ica* придевског порекла, била од пресудног значаја категорија лица. А у

овој је категорији наставак *ica* већ од почетка могао имати, наравно као наставак за *femininum*, значење носиоца особине. И у овој употреби својој он се функционално срео са наставком *ькѣ* \geq *ьсь*, који је исто тако, граматички као наставак за *masculinum*, у образовањима од придева значео носиоца особине. Исп.: **star-ьсь* „senex“ ст. сл. старьца, српхрв. *старац*, словеначко *starec*, руско *старецъ*, чешко *stařec*, доњол. *starc*, пољско *starzec*, каш. *starc*; **mold-ьсь* „iuvenis“ ст. сл. младьца, слов. *mladec*, бугарско *младецъ*, руско *молодецъ*, чешко *mladec*, старопољско *mlodziac*; **slęp-ьсь* „caecus“ ст. сл. слѣпьца, бугарско *слѣпецъ*, руско *слѣпецъ*, чешко *slerec*, полапско *slerac*, пољско *ślepiec*, српскохрв. *слѣпац* и сл. (исп. J. Ramberg, Pr. fil. XI 26). Исп. још и српскохрватско: *брзац* (брз) homo velox, *хромац* (хром) der Hinkende, *правац* (прав) der Unschuldige, *скупац* (скуп) avarus, *странац* (стран) der Fremde, *свѣтац* (свет) der Heilige, *мудрац* (мудар) der Weise, *залац* (зао) der Böse, *здравац* (здрав) homo bene valens, *тврдац* (тврд) Knicker, *кривац* (крив) de Schuldige, *ленац* (лен) = лен човек, *глушац* (глух) = глух човек, *гњилац* (гњио) = гњио човек, *голац* (го); чешко: *hlušec* (hluchý) Tauber, *holec* (holý) Knabe, *hrdec* (hrdý) Stolcer, *mrtvec* (mrtvý) Todter, *mudřec* (moudrý) der Weise, *chudec* (chudý) Tropf, *chytřec* (chytrý) ein schlauer Mensch, *hlupec* (hloupý) Dummkopf.

Чим се нашло једно поред другог у прасловенском језику *star-ьсь* и *star-ica*, *sam-ьсь* и *sam-ica* и сл. добили су односи ове врсте у језичком осећању моциону вредност: добила се могућност да се од општег дела *masculinum*-а на *ьсь* правим *femininum* помоћу наставак *ica*, јер је само такво значење однос *ьсь—ica* и могао добити у језику. Тако је даљу продуктивност наставак *ica* у образовањима ове врсте давао, у ствари, сам моциони однос. Тако је дошло до употребе наставак *ica* и у случајевима суплетивне моције. Наравно, било је сасвим природно да се наставак *ica* као знак *femininum*-а по употреби својој веже за наставак *ьсь* и у свима другим случајевима: да се и поред *nos-ьсь*, *pratil-ьсь* добије fem. *nos-ica*, *pratil-ica*. Ово је сасвим разумљиво кад се има у виду да основну употребу наставак *ьсь* \leq *ькѣ* у прасловенском језику претстављају *nomina agentis* и *nomina attributiva*.

Требало би, према овоме, претпоставити да је и однос *grěšnikъ—grěšnica* добио творачки карактер у моционом смислу на овај начин, тј. да се и овде наставак *ica* прво функционално срео с наставком *икѣ*, а затим се и по моционој употреби везао

за њ. Али моциони моменат није и једини проблем код односа *икѣ—ica*: питање је у каквом односу ова два наставака стоје међу собом и у генетичком погледу.

Има један факат који однос *икѣ—ica* одваја од односа *ьсь—ica*. То је ово: тип *grěšnikъ—grěšnica* једина је категорија суплетивне моције где се *увек* у свима словенским језицима јавља за *femininum* само *ica*, никад поред њега и *ка*. Према томе, у моционом погледу *ica* је у овом случају најтешње везано за одређени наставак *masculinum*-а; или боље: код односа *икѣ—ica* моциона веза има најизрађенију формалну страну. На што нас упућује ова чврста веза двају и структурно једнаких наставака?

Вондрак је (о. с. 614), по моме мишљењу, тачно протумаčio шта овај факат значи: да је један од ових наставака могао бити направљен према другоме. Само који према којему? Вондрак мисли да је *ica* направљено према *икѣ*. Чини ми се да ту није у праву; а ево због чега.

Прво, таква претпоставка не објашњава ни најмање функционално-семантички развитак наставак *ica* у словенским језицима. Она не узима уопште у обзир употребу наставак *ica* у случајевима *именичке моције*; а таква је употреба његова, као што смо видели, једна од основних, првобитних.

Друго, када Вондрак претпоставља да је према *grěšnikъ* направљено **grěšnica*, он онда признаје наставак *a* суфиксни карактер: прима га као наставак за грађење *femininum*-а од *masculinum*-а. А то се не може примити; сам моциони однос, преко употребе наставак *a*, није могао дати наставак *ика* \geq *ica* у овом случају. То, уосталом, као што ћемо видети, показује и сама природа везе наставака с елементом *k* у моционим односима.

Међутим претпоставка да је *икѣ* направљено према *ика* већ не наилази на ову тешкоћу. Штавише, на њу упућује и функционални развитак наставак *икѣ*. Обе његове основне функције: грађење именица од придева, махом изведених наставком *ьпѣ—nomina attributiva* у широком значењу овога назива, — и грађење деминутива значе, у ствари, само паралелизам употреби наставак *ica*. То је једно.

Друго: досадашње поређење наставак *икѣ* (*ьникъ*) с различитим облицима литавскога *ипукас* није довело ни до чега (Лескин, Педерсен, Вондрак, Брикнер и др.). То поређење не објашњава чак ни гласовну страну наставак *икѣ* у словенским језицима. Код наставака за грађење речи није уопште толико важно утвр-

дити у сваком засебном случају њихову структурну сличност са сличним наставцима у литавском језику; или бар не сме се од тога факта полазити као од основног постулата при испитивању њихова даљег развика у словенским језицима. Много је важније нешто друго: утврдити њихову *основну*, првобитну употребу у самом прасловенском језику и дати и по морфолошком моменту карактеристику те употребе њихове.

Питање је сад, где је и на који начин наставак *ikz* направљен према наставку *ika*? Он није могао постати у категорији *живих бића*: онде где би његово грађење поред наставка *ika* могло значити *само* стварање односа *masculinum*: *femininum*. Грађење појединих наставака за *masc.* према наставцима за *fem.* и обрнуто — нема места нигде где речи саграђене једним наставком стоје према речима саграђеним другим наставком у моционом односу. Ако до оваквог односа и дође, језик га уклања на неки начин. Због овога ми се разлога и чини да је до грађења наставка *ikz* према наставку *ika* дошло због других прилика, а да је моциони однос једнога наставка према другоме само секундарно *значење* формалног односа двају наставака исте семантичке вредности. Претпостављам, наиме, да су односи *ькз: њка* и *ькз: ика* утицали да се према наставку *ika* створи *ikz* у оној категорији где *ika* није имало наставка *ькз* поред себе, а то ће рећи код придева на *ьлз* (исп. Ramberg, l. c. 74—75). Ово потпуно одговара ономе што смо имали код наставка *ька*: који је могао имати поред себе наставак *ькз* у свима случајевима. Према томе, наставак *ikz* је у првом реду функционална замена наставка *ькз*; његово је грађење, у перспективи суфиксних односа посматрано, значило проширење употребе *k*—наставака мушкога рода. Иначе је формирање наставка *ikz* према наставку *ika* по формалном моменту само по себи јасно: оно значи асимилацију наставка *ika* формалној моционој ознаци именица мушкога рода у категорији предмета; онде, дакле, где је употреба ових наставака у истим речима била искључена. Другим речима: према именицама типа српскохрватско *кишница* (кишна—вода), *орница* (орна—земља), *празница* (празна—кошница), *сламница* (сламна—врећа) и сл. могле су бити направљене у прасловенском и именице типа српскохрватско *источник* (источни—ветар), *ручник* (ручни—убрус), *травник* (травни—простор) итд.

Када је наставак *ikz* почео да се употребљава у истим речима с наставком *ika*, када су се, дакле, ова два наставка срела,

— морао је њихов однос добити значење грађења *femininum*-а од *masculinum*-а (тип *grěšbnikz* — **grěšbnika*). И чим се у језику створила могућност да се избегне овакво значење њихова односа, добивено је и у овом случају оно што имамо у другим приликама: издвајање наставка за *femininum* и као наставка и као моционог суфикса. Ја мислим да се само овоме моменту има приписати уопштавање сугласника *k* код наставка *ikz* а сугласника *s* код *ika* и стварање, на тај начин, односа *grěšbnikz*—*grěšbnica*. Али није само код ова два наставка моциони однос био од значаја за фонетску репартицију сугласничких елемената; и код свих других наставака с елементом *k* налазимо исту ствар. Ако испоредимо *k*—наставке који се употребљавају у категорији лица код именица женскога рода, са оним који се употребљавају у овој категорији код именица мушкога рода, видећемо да је однос њихов у овом случају сасвим друкчији него у категорији предмета. Дакле, у случајевима где природни рад тражи израза и у формалној диференцијацији однос је наставака једне врсте, а онде где је само граматички моменат по среди — друге врсте. Тако у категорији где веза ових наставака, употребљених у истим речима, има значење моционог односа могућа је само тројака комбинација њихова у словенским језицима: *ьсв—ька*, *ьсв—ика*, *икз—ика*. Као што се види, у сва три случаја однос *fem.* према *masculinum*-у такав је да се наставак за *fem.* јасно издваја и као суфикс и као носилац природног женског рода; дакле, и у односу *femininum*-а према основној речи и у односу његову према *masculinum*-у. То је факат. Али тако није било и раније, кад су ови наставци имали старији гласовни облик. Тада смо морали имати нешто друге: *ькз—ька*, *ькз—ика*, *икз—ика*. Према томе, у моционом погледу код свих ових односа добили су примене после треће палатализације само они елементи који су и *femininum*-у у односу према *masculinum*-у давали онај карактер који он има у односу према основној речи, тј. који су „*поширали*“ моционоу функцију наставка *a* у суфиксном смислу. Отуда наставак *ьсв* има поред себе само *ька* (*зка*) а никад *ьса*, ма да је фонетски развика наставка *ька* давао могућности да се и оваква веза створи у језику. И још нешто: ја мислим да наставак *ька* (*зка*) као моциони наставак није био без значаја ни за функционалну репартицију наставака *ьсв* и *ькз* (*зкз*): први је, углавном, уопштен као наставак у категорији лица, дакле онде где се наставак *ька* (*зка*) употребљава као наставак за *femininum*, а другога је из ове категорије нестало, јер би употреба наставка

ьka (*ьka*) у истим речима поред њега значила моциони однос *ькѣ: ьka*. (Исп. остатке овакве употребе његове у пољском језику: *mtocek* „który młóci“, *skoczek*, *dzierżek* „który dzierży“ *grajek modtek*, *plwaczek* „co często pluje“, *ptaczek*, *ptoczek*, *skubek*, Doroszewski о. с. 28—31).

Овако ствар стоји са односом наставака за fem. према наставцима за masculinum у случајевима где њихова веза има значење моционог односа. Главно је да до грађења једних наставака према другима на основу самосталне употребе наставка *a* као моционог суфикса код именица — у овом случају није могло доћи. Међутим, као што је већ речено, ово не важи и за друге случајеве, где овакви наставци нису израз именичке двородности код речи од исте основе. Према наставку који се са извесним значењем употребљава код именица једнога рода може бити саграђен и наставак за именице другог рода; али цео тај процес значи, у ствари, само формалну конгруенцију, у моционом погледу, самога наставка и именица код којих се он употребљава. Код самог наставка у овом случају од значаја је само материјална страна његова; његова структура, за коју је извесно значење везано, а сасвим је природно да се он са тим значењем може подједнако употребљавати код именица свих родова, ако његова продуктивност захтева то, и да ће његов облик бити у складу са формалном моционом ознаком именица код којих се употребљава. Тако је, на пример, врло вероватно да је већ у прасловенском на овај начин *ьсѣ* добио деминутивно значење према деминутивном наставку *ьса* \leq *ьka*: наставак *ьсѣ*, дакле, код именица мушкога рода могао је бити схваћен као моциона модификација наставка *ьса* код именица женскога рода. На овај начин су постали, као што је показао проф. Белић (А. sl. Phil. XXIII 156 и 175), и наставак *iko* у руском и наставак *ika* у словеначком језику; тј. направљени су према наставку *ik* код именица мушкога рода.

31. И помоћу наставка *-ka* ($=$ *ьka*, *ьka*) формирана су два моциона односа код суплетивне моције: *gluš-ьсѣ—gluš-ьka* (исп. чешко *hlušec—hluška* Tauber) и **gordjaninъ—*gordjanьka* (исп. српскохрватско *грађанин—грађанка*). Први од ових двају односа не тражи нарочитог коментара. Веза наставка *-ka* ($=$ *ьka*, *ьka*) у моционом смислу с наставком *ьсѣ* (\leq *ькѣ*) сама је по себи јасна: она је само даља примена у категорији лица већ израније створене формалне трородности код наставака *-ko-* у језику уопште. На тај начин моциони однос *ькѣ: ьka* по свом формирању претставља,

у ствари, само „функционално сретање“ двају и семантички и материјално једнаких наставака у оним случајевима где је моциона разлика морала у језику доћи до изражаја.

Код односа **gordjaninъ—*gordjanьka* имамо две ствари: прво, суплетивизам двају по гласовној структури различитих наставака и друго, употребу двају наставака за femininum, *ьka* и *yni*. Други је од ових двају факата нарочито важан, и од њега ћемо и поћи. Треба, пре свега, истаћи да од свих словенских језика само у старословенском налазимо сигурне примере употребе наставка *yni* за моцију рода код именица на *ĕninъ*, *janinъ*: *поганинъ—поганинѣ*, *Гамарѣнинъ—Гамарѣнѣнѣ*. Помоћу наставка *-ka* (*ьka*) femininum се од именица ове врсте у старословенском језику — или бар у старословенском у ужем смислу — не гради. Примери *blęgarьka*, *hristijanьka*, *rimljanьka* које Миклошич (V. slav. Gramm. II 266) наводи као старословенске узети су из црквених споменика српскога језика (исп. *Lexicon*, s. v.).

Друкчије ствар стоји са осталим словенским језицима; у њима налазимо у овом случају само наставак *-ka* (*ьka*). Исп. старије и данашње пољске односе *ziemianin—ziemianka*, *mieszczanin—mieszczanka* и данашње примере *krakowianka*, *warszawianka*, *lublińianka*, *podolanьka* „choć męskie przypuszczalne na *-anin* wyszły zużycia, wyparte przez formacje na *-ak*: *krakowiak*, *podolak*“ (Łoś, о. с. 77).

Од старосрпских примера на *ĕninъ*, *janinъ* које наводи Даничић у Рјечнику књижевних старина српских један једини има и femininum поред себе, — *христијанинѣ*; и има femininum на *ьka*: *христијанька*. Иначе се помоћу наставка *ьka* у старосрпском прави fem. само од именица без суфикса у masculinum-у: *грѣкѣ—грѣкѣнѣ*, *палеологѣ—палеологѣнѣ*; (исп. данашње *Влах—Влахиња*, *Чех—Чехиња*, *Грк—Гркиња*). Миклошич, истина, из црквених споменика српског језика наводи и примере типа *Римљанинѣ*, *христијанинѣ*; али су, вероватно, примери ове врсте били само црта црквенога језика; тј. црта црквенога језика у оно време када се у споменицима јављају.

Нећу наводити примере — нити данашње нити раније употребе наставка *-ka* код именица типа **gordjaninъ* у другим словенским језицима: није ми стало до испитивања употребе овога наставка у њима. Главно је да се он у њима употребљава као моциони наставак код именица типа **gordjaninъ*, и да се у њима употребљава од најстаријих времена. А то је за нас довољно.

Питање је сад, шта је основно кад именица на *ĕninъ, janinъ* — моција на *yŭi* или моција на *-ka (zka)?* — Ја мислим моција на *yŭi*. Управо, ја претпостављам да моција на *yŭi* одговара једној фази развитка именица типа **gordjaninъ*, и то старијој, а моција на *zka* другој, и то млађој. И ево на основу чега то претпостављам.

Однос **gordjaninъ—*gordjanyŭi* суплетивне је природе. А како је језик могао доћи до њега? Само на један начин: функционалним срастањем наставака *inъ* и *yŭi*. Међутим то је искључено. И искључено је из два разлога.

Пре свега оно *yŭi* које је именичко по пореклу (однос *spsĕdzъ: spsĕdyŭi*) и по употреби је везано за именичку моцију; тако је било у прасловенском, а тако је и данас у словенским језицима. Према томе, оно није могло довести до формирања односа **gordjaninъ—*gordjanyŭi*. А затим, оно *yŭi* које је постало код придева није се никако могло функционално срести с наставком *inъ*: није могло доћи до употребе ових двају наставака у истим речима у категорији лица. То јасно показује и основна функција придевског *yŭi*, његова употреба за грађење апстрактних именица.

Шта нам остаје — после свега овога? Остаје нам само једно: да претпоставимо да су основни моциони односи код именица на *ĕninъ, janinъ* били односи типа **gordjanъ—*gordjanyŭi*. Или, другим речима, да претпоставимо да додавање наставка *inъ* старим именицама на *ĕn-, jan-* значи друго тематизирање њихове једнине: да је њихова једнина била већ тематизирана помоћу наставка *ъ* (\leq o-s, тип **zemljanъ: zemljane*). Неколика су разлога који наводе на овакву претпоставку.

Прво: и у балтским језицима праиндоевропски суфикс *ĕn* има тематски облик — *ĕna* \leq *ĕno*. Исп. литавско *Ragainĕnas* (*Ragaiĕnĕ*) *Ragniter*, *Tilzĕnas* (*Tilzĕ*) *Tilsiter*, затим *Bitĕnai*, *Piktupĕnai*, *Stalupĕnai*, *Szilĕnai* као имена места (*Leskien*, *Bildung der Nomina* 388); или летско: *Ridzĕns* „der nach Riga und von da zurückfährt“, *Nirtaurĕnai* „Personen, die aus Nirtaure stammen oder dort wohnen“, *Piĕlbadzĕni* „Leute aus Pebalg“, *Raŭnĕniĕši* „Personen, die aus Rauna stammen oder dort wohnen“ (*Endzelin*, *Lettische Grammatik* 222).

Друго: познато је да су именице типа **datel* добиле у прасловенском полутематску флексију, тематску у једнини, а атематску у множини: **datel-jo—datele*. Ја овај факат сматрам као доказ да је језик прасловенски полутематску флексију већ имао код именица

типа **zemljanъ*; тако да формирање полутематске флексије код старих именица на *tel* значи, у ствари, само флексицко наслањање ових именица на именице на *ĕnъ* и *janъ*, онако исто као што су се доцније на именице типа **dateljo-* у флексиском погледу у множини наслониле именице типа *bukarjъ*.

Треће: на прасловенско *ĕnъ* упућује и старопољско *krakowian*; које се, очигледно, своди на старије **krakovĕnъ*.

И четврто: има и у старословенском језику један факат који упућује на напоредну употребу облика на *ĕnъ, janъ* и облика на *ĕninъ, janinъ* у прасловенском језику. То је додавање наставка *inъ* именицама на *arъ* и *teĕĕ*; исп. облике *воларинъ, житĕлинъ, жалтелинъ* у Супрасалском кодексу (*Meillet*, *Études* II 448—449; *Kul'bakin*, *Le vieux slave* 232); или црквеноруске облике *дклателинъ, вртградаринъ, влатаринъ* (*Zubaty*, *LF* XXIX 230).

И у бугарском језику има преношења наставка *in* на именице на *ap*: *грѣнчаринъ, дрѣваринъ, зидаринъ, овчаринъ, билларинъ, говедаринъ* итд. У македонским дијалектима солунске околине овај је наставак уопштен и код именица на *ap* и код именица на *ac*: *грѣнчарин, гувиндарин, прусинарин, ваглѣрин, вритинарин, зуграфарин, љинтварин, лувѣчин, пумагѣчин, вразѣчин* (*M. Maĕeckij*, *Dwie gwary macedoŕskie, część II: słownik*). Нема сумње да је ширење наставка *inъ* и на именице на *tel'ъ* и *arъ* било могуће само зато што је код ових именица однос једнине према множини, у флексиском погледу, био исти као и код именица на *ĕninъ, janinъ*, тј. у множини је њихова промена била консонантска. Али ово његово ширење указује и на једну другу ствар: да је и код именица на *ĕninъ, janinъ* морало бити облика без *inъ*, на *ĕnъ, janъ*. Шта би, иначе, могли значити дублети *teĕĕ*: *teĕĕlinъ, arъ*: *arinnъ*, сем аналогију ономе што смо имали код именица типа *zemljaninъ*?

Питање је сад, зашто су именице на *ĕnъ* и *janъ* добивале наставак *inъ* у прасловенском језику, ако су биле већ једанпут тематизирани помоћу наставка *ъ* (\leq os)?

Ја мислим да додавање наставка *inъ* овим именицама значи другу тематизацију њихову, и то тематизацију њихову у оној епоси развитка прасловенског језика када карактеристика једнине код полутематске флексије постаје суфикс, уместо ранијег наставка *ъ* (\leq os) који је рано изгубио суфиксну природу. Према томе, у овој употреби својој наставак *inъ* је био функционално идентичан ранијем наставку *ъ* (\leq os): и он је у овом случају имао функцију суфиксне тематизације именичких основа.

Рекао сам већ да су и старе именице на *tel* добиле у прасловенском језику полутематску флексију; и то на тај начин што је код њих суфикс *tel* у једнини проширен суфиксом *jo*. Зашто је суфикс *tel* уопште прошириван другим суфиксом и зашто је проширен баш суфиксом *jo*?

Не верујем да овде имамо семантичко појачање суфикса *tel* наставком *jo*; зашто до тога појачања није дошло и у множини?

Пре ће бити да је овде по среди друга ствар: додавање наставка *jo* именицама на *tel* да би се избегла *деформација* суфикса *tel*. То значи, да се функција наставка *jo*, као и функција наставка *inъ*, своди у овом случају на просту функцију тематизирања атематских основа. Разлика је међу овим наставцима само у томе што суфикс *inъ*, поред *суфиксне* тематизације старих основа на *en*, значи и асимилацију именица на *enъ* и *janъ* онемо моменту који је у полутематску флексију унео однос **datel-jo-*: *datele*.

Чини ми се да се може показати како су ова два наставка добила функцију тематизације именичких основа у прасловенском језику; или бар може се показати за један од њих, за наставак *inъ*. А оно што вреди за наставак *inъ*, вреди, по свему судећи, и за њему паралелни наставак *jo*; паралелни и по основној употреби у праиндоевропском и по основној употреби у прасловенском језику.

Основна је функција наставка *ino* у праиндоевропском језику грађење придева од именица (Brugmann, Grundriss² II 273—279). И ти придеви могу бити супстантивизирани у свима индоевропским језицима. Тако је и у прасловенском језику. И у њему наставак *inъ* служи за прављење придева од именица: исп. старосл. *zvěrinъ* (: *zvěř*) *ferinus*, *golqbinъ* (: *golqьbъ*) *columbinus*, *neprijazninъ* (: *neprijaznъ*) *des Teufels*, *vojevodinъ* *des Heerführers*, *materinъ* *mütterlich* итд. (Brugmann, о. с. 279; Meillet, о. с. 440). И у њему ови придеви могу бити супстантивизирани: старосл. *seminъ* (: *sẽmъ*) „zum Gesinde Gehöriger, Sklave“, *čeljadinъ* (: *čeljadъ*) *Sklave*, *ljudinъ* (: **l'udъ* исп. лит. *liūdis*) „un homme libre“ итд.

Ове именице ја наводим само као примере; као случајеве употребе наставка *inъ* код именица. И то као случајеве код којих се прилично јасно види придевско порекло.

Кад се ове две ствари — употреба наставка *inъ* за грађење посесивних придева од именица *нешемајтских* основа и супстантивизација тих придева у прасловенском језику — доведу у везу, постаје јасно како је наставак *inъ* постао именички наставак.

Постаје јасно, наиме, да употреба наставка *inъ* код именица није продужење његове посесивне функције код придева, како то мисли Ло ман (KZ LVI, 1—2, 74—77); нити његова сингулативна функција значи уједно и његову *прву* употребу код именица, како то мисли Гринентал (A. slav. Phil. XXXIX 143 и KZ LVIII 139). Именичку употребу он је добио на други начин; и то на тај начин што су именице на *inъ*, које су по *посланку* *придеви* на *inъ*, добиле у језичком осећању друкчију етимолошку вредност: што су схваћене као именице које су *непосредно изведене* помоћу наставка *inъ* од оних именица од којих су, у ствари, били изведени *само* посесивни придеви који су својом супстантивизацијом дали категорију именица на *inъ*. Одавде се види да функционалног континуитета између придевског *inъ* и именичког *inъ* нема и не може бити; именичко *inъ*, по своме постанку, значи издвајање суфикса *inъ* у новој вези, његово поновно оживљавање.

На овај је начин добивен наставак *inъ* као наставак којим се граде именице од именичких општих делова. И добио је функцију тематизације именичких основа. А ево на који начин.

Унутрашњега јединства међу првим именицама на *inъ* није било; то је сигурно. Али је сигурно и нешто друго: да је однос њихов према основним речима био у свима случајевима уједно и однос *шемајтизованих* речи према *нешемајтским* речима. И како је разлика између именица на *inъ* и њихових основних речи, у структурном погледу, била само у наставку *inъ* — било је сасвим природно да језичко осећање протумачи тематизирање као функцију овога наставка код именица уопште, те би облици типа *zemljaninъ*, **gordjaninъ* били само и стварни израз те прве функције наставка *inъ* код именица, и ништа више.

Даљи је развитак наставка *inъ* природан. У односу *zemljaninъ* — *zemljane* добио је *сингулативно* значење; јер му је само то значење овај однос и могао дати. А развитак овога значења код њега изазвао је промену у комбинацији моционих наставака код именица на *eninъ*, *janinъ*: почео се код њих употребљавати и за *femininum*, сингулативни наставак — *zka* (за сингулативно значење овога наставка исп. пољско *stomka*, српско, бугарско и чешко *slamka*). Тако је прасловенски језик добио три моциона односа код именица на *eninъ* (*enъ*) и *janinъ* (*janъ*); **gordjanъ* — **gordjanyni*, **gordjaninъ* — **gordjanyni* и **gordjaninъ* — **gordjonzka*. Словенски су језици уопштили овај последњи однос; сви сем старословенског. И нема сумње да је уопштавање овог односа

било од значаја за губитак наставка *inъ* у неким словенским језицима (исп. A. Vaillant, RÉS X 31).

32. Остало нам је, најзад, још само једно питање: да видимо у каквом односу стоје наставци *ica* и *-ka* у случајевима суплетивне моције у хронолошком погледу.

Ја претпостављам, и то само на основу структурног склопа наставка *ica* (= *i* + *ka*), да је прасловенски језик категорију суплетивне моције имао развијену већ пре појаве наставка *ika* \cong *ica*; и да је ову категорију створио наставак *-ka*. Другим речима, да је језику прасловенском некада био познат само однос **samъkъ*: *sam-ъka*, **siv-ъkъ*: *siv-ъka*, **lov-ъkъ*: *lov-ъka*. Дакако, не треба поново истицати да формирање ових односа не претставља грађење *femininum*-а од *masc.* помоћу наставка *a* по угледу на однос **orbъ*: **orba*, већ употребу наставка *-ka* поред наставка *-kъ* на бази функционалне једнакости ових двају наставака. И заиста, чим је у језику створена могућност да веза **lov-ъkъ*—*lov-ъka* даде наставак *a* као моциони знак, језик се, да то избегне, користио фонетским приликама код ових наставака, те је после III палатализације овај однос добио облик *lov-ъсь*—*lov-ъka* (наравно, познатим процесима који се морају у овим случајевима претпоставити) који наставку за *fem.* даје првобитни карактер, издваја га и у односу према *masculinum*-у. Управо из ових и оваквих резултата III палатализације код првобитног односа *ъkъ*—*ъka* ја изводим и цео унутрашњи смисао формирања моционих односа ове врсте. Само мислим да до њихова формирања никад не би у језику дошло да однос *femininum*-а према основном глаголу или придеву није издвајао у свима случајевима „фемининални“ наставак као суфикс. Према томе однос *ъkъ*—*ъka* у основици својој претставља суплетивизам наставака исто толико колико и однос *inъ*—*ъka*; разлика је само у томе што су у првом случају оба наставка и структурно иста. Али то за разумевање принципске стране формирања односа *ъkъ*—*ъka* ништа не значи: факат што наставак *ъka* стоји у овом случају поред наставка *ъkъ* сасвим је од споредног значаја; да је место *ъkъ* овде био ма који други наставак истога значења и употребе с њим, носилац *femininum*-а поред њега био би исто тако наставак *ъka* (*ъka*). Отуда се и односи типа *ѡасѡорак*—*ѡасѡорка*, *роѡак*—*роѡака* и сл. у моционом погледу могу разумети само кад се узме у обзир природа ових речи; кад се зна да су ово, у ствари, усамљене речи, без јасне везе, у смислу суфиксне продуктивности, са речима од којих су саграђене. Одавде се види да и код односа

**lov-ъkъ*: *lov-ъka* и свих односа уопште где код изведених речи *femininum* изгледа саграђен од *masc.* помоћу наставка *a*, *femininum* није то све донде док је веза између њега и речи од које је *masculinum* саграђен јасна. И ја мислим да су моциони односи ове врсте и били могући у језику само због овога момената. Резултатима треће палатализације само је и формално изражен овај моменат: доведен је у склад однос *femininum*-а према *masculinum*-у са односом његовим према основној речи. После овога јасно је да „природност“ односа **sam-ъkъ*—*sam-ъka* (р. *самецъ-самка*), сама по себи, не намеће ни најмање претпоставку да је овај однос старији од односа **sam-ъkъ*—*samica* (пољско *samiec-samica*, српскохрв. *самац-самица*), како то мисли Педерсен (K Z XXXVIII 383). То намеће само факат што је наставак *ka* ушао у састав наставка *ica* и што веза **sam-ъkъ*—*sam-ica* већ претпоставља развијен тип суплетивних односа у језику, и ништа друго.

33. После свега овога јасна је и слика првобитног односа наставака *ka* и *ica* као моционих наставака код именица. Наставак *ka* је створио, пре појаве наставка *ica*, категорију суплетивне моције и његова моциона употреба све до појаве наставка *ica* изван те моције не иде. Према томе, у овој епоси, тј. пре стварања наставка *ica*, још не може бити ни говора о употреби суфикса као носилаца именичке моције код неизведених речи; тек појава наставка *ica* уноси и код ових речи суфиксни начин обележавања моције и на тај начин ствара тип праве именичке моције: грађење *femininum*-а од *masculinum*-а помоћу наставка *ica*. С друге стране, оно *ica* које по пореклу свом значи само супстантивизацију придева срело се функционално с наставцима за *masculinum* и ушло на тај начин у област суплетивне моције као напоредни наставак с наставком *-ka* (*ъka*, *ъka*). У овој се области, дакле, наставци *ica* и *-ka* у погледу употребе и по морфолошком моменту и по природи везе са *masculinum*-ом први пут изједначавају: они значе само два напоредна наставка који се употребљавају у истим приликама. Само ја не претпостављам, као што се из онога што је речено о пореклу и употреби наставка *ica* у овом случају може видети, да је веза наставка *ica* с наставком *ъkъ* дошла по аналогiji употребе наставка *-ka*, већ мислим да она претставља резултат самосталног развитка употребе *придевског ica*, а употреба наставка *-ka* била је само знак да система суплетивне моције допушта формирање односа *ъkъ*—*ica* у језику. Уосталом, ја овде једнако имам у виду двојако порекло наставака

ica, именичко и придевско. Чим је употреба наставака *-ka* и *ica* у случајевима суплетивне моције добила карактер двају напоредних наставака моционих, било је сасвим природно да се ови наставци у овој употреби и у другим случајевима изједначе. Отуда се наставак *ka* почео употребљавати поред наставка *ica* и у категорији неизведених речи и у овој употреби у *даљем развићку* потиснуо, у извесним случајевима, наставак *ica* у језицима источне и западне словенске групе.

34. У досадашњем излагању о формирању појединих моционих односа код именица у прасловенском језику ја сам се нарочито трудио да истакнем две ствари: 1. да наставак *a* у њему није могао бити носилац именичке моције код неизведених речи зато што није могао постати наставак за грађење речи, и 2. да је суфиксна употреба његова, у смислу употребе засебног наставка у језику, код изведених речи била немогућа већ и због тога што изведене речи живе као такве само у односу према основним речима, а тај однос никад не издваја наставак *a* као суфикс. Ова два факта доводе до врло важних резултата и у другом правцу. Први од њих већ сам по себи показује колико формална моциона диференцијација именица у категорији живих бића није спонтани израз природе именичке у моционом погледу. У суштини својој, она значи само проширење домена употребе наставака за грађење речи. Према томе и цело питање обележавања моције рода код именица овим наставцима и није, у ствари, питање именичке моције, већ питање прилика под којима поједини наставци у језику добивају моционо значење. Моционе прилике код изведених речи дају много више у овом правцу за разумевање унутрашњег смисла именичке моције изражене наставцима за грађење речи. Пре свега, сâм факат што наставак *a* није могао ни код њих постати слободно граматичко средство за прављење *femininum*-а од *masculinum*-а и што то није могао постати зато што га као наставак никад не издваја однос *femininum*-а према основној речи, оној од које је *masculinum* саграђен, показује колико и цело унутрашњи развитак *femininum*-а ове врсте зависи баш од овог односа, од односа према основним речима. У језичкој анализи код њих је главно, дакле, не однос према *masculinum*-у, не издвајање моционе карактеристике њихове у граматичком смислу, већ њихов однос према основним речима, дакле издвајање наставка за грађење речи и као носиоца извесне семантичке вредности код њих и као моционог знака њихова.

Одавде се види и на који је начин дошло до формирања појединих моционих односа у случајевима суплетивне моције: сви су они настали из семантичко-функционалне конгруенције двају наставака од којих је један био граматичка карактеристика *masculinum*-а, а други *femininum*-а. Само тако се може разумети факат да према једноме истој наставаку за *masculinum* стоје често по неколико различитих наставака за *femininum*: словеначко *postanjuh—postanjuha* Müssiggänger, *poberuh—poberuhinja* Sammler, *sněduh—snědulja* (sněd) Vielfrass, *klepetuh—klepetulja* Schwätzer, *debeluh—debeluša*, *dremuh—dremuša*; руско *продавец—продавица*, *кузнец—кузничиха*, *ловец—ловчиха*, *мелец—мелица* || *меля*; *переводчик—переводчица*, *передчик—передуха*; *могач—могачка*, *мигач—мигуха* || *мигуша* и сл. И не само ово: ако се овај моменат, тј. функционално *срешање* двају наставака, има у виду, онда су разумљиве и две основне црте у развоју именичке моције: зашто она ни преко наставака за грађење речи није добила придевски карактер, није само један наставак постао носилац *femininum*-а, и зашто однос *femininum*-а према *masculinum*-у није ни структурно исти у свима случајевима. Јасно је, наиме, да би придевски начин обележавања моције рода код именица био сушта противност самој природи њезина развоја. Моциону вредност поједини наставци добили су и добијају путем свога *суфиксног развићка*, на тај начин што су се у категорији лица функционално срили са појединим наставцима за *masculinum* који су са њима били исте семантичке вредности. Зато је сасвим разумљиво што су наставци који су *par excellence* носиоци именичке моције у словенским језицима развили и сва остала значења која наставци за грађење речи могу уопште развити. Они су *пре свега* суфикси, код којих граматички моменат, моциона карактеристика њихова, у извесним приликама у односу према *masculinum*-у добива значење одређеног односа у језику који постаје продуктиван за грађење речи на моционој основици. Другим речима: однос *star-ьць—star-ica* као моциони однос формиран је првобитно на бази функционалног паралелизма наставака *ica* и *ьць*, па је веза ових наставака у моционом погледу добила природу продуктивног односа у смислу могућности прављења *femininum*-а помоћу наставака *ica* од општег дела *masculinum*-а на *ьць*. Тек путем овакве везе долази моциони моменат код именица до потпуног израза: даља употреба наставака за *femininum* сад више не проистиче из њихова функционалног срастања с наставцима за *masc.* у сваком засебном

случају, већ из њихове моционе везе за овим наставцима. Стога се према *star-ьсь—star-ica* јавља већ у прасловенском и *pos-ьсь—pos-ica*, *kupil-ьсь—kupil-ica* и сл., иако основна употреба наставка *ica* није значила његову везу с глаголским општим деловима. Али и у овом случају суфиксни карактер употребе моционих наставака долази до изражаја. Примери, наиме, употребе наставка *ica* у категорији *po m i n u m a g e n t i s* и без напоредних *masculinum-a* на *ьсь* показују колико се он у даљем развоју опет свео на наставак за грађење речи и колико се моциони моменат опет везао за граматичку структуру дотичних речи. Исп. српскохрватско: *купилац—купилица* *Leser-in* и сл. према *бајалица* (бајати) *Zauberin*, *дојилица* (дојити) *Amme*, *родилица* (родити) *puerpera*, *везилица* (вести) *Stickerin*, *клеветалица* (клеветати) = женска која клевета, *котилица* (котити) = која коти, *шуралица* (турати) = која иде као да нешто пред собом *шур*, *касалица* (касати) = која каса, *биљарица* (биље) *Kräuterkennerin* итд. Одавде се види да преко моционих односа наставак који су знаци *femininum-a* у њима развијају и своја нова значења. И ја мислим да се овим фактом има тумачити и сва морфолошка неустаљеност моционих односа код изведених речи у словенским језицима. У широкој области суфиксних односа, за мене би без овога факта односи типа *козар Ziegenhirt — козарица* *Ziegenstall* поред *говедар—говедарица* *Rindhirt-in*, *пекар Bäcker — пекара* *Brotkammer* поред *гашар—гашара* *Wahrsager-in*, претстављали чудну аномалију у језику.

35. Задржаћу се, после свега овога, још само на моционим односима код изведених речи Б групе. Као што сам рекао, они су формиран на бази основне, именичке моционе употребе наставка *ica*: код њих се *femininum* прави увек од цела *masculinum-a*: *койач—койачица*, *врачар—врачарица* (исп. раније наведене примере). У моционом погледу, од речи саграђених наставцима *аљ* и *аљ* не разликују се ни речи саграђене данас већ у многим словенским језицима непродуктивним наставком *teljo*. Према томе, моциони односи код изведених речи могу се, у ствари, поделити у две велике групе: једне су природе код речи саграђених наставцима с елементом *k*, у ужем значењу те речи, а друге код речи саграђених осталим наставцима. Шта то има да значи? Да ли то значи да речи Б групе, са именичком моцијом, и у материјално-структурном погледу стоје ближе неизведеним речима него речи са суплетивном моцијом? То би могло бити само онда кад би наставак којима су ове речи саграђене били непродуктивни наставак у

језику; кад би, дакле, речи саграђене овим наставцима и по односу својих морфолошких елемената улазиле у категорију неизведених речи. А не треба нарочито истицати да то није случај. И ја мислим да је овде по среди хронолошка разлика у формирању моционих односа код изведених речи А и Б групе. Претпостављам, наиме, да је суплетивна моција као система била већ формално израђена у смислу одређене везе појединих наставака, онакве какву показују и данас словенски језици: *ьсь—љка*, *ьсь—ica*, *икљ—ica*, пре формирања моционих односа код Б групе. Према томе, и наставак *ica* и *-ka* у даљем развоју свом у категорији суплетивне моције имали су моциону вредност само у односу према наставцима *ьсь* и *икљ*. Непосредан израз овакве везе по формалном моменту међу моционим наставцима горње врсте јесте и постепено уклањање наставка *inъ* у даљем развоју словенских језика у случајевима где је он био наставак за *masculinum* поред наставка *љка* и његова замена рефлексима наставка *ьсь* у тим случајевима, нарочито у језицима јужнословенске групе (исп. *Grünenthal*, I. с. *Skok* ЈФ VIII 88—103). Одавде је јасно да би већ у прасловенском какав однос *рѣваљ—рѣвица* дао на моционој основици *рѣвљсь—рѣвица*; поготову кад је и морфолошки домен употребе наставака *аљ* и *ьсь* у категорији *po m i n u m a g e n t i s* био исти.

Али има и још нешто што показује да су се моциони односи код изведених речи које нису саграђене наставцима с елементом *k* формирали релативно касно у прасловенском језику, тек после стабилизације моционих односа у случајевима суплетивне моције. Мислим ту на факат што се код речи Б групе, као што сам рекао раније, мора поћи од наставка *-ka* као основног и јединог. А употреба наставка *-ka* у овом случају значи, у ствари, основну употребу наставка *ica*. Према томе, до ње је и могло доћи тек пошто су наставак *ica* и *ka* и по употреби својој добили значење двају напоредних моционих наставака у језику. А не треба нарочито истицати да је то могло бити тек пошто је наставак *ica* ушао у категорију суплетивне моције.

2. Развојак деминутивних наставака с елементима *k* и *s*

36. И код именица мушкога рода, и код именица женскога рода и код именица средњега рода прасловенски је језик имао по неколика деминутивна наставка с елементом *k*. Али ови наставак у свом основном облику, по својој гласовној структури, нису у свима случајевима пружали могућности да се у засебном развоју

појединих група словенских језика и код њих осете резултати једног од основних чинилаца у историском развоју наставака за грађење речи уопште: „конкурентије“ напоредних наставака истога значења и употребе. Њихова материјална разлика могла је бити од значаја у овом правцу само у два случаја, код наставака *ѡкз, ѡкз || ѡкз* и *ѡка, ѡка || ѡка*. Тек после резултата треће палатализације добила је система деминутивних наставака с елементом *k* облик који је морао у даљем развоју ових наставака довести до извесне репартиције код њих, до везивања деминутивне функције само за поједине наставке: *ѡкз || ѡсѡ || ѡкз, ѡкз || ѡсѡ; ѡка, ѡка || ѡса; ѡко, ѡко || ѡсе.*¹⁾ Па ни после треће палатализације за даљи развој ових наставака није био од значаја увек само карактеристични сугласник, *k* или *s*, код њих; код наставака мушкога рода, на пример, развој дублета *ѡкз || ѡкз, ѡкз* могао је зависити једино од везивања у језичком осећању деминутивне функције за гласовни склоп ових наставака.

Одавде се види да су за развој деминутивних наставака с елементима *k* и *s* два момента била од општег значаја: с једне стране могућност везивања деминутивне функције у језичком осећању или за елемент *k* или за елемент *s*, а с друге стране могућност уопштавања само једнога наставка у оним случајевима где су наставци ове врсте били и фактички различити. Ја ово двојство карактеристичних момента за развој ових наставака нарочито истичем, јер из њега изводим и општу слику доцнијег распореда њиховог у словенским језицима. У сваком случају, да је за развој њиховог од значаја била само сугласничка разлика, однос *k* и *s*, данашња слика њихове употребе морала би бити и много простија и, у погледу уопштавања појединих наставака, много израђенија.

Већ је професор Белић у познатој расправи својој о развоју деминутивних и ампликативних наставака у словенским језицима (A. slav. Phil. XXIII 136) истакао разлику између јужнословенских језика са једне, и језика источне и западне словенске групе с друге стране у погледу развоја деминутивних наставака с елементима *k* и *s*. И то стоји. У јужнословенским језицима узели су широког маха наставци с елементом *s*, док је код источних и

¹⁾ Наставке *ѡса* и *ѡсе* намерно не уносим у ову систему: први је у свима словенским језицима по употреби везан за именице старих основа на *ĭ*, те за наш посао не даје готово ништа; а за други мислим да је постао у јужнословенској епоси језичког развоја.

западних словенских језика обрнут случај, велику распрострањеност у њима показују наставци с елементом *k*. Или, другим речима: у источним и западним језицима широке су употребе рефлекси прасловенских деминутивних наставака *ѡкз, ѡкз, ѡкз, ѡка, ѡка, ѡко, ѡко*, а у јужнословенским рефлекси наставака *ѡсѡ, ѡсѡ, ѡса, ѡсе*. Ово би већ показивало да јужнословенску епоху језичког развоја у погледу развоја ових наставака карактерише живо језичко осећање за деминутивне наставке с елементом *s* и, сасвим природно, губитак осећања за наставке с елементом *k*.

Али ни у јужним ни у источним и западним језицима словенским немамо неке идеалне схеме у овом погледу: источни и западни језици очували су и деминутивне наставке с елементом *s*, онако исто као што јужнословенски језици знају за деминутивну употребу наставака с елементом *k* у неким случајевима. Овај ме је факат и навео да претпоставим да је за развој деминутивних наставака с елементима *k* и *s* поред карактеристичних сугласника била од значаја у извесним случајевима и напоредна употреба двају наставака без сугласничке разлике која је изражена односом *k : s*. Али овај факат, сам за себе, још не објашњава или бар не објашњава потпуно фактичку слику употребе ових наставака у словенским језицима. Она постаје јасна тек кад се узме у обзир други један момент, — да је тек после резултата треће палатализације могло отпочети уопштавање наставака с елементом *k* у језицима источне и западне групе и наставака с елементом *s* у језицима јужне словенске групе. И по врло неједнаким резултатима треће палатализације у словенским језицима, јасно је да она хронолошки припада једној од последњих епоха развоја прасловенског језика. Према томе, и распоред деминутивних наставака с елементима *k* и *s* у оном облику какав данас словенски језици показују могао је отпочети релативно касно, можда као жива језичка тенденција, тек у засебном животу појединих група словенских језика. Није, онда, никакво чудо што су скоро сви словенски језици очували употребу и једних и других наставака, и наставака с елементом *s* и наставака с елементом *k*.

37. Питање је сада у каквом односу стоје јужнословенски језици међу собом у погледу употребе деминутивних наставака с елементима *k* и *s*, — колико је у појединим језицима уопштавање наставака с елементом *s* узело маха и како уопште ствар стоји са појединим наставцима у њима. Какав је, дакле, крајњи резултат оних тенденција које се могу претпоставити као тенденције за-

једничке епохе језичког развитка јужнословенских језика у овом погледу. Тек после овога постаће јасан у даљој перспективи и историски смисао развитка ових наставака и значај њихова развитка за утврђивање сродничких односа међу словенским језицима.

Прегледаћемо све ове наставке редом.

а) *Наставци исъ, исе*. Они су за јужнословенске језике нарочито карактеристични, јер други осталим словенским језицима уопште није познат, а употреба првога и у чешком језику не смањује много, као што ћемо видети, његову јужнословенску вредност. Према томе, они су и материјално, по своме склопу, и функционално, по своме значењу и употреби, јужнословенски наставци.

Први од њих, наставак *исъ*, познат је старословенском, српскохрватском и словеначком језику; у бугарском га нема.

У старословенском језику (или боље: у црквенословенском језику, јер од примера на иџ у старословенском у ужем смислу — Meillet наводи само један: *коравница*, о. с. 343), он има или деминутивно значење: *agnicъ, gvozdicъ* *parvus clavus, kamenicъ, Rasticъ*, или се његова употреба своди на просту супстантивизацију адјективизираних партиципа: *ljubimicъ, pitomicъ* (Miklosich, о. с. 293, Vondrák, о. с. 615).

У српскохрватском, и у данашњем и у старијем, он је само деминутивног значења: исп. *вјетрицъ* (вјетар) *Wind, даждицъ* (дажд) *Regen, жбањицъ* (жбањ) *hölzerne Kanne, коњицъ* (коњ) *Pferd, кошицъ* (кош), *мачицъ* (мач), *маљицъ* (маљ) *malleolus, огњицъ* (огањ) *Feuer* из данашњег језика и — примере: *кључицъ clavícula, коњицъ equulus, коравницъ navicula, крџицъ saxulum, манастирџицъ, чловџчицъ hotulus, Тодорџицъ, Оџрошџицъ, Ђоџрџицъ* из старосрпскога. Можда је пример *Добрицъ* остатак од његове употребе код придева.

И у словеначком језику он има само деминутивно значење: *batic* (bat) *kleiner Holzschläger, kolobaric* (kolobar) *kleiner Kreis, možic* (mož) *Männchen, konjic* *Rösslein* (Belić, о. с. 175).

Наставак *исе*, само са деминутивним значењем, налазимо у бугарском, српскохрватском и словеначком језику, док га у старословенском језику нема. Дакле, један од ових наставака не познаје бугарски језик, други старословенски, а оба су подједнако позната и српскохрв. и словеначком језику.

Што се тиче бугарског језика, треба истаћи пре свега факат да наставак *ице* у њему има двојаку употребу: у врло малом броју примера он се употребљава код именица средњег рода свих старих основа; дакле онде где се данас за деминуцију упо-

требљава једини продуктивни наставак код именица средњег рода — *це* са својим дериватима. На пример: *вѣдрице* дем. од *вѣдро*, *чядице* (чядо), *врѣмице* (врѣме), *вжѣице* (вжѣе), *јейѣице* (јейѣе) „јичко“, *мѣстице* (мѣсто) „мѣсто“, *слѣнѣице* (слѣнѣе) „солнышко“, *срѣдице* (срѣдце) „сердце“, *устица* (уста), *враѣица* || *враѣица* || *враѣика* (врата). Исп. и „даљу деминицију“: *зрѣнѣице* дем. од *зрѣнѣе*, а ово дем. од *зрѣно*. Затим, он је једини деминутивни наставак код именица средњег рода изведених наставком *ѣје*: *цвѣѣице* (цвѣѣѣе), *орѣдице* (орѣдѣе), *лозице* (лозѣе), *извѣѣице* (извѣѣѣе), *поколѣѣице* (поколѣѣѣе), *сѣраданице* (сѣраданѣе), *знанице* (знанѣе) и сл. (исп., као материјал, и примере код В. Наумове, ИССФ (1904—1905), 224 стр.).

У српскохрватском и словеначком језику он се, судећи према примерима које наводи проф. Белић, само у овом другом случају, углавном, и употребљава, тј. његова употреба не иде изван именица с наставком *е* у номинативу једине. Тако имамо: српскохрватски *здравѣице* (здравѣе) *Gesundheit, пољеице* (поље) *Feld, пруѣице* (пруѣе) *Ruthen, цвијеѣице* (цвијеѣе) *Blumen*; слов. *копѣице* (копѣе) *Lanzette, kadunѣице* (kadunѣе) *Getreide- oder Futterwanne, dimlѣице* (dimlѣе) *Leistungegend, garѣице* (garѣе) *ein leichter Leiterwagen* (Belić, l. c.). Тешко је поуздано рећи да ли оваква данашња употреба његова у јужнословенским језицима има и колико везе са пореклом његовим или она претставља само слагање по формалном моменту наставак *исе* и завршетка номин. једине именица код којих се употребљава. Али ако се пође од основне употребе овога наставак у бугарском језику, с којим се, уосталом, слаже и српскохрватски и словеначки језик, и ако је његово образовање продукат заједничке епохе развитка свих ових језика, онда би било природније његов постанак изводити из гласовних прилика код именица горње врсте, него претпостављати да је он саграђен према деминутивном наставку *иса* код именица женског рода. Мислим, наиме, да је наставак *исе* могла дати веза наставак *ѣсе* с именицама саграђеним наставком *ѣје*. Од именица као **cvěťbje, *orqđbje* деминутивни облици саграђени наставком *ѣсе* морали су некада гласити **cvěťbjece, *orqđbjece*. Ови су облици даљим развитком групе *ѣѣ* \cong *ѣ* или само *ѣ* \cong *ѣ* дали **cvěťice, *orqđice*; онако исто као што је група *-ѣје-* у неким случајевима, можда још у прасловенском, могла дати *ѣ* (исп. чакавско *zeli* и сл., Белић, ИРЈС XIV, 2, 191; исп. као материјал за ово питање и чланак Ј. Лосја у зборнику *Prace lingwistyczne ofiarowane Janowi Baudouinowi de Courtenay* 209—211 и К. Њича, i b.

229—234). На тај начин би и данашња дужина вокала *i* у овом наставку добила своје објашњење. Према томе данашњи бугарски облици типа *цвѣтшице*, *орждице* према цвѣтѣ, орждѣ били би непосредни континуанти старих деминутива од именица на *ѣје*,¹⁾ а српскохрватски облици *ѣрућице*, *цвѣћице* били би замена старијег **ѣрућице*, **цвѣћице* или, тачније, деминутиви од новијих облика *ѣруће*, *цвѣће*.

38. Морам се задржати мало и на наставку *иче* у словеначком језику. И морам се задржати на њему не само зато што он претставља једну варијанту наставка *иче*, него и због тога што он показује како су се деминутиви на *иче* у јужнословенским језицима постепено приближивали основним речима на *-ѣје*. Наставак *иче* постао је у словеначком језику из везе деминутивног *иче* и колективног *је*, — тако га проф. Белић објашњава. И употребљава се само код именица направљених наставком *је* (= *ѣје*). На што нас упућује додавање колективног *је* деминутивима на *иче* од именица направљених наставком *ѣје*? — На оно што имамо очувано у бугарском језику: на деминутиве типа **cvětice*, **listice*, **brězice*, итд. као основне деминутивне облике од именица **cvětje*, **listeje*, **brězje*. То значи да у развоју деминутива типа **cvětice* у словеначком језику ваља разликовати две етапе: прву — када облици као **cvětice* добијају колективну ознаку као засебан наставак *је*, те гласе **cvětīč-je* (\cong **cvětīče*) и сл. и другу — када им колективну ознаку даје сам општи део основних речи, те гласе *cvetj-iče* итд. У данашњем словеначком језику имамо само облике из друге етапе развоја деминутива типа **cvětice*: *grmovjice* (*grmovje*) *Ge-sträuch*, *drevjice* (*drevje*) *Bäume*, *cvetjice* (*cvetje*) *Blümchen*, *perjice* (*perje*) *Federchen*, *korenjice* (*korenje*) *Wurzeln*, *trnjice* (*trnje*) *Dörnlein* (исп. код Bелића, о. с. 175). Ово би био смисао развоја деминутива на *иче* од именица на *ѣје* у словеначком језику. У бугарском и српскохрватском језику код ових деминутива имамо нешто друго: у бугарском чување основних облика типа *цвѣтшице*, без додавања колективног *је* и без њихове секундарне адаптације по колективној ознаци општим деловима именица на *ѣје*; а у српскохрватском — само секундарно уношење општег дела из именица на *ѣје* и у деминутиве типа **cvětice* (отуда у њему само *цвѣћице* и сл.).

¹⁾ Неће бити тачно оно на што Наумова (о. с. 224) помишља: да је наставак *иче* код именица као *поколѣнице* новији облик старијег *иѣце*. Облици на *иѣце*, ако их у бугарском језику има, биће продукат уношења гласа *ј* из општих делова основних именица. Исп. словеначко *kopjice* (*kopje*) *Lanzette*.

Било како било, горње објашњење постанка наставка *иче* у јужнословенским језицима најбоље објашњава његову данашњу употребу, у морфолошком погледу, у њима.

39. Што се тиче генезе наставка *ичь*, ту се цело питање своди на то да ли је он прасловенског или јужнословенског порекла. Миклошич (*Vergl. Gramm.* II 293) у питање његова постанка уопште није улазио. Белић (I. с.) га сматра за јужнословенску иновацију: он у њему види наставак за мушки род саграђен према деминутивном *ича*; ипак на другом месту рачуна и са могућношћу његова прасловенског порекла (J Ф II 33). Љапунов, међутим, држи да наставак *ичь* претставља прасловенску фонетску модификацију наставка *икъ* (*A. sl. Phil.* XXVI 564—568). Он узима пре свега у обзир његову употребу и у чешком језику. Примери *krajic*, *střevic* (исп. малор. *череbuk*) које наводи Миклошич показују да је његова употреба позната и изван јужнословенских језика. Вондрак се (о. с. 614) у тумачењу постанка овога наставка слаже с Љапуновом, тј. и он *ичь* изводи из наставка *икъ*, ма да у наведеним чешким облицима *střevic*, *krajic*, вероватно идући за Јагићем, види употребу наставка *ьсь*, а не *ичь*.

Факат је ово:

1) наставак *ичь* се у старословенском функционално потпуно подудару с наставком *икъ*: основно му је деминутивно значење, а служи и за супстантивизацију придева;

2) он се јавља у оним језицима где је деминутивно *ича* узело широког маха. А све ово, са своје стране, упућује на две ствари: да претпоставка *ичь \leq *икъ* ни у погледу значења наставка *ичь* нема никаквих тешкоћа и, друго, да је за живот овога наставка од основног значаја била веза његова по сугласничком елементу с наставцима с елементом *с*.*

Општа слика развоја деминутивних наставака с елементима *к* и *с* све ово потврђује. А прилике у којима се *ичь* као деминутивни наставак нашао у прасловенском језику потпуно правдају његов губитак у источним и западним словенским језицима и чување у јужнословенским. Систему продуктивних деминутивних наставака у источним и западним језицима чине, углавном, наставци с елементом *к*: *икъ*, *ькъ*, *ъкъ* за мас., *ька*, *ъка* за fem., *ько*, *ъко* за п. Према томе, *ичь* у њима није имало места ни као деминутивни наставак с елементом *с* ни као нови деминутивни наставак поред довољно продуктивних и уопштених наставака *икъ*, *ькъ*, *ъкъ*.

Међутим са јужнословенским језицима ствар стоји друкчије; у њима је система продуктивних деминутивних наставака друга: *ьсь* (*ькь, ькь*), *it'ь* (српхрв., ст.-сл. и слов.) за masc., *ica* за fem., *ьсе* за neutr. У јужнословенским језицима, дакле, деминутивни наставак *icь* по својој сугласничкој карактеристици улази у систему деминутивних наставака у њима; и ја мислим да је због овога момента он у њима и очуван. С друге стране, његова спорадична употреба, управо његова непродуктивност и у овим језицима, лако се тумачи осталим деминутивним наставцима у њима. Поред наставака *ьсь, ькь, ькь* и наставка *it'ь* у старословенском, српскохрв. и слов. језику — он није нимало био потребан; зато је и остао ограничен на неколико примера.

40. Што поред јужнословенских језика наставак *icь* налазимо још само у чешком језику, и то има свога разлога. Биће да га је и у њему очувала материјална веза, по елементу *c*, с наставком *ica*. Ако се има у виду широка употреба наставка *ička* у чешком и словачком језику и још шира употреба и наставка *ica* и наставка *ička* у лужичким језицима с једне стране, и готово отсуство деминутивне функције код наставка *ica* у пољском језику (Doboszewski, I. с. 139—42), с друге стране, онда није нимало смело претпоставити да је деминутивно *ica* у чешкословачкој групи и у лужичким језицима било и много шире употребе и много дуже чувало продуктивни карактер ове употребе своје него у пољској језичкој групи.

Исп. за чешки језик примере код Белића, о. с. 174.

Словачки језик: *mazdrica* (*mazdra*) Häutchen, *truhlica* (*truhla*) kleine Truhe, *lodica* || *lodička* (*lod'*) Schifflein, *hubica* || *hubka* (*huba*) kleiner Schwamm, *hviezdica* || *hviezdička* (*hviezda*) kleiner Stern, *izbica* || *izbička* (*izba*) Stübchen, *nožica* || *nožička* || *nožka* (*noha*) Füßschen; *kozička* (*koza*) Geisschen, *ovčička* (*ovca*) Schäflein, *perlička* (*perla*) Perlchen, *ružička* (*ruža*) Röschen, *trávička* (*tráva*) Gräslein, *farbička* (*farba*) Färbchen, *kožička* || *kožka* (*koža*) Häutchen, *rybička* || *rybka* (*ryba*) Fischlein, *ručička* || *ručka* (*ruka*) Händchen, *hlavička* || *hlavka* (*hlava*) Köpfchen.

Доњолужички језик: *cerkwica* дем. од *cerkwja* Kirche, *głowica* || *głowka* (*głowa*) Kopf, *groblica* (*grobla*) Graben, *jeglica* || *jeglička* (*jegła*) Nadel, *kapica* || *kapka* (*kapka*) Männerrock, *krowica* хип. од *krowa* Kuh, *kšupica* || *kšupka* (*kšupa*) Graupen, *sekerica* || *sekerka* (*sekerka*) Axt, *sotšica* (*sotša*) Schwester,

stwórbica (*stwórbica*) Gebilde, *šklica* (*škla*) Schüssel, *špica* || *špicka* (*špa*), *tobolica* || *tobolka* (*tobola*) Ranzen, *tšawica* || *tšawka* (*tšawa*) Gras, *wóžica* || *wóžicka* (*wóda*) Wasser; *icka* ≤ *ič-ьka*: *barwica* дем. од *barwa* Farbe, *glička* (*gła*) Nadel, *huzdžicka* (*huzda*) Zaum, *kjarcmica* (*kjarcma*) Schenke, *kuchnicka* (*kuchňa*) Küche, *sablčka* (*sabla*) Säbel, *sarnička* (*sarna*) Reh, *stužbicka* (*služba*) Dienst, *studnica* (*studňa*) Brunnen, *suknica* (*sukňa*) der aus Wolle gewirkte Rock, *šmicka* (*šma*) Finsternis, *toflička* (*tofla*) Tafel, *tšodlička* (*tšodla*) Troddel, *watnica* (*wałna*) Wolle, *žyžicka* (*žyda*) Seide, *witcyčka* (*witka*) Weidenrute.

И у чешком, и у словачком језику и у лужичким језицима наставак *ička* resp. *icka* постао је на исти начин: он је апстрахован из везе типа доњол. *kósyčka* = демин. од *kósyca* = *kósa* Sense. И у лужичким језицима је доста чест као наставак за „даљу деминуцију“ од деминутива на *ьka* (*ьka*). Ево неколико примера из доњолужичког језика и за ову употребу његову:

wojcyčka (*wojčka*, *wojca*) Schaf, *swěcyčka* (*swěčka*, *swěca*) Licht, *škórcyčka* (*škórka*, *skóra*) Rinde, *skibcyčka* (*skibka*, *skiba*) ein Stück Brot, *bejcyčka* (*bejka*, *beja*) Hündin, *drožcyčka* (*drožka*, *droga*) Weg, *dušcyčka* (*duška*, *duša*) Seele, *górcyčka* (*górkka*, *góra*) Berg итд.

Наставка *icka* има и код именица женскога рода на сугласник: *tožicka* *tož* (поред *todka*).

И у лужичким језицима, исто као у чешком и словачком језику, налазимо деминутивни наставак *ičko*, *ičko* (≤ *ič-ьko*) код именица средњега рода. У њима је он често наставак за „даљу деминуцију“ поред деминутива на *ko*: исп. доњол. *wocycko* дем. од *wocko* Auge, *stowcycko* дем. од *stowko* (*słowo*) Wort; горњол. *dřevičko* Hölzchen, *pismičko*, *zeličko* Kraut (Миклошич, о. с. 266).

Кад се пође од претпоставке да је наставак *ičko* и у лужичким језицима и у чешкословачкој групи свакако истога порекла, онда би можда боље било претпоставити да је он у њима саграђен према наставку *ička* за женски род, него да је по среди нека врста „агрегације“ наставака *ьс-ьko* или *ьк-ьko* и завршетка *i* од именица типа *orudí*, *oruži*, *peři* и сл., како је то за чешки језик претпоставио проф. Белић (о. с. 164); јер лужички језици и словачки језик за завршетак *i* у ном. једине код именица средњега рода — не знају (исп. Е. Муске, Hist. und. vergl. Laut- und Formenlehre der niedersorbischen Sprache 118).

б) Наставци *ica* (*ьka, зka*) || *ьka, зka* (*ica*)

41. Главни је деминутивни наставак код именица женскога рода на *a* у ном. једнине у јужнословенским језицима — *ica*; а у језицима западне и источне групе такав је наставак *ka* (*ьka, зka*). То је прво. Друго, наставак *ica* очувао је деминутивно значење и у језицима западне и источне групе; али ни у једноме од њих он није продуктиван у деминутивној употреби. У пољском га је у овој употреби чак и нестало. Наставак *ьka, зka*, исто тако, сачували су као деминутивни наставак и јужнословенски језици; али се ни у једноме од њих он не употребљава у оноликој мери у коликој се употребљава наставак *ica*. Има, истина, као што ћемо из самог материјала видети, и међу самим јужнословенским језицима извесне разлике у погледу употребе деминутивног *ьka, зka*: код неких се само може утврдити да га је у језику било, док се код других и данас напоредно употребљава с наставком *ica*. Наравно, сва ова разлика међу јужнословенским језицима сведочи само о већој архаичности једних језика од других у овом погледу, те само као таква и има значаја.

Факат је, дакле, да су и наставак *ica* и наставак *-ka* као деминутивни наставци подједнако познати свима словенским језицима. То значи да је деминутивно значење ових наставака већ прасловенско. Према томе, њихова је употреба већ у прасловенском значила употребу двају паралелних наставака у језику. Тешко је рећи у каквом су односу у погледу продуктивности ови наставци стајали у прасловенском језику; који је од њих био чешћи као деминутивни наставак, — наставак *ica* гспр. *ika* или наставак *ьka, зka*. Свакако је наставак *ьka, зka* био шире употребе: он се употребљавао као деминутивни наставак и код именица женскога рода са основом на *a* и код именица женскога рода с основом на *i*; а наставак *ica* гспр. *ika* код ових других није било. То је једно. И друго: он је и онако шире употребе, као деминутивни наставак, у словенским језицима. За источне и западне словенске језике — то не треба ни истицати. А за јужнословенске стоји ово: његова је употреба у бугарском и словеначком језику много чешћа него употреба наставак *ica* у западним и источним словенским језицима.

Једно је важно и несумњиво: за ширење употребе једнога наставак на рачун другог у појединим групама словенских језика била је од основног значаја промена $ika \geq ica$, — тек после ње

створена је могућност да се у језичком осећању у једним језицима деминутивна функција веже за елеменат *s*, а у другим за *k*. То значи да је и ширење деминутивног *ica* на рачун *ьka, зka* у јужнословенским језицима а деминутивног *ьka, зka* на рачун *ica* у источним и западним дошло релативно касно. Тиме се и објашњава факат што су свима словенским језицима и један и други наставак, и *ica* и *ka*, познати као деминутивни наставци и што је однос по употреби њиховој чак и међу језицима јужнословенске групе прилично неједнак.

Питање је сада на који начин је наставак *ica* развио деминутивно значење у прасловенском језику. Проф. Доршевски (I. с. 139) деминутивно значење наставак *ica* изводи из дем. значења наставак *sa* који је ушао у састав његов. Мени ово не изгледа вероватно. Можемо претпоставити да је *ьlčica* у односу према **ьlčī* значила „*parva lupa*“; па да је тек после губитка именице **ьlčī*, а у односу према *ьlks*, почела да значи *lupa*. Али не можемо примити да је наставак *ica* добивши моционо значење у новом односу очувао и деминутивно значење из старог односа.

Као што се види, деминутивно значење наставак *ica* тешко је извести из деминутивног значења наставак *sa*; зато га треба објашњавати на неки други начин. Ја мислим да је развитак деминутивног значења код наставак *ica* могао доћи под утицајем наставак *ьka, зka*, дакле аналошки.

Факат је ово: распоред деминутивних наставака *ьka, зka* и *ica* у словенским језицима поклапа се потпуно са распоредом ових наставака у моционој служби. У источним и западним словенским језицима за које је карактеристичан велики развитак деминутивног *ьka, зka*, моциони је наставак у категорији именица на *ačь* и *ařь—ka*: У јужнословенским језицима је обрнуто: основни наставак је и за деминуцију и за моцију *ica*. Отступање показује само бугарски језик, у којему је моционо *ka* врло широке употребе и код именица на *ačь* и *ařь*. Али он и употребу деминутивног *ka* чува много боље, заједно са словеначким језиком, од осталих јужнословенских језика, српскохрватског и старословенског језика.

Видели смо раније да је употреба моционих наставака *ica* и *ka* у извесној епоси развитка прасловенског језика добила у свима категоријама карактер двају напоредних наставака исте семантичке вредности. А знамо да је друго основно значење, поред моционог, наставак *ka* у прасловенском језику било деминутивно. И кад су моциони наставци *ica* и *ьka, зka* и по значењу

и по употреби имали исту вредност, а наставак је *џка*, *џка* служио и за деминуцију, било је сасвим природно да се и наставак *џа* почне употребљавати као деминутивни наставак и да се на тај начин наставци *џа* и *џка*, *џка* по основним значењима својим потпуно изједначе.

42. Прећи ћу сад на употребу деминутивних наставака *џа* и *-ка* у појединим јужнословенским језицима. И почећу од бугарског језика. Прво зато што је он, као што сам већ истакао, у овом погледу очувао највише старине; и друго зато што је и сам данашњи распоред употребе ових наставака у њему врло интересантан. Сем тога, стараћу се да и сам материјал изнесем што потпуније, јер поменута расправа В. Наумове о деминутивним и амплификативним наставцима у бугарском језику због невешта и непотпуна изношења материјала и често површна тумачења постанка појединих наставака — не даје праву слику употребе ових наставака у бугарском језику.

За употребу наставака *џа* и *ка* у бугарском језику, од нарочитог је значаја општи гласовни склоп основних речи; управо, цео данашњи распоред ових наставака у директној је зависности од овога момента. И ово подједнако вреди како за случајеве где употреба наставака *џа* и *ка* значи само деминуцију у односу према основним речима тако и за оне случајеве где се они употребљавају за „даљу деминуцију“.

Да прегледамо сад употребу наставака *џа* и *ка* код именица на *а* у ном. јединине. И то да прегледамо најпре употребу њихову код именица на *а* код којих *а* није саставни део наставака *ка*, *џа*, *џа* — дакле код именица на *а* у ужем смислу, па онда код именица на *ка*, *џа*, *џа*.

Код именица на *а* у ужем смислу употребљавају се оба деминутивна наставка, и *џа* и *ка*. Наставак *џа* употребљава се или сам или има поред себе наставак *џка* или наставак *ка*. Узећемо, редом, сва три ова случаја употребе његове.

Прво: наставак *џа* употребљава се сам као деминутивни наставак, без иједног другог наставака поред себе:

бара дем. од *бара*, *битвица* (битва), *брадица* (брада), *брџица* (брџа), *буквица* (буква), *бџица* (бџа), *вљница* (вљна), *водица* (вода), *враница* (врана), *главица* (глава), *дрџавица* (дрџава), *женица* (жена), *зградица* (зграда), *звџдица* (звџзда), *зорица* (зора), *искрица* (искра), *кожица* (кожа), *козица* (коза), *косуца* (коса), *кравица* (крава), *кџица*

(кџа), *лиџица* (липа), *лозица* (лоза), *молиџица* (молитва), *мрџица* (мрџа), *муџица* (муха), *мџица* (мџа), *ниџица* (нива), *ноџица* || *ноџица* (нога), *овџица* (овца), *оградица* (ограда), *осуца* (оса), *оџавица* (отава), *поџица* (поџа), *прџица* (промџна), *прџица* (пряжа), *раџица* (раџа), *росица* (роса), *руџица* (ружа), *рџица* (рџа), *свиџица* (свита), *свраџица* || *свраџица* (сврака), *силица* (сила), *сироџица* (сирота), *слободица* (слобода), *стаџица* (става), *теџица* (тетива), *тџица* (тџета), *џиблиџица* (џиблика).

И тако даље, остале примере није ни потребно наводити; *џа* је данас општи наставак за деминуцију код свих усамљених речи или оних које се као такве у језику осећају.

Друго: наставак *џа* има поред себе и наставак *ка*:

баџица и *баџка* дем. од баба „бабушка“, *буџица* || *буџка* (буца), *верџица* || *верџка* (верига), *горџица* || *горџка* (гора), *дрџица*, *дрџица* || *дрџка* (дрџа), *дуџица* || *дуџка* (душа), *дџбравица* || *дџбравка* (дџбрава), *џаџица* || *џаџка* (џаба), *џараџица* || *џараџка* (џарава), *злџица* || *злџка* (злџа), *џконица* || *џконица* (џкона), *џкобица* || *џкобица* (џкобица), *џколиџица* || *џколиџка* (џколиџа), *џкопрџица* || *џкопрџка* (џкопрџа), *џкорица* || *џкорка* (џкора), *џкостурџица* || *џкостурџка* (џкостурџа), *џкџџица* || *џкџџка* (џкџџа), *џлиџица* || *џлиџка* (џливада), *џлоџица* || *џлоџка* (џлоџа), *џмоџица* || *џмоџка* (џмоџа), *џмоџица* || *џмоџка* (џмотика), *џраџица* || *џраџка* (џраџка), *џриџица* || *џриџка* (џриџка), *џрџица*, *џрџица* || *џрџка* (џрџка), *џснаџица*, *џснаџица* || *џснаџка* (џснаџа), *џструџица* || *џструџка* (џструџа), *џсџкирица* || *џсџкирџка* (џсџкирџа), *џтоџоџица* || *џтоџоџка* (џтоџоџа), *џџелџица* || *џџелџка* (џџелџа) итд..

Треће: наставак *џа* има поред себе и наставак *џка*:

невоџица || *невоџка* дем. од невоџа, *прџица* || *прџка* (прџица), *џчелица* || *џчелица* (џчелица), *џраџица* || *џраџка* (џраџка), *џраница* || *џраница* (џрана), *џрџица* || *џрџка* (џрџка), *џрџица* || *џрџка* (џрџка), *џсачџица* || *џсачџка* (џсачџа), *џсваџица* || *џсваџка* (џсваџа), *џсвеџица* || *џсвеџка* (џсвеџка), *џсвиџица* || *џсвиџка* (џсвила), *џслаџица* || *џслаџка* (џслаџа), *џслужџица* || *џслужџка* (џслужџа), *џсмоџица* || *џсмоџка* (џсмоџка), *џсоџица* || *џсоџка* (џсоџа), *џсрџица* || *џсрџка* (џсрџа), *џстџџица* || *џстџџка* (џстџџа), *џстџџица* || *џстџџка* (џстџџа), *џтаџица* || *џтаџка* (џтаџа), *џторџица* || *џторџка* (џторџа), *џтрџица* ||

шрѣвичка (трѣва), *шрѣвица* || *шрѣбичка* (трѣба), *уградица* || *уградичка* (уграда), *уздица* || *уздичка* (узда), *ушробица* || *храница* || *храничка* (храна), *хижица* || *хижичка* (хижа), *чорбица* || *чорбичка* (чорба).

Код именица на *ка*, и код оних које су наставком *ка* само направљене и код оних код којих *ка* има деминутивно значење, — деминутивни је наставак данас само *ица*. Овде је, дакле, *ица* и основни деминутивни наставак и наставак за „даљу деминуцију“. Према томе, овде га тражи крај речи, крајње *ка*.

Примери: *грѣщица* дем. од *грѣшка*, *дѣсчица* (дѣска), *обувчица* (обувка), *овоџица* (овоџка) *огрибчица*, (огрибка), *оџачица* (опашка), *погрѣщица* (погрѣшка), *покривчица* (покривка), *раздумчица* (раздумка), *рогозчица* (рогозка) *рѣшетчица* (рѣшетка), *смѣтчица* (смѣтка), *стѣпчица* (стѣпка), *сѣнчица* (сѣнка), *теткица* || *тетчица* (тетка), *черчица* (черка), *четчица* (четка), *шибчица* (шибка), *патчица* (патка).

Наставак *ица* се употребљава, као што је већ речено, и за „даљу деминуцију“ код деминутива на *ка*:

бабчица дем. од *бабка* (дем. од баба), *мамчица* (*мамка*, *мама*).

И у бугарском као у српскохрватском језику поред наставка *ица* налазимо и наставак *чица*. И у њему се *чица* употребљава само код именица женскога рода на сугласник у ном. једн.; па је овде готово истиснуо старији деминутивни наставак *ца* ≤ *џа* (исп. *врѣџа* = *врѣџь*, а дем. *врѣџчица*), а има поред себе често и наставак *ица*. Ја нисам нашао примера његове употребе код именица на *а* у номин. једнине, тј. нема случајева где би он био и деминутивни наставак, а не само деминутивни завршетак именица саграђених наставком *ка*.

Није тешко показати како је наставак *чица* у бугарском језику постао; исто као и у српскохрватском: примери типа *врѣџь* — *врѣџа* дем. *врѣџчица*, *мрѣџа* = *мрѣџка* дем. *мрѣџчица*, *сѣнџь* = *сѣнџка* дем. *сѣнџчица*, **џерџь* (српскохрв. *кѣр*) = *џерџка* дем. *џерџчица* и сл. учинили су да се после губитка деминутивног значења код наставка *ка* у овим речима преко везе наставка *ица* са основним речима издвоји наставак *чица*, као засебан деминутивни наставак, онако исто као у српскохрв. језику (Belić, о. с. 174). Кад је на овај начин наставак *чица* добивен у језику, било је сасвим природно да се он по употреби веже за именице старих основа на *џ*. Код именица на *а* у ном. једнине поред продуктивних демину-

нутивних наставака *ица* и *ичка*, он није био нимало потребан. Међутим стари деминутивни наставак *ца* ≤ *џа* код именица на сугласник све више је губио од своје продуктивности. Њега је и код ових именица потискивао наставак *ица*. И чим се поред наставка *ица* појавио и његов дериват *чица*, почео је и он да се употребљава само код именица на сугласник у ном. једнине, јер је као деминутивни наставак код њих био потребан.

Примери: *болестчица* || *болестчица* дем. од *болесть*, *варчица* (варь), *врѣџчица* || *врѣџчица* (врѣџь), *дланчица* || *дланчица* (длань), *крѣџчица* || *крѣџчица* (крѣџь), *ноџчица* (ноџь), *помоџчица* (помоџь), *прѣџчица* || *прѣџчица* (прѣџь), *солџчица* || *солџчица* (солџь), *џѣџчица* (џѣџь), *џаџчица* (џаџь), *пѣџчица* (пѣџь); исп.: *џаџчица* (џаџь), *пѣџчица* (пѣџь), *џаџчица* || *џаџчица* (џаџь).

Наставак *ка* је сâм доста редак код усамљених речи, најчешће је поред њега и наставак *ица*. Али има примера и где се он сам јавља: *бибџка* дем. од *биба* утка, *раџџка* (раџџа), *џрџџка* (џрџџа) „гљџџка“. Међутим, његова је употреба готово искључива у двама групама изведених речи: именице саграђене наставцима *ица* и *ина*, без обзира да ли су и по свом данашњем положају у језику изведене речи или су то само историски — праве деминутиве готово увек помоћу наставака *ка*.

Примери: *вдовџчица* дем. од *вдовица*, *дѣџчица* (дѣџџица), *кошничџка* || *кошничџка* (кошничџа), *огрџџчица* (огрџџчица), *поличџка* (поличџа), *пѣџчица* || *пѣџчица* (пѣџчица), *раџџчица* (раџџчица), *рџџџчица* (рџџџчица), *џџџчица* (џџџчица), *уличџка* (уличџа), *џарџџчица* (џарџџчица);

доџџчица дем. од *доџџчица*, *годиџка* || *годиџчица* (годиџа), *граџџчица* || *граџџчица* (граџџчица), *живоџџчица* (живоџџчица), *коџџчица* || *коџџчица* (коџџчица) *масџџчица* || *масџџчица* (масџџчица), *осџџчица* (осџџчица), *паџџчица* (паџџчица), *поџџчица* (поџџчица), *прџџчица* (прџџчица), *равџџчица* (равџџчица), *рогоџџчица* (рогоџџчица), *риџџчица* (риџџчица), *родџџчица* (родџџчица), *руџџчица* (руџџчица), *сланџџчица* (сланџџчица), *стрџџчица* (стрџџчица), *џоџџчица* (џоџџчица), *хладџџчица* (хладџџчица).

Као што се види, наставак *ица* је у овим случајевима релативно редак и вероватно је његова употреба овде продукт нове ширење његове деминутивне употребе уопште.

Сасвим је природно да и деминутиви на *ица* праве „даљу деминуцију“ само помоћу наставака *ка*:

баричка дем. од дем. *барица* (бара), *враничка* (*враница*, *врана*), *главичка* (*главица*, глава), *женичка* (*женица*, жена), *звѣздичка* (*звѣздица*, звѣзда), *кладичка* (*кладница*, *клада*), *книжичка* (*книжица*, книга), *козичка* (*козица*, коза), *косичка* (*косица*, коса), *кравичка* (*кравица*, крава), *куничка* (*куница*, куна), *лишчичка* (*лишица*, липа), *молишвичка* (*молишвица*, молитва), *мрѣжичка* (*мрѣжица*, мрѣжа), *нивичка* (*нивица*, нива), *нуждичка* (*нуждица*, нужда), *овчичка* (*овчица*, овца), *основичка* (*основица*, основа), *правдичка* (*правдица*, правда), *работничка* (*работница*, работа), *росичка* (*росица*, роса), *ружичка* (*ружица*, ружа), *рибичка* (*рибица*, риба) *сестричка* (*сестрица*, сестра) итд.

Видели смо раније да се *ичка* употребљава и као деминутивни наставак поред наставка *ица*. Према томе, *завршетак ичка* данас у бугарском језику има двојаку вредност: у једним случајевима он је деминутивни *наштавак ичка*, а у другим он претставља употребу наставка *ка* као наставка за „даљу деминуцију“ код деминутива на *ица*. То значи да је завршетак *ичка* у случајевима прве групе изгубио по формалном моменту везу с именицама на *ица* (тј. с именицама на правојеним наставком *ица*) и на тај начин, дао наставак *ичка* као наставак за деминуцију именица на *а* уопште, док су у случајевима друге групе његови саставни елементи остали семантички одвојени, тј. *ица* као наставак за просту деминуцију основних речи, а *ка* као наставак за „даљу деминуцију“ од деминутива њиме саграђених.

43. Старословенски и српскохрватски језик отишли су најдаље у уопштавању наставка *ица*: у њима се о деминутивном *ка* не може ни говорити. Ни код једног од примера са деминутивним *ка* које наводи Миклошич (о. с. 266) из старословенског језика није деминутивно значење сигурно (исп. Belić о. с. 160). И српскохрватски примери *шаљичке* (поред *шаљичице*) *einspänniger Wagen*, *ћерка* (= кћер) *Töchterchen*, *Анка* *Aenchen* које Вук означава као деминутиве имају исто као и *шишка*, *сјонка*, *билешка* данас само историску вредност: они само показују да је и српскохрватски језик познавао деминутивно *ка* (исп. примере ове врсте код Лескина, *Grammatik* 270). Тако је у оба ова језика наставак *ица* остао као једини деминутивни наставак код именица старих *а*-основа.

Међу именицама на *ица* у старословенском језику наводи проф. Меје (I. с. 347—349) као деминутиве речи:

дѣшtica (дѣска) *tabula mѣštica* (мѣша) *κωναψ*, *rybica* (ryба) *pisciculus*, *skrinjica* (*skrinja*) *loculus*.

Миклошич их наводи више: *grѣličica* (грѣлица) *turtur*, *hyžica* (*hyža*) *casa*, *kolibica* (*koliba*) *tugurium*, *kъnižica* (кънига) *libellus*, *lisičica* (*lisica*) *vulpecula*, *pešterica* *specus*, поред наведених *дѣшtica* и *rybica* (о. с. 294).

У српскохрватском језику *ица* је данас једини наставак код именица женскога рода на *а* у ном. једнине; он се код њих употребљава у свима случајевима, без обзира на њихов формални лик.

Примери: *брадица* (брада) *Bart*, *уздица* (узда) *Zaum*, *шравица* (трава) *Gras*, *видрица* (видра) *lutra*, *врбица* (врба) *Weide*, *врећица* (врећа) *Sack*, *земљица* (земља) *Erde*, *сузица* (суза) *Thräne*, *шумица* (шума) *Wald*, *тиквица* (тиква) *Kürbis*, *сестрица* (сестра) *Schwester*, *стазица* (стаза) *Fusssteig* итд.

сламчица (сламка) *Halm*, *гушчица* (гуска) *Gans*, *крушчица* (крушка) *Birn*, *грашчица* (грашка) *Fasolenkorn*, *чавчица* (чавка) *Dohle*, *четкица* (четка) *Spitze*, *замчица* (замка) *Schlinge*, *жирчица* (жирка) *Eichel*, *Бугарчица* (Бугарка) *Bulgarin*, *цепчица* (цепка) *Scheit*;

цепаничица (цепаница) *ein Scheit Holz*, *узичица* (узица) *Strick*, *ведричица* (ведрица), *веверичица* (веверица) *Eichhörnchen*, *воденичица* (воденица) *Wassermühle*, *удовичица* (удовица) *Witwe*, *шумаричица* (шумарица) *Flatterkraut*, *палчица* (палица) *Stock*, *голубичица* (голубица) *die Taube*, *грлицица* (грлица) *Turteltaube*, *кукавичица* (кукавица) *Kuckuck*, *ластичица* (ластаница) *Schwalbe*;

дољница (долина) *Thal*, *дружиница* (дружина) *Gefährten*, *градиница* (градина) *Zaun*, *пиштиалиница* (пишталина) *Wasserboden*, *паланичица* (планина) *Bergwald*, *живиница* (живина) *Krebs*, *шрњиница* (трњина) *Schlehe*, *рудиница* (рудина) *Flur*, *пртиница* (пртина) *Schneebahn*, *сланичица* (сланина) *Speck*.

И од деминутива на *ица* гради се „даља деминуција“ само помоћу наставка *ица*:

маслиничица (*маслиница*, маслина) *Olbaum*, *мерицица* (*мерица*, мера) *Mass*, *ружичица* (*ружица*, ружа) *Rose*, *слободичица* (*слободица*, слобода) *Freiheit*, *игличица* (*иглица*, игла) *Nadel*, *вишњичица* (*вишњица*, вишња) *Weichsel*, *главичица* (*главица*, глава) *Kopf*, *шумичица* (*шумица*, шума) *Wald*.

Наставак *чица*, који проф. Белић (о. с. 174) изводи из везе као *шиба* = *шийка* — дем. *шиичица*, *сѣона* = *сѣонка* — дем. *сѣончица*, употребљава се и код именица женског рода на *a* и код именица женског рода на сугласник. И редак је и код једних и код других именица: *гранчица* (грана) *Zweig*, *сѣранчица* (страна) *Seite*, *сѣварчица* (*сѣварца*, ствар), *цевчица* (цев) *Spule*, *сочица* (со) *Salz*, *кошчица* (кост) *Bein*. Иначе је код именица женског рода на сугласник у ном. једине деминутивни наставак *ца* (\leq *ѣса*): *смрца* (смрт) *Tod*, *раванца* (раван) *Ebene*, *речца* (реч) *Wort*, *капца* (кап) *Tropfen*, *шварца* (твар) *Geschöpf*, *жећца* (жећ) *Durst*, *зоица* (зоб) *Hafer*, *сѣварца* (ствар) *Ding*, *ѣамеца* (памет) *Verstand*, *ѣапраца* (папрат) *Goldhaag*, *крвца* (крв) *Blut*, *ноћца* (ноћ) *Nacht*. Исп.: *кокошица* дем. од *кокош* *Henne*, *ушица* (уш) *Laus*.

44. И у словеначком језику, исто као у бугарском, однос наставака *ѣа* и *ка* у деминутивној служби показује много више старине него у српскохрватском и старословенском језику. И он чува оба ова наставка као и бугарски језик, али за данашњи распоред употребе њихове није од значаја општи гласовни склоп речј у оноликој мери колико у бугарском језику. То је прва разлика међу овим језицима. А друга: деминутивно *ка* је у словеначком језику много ређе него у бугарском језику.

Основни деминутивни наставак и у словеначком језику је *ѣа*: *крѣвѣца* дем. од *крѣва* *Kuh*, *козѣца* (*koza*) *Ziege*, *пастѣрѣца* (*pastirica*) *Hirtin*, *овѣца* (*ovca*) *Schaf*, *стеѣца* (*steza*) *Fussweg*, *рибѣца* (*riba*) *Fisch*, *пеѣѣнѣца* || *пеѣѣнѣка* (*peѣenka*) *Braten*, *срѣѣца* (*srѣѣca*) *Glück*, *устѣнѣца* (*ustna*) *Lippe*, *склѣдѣца* (*sklѣda*) *Schüssel*, *сестрѣца* || *сестрѣка* (*sestra*) *Schwester*, *каплѣца* (*kaplja*) *Tropfen*, *брадѣца* (*brada*) *Kinnbart*, *ѣутарѣца* (*ѣutara*), *горѣца* (*gora*) *ein hoher Berg*, *гредѣца* (*greda*) *Balken*, *ѣамѣца* (*jama*) *Grube*, *кобилѣца* (*kobila*) *Stute*, *мерѣца* (*mera*) *Mass*, *метлѣца* (*metla*) *Besen*, *блаѣнѣца* (*blazina*) *Bettpfühl*, *корѣнѣца* (*kore-nina*) *Wurzelchen*, *котлѣнѣца* (*kotlina*) *Kesselthal*, *ледѣнѣца* (*ledina*) *kleiner Anger*, *меѣнѣца* (*mehina*) *das Häutchen von Beeren*, *ѣужѣнѣца* (*ѣuzina*) *kleines Mittagsmahl*, *друѣнѣца* (*dru-žina*) *kleine Familie*, *брадѣвѣца* (*bradavica*) *Warze*, *цветлѣца* (*cvetlica*) *Blume*, *данѣца* (*danica*) *Morgenstern*, *господарѣца* (*gospodarica*) *Hausfrau*, *грлѣца* (*grlica*) *Turteltaube*, *клицѣца* (*klica*) *Keimchen*, *лодрѣца* (*lodrica*) *ein kleines Läger*.

Као што се из примера види, наставак *ѣа* употребљава се у словеначком језику и код именица које су већ њиме саграђене,

као и у српскохрватском језику. Па ипак у овом случају поред њега често стоји и наставак *ка*:

лиѣиѣца || *лиѣиѣка* (*lisica*) *Füchlein*, *преѣслиѣца* || *преѣслиѣка* (*pre-slica*) *Spindel*, *ѣлиѣца* || *ѣлиѣка* (*žlica*) *Löffelchen*, *ѣрѣбиѣца* || *ѣрѣбиѣка* (*žrebica*) *Stutenfüllen*, *рокавиѣца* || *рокавиѣка* (*rokavica*) *ein kleiner Handschuh*, *смоѣнѣца* || *смоѣнѣка* (*smolnica*) *Pechnelke*, *голобиѣца* || *голобиѣка* (*golobica*) *Taubenweibchen*.

Ово исто вреди и за „даљу деминуцију“ од деминутива на *ѣа*: и у овом случају *ѣа* има често поред себе и наставак *ка*: *веѣиѣца* и *веѣиѣка* дем. од *веѣѣца*, а ово дем. од *веѣѣ* *Zweig*, *метлѣца* || *метлѣка* (*metlica*, *metla*), *крѣвиѣца* || *крѣвиѣка* (*krāvica*, *krava*), *склѣдѣца* || *склѣдѣка* (*sklѣdica*, *sklѣda*), *сестрѣца* || *сестрѣка* (*sestrica*, *sestra*), *ѣагодиѣца* || *ѣагодиѣка* (*ѣagodica*, *ѣagoda*) *Beerlein*, *ноѣиѣца* || *ноѣиѣка* (*noѣica*, *noga*) *Füsschen*, *кобилѣца* || *кобилѣка* (*kobilica*, *kobila*).

Исп. и само *ѣа*: *мерѣца* дем. од *мерѣца* (*mera*) *ein kleines Mass*, *ѣамѣца* (*ѣamica*, *ѣjama*) *Grübchen*, *гредѣца* (*gredica*, *greda*) *Bälkchen*, *горѣца* (*gorica*, *gora*) *Hügelchen*, *ѣутарѣца* (*ѣutarica*, *ѣutara*) *Feldflasche*, *каплѣца* (*kapljica*, *kaplja*), *рибѣца* (*ribica*, *riba*), *стеѣиѣца* (*stezica*, *steza*), *овѣиѣца* (*ovѣica* *ovca*), *козиѣца* (*kozica*, *koza*), *главиѣца* (*glavica*, *glava*) *Köpfchen*.

Или само *ка*: *брадѣца* (*bradica* *brada*) *Bärtchen*, *острѣца* (*ostrivica*, *ostrv*) *Insel*, *деѣѣиѣца* (*deѣѣica*, *deska*) *Brettchen*, *кадиѣца* (*kadica*, *kad*) *kleiner Bottich*, *дроботѣнѣца* (*drobotinica*, *drobotina*) *Brösel*, *лопатиѣца* (*lopatica*, *lopata*) *Schaufelchen*.

Интересантно је констатовати да наставак *ѣа* као наставак за „даљу деминуцију“ од деминутива на *ѣа* нема *ка* поред себе махом у оним случајевима у којима је и за просту деминуцију наставак само *ѣа*.

И код именица женског рода на сугласник у ном. једине наставак *ка* је доста чест:

реѣца дем. од *реѣ* *Reihe*, *реѣца* (*reѣ*) *Sache*, *ѣасѣца* (*vas*) *Dorf*, *повестѣца* (*povest*) *Erzählung*, *зметѣца* (*zmet*) *Springfeder*, *кадиѣца* (*kad*) *Bottich*, *острѣца* (*ostrv*) *Insel*, *ноѣца* (*noѣ*) *Nacht*, *ѣѣѣца* (*ѣѣѣ*) *Bürste*.

Али је ипак овде чешћи наставак *са* (\leq *ѣса*):

кадѣца (*kad*) *kleiner Bottich*, *ѣѣѣца* (*jel*) *eine kleine Tanne*, *ѣабланѣца* (*jablan*) *Apfelbaum*, *крѣца* (*krv*) *Blut*, *мрѣвѣца* (*mrkev*) *Möhre*, *миѣѣѣца* (*misel*) *Gedanke*, *молиѣѣѣца* (*molitev*) *Gebetchen*,

osca (os) eine kleine Achse, *bitca* (bil) Halm, *brškevca* (brškev) Pfirsich, *britevca* (britev) Rasiermesser, *brvca* (brv) Steg, *živatca* (žival) Thierchen, *zverca* (zver) ein wildes Thierchen, *telca* (tel) Podium, *vrvca* (vrv) Schnur, *smokevca* (smokev) Feige, *stvarca* (stvar) Geschöpfchen, *ponevca* (ponev) Pfanne, *previtca* (previt) Wiede, *vrzelca* (vrzel) Bresche; *klopca* || *klopica* (klop) Bänkchen, *nočca* || *nočica* (noč) Nacht, *pastca* || *pastica* (past) Mäusefalle, *pečca* || *pečica* (peč) ein kleiner Ofen, итд.

Што се тиче наставка *ka*, он је као једини деминутивни наставак код именица *a*-основа врло редак:

hižurka дем. од *hižura* „slaba hiža“, *grmučka* (grmuča) Haufe, *liska* (lisa), *drička* (driča) Glitschbahn, *čunjka* (čunja) Schwein, *dolinka* (dolina) Thal, *osmička* (osmica) Achter, *opička* (opica) Äffchen, *korošička* (korošica) kleines Handbeil, *čačka* (čača) Spielzeug, *strinka* (strina) des Vatersbruders Frau, *kečka* (keka) das Haupthaar, *kvačka* (kvaka) Hacken, *kučka* (kuča) Büschel.

Чешћи је поред наставка *ica*:

jagodica || *jagodka* дем. од *jagoda* Beerlein, *hišica* || *hiška* (hiša) Mäuslein, *gnidica* || *gnidka* (gnida) Niss, *češuljica* || *češuljka* (češulja) abgerissener Zweig mit Blättern, *čašica* || *čaška* (čaša) Becherchen *čibica* || *čibka* (čiba) „кокош“, *bučica* || *bučka* (buča) Kürbis, *běbica* || *běbka* (beba) arme Närrin, *banjica* || *banjka* (banja) Wanne, *kašica* || *kaška* (kaša) Brei, *ročica* || *ročka* (roke), *sapica* || *sapka* (sapa) Athem, *siročica* || *siročka* (sirota) Weise, *pločica* || *pločka* (ploča) Platte, *sračica* || *sračka* (sraka) Elster, *tunjica* || *tunjka* (tunja) Künel, *tačica* || *tačka* (taca) Pfote, *svinjica* || *svinjka* (svinja) Schwein, *kračica* || *kračka* (krača) Unterschenkel, *košutica* || *košutka* (kožuta) Hirschkuh, *vejica* || *vejka* (veja) Zweig, *nožica* || *nožka* (noga) Fuss, *vodica* || *vodka* (voda) Wasser, *ograjica* || *ograjka* (ograja) Umzäunung, *bičica* || *bička* (bica) weibliches Schaf, *kočica* || *kočka* (koča) Häuschen, *drobotinica* || *drobotinka* (drobotina) Brösel, *drtinica* || *drtinka* (drтина) Brosame.

Код именица женскога рода на сугласник (махом старе основе на *i*), *ka* се употребљава као деминутивни наставак и само, без другог деминутивног наставка поред себе, и напоредно с наставцима *ica* и *ca*:

nitka дем. од *nit* Faden, *koštka* (košt) Knöchlein, *ritka* (rit) der Hintere, *goška* (gos) Gans, *koškoška* (kokoš) Hennchen,

postatka (postat), *perotka* (perot) Flügel, *piščatka* (piščal) Pfeifchen, *zibetka* (zibel) Wiege, *žrdka* (žrd) Vogelstange, *povedka* (poved) Aussage, *cevka* (cev) Röhrchen, *goška* || *gožca* (gož) Riemen, *basenka* || *basenca* (basen) eine erdichtete Erzählung, *rukovečka* || *rukovečca* (rukoveč) Handvoll, *lučka* || *lučca* (luč) Lichtchen, *ščetka* || *ščetica*, *ščetca* (ščet) Bürste, *miška* || *mišca* || *mišica* (miš) Mäuschen, *hčerka* || *hčerca* (hčer) Tochter, *uška* || *ušca* || *ušica* (uš) Laus, *pastrvka* || *pastrvca* || *pastrvica* (pastrv) Forellchen.

Деминутиви на *ka* и *ca*, да и то истакнем, праве „даљу деминуцију“ само помоћу наставка *ica*: *drobotinčica* (*drobotinka*, *drobotina*), *drtinčica* (*drtinka*, *drтина*), *klopčica* (*klopca*, *klop*), *hčerčica* (*hčerka*, *hčer*), *goščica* (*goska*, *gos*), *dolinčica* (*dolinka*, *dolina*), *bitčica* (*bilka*, *bil*).

Исп. најзад: *strančica* = *stranica* (strana) Seitenbrett, *skritčica* (*skril*) eine kleine Schieferplatte, *graničica* (grana) kleiner Zweig, *saničice* (*sani*) ein kleiner Schlitten.

И из овога краткога прегледа употребе наставка *ica* и *ka* у словеначком језику види се да данашња употреба наставка *ka* у њему значи, у ствари, његово задржавање у језику у оним случајевима у којима је употреба наставка *ica* због опште структуре основних речи била незгодна (мислим на употребу наставка *ka* кад именица на *a* у ном. једине). Према томе, и сва архаичност словеначког језика у овом правцу, у ствари је резултат формалног односа деминутивних наставка према гласовној структури основних речи. Само је у словеначком језику овај моменат много мање изражен него у бугарском, где речи на *ica* траже готово увек само наставак *ka*.

45. О великој продуктивности рефлексâ прасловенских наставка *ka*, *ka* у језицима западне и источне групе није потребно ни говорити. У свима је њима подједнако носилац деминутивног значења код именица женског рода постао наставак *ka* || *ka*. Непосредан је израз широке употребе његове у овим језицима читав низ сложених наставка — његових деривата: руско *eska*, *enka*, *eňka*, *oňka*, *oňka vňka*, *uška*, *aška*, *eška*, *oška*; пољско *ečka* *eňka*, *uška*, *oška* (исп. В е л и ć, о. с.); чешко *ečka*, *ička*, *čička*, *čičička*, *enka* || *enka*, *uška* *činka*, *čininka*, *ulenka* (исп. J. J í s h a, О zdobnělých slovech v české řeči 10).

Поред материјала код Миклошича и Белића за све словенске језике, исп. и примере за употребу деминутивног *ka* у пољ-

ском језику код Дорашевскога, о. с. 68—71, и Лосја, Граматика II 80 и д. и примере код Смал-Стоцкога, Abriss 71—73, за малоруски језик. Примере за употребу деминутивног *ica* у језицима западне и источне групе нећу ни наводити. И из материјала код проф. Белића види се јасно колико је деминутивна употреба овога наставка у свима њима спорадичног карактера.

с) *Наставци њсѣ, (ѡкѣ, ѡкѣ) || икѣ, ѡкѣ, ѡкѣ (ѡсѣ).*

46. Развитак ових наставака, тј. деминутивних наставака с елементима *k* и *s* код именица мушкога рода, не личи на резултат репартиције прасловенских дублета *ѡсѣ || ѡкѣ* на основу карактеристичног сугласника у појединим групама словенских језика. Источне и западне словенске језике одваја у овом случају од јужнословенских језика други један моменат: велики развитак деминутивног *икѣ*.

У руском он је један од најпродуктивнијих деминутивних наставака: *браѡикѣ* (братъ) Bruder, *глазѡикѣ* (глазъ) Auge, *валѡикѣ* (валъ) Wall, *пруѡикѣ* (прутъ) Stock, *вѣнчикѣ* (вѣнецъ) Kranz, *дарѡикѣ* (даръ) ein kleines Geschenk, *дворѡикѣ* (дворъ) kleiner Hof, *дождѡикѣ* (дождъ) Regen, *домѡикѣ* (домъ) Häuschen, *дроздѡикѣ* (дроздъ) kleine Drossel, *дубѡикѣ* (дубъ) kleine Eiche и сл. (исп. Bелиć, о. с. 156, Miklosich, о. с. 250). Његова велика продуктивност у овом језику огледа се и у самосталној употреби његова деривата *ѡик*: *госѡодчикѣ* (господинъ) Herrchen, *соловчикѣ* (соловей) Nachtigall, *дворянчикѣ* „der junge дворянинъ“, *голубчикѣ* и сл. (Bелиć, 157).

И малоруски стоји у овом погледу исто као и великоруски језик; и у њему је деминутивно *ик* врло широке употребе: *коѡик* (кит) Katze, *домѡик* (дим) Haus, *мечѡик* (меч) Schwert, *носѡик* (нос) Nase, *песѡик* (пес) Hund, *орѡик* (орел) Adler, *госѡѡик* (гостъ) Gast, *косарѡик* (косар) Schnitter; *-чик*: *лисованчик* (лисован), *чубчик* (чуб) Schopf, *бојарчик* (бојар) Bojare, *кусѡик* (кус) Bissen (исп. примере код Смал-Стоцкога, I. с. 51—52).

У пољском је, исто тако, *ик* један од основних деминутивних наставака. Само у Линдеову речнику проф. Дорашевски је избројио преко 250 примера. За његову велику продуктивност у старијем језику исп. примере код Дорашевскога, о. с. 166—168, а за његову употребу у савременом језику исп. код Улашина, Граматика zbiorowa 231. Његов дериват *czyk* везан је и по употреби својој у деминутивној служби углавном за именице на *es* ($\leq \text{ѡсѣ}$); исп. и примере *fryzjerczyk* дем. од *fryzjer*, *kominiarczyk* (komi-

niarz), *stolarczyk* (stolarz) које наводи проф. Улашин (I. с.) као доказ за употребу наставка *czyk* с деминутивним значењем и изван именица на *es*.

И у чешком и словачком језику има доста примера употребе деминутивног *ик*.

Чешки језик; *křížik* (kříž) Kreuzchen, *kupecík* (kupec) „malý kupec“, *kyjík* (kyj) Prügel, *loktík* (loket) Ellbogen, *mečík* (meč) Schwertchen, *mlynářík* (mlynář) Müllerchen, *molík* (mol) „malý mol“, *mrazík* (mráz) ein kleiner Frost, *mužík* (muž) Männchen, *nápojík* (nápoj) Getränke, *nehtík* (nehet) Nägelchen, *nožík* (nůž) Messerchen, *orlík* (orel) Adler, *pokožík* (pokoj) Zimmerchen, *pekařík* (pekař) Bäcker, *pahrbčík* (pahrbek, pahrb) Hügel, *pník* (peň) Stamm, *plášťík* (plášť) Mantel итд.

Словачки језик: *bičik* (bič) kleine Peitsche, *bratřík* (brat) Bruderchen, *čapík* (čap) Zäpfchen, *čertík* (čert) Teufelchen, *červík* (červ) Würmchen, *dážďík* (dážď) kleiner Regen, *diablík* (diabol) Teufelchen, *dolík* (dol) kleine Grube, *grošík* (groš) Gröschchen, *kl'účik* (kl'úč) Schlüsselchen, *koník* (kôň) Rösschen, *krajík* (kraj) Rändchen, *krížik* (krík) Kreuzchen, *lesík* (les) Wäldchen, *mostík* (most) Brückchen, *orlík* (orol) kleiner Adler, *pekárik* (pekár) Bäckerjunge, *psík* (pes) Hündlein, *hájik* (háj) kleiner Hain, *klobučík* (klobuk) Hütchen, *kútík* (kút) kleiner Winkel, *páník* (pán) Herrchen, *prašík* (prach) Stäubchen.

47. Међутим јужнословенски језици наставак *икѣ* у деминутивној служби или сасвим не познају или је он у њима врло редак, — сведен је на неколико примера. У бугарском, на пример, нема ни трага од његове употребе. Ни српскохрватски примери *крајучак*, *коњичак* нису поуздан доказ за некадашњу употребу деминутивног *ик* у српскохрватском језику; они могу претстављати и старије **крајѡѡ-ѡкѣ *коњѡѡ-ѡкѣ* (Bелиć, о. с. 156). Од три примера што их Миклошич наводи као деминутивне на *икѣ* из старословенског језика: *ножікѣ* culter, *пѣтлѡикѣ* gallus и *јерѡикѣ* der vocal ѡ — први је узет из црквеноруских споменика XII века (исп. Срезњевски, Материјали II 463), други ни сам Миклошич у Речнику не наводи, а за трећи не каже одакле га је узео. И тако је од јужнословенских језика само словеначки језик очувао сигурне примере употребе старог наставка *икѣ*. Миклошич (о. с. 247) из словеначког наводи примаре *cuzik* mammula, *zézik*, *grozdik* cogumbus. За први од њих Плетершник не вели да је деминутив, другога код њега и нема, те остаје само трећи пример — *grozdik* као сигуран

деминутив. Њему можемо додати и примере *mōžik* дем. од *mōž* Männlein, *požik* (pož) Messerchen. А можда и примери типа *fantiček* дем. од *fant* Bursche садрже деминутивно *ik* у себи.

48. Ја сам се намерно задржао нешто више на развитуку наставка *ikz*. Од свих деминутивних наставака код именица мушког рода једини он у потпуности по своме развитуку одваја јужнословенске језике, и то све подједнако, од језика западне и источне групе. То је прво. А друго: његов развитак је у потпуну складу са природом опште репартиције деминутивних наставака на основу карактеристичних сугласника, *k* или *s*, у словенским језицима, тј. велики развитак деминутивног *ikz* — као наставка с елементом *k* — у источним и западним језицима природан је исто толико колико и његов губитак у језицима јужнословенске групе. Само то не значи да и код наставка *ikz* имамо „идеалан“ случај развитака једног деминутивног наставка са гледишта уопштавања наставака с елементом *k* у источним и западним језицима, а наставака с елементом *s* у језицима јужне групе. То би био случај само онда кад би прасловенска двојност *ikz* || *isz*, која се, као што смо видели, после треће палатализације може претпоставити била и слика данашњег односа западних и источних словенских језика према језицима јужнословенске групе у овом погледу; тј. кад би и наставак *isz* у језицима јужне групе био широке употребе онако као што је наставак *ikz* у језицима западне и источне групе. Међутим то не стоји. И рекао сам већ да и то има свога разлога, да наставак *isz* у јужнословенским језицима није могао узети ширег маха због других деминутивних наставака код именица мушког рода. А сад ваља додати и још нешто: да он у њима ни као континуант деминутивног *ikz* није могао бити продуктиван. Мора се претпоставити, наиме, да је још пре треће палатализације развитак деминутивних дублета *ьkz*, *ьkz* || *ikz* у дијалектима прасловенског језика из којих су се развили јужнословенски језици ишао ка уопштавању наставака *ьkz*, *ьkz* на штету наставака *ikz*. Само се на тај начин лако објашњава факат што неки јужнословенски језици релативно добро чувају наставак *ьkz*, *ьkz* у деминутивној служби. Према томе, код односа *ьkz*, *ьkz* : *ikz* могли бисмо имати врло рано, још прасловенско, дијалекатско диференцирање: задржавање овога односа у оним дијалектима прасловенског језика који су у даљем развитуку дали источне и западне словенске језике, а истискивање из њега наставка *ikz* у оним дијалектима из којих су се развили јужнословенски језици.

Одавде се види да је и суфиксна репартиција на основу сугласничке диференцијације код наставака с елементима *k* и *s* имала пуну примену само у оним случајевима где су за то и опште прилике биле „идеалне“. Стога је и сасвим разумљиво што развитак деминутивних наставака *ьсз*, *ьkz*, *ьkz* код именица мушког рода у словенским језицима није у потпуну складу са оним што бисмо очекивали: нису јужнословенски језици уопштили наставак *ьсз*, а западни и источни наставак *ьkz*, *ьkz*. Од јужнословенских језика ово вреди у потпуности само за бугарски језик: у њему је заиста *eu* једини деминутивни наставак код именица мушког рода.

Примери: *врџець* (врџъ) „врџъ“, *вџнець* (вџнець) „вџнокъ“, *дџбець* (дџбъ) „дуб“, *џарець* (џаръ) „џара“, *зобець* (зобъ) „зоб“, *зџець* (зџъ) „зџъ“, *изворець* (изворъ), *калемець* (калемъ) „камышъ“, *камџець* (камџъ) „камень“, *кестенець* (кестенъ) „каштанъ“, *класець* (класть) „колосъ“, *клинцець* (клинъ) „клинъ“, *клонець* (клонъ) „вџтвџ“, *кџсець* (кџсџ) „кусокъ“, *кџџець* (кџџъ) „уголъ“, *лафець* (лафъ) „слово“, *лебедець* (лебедеъ) „лебедеъ“, *лисџець* (листеъ) „лист“, *ловець* (ловъ) „охота“, *лџвець* (лџвџ) „лџвџ“, *лџчець* (лџкџ) „лџкарство“, *медець* (медъ) „мџдџ“, *млаџець* (млатъ) „молотъ“, *орељець* (орелъ) „орао“, *пласџець* (пластеъ) „пластеъ“, *пџрџџенець* (прџстенъ) „перстенъ“, *пџрџџець* (прџџъ) „прут“, *пџџџець* (пџџџъ) „тропа“, *рачець* (ракъ) „ракъ“, *робець* (робъ) „невольникъ“, *роџець* (рогъ) „рогъ“, *самарець* (самаръ) „самаръ“, *хлџмець* (хлџмџ) „холмџ“, *храсџець* (хрasteъ) „кустеъ“, *цџвџџець* (цџвџџъ) „цџвџџокеъ“, *чворець* (чворъ) „сукъ“ *здравець* (зравець) „неко цвеће“, *добџџџець* (добџџџъ) „животноє“ итд.

У бугарском налазимо и један дериват овога наставака — наставак *чець*. И он врло ретко стоји сам. Геровљев речник бележи само један пример такве употребе његове: од именице *край* демин. гласи само *крайчець*. У свима другим случајевима он се употребљава напоредно с наставком *eu*:

баирчець || *баирець* дем. од баиръ „брдо“, *сминцець* || *сминнець* (сминъ) „грыжная трава“, *џрџнчець* || *џрџннець* (џрџнъ) „колючка“, *хаберчець* || *хаберець* (хаберъ) „вџстеъ“, *изворчець* || *изворець* (изворъ), *врџшець* || *врџшець* (врџъ) „врџъ“.

Сад је само питање како је дошло до издвајања наставака *чець* у бугарском језику. Нема сумње да се при тумачењу његова

или има поред себе и наставак *ec* = *эс*. Овај последњи је случај нарочито чест.

Примери: *ek*: *darek* (dar) kleine Gabe, *kožušek* (kožuh) Pelz, *krapak* (krap) kleiner Krapfen, *čopek* (čop) Schöpfchen, *drumek* (drum) Halm, *mrazek* (mraz) kleine Kälte, *hlěbek* (hleib) Laibchen, *siněk* (sin) Söhnchen, *cvetěk* (cvet) Blütchen, *redek* (red) Reihe, *nošek* (nos) Näschen; *črněk* (črnec) Schwarzer, *gobček* (gobec) Maul, *krivček* (krivec) Krumfass, *mitček* (milec) Liebling, *mladček* (mladec) junger Mensch, *norček* (norec) Närrchen, *samček* (samec) der Einsame.

ek || *ec*: *griček* || *gričec* (grič) Hügelchen, *mlinek* || *mlinec* (mlin) kleine Mühle, *kljunek* || *kljunec* (kljun) Schnabel, *krěsek* || *krěsec* (kres) Feuer, *doměk* || *domec* (dom) Heim, *človeček* || *človečec* (človek) Menschlein, *glasek* || *glasec* (glas) Stimme, *golobek* || *golobec* (golob) Täubchen, *krtek* || *krtec* (krt) kleiner Maulwurf, *kupek* || *kupec* (kup) Häufchen, *jelěnek* || *jelěnec* (jelen) Hirschlein, *ježěk* || *ježec* (jež) Igelchen, *pasek* || *pasec* (pas) ein kleiner Gürtel, *voček* || *vočec* (volk) ein kleiner Wolf.

Даље, *ek* је у словеначком готово редован наставак за „даљу деминуцију“ од деминутива на *ec*, *ič* и *ek*:

měhirček (*měhirc*, mehirc) Blase, *kotetček* (*kotetčec*, kotel) Kessel, *kijček* (*kijec*, kij) Holzschlägel, *klinček* (*klinc*, klin) Pflöckchen, *gumbček* (*gumbec*, gumb) Knöpfchen, *hramček* (*hramec*, hram) kleiner Weinkeller, *medvedček* (*medvedec*, medved) kleiner Bär; *čotniček* (*čotnič*, čoln) kleiner Kahn, *krěmpljček* (*krěmpljič*, krempelj) kleine Kralle, *mostiček* (*mostič*, most) kleines Brücklein, *gradiček* (*gradič*, grad) Schösschen, *možiček* (*možič*, mož) Männchen, *ěrviček* (*ěrvič*, ěrv) Würmchen, *vrtiček* (*vrtič*, vrt) ein kleiner Garten, *čebriček* (*čebrič*, čebër) Bottich; *siněk* (*siněk*, sin) Söhnchen, *ogonček* (*ogonek*, ogon) ein kleines Ackerbett, *grošček* (*grošek*, groš) Groschen, *klasček* (*klasek*, klas) Aehrchen, *kožušek* (*kožušek*, kožuh) Pelz, *cekinček* (*cekiněk*, cekin) Dukaten, *bobček* (*bobek*, bob) Böhnchen итд.

И најзад, наставак *ek* има у словеначком језику и један свој дериват — наставак *ček* (= *ček*). Он је као засебан деминутивни наставак издвојен из случајева типа *murin* = *murinec* дем. *murinček*, *člen* = *členek* дем. *členček*, *bratan* = *bratanec* дем. *bratanček*, *nun* = *nunec* дем. *nunček* или можда из случајева као *mladček* дем. од *mladec*:

mlad, *krivček* дем. од *krivec*: *kriv* итд. И доста је чест у језику, нарочито код именица на *ar*.

Примери: *menjarček* (menjar) Wechsler, *pepelarček* (pepelar) Aschenbrenner, *metlarček* (metlar) Besenbinder, *gospodarček* (gospodar) Hauswirt, *kuharček* (kuhar) Koch, *kozarček* (kozar) der kleine Ziegenhirt, *mlinarček* (mlinar) Müllerbursche, *čebelarček* (čebelar) der kleine Bienenzüchter; *virček* (vir) Quellchen, *pamček* (pam) ein kleines Kind, *ogetček* (ogel) Eckchen, *receljček* (recelj) Stielchen, *suhorček* (suhor) ein magerer Mensch, *levček* (lev) junger Löwe.

У неким случајевима наставак *ček* стоји поред наставка *ek*, исп. *košček* и *košek* дем. од *kos* Stück, *měhurček* и *měhurek* дем. од *měhur* Bläschen.

Друго: оба ова језика, заједно са старословенским, одваја од бугарског и свих осталих словенских језика врло широка употреба деминутивног *it'ь*: ст.-слов. иштѣ, српскохрв. *uћ*, слов. *ič*. То је факат. И ван сваке је сумње да је израз овога факта и данашњи однос српскохрватског и словеначког језика према бугарском језику у погледу употребе рефлексâ деминутивних наставака *ьсь* и *ькь*, *ькь*.

Бугарски језик који не зна за деминутивни наставак *it'ь* уопштавањем наставка *ьсь* сасвим је доследан општој системи развитка деминутивних наставака с елементима *k* и *s* у јужнословенским језицима. Међутим друга два јужнословенска језика — српскохрватски и словеначки — који су употребу деминутивног *it'ь* развили у врло широким размерама — чувају у подједнакој мери и наставак *ьсь* и наставак *ькь*, *ькь*.

Навели смо примере за употребу наставка *ькь*, *ькь* у српскохрватском и словеначком језику; сад ћемо их навести за употребу наставка *ьсь* у њима. И навешћемо најпре примере из српскохрватскога, па онда из словеначкога језика.

И међу деминутивима на *ац* у српскохрватском језику има хипокористика; али много мање него код деминутива на *ак*.

Примери:

деминутиви: *свѣшачац* (светац) der Heilige, *шаранац* (шаран) Karpfen, *шаначац* (танац) Weise, *разбојац* (разбој) Weberstuhl, *шовацац* (товар) Saumlast, *шаванац* (таван) Pfafond, *скушцац* (скут) Saum, *старацац* (старац) Greis, *народцац* (народ) Volk, *лукац* (лук) Lauch, *мостац* (мост) Brücke, *бунгурац* (бунгур) Grütze, *Иванац* (Иван), *киљерац* (киљер),

добрац (дроб) Eingeweide, дућанац (дућан) Laden, грашац (грах) Fасole;

хипокористика: диздарац (диздар) Thorwärter, градац (град) Stadt, крушац (крух) Brot, изворац (извор) Quelle, бобац (боб) Bohne, браћац (брат) Bruder, шипарац (шипар) шпруцац (прут) Ruthe, прозорац (прозор) Fenster.

У словеначком језику, наставак *ec* = *џс* ни у погледу продуктивности ни у погледу начина употребе не разликује се много од наставка *ek*. И он се употребљава сам, без другог наставка поред себе — нарочито код речи с полугласником пред крајњим сугласником у ном. јединине, сем оних које су изведене наставцима *ec* и *ek*; али поред њега често стоји и наставак *ek*. За други случај његове употребе примери су већ наведени, — навешћемо сад неколико примера и за први случај.

Примери: *trudec* (trud) Mühle, *vratec* (vrat) Hälschen, *pastirec* (pastir) Hirtenknabe, *pavec* (pav) ein kleiner Pfau, *čikec* (čik) Öchslein, *obadec* (obad) kleine Bremse, *sodec* (sod) Tässchen, *potec* (pot) Weg, *košec* (kos) kleine Amsel, *javorec* (javor) kleiner Ahorn, *hlevvec* (hlev) kleiner Stall, *hrbec* (hrb) kleiner Hügel, *kijec* (kij) Holzschlägel, *klinec* (klin) Pflöckchen; *kotetc* (kotel) Kessel, *ražnjec* (raženj) Spiess, *odrc* (oder) Gerüst, *oglec* (ogel) Köhlchen, *parkeljc* (parkelj) eine kleine Klaue, *petrc* (petr) Gerüst in der Scheune, *piskrc* (pisker) ein kleiner Topf, *svedrc* (sveder) ein kleiner Bohrer, *vetrc* (veter) Windchen, *krempeljc* (krempelj) kleine Krallen, *čreveljc* (črevelj) Schuh.

Као наставак за „даљу деминуцију“ од деминутива на *ec*, *ek* -*ec* има поред себе најчешће и наставак *ek*:

zobčec || *zobčec* (*zobec*, *zob*) Zähnchen, *falatčec* || *falatčec* (*falatec*, *falat*) Stückchen, *križčec* || *križčec* (*križec*, *križ*) Kreuzchen, *krožčec* || *krožčec* (*krožec*, *krožek*, *krog*) kleiner Kreis, *kupečec* || *kupečec* (*kupec*, *kupek*, *kup*) Häufchen, *hlevčec* || *hlevčec* (*hlevvec*, *hlev*) kleiner Stall, *loparčec* || *loparčec* (*loparec*, *lopar*) Brotschieber.

50. Нема никакве сумње да два горња факта — велики развитак наставка *it'ь* с једне и употреба деминутивног *ькз*, *џкз* у истим размерама као и наставак *ьсв* у српскохрватском и словеначком језику с друге стране — стоје међу собом у узрочној вези. Што је више употреба наставка *it'ь* у деминутивној служби хватала маха у овим језицима, то је и општи развитак деминутивних наставака код именица мушкога рода у њима све више

значио уопштавање деминутивног *it'ь* на рачун наставака *ьсв*, *ькз*, *џкз*. На тај начин је и цео правац развитка деминутивних наставака код именица мушкога рода у овим језицима добио други смисао: за ове језике од значаја је било само да ли ће се деминутивна функција у језичком осећању више везати за елемент *t* или за елемент *k* || *c* у њима. Према томе, у њима је и однос *k* : *c* у овом случају добио сасвим спорадичан значај. Стога је сасвим разумљива и напоредна употреба рефлексâ прасловенских наставака *ьсв*, *ькз*, *џкз* у овим језицима.

Што се тиче западних и источних словенских језика, од њих само пољски показује ону доследност коју смо нашли у овом погледу у бугарском језику. У њему је деминутивног значења код наставка *ьсв* сасвим нестало. И то, као што се види из материјала код проф. Доршевског (о. с. 103—104), већ у првим епохама развитка пољског језика. У вези с тим, у њему је сасвим природан велики развитак деминутивних наставака *ek* || *'ek* са дериватима *aszek* || *'aszek*, *uszek* || *'uszek*, *iszek* || *yszek* и сл. (Ułaszyn, о. с. 232). У свима осталим језицима западне и источне групе, наставак *ьсв* је очувао своју деминутивну функцију. Исп. примере код Белића, о. с. 176. Али, дакако, и у њима је употреба његова у деминутивној служби много ужих размера него употреба рефлексâ прасловенских наставака *ькз*, *џкз*. То се лепо види и по примерима „даље деминуције“ од деминутива на *ьсв*, *ькз*, *џкз* у њима. Сви они подједнако за употребу наставка *ьсв* у овом случају — не знају. На пример: руско *kolokol'čikъ* (*kolokolecъ*, *kolokoъ*), *žbančikъ* (*žbanecъ*) (Miklosich, 250); чешко *ogareček*, *prsteček* (Belić, l. c.). Или: руско *глошочекъ* дем. од *глошокъ* дем. од *глошъ*, *вѣтерочекъ* (*вѣтерокъ*, *вѣтеръ*); малоруско *черейочок* дем. од *черейок* дем. од *черей*, *дзвіночок* (*дзвінок*, *дзвін*), *горобичок* (*горобчик*, *гороб*) (Смал-Стоцки, 68); чешко *ostrůvček* (*ostrov*), *okříneček* (*okřín*), *článeček*, *reménček* и сл. (исп. примере код Belića, l. c.).

51. После свега овога јасно је и зашто развитак прасловенских дублета *ьсв* || *ькз*, *џкз* у деминутивној служби у словенским језицима отстапа унеколико од опште схеме развитка деминутивних наставака у њима. Пре свега, отстапање се тиче, углавном, само јужнословенских језика, и то само оних у којима је деминутивно *it'ь* потиснуло у великој мери наставку *ьсв*, *ькз*, *џкз* у деминутивној служби. Бугарски језик, који за употребу деминутивних *it'ь* не зна, и у овом је случају, као што смо видели, сасвим доследан. Од западних и источних језика ову доследност показује само пољски

језик, у којему је и у свима другим случајевима у језичком осећању веза деминутивне функције с наставцима с елементом *c* изгубљена. Према томе, и искључива употреба деминутивног *ek* || *'ek* у пољском језику, ствар је само језичких прилика у њему. Одавде се види да чување деминутивног *ьсѣ* поред продуктивног *ькѣ*, *ькѣ* које налазимо у осталим језицима западне и источне групе у ствари боље одговара општим приликама под којима су се ови наставци у њима функционално развијали. Овде треба, наиме, водити рачуна још о једном моменту: у западним и источним језицима развитак прасловенских дублета *ьсѣ* || *ькѣ* *ькѣ* у смислу репартиције деминутивних наставака на основу карактеристичног сугласника у другим случајевима није претстављао основни чинилац у језику. Сви су они у врло широким размерама развили употребу деминутивног наставка *икѣ* који ни структурно није потпуно једнак са првобитним наставком *ькѣ*, *ькѣ*. Према томе, и за њих вреди исто оно што и за јужнословенске језике с деминутивним *ит'ь*: чим обележавање деминуције код именица мушкога рода није у њима било везано само за однос *ьсѣ* || *ькѣ*, *ькѣ*, већ и за наставак *икѣ*, ни развитак овога односа у смислу искључиве употребе наставака *ькѣ*, *ькѣ* и губитка наставка *ьсѣ* није имао у њима стварне подлоге. Иначе, велики развитак наставака *ькѣ*, *ькѣ* и *икѣ* у свима овим језицима сам по себи показује колико је и у овом случају деминутивна функција остала везана за наставке с елементом *k* у њима.

d) Наставци *ьсѣ* || *ько*, *ько*

52. Нигде репартиција деминутивних наставака с елементима *k* и *c* на основу карактеристичног сугласника — не показује толико доследности колико код наставака *ьсѣ* и *ько*, *ько*; дакако, што се тиче јужнословенских језика. То је и сасвим природно кад се узме у обзир факат да су наставци *ьсѣ* и *ько*, *ько* били, углавном, једини носиоци деминуције код именица средњег рода.

У свима јужнословенским језицима, и у старословенском, и у бугарском, и у српскохрв. и у словеначком — наставак *ько*, *ько* изгубио је деминутивно значење. Из старословенског језика Миклошич (о. с. 264) наводи као деминутив пример *klъbъko* *glotus*; бугарско *клубо*, српскохрв. *клубе* потврђивали би, у неку руку, деминутивни облик ове именице. У бугарском и српскохрватском језику нема уопште примера за деминутивну употребу наставака *ко* код именица средњег рода. Још би најближе овој функцији његовој стајала прилошка хипокористика типа *ранко* (рано),

еуко (еце) у бугарском језику, која су, несумњиво, остаци од некадашње деминутивне употребе наставака *ко*. Ни словеначки језик не стоји боље у овом погледу: проф. Белић (о. с. 163) наводи у својој расправи само *једрко* (поред којег имамо и *једрце*) дем. од *једро* Kern. Уз *једрко* можемо додати и *јајчка*, као plur. tantum, деминутив од *јајца*. Као што је за све јужнословенске језике карактеристично отсуство деминутивне функције код наставка *ко*, тако исто за све њих подједнако вреди и велики развитак употребе деминутивног наставака *ьсѣ*. Уосталом, овакво стање и јесте прави израз самога смисла развитка прасловенских деминутивних дублета *ьсѣ* || *ько*, *ько* у јужнословенским језицима.

Примери:

Старословенски језик: *ѡдѣсѣ* (*ѡдо*) *тѣкѣиѡв*, *брашѣнѣсѣ* (*брашѣно*) „pourriture“, *млѣдѣтѣсѣ* (*млѣдѣ*) *вѣлѡв* (Meillet, о. с. 342—343). Примере *ѡрѣвѣсѣ* *horda*, *дрѣвѣсѣ* *arbor*, *копѣјсѣ* *hasta*, *послѣниѣсѣ* *epistola*, *рѣсѣтѣсѣ* *catulus*, *словѣсѣ* *vocula*, *винѣсѣ* *vinum* узео је Миклошич из црквенословенских текстова (исп. Vergl. Gram. II 314).

Бугарски језик: *блатѣсѣ* (блато) „болотечко“, *блюдѣсѣ* (блюдо) „блюдечко“, *брашѣнѣсѣ* (брашно) „мучица“, *брѣдѣсѣ* (брѣдо) „бѣрдѣсѣ“, *винѣсѣ* (вино) „вино“, *вѣлѣнѣсѣ* (вѣлко) „волосок“, *врѣтѣнѣсѣ* (врѣтено) „веретено“, *гнѣздѣсѣ* (гнѣздо) „гнѣздышко“, *житѣсѣ* (жито) „жито“, *златѣсѣ* (злато) „золото“, *зрѣнѣсѣ* (зрѣно) „зерно“, *килѣсѣ* (кило) „мѣра сыпучих тѣл“, *кѣлѣбѣсѣ* (кѣлѣбе) „клуб“, *колѣнѣсѣ* (колѣно) „колѣно“, *корѣшѣсѣ* (корито) „корыто“, *крилѣсѣ* (крило) „крыло“, *окуѣсѣ* (око) „глаз“, *орѣлѣсѣ* (орало) „орало“, *ѣрѣсѣ* (перо) „перо“, *ѣросѣсѣ* (просо) „просо“, *ситѣсѣ* (сито) „сито“, *словѣсѣ* (слово) „слово“, *сѣнѣсѣ* (сѣно) „сѣно“, *рѣшетѣсѣ* (рѣшето) „решето“, *салѣсѣ* (сало) „сало“, *тѣвѣстѣсѣ* (тѣсто) „тѣсто“, *чѣлѣсѣ* (чело).

Код именица средњег рода код којих се општи део свршавао на *-еп* (*итѣ*: *итѣп-ѣ*) добивен је перинтеграцијом наставак *епсѣ* (\leq *еп-ьсѣ*) који се данас употребљава као деминутивни наставак код свих именица средњег рода на *ѣ* у номинативу јединице.

Примери: *сѣменѣсѣ* (сѣме) „сѣмя“, *ѣрѣзѣменѣсѣ* (ѣрѣзѣме) „прозванѣ“, *имѣнѣсѣ* (имѣ) „имѣ“, *ѣсенѣсѣ* (псе) „собака“, *дрѣвенѣсѣ* (дрѣво) „дерево“, *ѣилѣнѣсѣ* (пилѣ) „ѣѣплѣнокъ“, *ѣрасѣнѣсѣ* (прасѣ) „поросѣнокъ“, *бурѣнѣсѣ* (бурѣ) „бочѣночекъ“, *кошѣнѣсѣ* (котѣ) „котѣнокъ“, *ѣлѣбенѣсѣ* (ѣлѣбе) „грибочекъ“,

дѣшнице (дѣте) „ребѣнокъ“, *кученце* (куче) „песикъ“, *шеленце* (теле) „телѣнокъ“, *поленце* (полюе).

Сасвим је природно да и деминутиви на *e* ($\leq \epsilon$), *ле* и *че*, праве даљу деминуцију само помоћу наставка *енце*:

оченце дем. од *оче* дем. од *око* „глазъ“, *паренце* (*паре*, пара) „денѣга“, *прѣштенце* (*прѣште*, прѣстѣ), *конченце* (*конче*, конѣ) „лошадаъ“, *кошченце* (*кошче*, кошѣ) „верша“, *крѣштенце* (*крѣште*, крѣстѣ), *каченце* (*каче*, каца) „кадка“, *зайченце* (*зайче*, заякѣ), *нокшненце* (*нокште*, нокѣтѣ) „ноготокъ“, *пѣшленце* (*пѣшле*, пѣтелѣ) „пѣтушокъ“, *ножченце* (*ножче*, ножѣ) „ножикъ“, *брашленце* (*брашле*, братѣ) „братецъ“, *ножленце* (*ножле*, ножѣ) „ножикъ“.

Неки пут се помоћу наставка *енце*, као помоћу наставака *e* и *че*, праве деминутиви од именице мушкога рода:

брашненце (братѣ) „братецъ“, *соколенце* (соколѣ) „соколикъ“.

Дакако, наставак *енце* није остао по употреби својој везан само за именице на *e* у номинативу јединине; он се преноси и на именице средњега рода које се у номинативу свршавају на *o*: *стѣкленце* (стѣкло) „стекло“, *платненце* (платно) „платно“, *добрненце* (добро) и сл.

Српскохрватски језик:

че: *данце* (дно) Boden, *дрвце* (дрво) Baum, *гроче* (грло) Hals, *јелце* (јело) Speise, *колце* (коло) Rad, *словце* (слово) Buchstabe, *рушце* (рухо) Gewand, *сенце* (сено) Heu, *месце* (месо) Fleisch, *ооче* (око) Auge, *острвце* (острво) Insel, *вроче* (врело) Quelle, *зрнце* (зрно) Kern, *чеоце* (чело) Stirn; *стѣкалце* (стакло) Glas, *седалце* (седло) Sattel, *ведарце* (ведро) hydria, *ребарце* (ребро) Rippe, *писамце* (писмо) Brief, *брашанце* (брашно) Mehl;

анце, *енце*: *коританце* (корито) Trog, *чеданце* (чедо) Kind, *стѣкленце* (стакло) Glas, *шеленце* (теле) Kalb, *буренце* (буре) Fass, *дешенце* (дете) Kind, *дугменце* (дугме) Knopf, *јаренце* (јаре) ein junges Stück Ziegenvieh, *парченце* (парче) Stück, *прасенце* (прасе) Ferkel;

ашце, *ешце*: *грлашце* (грло) Hals, *брдашце* (брдо) Berg, *кориташце* (корито) Trog, *псешашце* (псето) Hund, *седашце* (седло) Sattel, *месташце* (место) Ort, *гнездашце* (гнездо) Nest, *рамешце* (раме) Schulter, *шемешце* (теме) Scheitel, *вимешце* (виме) Euter.

На који су начин постала ова четири деривата наставка *це* — наставци *анце*, *енце*, *ашце*, *ешце* — види код Белића, о. с. 178—179.

У словеначком језику наставак *џсе* јавља се у два облика, као наставак *се* и као наставак *џсе*. Ни употреба првога ни употреба другога наставка није сасвим устаљена. Први се употребљава махом код именица којима се општи део свршава на један сугласник, али га има и код именица што им се општи део свршава сугласничком групом. У овом последњем случају он је, истина, врло редак, ако се не рачуна с именицама које су направљене суфиксима *lo*, *po*, *to* итд., од којих деминутиви имају нарочити облик — с полугласником испред ових суфикса.

Примери: *koritce* (korito) kleiner Trog, *jezerce* (jezero) kleine See, *letce* (leto) Sommer, *detce* (delo) kleine Arbeit, *dence* (dno) Boden, *mesce* (meso) Fleischchen, *dletce* (dletlo) Meisselchen, *kritce* (krilo) Rökchen, *kolence* (koleno) kleines Knie, *zrnce* (zrno) Körnchen, *žitce* (žito) Getreide, *šitce* (šilo) Pfrimchen, *vince* (vino) Wein, *vretence* (vreteno) eine kleine Spindel, *rešetce* (rešeto) eine kleine Reiter, *grtce* (grlo) Kehle, *satce* (salo) Schmer, *setce* (selo) Baustätte, *sence* (seno) Heu, *rebrce* (rebro) Rippchen, *vedrce* (vedro) Eimerchen, *jadrce* (jadro) Neff, *nedrce* (nedro) Busen;

krzence (krzno) rauhgares Fell, *vlakence* (vlakno) Faserchen, *stegence* (stegno) Schenkelchen, *dupetce* (duplo) Höhlchen, *debetce* (deblo) Baumstamm, *vesetce* (veslo) Ruderchen, *sedetce* (sedlo) ein kleiner Sattel, *povesence* (povesmo) Reiste, *društence* (društvo) kleiner Verein, *zeljce* (zelje) Kräutchen, *znamenjce* (znamenje) Kennzeichen, *veseljce* (veselje) eine kleine Freude; *temence* (teme) Scheitelchen, *vimence* (vime) Euterchen, *semence* (seme) Same, *slemence* (sleme) First, *pismence* (pisme) Schriftzeichen, *bremence* (breme) kleine Last;

deklečce (dekle) Mädchen, *detetce* (dete) Kindlein, *prasėtce* (prase) Schweinchen, *teletce* (tele) Kälblein;

črevęsce (črevo ген. *črevesa*) Darm, *koleęsce* (kolo ген. *kolesa*) Rädchen, *teletęsce* (telo — *teleso*) Körperchen, *ušetęsce* || *ušetęsce* (uho — *ušesa*) Ohr, *očetęsce* || *očetęsce* (oko — *očesa*) Äuglein, *peręsce* || *peręsce* (pero ген. *peresa* и *pera*) Blättchen, *drevesęsce* || *drevesęsce* (drevo — *drevesa*) Bäumchen, *bedreęsce* || *bedreęsce* (bedro ген. *bedra* и *bedresa*) Schenkelchen;

jabotčce (jabolko) Aepfelchen, *męstce* (mesto) Städtchen.

Код наставка *zse* разликоваћемо два случаја његове употребе. Прво, он је једини наставак за „даљу деминуцију“ од деминутива на *se*: *drevešćece* (*drevešce*, *drevo*) *Bäumchen*, *žitčece* (*žitce*, *žito*) *Getreide*, *vedrečece* (*vedrce*, *vedro*) *Eimerchen*, *vinčece* (*vince*, *vino*) *Wein*, *šmenčece* (*semence*, *seme*) *Same*.

И друго: он се употребљава и као обичан деминутивни наставак, и то или сам или заједно с наставком *ice* или с наставком *se*.

Исп.: *jajčece* (јајце) *Eichen*, *klobčece* (klobko) *Knäuelchen*, *ognjiščece* (ognjišče) *Herdchen*; *gnęzdece* || *gnęzdice* (gnęzdo) *Nestchen*, *sołńčece* || *sołńčice* (solnce) *Sonne*, *ličece* || *ličce* (lice) *Wange*, *męstcece* || *męstce* (mesto) *Städtchen*, *srčece* || *srčce* || *srčice* (srce) *Herzchen*. Исп.: *spanjčece* || *spanjčice* (spanje) *Schläfchen*.

Као што се из ових примера види, наставак *zse* употребљава се у словеначком језику или само код именица којима се општи део свршава на сугласничку групу — кад год се употребљава као наставак за „даљу деминуцију“, или и код једних и код других именица: и код именица што им се општи део свршава на сугласничку групу и код оних којима се општи део свршава на један сугласник — у случајевима где је он обичан деминутивни наставак. У овом последњем случају, тј. код именица са једним сугласником пред наставком за ном. једине, он је врло редак.

Ја не мислим да ова данашња употреба наставка *zse*, као таква, објашњава уједно и његов постанак; тј. не верујем да је наставак *se* добио нарочити облик — *zse* — у оним случајевима где је његова веза с основним речима — с именицама средњег рода што им се општи део свршава сугласничком групом — била незгодна. Ту је незгоду могао уклонити наставак *ice*, који је већ био у језику. Пре ће бити да је данашња употреба наставка *zse* само резултат секундарног распореда деминутивних наставка (*se* и *zse*) код именица средњег рода; а да је он постао аналошки, — да је према *srčice*, *gnęzdice* добивено и *srčzce*, *gnęzdzce* по угледу на однос *ic* : *zс* код именица мушкога рода (исп.: *konjic* || *kon'zс*, *možic* || *možzс* и сл.).

53. Западни и источни словенски језици, који сем пољског такође чувају употребу деминутивног *zse*, показују и општим приликама својим код деминутива од именица средњег рода колико је у њима у овом случају главни, основни и продуктивни деминутивни наставак остао — *ьko*, *zko*.

У њима налазимо, пре свега, читав низ деривата наставка *ko*: исп. великоруско *яшко*, *очко*, *ушко*, *ышко*; малоруско *очко*, *уко*, *ушко*, *уко*, *енько*, *онько* (Смал-Стоцки, 69—70); пољско *атко*, *ејко*, *uszko*; чешко *атко*, *ејко*, *ејко*, *ијко*, *иско*, *атијко*.

Затим, у свима је њима носилац „даље деминуције“, и од деминутива на *ьko*, *zko*, и од оних на *ьse*, постао само наставак *ko*: руско *колѣночко* дем. од *колѣно* дем. од *колѣно* Кnie, *ведерчко* (*ведерко*, ведро) *Eimer*, пољско *czoteczko* (*czotko*, *czoło*), *wiadereczko* (*wiaderko*, *wiadro*) *Eimer*; чешко *jablěčko*, *pivečko*, *slovečko* и сл.; или великоруско *блюдечко*, малоруско *vikonečko*, *veselечко*, чешко *věderěčko*, *topůrečko*, *seněčko* итд. (Belič, 163, 178).

Па ипак се не може рећи да је даншњи однос *-se* : *-ko* уједно и дефиниција односа јужнословенских језика према језицима источне и западне групе — у погледу обележавања деминуције код именица средњег рода. Јужнословенске језике одваја одиста у овом случају од западних и источних словенских језика отсуство деминутивне функције код наставка *-ko*; али западне и источне језике не одваја од јужнословенских отсуство деминутивне функције код наставка *-se*, већ чување деминутивног *-ko*, и то чување овога наставка као главног деминутивног наставка код именица средњег рода. Ово само као напомена.

Ја сам се задржао — да додам и још једну напомену — само на једном значењу наставка *ьko*, *zko*: узео сам у обзир само његову деминутивну употребу код именица средњег рода. И то из проста разлога: само у погледу развитка деминутивног значења овај наставак има примене у одређивању језичких разлика између јужнословенских језика са једне и источних и западних са друге стране. Али ово не значи нити да је деминутивно и једино значење његово нити да је њега у јужнословенским језицима и као наставак нестало. Исп. српскохрватско *йлачко*, *срдишко*, *дајко*, *својко*, *зеленко*; бугарско *лџско*, *йлачко*; словеначко *svatko* *rděčko* итд. Али нас се ови и овакви случајеви употребе наставка *ko* не тичу, те у њих нећемо ни улазити.

II Наставци (ьn) -ica || (ьn) -ia (nomina Ioci)

54. Видели смо да наставак *ica* у моционој служби код именица на *аць* и *аљ* у јужнословенским језицима стоји према наставку *ka* осталих словенских језика. То је прво значење наставка *ica* које одваја јужнословенске језике, иако не све довољно и у подјед-

накој мери, од језика источне и западне групе. Видели смо, после тога, да и према деминутивном *ica* у јужнословенским језицима стоји деминутивном *ka* || 'ка осталих словенских језика. Има и још један случај употребе наставка *ica* који одваја јужнословенске језике од језика источне и западне словенске групе; а то је — његова употреба за грађење именица које значе *nomina loci*. И у овој употреби наставка *ica* нема међу јужнословенским језицима никакве разлике, — нема разлике међу њима ни у погледу опште продуктивности самога наставка ни у погледу морфолошког домена употребе његове.

Познато је да је за морфолошки склоп именица које значе *nomina loci* у словенским језицима карактеристичан факат што ове именице имају у извесним случајевима у основици својој *nomina agentis* (у најширем смислу овога термина): исп. српскохрватско *ковач-ница, месар-ница, коњуш-ница, парионица* (\leq *paril-ьница*). И ова *nomina loci* која имају за основу какав *nomen agentis*, и то *nomen agentis* на *аџь, аџь, иџь, *џь* — имају значаја за одређивање језичких разлика између јужнословенских језика са једне и источних и западних словенских језика са друге стране. У јужнословенским језицима, у неким искључиво а у неким готово искључиво, од именица на *аџь, аџь иџь* и некадашњих именица на **џь*, преко придева изведених наставком *џь*, праве се *nomina loci* наставком *ica*. И у свима је овим језицима, дакако, историски развитак образовања на *-аџьница, -аџьница, -иџьница, -џьница* итд. дао засебни наставак *nica*. Међутим у источним и западним словенским језицима налазимо нешто друго: у њима се *nomina loci* ове врсте праве помоћу наставка *ja*, а не помоћу наставка *ica*. Дабогме, и у њима је даљи развитак ових именица дао наставак *ja*. Према томе, доцнији однос *nica : ja* изражава сву разлику између јужнословенских језика са једне и источних и западних са друге стране у погледу грађења именица које значе *nomina loci*. И ја ћу од овога односа и поћи. Само ћу најпре дати материјал, па ћу тек доцније приступити питању односа наставака *ica* и *ja* у овој служби и покушати да осветлим историски смисао њихове доцније репартиције у словенским језицима и прилике које су до ње довеле.

55. Узећемо најпре старословенски језик. У Мејевој књизи *Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave II* у којој су, како сам писац каже, наведени сви начини грађења речи у старословенском у ужем смислу — нема ниједнога примера на

ja који би био *nomen loci*. Да ли то значи да их у старословенском није уопште било или само да их у споменицама случајно нема, то не умем рећи. Миклошич (о. с. 121) из старословенског наводи као *nomen loci* који има за основу *nomen agentis* пример *krъstalnja* (*krъstati*) baptisterium, али без ознаке одакле је узет (исп. *Lexicon*, 319). Исти пример наводи и Востоков (*Словарь*, 373), али опет без ознаке одакле га је узео. Миклошич исто тако наводи и неколика примера као *nomina loci* којима није *nomen agentis* у основи: *stajnja stabulum, večerъnja* (*večerъňь*) tempus, officium vespertinum, *zautrъnja* (*zautrъňь*) tempus, officium matutinum. Ова два последња примера неће бити оно што Миклошич мисли да су, — именице саграђене наставком *ja* (*ъja*) од придевских општих делова; они су, као што се види из развитка њихова значења, супстантивизовани придеви. Сви су ови примери узети из црквених текстова српске или бугарске редакције, и можда показују да је образовања ове врсте у старословенском морало бити.

Ни наставак *ica* није чест у старословенском као наставак за *nomina loci* којима је у основи *nomen agentis*; Меје наводи само пример *umvalъnica* који би могао бити пример ове врсте. Код Миклошича (исп. о. с. 294) примера има више: *kovalъnica officina fabri, sokalъnica coquina, sьdilъnica tribunal*, али ниједан није из старословенског језика у ужем смислу. Иначе, примера за употребу наставка *ica* за *nomina loci* којима није *nomen agentis* у основи у старословенском има доста: *мъздъница* (*мъзда*) Zollhaus, *мъгъница* (*мъгъ*) Zollhaus, *плѣвъница* (*плѣвънъ*) $\alpha\chi\rho\rho\nu$, *риџъница* (*риџънъ*) Kleiderkasten, *сѣпъница* (*сѣпъ*) „fenil“, *тъмъница* (*тъмънъ*) Gefängnis, *капишъница* (*капишънъ*) Tempel, *житъница* (*житънъ*) Scheuer (Meillet, о. с. 348—349, Vondrák, V. slav. Gramm² I 616, Leskien, Grammatik der altbulg. (altkirchenslavischen) Sprache 77—78).

56. Ни у бугарском језику нема сигурних примера за употребу наставка *ja* (\leq *ъja*) као наставка за *nomina loci*. Примери типа *вечерня = вечерница* „вечерняя звѣзда“, *наковалня = наковалница* „наковальня“ не значе место. Истина, проф. Младенов — *Geschichte der bulgarischen Sprache* 188 и 192 — наводи и примере *спалъна* Schlafzimmer, *коњушъна* (коњух) Pferdestall, *пералъна* (пера) Waschstube. За два прва примера и сам Младенов вели да су новијера датума. Можда не би погрешно да је додао и да су русизми, као што је русизам, вероватно, и пример *богомолня* Betzimmer који се може наћи по бугарским речницима. Остаје, онда,

Младеновљево *peralĥa*, које у речницима није забележено, као једини пример употребе наставка *ĥa* у бугарском језику за грађење именица које су по значењу *nomina loci*.

Друкчије ствар стоји са наставком *ica*: њега у бугарском језику налазимо редовно код именица које су по значењу *nomina loci* а у основи им је какав *nomem agentis* на *аѣ*, *аѣ*, *иѣ* или **ѣ*. И како придева преко којих су оваква *nomina loci* грађена нема у употреби, то се данас може говорити само о дериватима наставка *ица* у овој служби, о засебним наставцима *ница*, *арница*, *л-ница*, *ушница*, *ачница*.

Примери: *-ница*: брашнарница (брашнар) Mehlkammer, бѣварница (бѣвар) Böttcherwerkstätte, винарница (винар) Weinhhaus, вжглишарница (вжглишар) Kohlenbrennerei, грњчарница (грњчар) Töpferwerkstätte, гжкарница (гжкар) Gänsesstall, златарница (златар) Goldschmiedwerkstätte, книжарница (книжар) Buchhandlung, коларница (колар) Wagnerwerkstätte, овошарница (овошар) Obstbude, њекарница (пекар) Backstube; забавачница (забавач) Kindergarten, подврѣзачница (подврѣзач) Buchbinderei, готвачница („поварња“, ковачница (ковач) Schmiede.

-арница: звѣздарница (звѣзда) Observatorium, краварница (крава) Kuhstall.

-л-ница: работилница (работя) Werkstatt, кжѣлница (кжпѣ) Badehaus, ѣлувалница (плювамъ) „сјдина за плюне въ нея“.

-ачница: ѣрѣчница (перж) „мойня“.

-ушница: конюшница (коњ) „конюшня“.

57. За два друга јужнословенска језика, српскохрватски и словеначки језик, подједнако је карактеристична искључива употреба наставка *ica* (*nica*) као наставка за грађење *nominum loci* којима је у основи какав *nomem agentis* направљен неким од горе поменутих наставака. У њима, дакле, нема ни трага од употребе наставка *'a* (*ĥa*) за грађење именица ове врсте.

Примери:

Српскохрватски језик: *-ница*: гвожђарница (гвожђар) Eisenladen, књижарница (књижар) Buchhandlung, коларница (колар) Wagenwerkstatt, кухарница (кухар) Küche, лончарница (лончар) Töpferei, месарница (месар) Fleischbank, њекарница (пекар) Backhaus; ковачница (ковач) Schmiede.

-арница: воштарница (восак) Ort, wo Wachs gepresst wird;

-ачница: ѣлувачница (пљувати) Spucknapf.

-оница, *-ионица*: чиѣаоница (читати) Lesehalle, мешаоница (мешати) Backstube, гостѣионица (гостити) Wirthaus, делаоница (делати) Arbeitshaus; ѣерионица (прати) Waschhaus, шѣѣдионица (штедети).

-ушница: коњушница (коњ, *коњух) Pferdestall.

Словеначки језик: — *nica*: лончарница (lončar) Töpfenwerkstätte, brusarница (brusar) Schleiferwerkstätte, mizarница (mizar) Tischlerwerkstätte, orožarница (orožar) Waffenschmiede, ovčarница (ovčar) Schäfferhütte, pečarница (pečar) Ofenfabrik, kolarница (kolar) Wagnerwerkstätte, zlatarница (zlatar) Goldschmiedwerkstätte, zvezdarница (zvezdar) Sternwarte и сл.; kovačница (kovač) Schmiede, krojačница (krojač) Schneiderwerkstätte, konjušnica (konjuh) Pferdestall.

-arnica: cinkarnica (cink) Zinkhütte, delarnica (delati) Arbeitshaus, lijarnica (liti) Giesserei;

-t-nica: belitnica (beliti) Bleichanstalt, boritnica (boriti se) Kampfschule, čakatnica (čakati) Wartezimmer, čistitnica (čistiti) Putzraum, gostitnica (gostiti) Wirthaus, hranitnica (hraniti) Aufbewahrungsanstalt, igratnica (igrati) Spielhaus, jahatnica (jahati) Reitschule, klatnica (klati) Schlachthaus, kovatnica (kovati) Schmiede, lečitnica (lečiti) Heilanstalt, motritnica (motriti) Observat, nočitnica (nočiti) Nachtherberge, opravitnica (opraviti) Geschäftslocal, pisatnica (pisati) Schreibstube, pratnica (prati) Wachhaus, roditnica (roditi) Gebäranstalt, zdravitnica (zdraviti) Heilanstalt.

-it-nica: jeditnica (jesti) Speisesaal, peritnica (prati — perem) Waschhaus.

58. Што се тиче осталих словенских језика — језика источне и западне словенске групе — о употреби наставка *ica* у категорији *nominum loci* у њима ваља истаћи ово.

Прво: у свима њима налазимо *ica* као наставак за *nomina loci* којима није у основи *nomem agentis*.

Исп. пољско: ciemnica ein finsterer Ort, tožnica Schlafkammer, piwnica Weinkeller, modlitewnica = modlitewnia Bethaus, pokladnica Schatzkammer, stražnica Wachturm, świątница Tempel, mięśnica Fleischkammer, młynica Mahlhaus, mównica Rednerbühne, księżnica Büchersaal, kuźnica Schmiede, rzeźnica Schlachthaus итд.; руско (великоруско): кузница Schmiede, житница Kornkammer, холодница kaltes Haus, курница Räucherzimmer, лечебница Heilanstalt, ложница Schlafzim-

mer, молебница Bethaus, блажница Irrenhaus, божница kleine Kirche, виноградница Weinhaus, врачбница Krankenhaus, мякинница Spreukammer; чешко: *lednice* = ledárna, *cihelnice* = cihelna, *dílnice* = dílna, *dymnice* Rauchkammer, *chlebnice* = chlebovna, *chorobnice* = Krankenhaus, *jidelnice* = jídárna, *řízdnice* Reitschule; словачко: *božnica* Tempel, *drevnica* Holzkammer, *holubnica* Taubenhaus, *chlebnica* Brotkammer, *chudobnica* Armenhaus, *letnica* Sommerhaus, *obednica* Speisesaal, *ovocnica* Obstkeller, *mornica* Pesthaus, *mučnica* Mehlkammer, *ocotnica* Essigkammer, *potorančnica* Orangerie, *obecnica* Gemeindehaus, *strelnica* Schießstätte.

Друго: у полапском и у руском језику налазимо понеки пут наставка *ica* и у оним случајевима у којима се он иначе употребљава само у јужнословенским језицима, — тј. и кад *nomen loci* има какав *nomen agentis* у основи. Неколика примера овакве употребе наставка *ica* у полапском језику наводи проф. Лер-Сплавиньски у својој граматичи полапског језика.¹⁾ Али полапски језик и у другим приликама, и то и у погледу грађења речи и у погледу речника, показује неке сличности са јужнословенским језицима, у првом реду са словеначким. У питању је, дакле, овде слагање полапскога са јужнословенским језицима у читавом низу језичких црта, и само кад се тачно одреди значај тих црта, и историски и фактички, за утврђивање т. зв. прасловенских дијалекатских изоглоса, могу и поједини случајеви ове врсте имати корисну примену. А то, колико ја знам, још није урађено.

Примери као *почивальница* = *почивальня* Schlafzimmer, *молебница* = *молебня* Betstätte били би случајеви употребе наставка *ica* у руском језику и за *nomen loci* којима може бити *nomen agentis* у основи. Само су примери ове врсте у руском језику врло ретки; јер у њему оваква образовања најчешће *не значе место*:

исп.: *кроильница* Zuschneiderbrett, *мошальница* Haspel, *мыльница* Seifenbüchse, *йлевальница* Spuckkasten, *йоливальница* Giesskanne, *развивальница* Haspel, *бблильница* Schminktöpfchen, *вбьяльница* Worfelmaschine, *мазильница* Schmierbüchse итд.

Иначе, у источним и западним словенским језицима наставак је за *nomen loci* којима је *nomen agentis* у основи *на* (\leq *на*),

¹⁾ Није ми при руци Полапска граматика проф. Сплавиньскога, па не могу навести примере на *ica* из полапског језика.

а не *ница* (\leq *на-ница*). Разуме се да је и у њима веза наставка *на* са различитим деловима општег дела у току развитка појединих језика довела до многих деривата овога наставка. Ја то нећу узимати у обзир, — навешћу само примере из свих ових језика за употребу наставка *на* за *nomen loci* у њима.

Руски језик: великоруски: *золотарня* (золотарь) Vergolderwerkstätte, *пекарня* (пекарь) Backstube, *псарня* (псарь) Hundestall, *веслярня* (веслярь) Rudermacherwerkstatt, *гусарня* (гусарь) Gänsestall; *брильня* (брильный, брить) Barbierstube, *бблильня* (бблильный, бблить) Bleichanstalt, *грбвальня* (грбвальный, грбвать) Wärmestelle, *ковальня* (ковальный, ковать) Schmiede, *купальня* (купальный, купать) Badehaus, *доильня* (доильный, доить) Melkerei, *квасильня* (квасильный, квасить) Ort, wo man etwas säuert, *копальня* (копальный, копать) Bergwerk, *красильня* (красильный, красить) Färberei, *мошальня* (мотальный, мотать) Haspelkammer, *мбсильня* (мбсильный, мбсить) Knetraum, *мяльня* (мяльный, мять) Walkanstalt; *конюшня* (конюхъ) Pferdestall.

Малоруски језик: *лікарня* (лікар) Spital, *столярня* (столяр) Tischlerei, *візарня* (віз) Wagenhaus, *варшарня* (варта) Wachthaus, *читальня* (читати) Lesehaus, *ковальня* (ковати) Schmiede, *їдальня* (їсти) Esszimmer, *сїальня* (спати) Schlafzimmer, исп. код Смал-Стоцкога, о. с. 26.

Пољски језик: *garncarnia* (garncarz) Töpferei, *gliniarnia* (glinka) Lehmkammer, *golarnia* (golarz) Barbierstube, *psiarnia* (psiarsz) Hundestall, *oślarnia* (oślarz) Eselstall, *koziarnia* (koziarsz) Ziegenstall, *gwoździarnia* (gwoździarsz) Nagelschmiede, *koszykarnia* (koszykarsz) Korbfabrik, *krowiarnia* (krowiarz) Kuhstall, *owczarnia* (owczarsz) Schafstall, *piekarnia* (piekarsz) Bäckerei; *pralnia* (prać) Waschstube, *gorzelnia* (gorzeć) Branntweinbrennerei, *kopalnia* (kopalny, kopać) Bergwerk, *sypialnia* (sypialny, sypać) Schlafzimmer, *jadalnia* (jadalny, jadać) Esszimmer, *kowalnia* (kowalny, kować) Schmiede, *ogrzewalnia* (ogrzewać) Wärmestube, *gotowalnia* (gotować) Ankleidezimmer, *przędzalnia* (przędzalny) Spinnerei, *szwalnia* (szyć) Näherwerkstatt.

Словачки језик: *bečvárňa* (bečvár) Binderwerkstatt, *psiarňa* (psiar) Hundestall, *rybárňa* (rybár) Fischerhütte, *sedárňa* (sedat') Sitzungssaal, *sypárňa* (sypat') Kornhaus, *sklárňa* (sklár) Glasfabrik, *smoliarňa* (smoliar) Pechhütte, *čakárňa* (čakat')

Wartesaal, *čítárňa* (čítat') Lesezimmer, *drevárňa* (drevár) Holzkammer, *hlinárňa* (hлина) Lehmkammer, *hrnčiarňa* (hrnčiar) Töpferwerkstatt, *kolárňa* (kolár) Wagnerwerkstatt, *koniárňa* (koniár) Pferdestall, *kovárňa* (kovat') Schmiede, *mäsiarňa* (mäsiar) Fleischkammer, *mydlárňa* (mydlár) Seifensiederei, *mliekárňa* (mliekár) Milchkammer, *mučiarňa* (mučiar) Folterkammer.

Доњолужички језик: *bělarňa* (bělar) „бѣлильня“, *broňarňa* (broň) Waffenfabrik, *dfewarňa* (dfewo) Holzstall, *glědarňa* (ględar) Schauplatz, *grajarňa* (grajar) Spielhaus, *swiňarňa* (swiňar) Schweinestall, *knigtarňa* (knigtar) Buchhandlung, *koňarňa* (koňar) Pferdestall, *krowarňa* (krowar) Kuhstall, *kupařarňa* (kupař) Badehaus, *zarěžarňa* (zarěžar) Schlachthaus, *žětarňa* (žęlar) Werkstätte, *wojcarňa* (wojcar) Schafstall, *šišcarňa* (šišcar) Druckerei, *kowalňa* (kowal, kowař) Schmiede, *sralňa* (srař).

59. Из наведених примера види се у каквом односу стоје јужнословенски језици према језицима источне и западне словенске групе у погледу употребе наставка *ja* (*ňa*) и *ica* (*nica*) у категорији *nominum loci*. Да тај однос још једанпут дефинишемо. У источним и западним словенским језицима налазимо за *nomina loci* оба наставка, и *ja* и *ica*; први — као главни, општи наставка: и код именица којима је *nomen agentis* у основи и код оних код којих то није случај; а други, углавном, само код именица којима није *nomen agentis* у основи. У јужнословенским језицима налазимо данас само наставка *ica*, и код једних и код других именица; у њима је наставка *ňa* као наставка за грађење именица које значе место где се нешто врши, налази, гради и сл., углавном, nestало. На нама је сад да пођемо даље: да покажемо и како је дошло до овога односа.

Изгледа ми више несумњиво него вероватно да су и јужнословенски језици као дијалекти прасловенског језика морали познавати, у извесним размерама, употребу наставка *ja* код именица које су по значењу *nomina loci*. На то упућује и сâм факат што су неки од њих, старословенски и бугарски језик, очували трагове од те употребе његове. Несумњиво је, исто тако, већ и по широкој и потпуно уопштеној употреби наставка *ica* у јужнословенским језицима и делимичној употреби његовој у полапском и руском језику да је развитак месног значења код њега производ прасловенске епохе језичког развитка. То је једно. Друго, што се тиче

јужнословенских језика, јасно је да велики развитак наставка *ica* и губитак наставка *ňa* у овој служби у њима стоје међу собом у узрочној вези, тј. да је ово стање производ већ поменутог основног фактора у историском развитку наставака за грађење речи: напоредне употребе двају наставака истог значења. И сам факат што је *ňa* у другој употреби својој, као наставак за грађење *nominum actionis*, широке продуктивности баш у овим језицима довољно то потврђује. Према томе, за разумевање историске перспективе развитка ових односа од важности је у првом реду функционални развитак наставка *ja*. А да се у њ уђе, потребно је пре свега извршити анализу морфолошке структуре свих образовања — према одређеним категоријама — код којих се овај наставка употребљава. Именице типа **pekar-ъn-ja*, **kovač-ъn-ja* и сл. не претстављају тешкоћа ни са ове стране: *nomen agentis* + придевски наставак *ъnъ* + наставак *ja* — морфолошки су елементи њихова материјалног склопа. Али *ja* као *завршетак* не налазимо само код именица типа **kovač-ъn-ja*, већ и код именица којима је морфолошка структура друкчија; тј. налазимо га и код именица што су им у основи придеви на *ъnъ* који нису саграђени од именица које значе *nomina agentis* и код именица што су им у основи придеви без наставка *ъnъ*. И нема никакве сумње да је ово структурно тројство именица на *ja* било већ у прасловенском језику израз њихова унутрашњег, семантичког тројства, — да су именице на *ja* могле бити, према томе какав им је био морфолошки склоп, или *nomina loci* или *nomina actionis* или *Adjektivabstrakta*. Исп. за две последње категорије именица на *ja* — примере:

ст.—сл. рѣжда (**rędzъ*, лит. *rędas*) Rost, чашта (чаштѣ) Dickicht, соуша (соушѣ) Dürre, тврѣжда (тврѣждѣ) Befestigung, тѣшѣта (тѣшѣтѣ) Dicke; српскохрв. гушѣта (густ) Dickicht, суша (сух) Dürre, тврѣѣѣ (тврѣд) Festigung, мѣѣѣ (мек) Weichheit; пољско *twierdza* (twardy) Befestigung, *susza* (suchy) Dürre, *dtuŹa* (długi) Länge, *cisza* (cichy) = cichość, *puszcza* (pusty) Wüstenei; словеначко *gošča* (gost) Dickicht, *męča* (mehek, mekek) die Weiche, *tołšča* (tolst) Fett, *pušča* (pust) ein wüstes Land, *plošča* (plosk) Platte, *bliŹa* (blizek) Nähe, *mašča* Fett итд. Или: црквеносл. вѣдѣѣѣ libidines, вѣдѣѣѣ cibus; пољско *klętnia* (klęcię) Zank, *gnušnia* (ст.-сл. гнѣсѣѣѣ сѣ) segnicies; великоруско бродѣѣѣ (бродить) Umhersteifen, вѣзѣѣѣ (возить) Herumlaufen, грызѣѣѣ (грызть) Beisserei der Hunde; малоруско гребѣѣѣ (гребти) Rudern, бѣлѣѣѣѣѣ (бѣлѣѣѣѣѣ) Reden;

бугарско *испийшња* Erforschung, *свирни* Pfeifen; словеначко *slutnja* (slutiti) Ahnung, *vožnja* (voziti) Fahren; српско-хрватско *грожња* (грозити) Drohung, *хишња* (хитати) Eile.

И само по себи је јасно да се значење радње код ових именица мора изводити из секундарне везе наставка *на* с глаголским општим деловима. Према томе, *nomina actionis* не претстављају основну, првобитну употребу наставка *да*. Она су по постанку, као што ћемо доцније видети, резултат везе наставка *да* с придевима који су имали и глаголе од исте основе поред себе; она, дакле, претстављају случај прелаза категорије *Adjektivabstrakta* у категорију *Verbalabstrakta*. Цео смисао таквога њихова развитка показује пољски језик с примерима типа *któtnia*, *gnušnia* са једне и *jašnia* (jasny) = jasnota, *ciešnia* (ciasny) = ciasnota, *ciemnia* (ciemny) = ciemnota, *próżnia* (próżny) = próżnota, *głośnia* (głośny) Stimmritze, *dtužnia* (długi) Länge, *równia* (równy) Ebene, *tajnia* (tajny) Geheime — с друге стране. Ови пољски примери показују да су и примери као српскохрватско *грожња* (грозан, гроза), *плашња* (плах), *љушња* (љут) и слични примери у осталим словенским језицима морали првобитно значити *грозоша*, *плахоси*, *љушина*. Две су, према томе, групе именица на *да* које ваља објаснити: *Adjektivabstrakta* и *nomina loci*.

Зашто ми сводимо употребу наставка *да* на две основне категорије — основне по њиховој вредности за разумевање развитка употребе наставка *да* —, на *Adjektivabstrakta* и на *nomina loci*? Ми тиме само истичемо суштину проблема развитка наставка *да*: постављамо питање односа ових двеју категорија једне према другој.

Факат је ово: прву везу наставка *да* с придевским општим деловима претстављају именице типа **such-да*, **tvьrd-да*; тј. помоћу наставка *да* грађене су у почетку апстрактне именице придевског значења. Овај факат — придевски карактер апстрактних именица на *да* — треба нарочито истаћи. Он нам показује од којих су придева на *вн* могле бити грађене именице помоћу наставка *да*: ја мислим само од оних који су били направљени од именичких општих делова; или од оних чији су општи делови имали именичку вредност; јер је само супстантивизација оваквих придева могла дати именице које су по значењу *Adjektivabstrakta*. Другим речима, на једној су страни били у прасловенском придеви типа српскохрв. *шужан*, *мушан*, *грозан*, старословенско *грѣшнѣнѣ*, *краснѣнѣ*, *безоумнѣнѣ*, *бѣднѣнѣ*, *бѣснѣнѣ*, *блѣднѣнѣ*.

честнѣнѣ и сл. који су супстантивизацијом помоћу наставка *да* давали апстрактне именице, а на другој придеви типа старословенско *докосѣнѣ* (докоснѣти) *behriirbar*, *непозвиѣнѣ* (позвиѣти) *inē-branable*, *непостѣпнѣнѣ* *immutable* (Meillet, о. с. 441, Leskien, *AltKirchenslavische Grammatik* 94—95) — код којих употребе наставка *да* није могло бити. Овим бих хтео да укажем на једну ствар: да *nomina actionis* на *внѣ* нису продукат екскурзивног покрета наставка *да*. Она су постала на други начин. Ево на који.

Прво, сва образовања на *внѣ* чувала су природу апстрактних именица придевскога значења док је њихова основа у језичком осећању имала номенску вредност. Друго, нека су такву природу своју и очувала, а нека је нису могла очувати. Треће, нису је могла очувати она образовања на *внѣ* код којих је основни, први морфолошки елеменат — онај што је био испред *вн* — био глаголског порекла, а номенске вредности. И нису је могла очувати зато што је код њих у језичком осећању успостављен семантички контакт с глаголима: што је њихов основни део у новој интерпретацији језичкога осећања добио глаголску вредност. Два су резултата ове нове интерпретације њихова основног дела: један формални — издвајање наставка *внѣ* као наставка за грађење именица од глаголског општег дела; а други семантички — добивање једне нове групе именица на *внѣ*, добивање именица на *внѣ* које су по значењу *nomina actionis*.

Један пример или псеудопример за ово: прасловенско **choldьнѣ* док је год у језичком осећању интерпретирано као именица направљена од придева **choldьнѣ* (**choldь*) — значило је „хладноћа“; чим је основно *chold*-добило у језичком осећању друкчију интерпретацију: чим је схваћено као општи део глагола **cholditi* — а не именице **choldь*, — добила је именица **choldьнѣ* и ново значење = хлађење, и нову поделу морфолошких елемената: **chold-внѣ*.

Какав је био даљи развитак *nominum actionis* на *внѣ* у прасловенском језику? Ја мислим овакав. Нека *nomina actionis* дала су, унутрашњим развитком свога значења, — *nomina loci*; тј. назив *радње* у неким је случајевима узет и за назив *мечѣ* на којему се та радња врши, — случај толико чест и документован у индоевропским језицима. Исп., уосталом, пољско *susznia* (suszyć) Trockenstube, руско *печня* (печь) Backstube, српскохрватско *радња* (радити) Kaufladen. На овај смо начин добили у прасловенском две групе именица направљених од глаголских општих делова:

једну с граматичком функцијом наставка *ьца* — *nomina actionis*, и другу без икакве функције наставка *ьца*, а с конкретним значењем самих именица — *nomina loci*. Сем семантичке, није било никакве друге разлике међу овим двама групама, — није било међу њима разлике у погледу природе њихова општег дела. Али ове две групе именица нису остале у свом првобитном односу. Словенски нам језици показују да је већ у прасловенском језику међу именицама на *ьца* које су биле *nomina loci* и онима што су значиле *nomina actionis* извршена извесна диференцијација, — да су ове две семантичке категорије и формално разграничене. Јасан је резултат тога њихова разграничења: веза *nomen agentis* + *ьца* постала је знак морфолошког склопа *nominum loci*, а веза *глаголска основа* + *ьца* остала је знак морфолошког склопа *nominum actionis*.

На што се, у крајњој анализи, своди разграничење горњих двеју група именица, именица на *ьца* које су значиле место и именица на *ьца* које су значиле радњу? Своди се на двојаку интерпретацију у језичком осећању њихова општег дела — номенску у оним случајевима у којима су именице на *ьца* значиле место, и глаголску — у оним случајевима у којима су именице на *ьца* значиле радњу. Како су могли општи делови као *kov-*, *bor-* код именица типа **kovьца* = ковачница, **borьца* = борионица у прасловенском језику добити номенску вредност? Само на један начин: на тај начин што су именице **kovьца*, **borьца* и сл. у језичком осећању доведене у везу с образовањима типа **kovь* = који кује, **borь* = који се бори. Образовања типа **kovь* (\leq **kovis*), **borь* (\leq **boris*), која одговарају индиским партиципима као санскритско *sahobhāriḥ* „portant la force“, нису била ретка у прасловенском језику; само су доцније, како је то тачно показао проф. Меје (Études II 344), проширена наставком *ko*: исп. *ловьць*, *ворьць*, *пласьць*, *творьць* у старословенском језику. И била су једина група *nominum agentis* код којих је општи део био једнак глаголској основи, — није било у њему вокалског елемента из инфинитивне основе у оним случајевима у којима глаголска основа није била једнака основи инфинитива; зато је и могло језичко осећање да с њима доведе у везу именице на *ьца* које су значиле место где се глаголска радња врши, а да остави везу наставка *ьца* с глаголском основом за *nomina actionis*. По угледу на **kovьца* (: **kovь*), **borьца* (: **borь*) добили смо у прасловенском **pralьца* : **pralь*, **kovačьца* : *kovačь*, **p̃sařьца* : *p̃sařь* итд.; другим

речима, добили смо именице које својом структуром јасно показују како је језичко осећање објаснило граматичку вредност општих делова код именица типа **kovьца* = ковачница.

Да додам, најзад, и нешто што се само по себи разуме: да су *nomina loci* на *ьца* и *nomina actionis* на *ьца* и формално потпуно разграничена тек онда кад је нестало образовања типа **kovь*, **borь* из језика.

Чини ми се да нам горњи поглед на постанак и развитак *nominum loci* на *ьца* најбоље објашњава две ствари: прво, зашто код ових именица — код именица типа **kovьца* = ковачница — није очувана првобитна комбинација морфолошких елемената, глаголска основа + *ьца*; и друго, зашто код *nominum loci* на *ьца* формална и семантичка страна стоје у извесној противречности, — *p̃sařьца* значи место за „псе“, а не место за „исаре“, *koňisьца* значи место за коње, а не место за *коњушаре*.

После свега овога јасно је и шта могу претстављати по своме склопу именице типа **bēlilьца*, **pralьца* и сл.: код њих се, и због паралелизма с именицама типа **pekařьца*, **konjuchьца* и због општег склопа *nominum loci* на *ьца* морају претпоставити *nomina agentis* у основи; наравно, *nomina agentis* из оне епохе развитка прасловенског језика када образовања на *-lo-* још нису била ушла као партиципи у глаголску систему (исп. Leskien, *Bildung der Nomina* 464). Уосталом, ово је већ Миклошич тачно истакао реченицом „*das thema bēlilь... muss als ein nomen agentis aufgefasst werden*“ (о. с. 122). Неће, према томе, бити у праву проф. Лос кад наставак *lnia* у пољском језику изводи из везе наставка *nia* с именицама на *dto* (о. с. 33).

Свестан сам замерке која ми се може учинити: *nomina loci* постају редовно преко придевских општих делова, а именице као **kovьца*, **kovačьца*, **pralьца* значе, према ономе што сам ја изнео, и по постанку непосредну везу наставка *ьца* с именичким општим деловима. На овакву замерку могу одговорити ово. Прво: у нашем случају није уопште реч о грађењу *nominum loci* помоћу суфикса; већ о унутрашњем развитку именица које су биле по значењу *nomina actionis*, о њихову прелажењу у *nomina loci*. Друго: не треба мешати две ствари код именица типа **kovьца*: развитак меснога значења код њих самих и развитак меснога значења код њихова наставка *ьца*. Оно прво значи унутрашњу мену именица типа **kovьца* = ковање у именице типа **kovьца* = ковачница, и то мену њихову без икаква учешћа наставка

ьца; а друго је — развитак месног значења код наставка *ьца* — продукат нове интерпретације у језичком осећању постанка именица типа **ковьца* = ковачница: оне су схваћене као именице саграђене помоћу наставка *ьца* од општих делова именице типа **ковь* = који кује. И тек кад су овако схваћене, постале су продуктивна група именица у језику.

Ја бих уопште *nomina loci* према њихову постанку и развоју поделио у две велике групе. За сваку су групу карактеристична два еволутивна ступња; само што та два ступња нису иста код обеју група.

I група	I	1. <i>*ковьца</i> = ковање \geq <i>*ковьца</i> = ковачница (или: <i>потеп loci</i> постаје унутрашњим развојем значења какве именице)
		2. <i>*ков-ьца</i> : <i>*ков-</i> = „ковачки“ (NL улази у нов граматички однос: добива придевски општи део без видљивих знакова адјективности)
II група	I	1. <i>ковацьн-ьца</i> : <i>*ковацьн-</i> = „ковачки“ (или: NL постаје супстантивизацијом придевског општег дела са видљивим знацима адјективности)
		2. <i>коваць-ьца</i> : <i>*коваць-</i> = „ковачки“ (NL добива придевски општи део без видљивих знакова адјективности)

Сва *nomina loci* пролазе у своје развоју или кроз ступњеве прве групе или кроз ступњеве друге групе. Кроз ступњеве прве групе пролазе, прво, она *nomina loci* којима је завршетак какав суфикс што му је основна функција грађење апстрактних именица (**ковьца: ња*); друго, сва *nomina loci* која, значећи семантички преображај какве друге категорије именица, постају *nomina loci* преко деривата некога основног наставка (*овч-арица: *овч-* = „овчји“, *овч-ара: *овч-* = „овчји“). Кроз ступњеве друге групе пролазе *nomina loci* која су продукат развоја употребе некога наставка као таквога (*ковацьница: ња*).

Два би се закључка, истина доста смела, могла извести из свега овога: прво, да је перинтеграција као формални језички процес могућа — у оним случајевима где имамо посла с именицама направљеним од придевских општих делова — само зато што основне именице, оне од којих су придеви направљени, могу да прихвате функцију придевских општих делова; друго, да код образовања речи, или боље у творачкој апаратури грађења речи, имамо специјалан однос између придева и именица, — однос стари,

прајезички; и то однос из оне епохе језичког развоја када између придева и именице није било разлике по формалним знацима. Можда образовања као српскохрватско *борик, јелик, ђољак, сељак* и сл. и јесу данашња језичка илустрација тога старог односа између именица и придева.

60. Ја се не бих на наставку *ьца* оволико задржавао да не сматрам да је функционална диференцијација код њега у прасловенском језику била од значаја за његов даљи развој у словенским језицима, и то у оном смислу који је за нас нарочито важан: и његов општи развој — а не само његова употреба у категорији *nom. loci* — одваја јужнословенске језике од језика источне и западне групе. Стоји ово: велики развој наставка *ьца* као наставка за грађење именица које значе *nomina actionis* показују само јужнословенски језици.

Примери:

Бугарски језик: *свирња* (свирамь) „свирение“, *скишња* (ски-тамься) „скитанье“, *слушња* (слушамь) „штанье“, *слушња* (слутж) „слутња“, *срџња*, *срџишња* (срџжся, срџитый) „срџња“, *сџсирња* (сџсипж) „разорение“, *прџирња* (прџипрамься) „спорь“, *псувња* (псувамь) „брань“, *пџџња* (пџџж) „бздехь“, *сбирња* (сбирамь) „собрание“, *изџирња* (изпратж) „пратенье“, *изџишња* (изпитвамь) „изпитвание“, *дрџња* (дрџж) „дрознение“, *друсња* (друсж) „друсение“, *свирња* (свирж) „свирение“, *врџишња* (врџж) „вртња“, *вукња* (вучж) „бџзденье“, *длџбња* (длџбамь) „длџбанье“, *пратња* (пратж) „провозы“, *прикажња* (прикажж) „приказка“, *провикња* (провикамь) „провиквание“, *прџдња* (прџџж) „прџдџње“, *тлапња* (тлапамь) „худая молва“, *прџирња* (прџипрамься) „прџипирание“, *усукња* (усучж) „треперание“, *ходња* (ходж) „походка“ и сл. (исп. и примере код Мladenova, Geschichte 192).

Српскохрватски језик: *грџња* (грџити) Geschimpf, *гашња* (гатати) Erzählung, *хишња* (хитан, хитати) Eile, *грозња* (гроза, грозан, грозити) Drohung, *јежња* (јежа, јежити се) Schauer, *копња* (копати) Umgraben, *купња* (купити) Kauf, *мражња* (мразити) Verfeindung, *патња* (патити) Qual, *мржња* (мрзити) Hass, *пажња* (пазити) Beachtung, *плашња* (плашити се) Schrecken, *пратња* (пратити) Begleitung, *прошња* (просити) Betteln, *скишња* (скитати се) Herumtreiberei, *шетња* (шетати) Spaziergang, *штџдња* (штџдети) Sparsamkeit, *мушња* (му-

тити) (исп. Leskien, Grammatik 291, Даничић, Основе 202—203).

Српскохрватски нам језик показује и како је дошло до издвајања наставка *ьца* и везе његове с општим глаголским деловима у прасловенском језику: примери типа *мржња*: *мрзан*, *мрзиши*, *мушња*: *мушан*, *мушиши*, *грожња*: *грозан*, *грозиши* давали су могућности да се именице на *ьца* у језичком осећању непосредно вежу за глаголе поред себе, а из те је везе перинтеграцијом добивен наставак *ьца* као наставак за прављење именица од општих глаголских делова. И ја мислим — то сам већ рекао — да су тек после везе с глаголским општим деловима, или управо због те везе, именице на *ьца* добиле значење радње.

Словеначки језик: *kupnja* (kupiti) Kauf, *krivnja* (kriviti) Verschulden, *kradnja* (krasti) das Stehlen, *košnja* (kositi) Mahd, *kopnja* (kopati) Huarbeit, *hlapnja* (hlapen, hlapiti) Ausdünstung, *hitnja* (hiteti) Eile, *grožnja* (grozen, groziti) Drohung, *gažnja* (gaziti) Waten, *grdnja* (grditi) Beschimpfung, *bernja* (brati-berem) Sammlung, *brodnja* (broden, broditi) Fahrt zu Schiffe, *lovnja* (loviti) Jägerei, *prihodnja* (prijoditi) Ankunft, *priprošnja* (prijositi) Fürbitte, *privožnja* (privoziti) Zufahren, *prošnja* (prosi) Bitten, *režnja* (rezati) Rebenschnitt, *rodnja* (roditi) Zeugung, *sečnja* (seči) Ausschortung des Fleisches, *slutnja* (slutiti) Ahnung, *sponožnja* (sponositi) Verwerfen, *šetnja* (šetati) Spazieren, *težnja* (težiti) Bestrebung, *točnja* (točiti) Ausschanken, *učnja* (učiti) Lehren, *vežnja* (vezati) Binden der Reben, *vožnja* (voziti) Fahren, *zmetnja*, *zmotnja* (zmota, zmoten, zmotiti), *zaprošnja* (zaprošiti) Ersuchen.

Употреби наставка *ћа* за *nomina actionis* у јужнословенским језицима одговара, донекле, употреба наставка *ка* у језицима источне и западне словенске групе. Исп.: великоруско *вложка* = вложеніе, *возка* = das Führen, *вшечка* = втечение, *мазка* = мазание, *грызка* = грызение, *покидка* = покидание, *прочка* = прочение, *добирка* = добирание, *дубка* = дубление, *измѣшка* = изметание, *добирка* = добирание, *помазка* = помазание; пољско *gospodarka* (gospodarzyć), *głodówka* (głodować), *naganka* (naganiać), *orka* (orać), *składka* (składać), *wędrówka* (wędrować), *zasadzka* (zasadzać) (Улашин, Gramatyka zbiorowa 228), *stojączka* Stehen, *rozgadka* Unterhaltung, *rozłączka* Trennung, *ucieczka* Flucht; чешко *donáška* (donášeti) Zutragung, *dorážka* (dorážeti) = dorážení, *loudka* (louditi) = louzení, *obdělka* (obdělati) Bearbeitung, *obcházka* (obcházeti) =

obcházeti, *obráčka* (obraceti) = obracení, *obráčka* (obráčiti) Wendung, *obřízka* = obřezání; словачко *dodávka* (dodávať) Zustellung, *donáška* (donašať) Zutragung, *obchádzka* Umgang, *obráčka* Wendung, *obrezka* Verschneidung.

61. По употреби наставка *ћа* за грађење именица које значе радњу глаголску јужнословенским језицима стоји најближе руски језик. Само је у њему употреба овога наставка у морфолошком смислу ограничена; његова веза са глаголским општим деловима има у руском језику само у једном случају карактер продуктивног односа: кад се њиме граде именице од „интензива“ на *otati*, *otěti* (в.-р. отать, м.-р. отіти). И као што је тачно Миклошич (о. с. 122) запазио, интензивну нијансу која је карактеристична за основне глаголе чувају и од њих изведене именице. Овај факат показује и како треба разумети употребу наставка *ћа* у језицима источне групе код именица које су *nomina actionis*, своје врсте, по значењу. Она је продукт екскурзивног покрета наставка *ьца* resp. *ьћа*, и значи *оживљавање* везе овога наставка с глаголским општим деловима преко његова везивања за „интензиве“ с елементом *t*; стога образовања на *ошња* не могу бити никакав доказ да је употребе наставка *ьћа* за *nomina actionis* у руском језику било више него у западословенским језицима. А за нас је *што* важно.

Одавде се види и у каквом односу стоје источни словенски језици према јужнословенским у погледу употребе наставка *ћа* за грађење именица које значе радњу глаголску. Пре свега, међу њима има и фактичке разлике: у источним језицима је оваква употреба наставка *ћа* сведена, углавном, на везу његову с глаголима на *ошати*, *ошатиши*, који и семантички и морфолошки претстављају засебан глаголски ред у језику; у јужнословенским језицима, напротив, употреба његова нема ничег заједничког са морфолошким ликом основних глагола: помоћу наставка *ћа* граде се у њима поменуте именице подједнако од свих глагола. Затим, у историско-еволутивном погледу употреба наставка *ћа* у руском језику значи нешто друго него у јужнословенским језицима: у руском језику до ње је довело семантичко скретање прасловенског *ьца*, а у јужнословенским језицима употреба наставка *ћа* претставља продужење старе, основне, прасловенске употребе наставка *ьца* за *nomina actionis*. Овим сам хтео да истакнем две ствари: прво, да је паралелизам међу источним и јужним словенским језицима у погледу употребе наставка *ћа* за грађење именица

које значе радњу, уколико тога паралелизма уопште има, сасвим случајног карактера и друго, да ово значење наставка *ћа* у језицима источне групе ни најмање не стоји у вези са функционалном репартицијом наставка *ьца* у прасловенском језику, што се, као што ћемо видети, за јужнословенске језике мора претпоставити.

Навешћу, после овога, још само неколико примера употребе наставка *ћа* за *nom. actionis* у руском језику.

Великоруски језик: *бѣгошња* Gelaufe, *пѣскошња* „piskъ тпогичъ“, *скрипошња* „сильное скрипѣние“, *сѣукошња* pulsatio Geklopfe, *шолкошња*, *шрескошња*, *хлопошња*, *шаркошња* и сл. (Миклошич, о. с. 122).

Малоруски: *шуйошња* (тупотіти) das Poltern, *воркошња* (воркотіти) das Brummen, *цакошња* (цакотіти) das Zetern, *лопошња* (лопотіти) das Schlagen, *белькошња* (белькотіти) das Plappern, *гукошња* (гукотіти) das Hallen, *рокошња* (рокотіти) das Donnern, *шамошња* (шамотіти) das Säuseln и сл. (Смал-Стоцки, о. с. 25).

Исп. са овим примерима врло ретке примере као великоруско *возня* = Herumlaufen, малоруско *рѣбня* = Rudern — и много чешће примере типа великоруско *долбня* Schlägel, *взяня* Riemenzeug an der Kleidung, дијал. *пожня* Saatfeld, *повозня* Düngerwagen, *парня* Brachfeld, *лѣня* feuchter Schnee.

Шта налазимо у овом погледу у западнословенским језицима? Најмање употребе наставка *ћа* код именица које значе радњу глаголску: исп. наведено пољско *гнушња*, *кѣбѣшња*. У њима именице на *ћа*, саграђене од глаголских општих делова, имају најчешће значење конкретно: предмета којег се глаголска радња у извесном правцу тиче, места на којему се глаголска радња врши, оруђа којим се она врши и сл. Исп. пољско *томѣшња* Steinbruch, *плѣшња* geflochtene Peitsche, *походѣшња* Fackel, *тѣоцѣшња* Presse, *ухвѣшња* Planscheibe, *роштѣшња* Spaltfrucht, *вѣѣцѣшња* Lanze, *бродѣшња* Netz, *биѣшња* „danina“, *дѣжвѣшња* Hebel; чешко *берѣшња* Steuer, *походѣшња* Fackel итд.

Из свега овога што је речено о развитку наставка *ћа* и *ьца* излази ово:

1. да смо већ у прасловенском добили два облика наставка *ћа*, — *ћа* и *ьца*; и то *ћа* као наставак за *Adjektivabstrakta*, а *ьца* као наставак за *nomina actionis* и *nomina loci*.

2. да наставак *ьца* нема у свима словенским језицима исти развитак: у јужнословенским језицима његовим рефлексом *ћа*

граде се именице које су по значењу *nomina actionis*, а у источним и западним језицима помоћу наставка *ћа* граде се *nomina loci*. Или: *ьца* је у јужнословенским језицима очувало граматичку функцију своју, а у источним и западним језицима је, углавном, без ове функције остало, — за наставак *ьца* у њима се везало конкретно значење.

3. да овакав однос наставка *ћа* и *ьца*: *ћа* за *Adjektivabstrakta* према *ьца* за *nomina loci* у источним и западним словенским језицима, а *ћа* за *Adjektivabstrakta* према *ьца* за *Verbalabstrakta* у јужнословенским језицима, — значи, несумњиво, „ликвидирање“ с граматичким моментом у употреби наставка *ћа* у језицима прве групе, а чување тога момента код наставка *ћа* у језицима друге групе.

За далеки одјек ове у неку руку прасловенске функционалне „подвојености“ наставка *ћа* и *ьца* — овога сужавања њихове употребе и значења у оним дијалектима прасловенског језика из којих су се развили источни и западни словенски језици и чувања општијег карактера употребе њихове само у јужнословенским језицима — ја сматрам и грађење наставка *оѣ* у српскохрватском и словеначком језику, тј. додавање наставка *'а* (\leq *ћа*) наставку *ота* у оним језицима у којима је *ћа* чувало природу наставка за грађење апстрактних именица од придевских општих делова.

62. Остало је, најзад, још само једно питање: како је дошло до употребе наставка *іа* за грађење именица које значе *nomina loci* и зашто је таква употреба његова постала црта јужнословенских језика — у оним случајевима у којима *nomina loci* имају *nomen agentis* у основици.

Нема нарочитих тешкоћа ни у првом ни у другом делу овога питања. Ваља само имати у виду овај факат: употребе наставка *ьца* за *nomina loci* морало је бити у извесној мери и у јужнословенским језицима, — на то упућују остаци његове употребе у старословенском и бугарском језику; а употребе наставка *ьца* морало је бити у источним и западним језицима словенским и у оним случајевима где *nomina loci* имају *nomen agentis* у основици, — то показује употреба наставка *ьца* у полапском и руском језику. Ово може значити само једну ствар: да се историски однос *ьћа* (у западним и источним словенским језицима) према *ьца* (у јужнословенским језицима) своди у даљој перспективи на напоредну употребу ових двају наставка у категорији *nominum loci* у прасловенском језику.

Видели смо на који је начин наставак *њца* добио месно значење; да видимо сад на који га је добио наставак *њса*.

Нема паралелизма у развоју наставака *ња* и *њса*; основна употреба наставка *њса* није значила грађење апстрактних именица придевске природе: њиме уопште, бар у прасловенском језику, апстрактне именице нису грађене; стога код њега не морамо претпостављати оне семантичке мене што смо их претпостављали код наставака *ња* и *њца*. То је прво што ваља истаћи. Даље, потребно је разликовати две етапе употребе наставка *њса* за *nomina loci*: прву, док се *nomina loci* на *њса* нису разликовала по своме морфолошком склопу од осталих образовања на *њса*: исп. српскохрватско *ћумурница* Kohlenbrennerei, *ризница* (Kleider-) Kammer, *хлебница* Brotkammer, *жшшница* Getreide са једне и *ножница* Messerscheide, *мучница* Mehlkasten, *снијежница* Schneewasser, *зобница* Hafersack — с друге стране; или пољско *убоџница* Armenhaus, *куџница* Schmiede и *солница* Salzfass, *szachownica* Schachbrett, *szczelnica* Stopfbüchse; и другу, када *nomina loci* на *њса* добивају и нарочити морфолошки склоп, када и по својој морфолошкој структури постају *nomina loci*: исп. српскохрватско *џвоџџарница* Eisenladen, *ковачница* Schmiede, *чиџаоница* Lesehalle. Или: потребно је разликовати употребу наставка *њса* у случајевима као *chlěbъnica* од употребе његове у случајевима као *chlěbъџnica*. У каквом односу стоје ове две употребе наставка *њса* и зашто ми одвајамо једну од друге?

Морфолошки склоп именица типа *chlěbъnica* и именица типа *chlěbъџnica* — није исти; у првом случају имамо *chlěbън-њса*, а у другом *chlěbъџн-њса*. То је прво. Друго: морфолошки склоп именица прве групе показује *када* су именице на *њса* *могле* значити *nomina loci*; а именица друге групе — *када* су то *морале* значити. Другим речима: именице типа *chlěbъџnica* према онима типа *chlěbъnica* значе граматичко издвајање *nominum loci* на *њса* од осталих образовања са завршетком *џnica*. На што се своди ово граматичко издвајање *nominum loci* на *њса*: на развој употребе наставка *њса* или на асимилацију именица типа *chlěbъnica* именицама типа **pъsaџъџца*, **pъraџъџца*? Ја мислим на ово прво, на развој употребе наставка *њса*, — на његову употребу за супстантивизацију придева на *џпъ* направљених од именица које су биле по значењу *nomina agentis*. Нас се не тиче, шта су ови придеви значили у прасловенском језику; и не тиче нас се у каквом су унутрашњем односу били према именицама од којих су били направљени: да ли

су по значењу били ближи њима или њиховим општим деловима. Главни је за нас ово: да су они претстављали засебну групу придева међу придевима на *џпъ*, — чим је њихова супстантивизација могла дати јединствену групу именица — *nomina loci* — издвојену и семантички и формално од осталих именица на *џnica*.

Шта је било даље са именицама типа *chlěbъџnica*? Најпре смо код њих добили нов распоред морфолошких елемената: однос *chlěbъџnica*: *chlěbъџ* изазвао је код именице *chlěbъџnica* нову поделу на морфолошке елементе, — поделу на општи део *chlěbъџ-* „хлебарски“ и наставак *џnica*; и то поделу која, на крају крајева, значи само једно, оно о чему смо већ говорили: замену придевског општег дела с граматичким знацима адјективности (*chlěbъџн-*) — придевским општим делом без тих знакова (*chlěbъџ-*).

Дошли смо, најзад, до употребе наставака *џца* и *џnica* у истим речима, до дублета типа **kovaџъџца* || *kovaџъџnica*, **pъraџъџца* || *pъraџъџnica* и сл. Какав је резултат ове напоредне употребе наставака *џца* и *џnica* за *nomina loci* у прасловенском језику — показују нам словенски језици: јужнословенски су језици уопштили употребу наставка *џnica*, а источни и западни наставак *џца*.

У јужнословенским језицима имамо и овде оно што имамо у свима другим случајевима код наставака за грађење речи: уопштавање новијег облика, новије суфиксне варијанте, новијег начина грађења речи.

Једну бих напомену још додао уз именице типа *chlěbъnica*, тј. уз *nomina loci* што им није *nomen agentis* у основи. Код њих немамо резултате репартиције односа *џца*: *џnica*, — именице типа *chlěbъnica* познате су свима словенским језицима. Откуда то? Отуда што именица типа **chlěbъџца* = *Brotkammer* није ни могло бити у прасловенском језику; у њему је веза наставка *џца* с номенским општим деловима била могућа само у једном случају: кад су били по среди општи делови именица које су по значењу *nomina agentis*. Ово је врло важно истаћи. Ово нам показује колико конкретно значење наставак *џца* — његова употреба за *nomina loci* — није производ развоја употребе наставка *џа*, онако као што то имамо код наставака *њса* и *џnica*, већ значи семантички скок наставка *џца* као наставка за *Verbalabstrakta*.

III Наставци *ot'a*, *ota* || *ota*

63. Од свих словенских језика, само српскохрватски и словеначки језик знају за наставак *ot'a* поред наставка *ota*. Према томе,

овај их наставак одваја како од језика источне и западне словенске групе тако и од старослов. и бугарског језика. Он је, дакле, као наставак црта западног дела јужнословенске заједнице.

Да видимо, најпре, употребу наставка *ot'a* (*oħa*, *oħa*) у овим језицима и његов однос према наставку *ota*.

а) Српскохрватски језик.

Наставак *oħa*: *бистроħa* (бистар) Klarheit, *блелоħa* (блед) Blässe, *вредноħa* (вредан) Würdigkeit, *врсноħa* (врстан) Brauheit, *крашхоħa* (кратак) Kürze, *лакоħa* (лак) Leichtigkeit, *мирноħa* (миран) Friedfertigkeit, *стидноħa* (стидан) Scham, *танкоħa* (танак) Dünne, *тешкоħa* (тежак) das Trübsal, *тешноħa* (тесан) Enge, *тупоħa* (туп) Stumpfheit, *хладноħa* (хладан) Kälte, *хромоħa* (хром) Lahmheit и сл.

oħa || *oħa*: *сїрахоħa* || *сїрахоħa* (страх) *terribile visu, dictu*, *глухоħa* || *глухоħa* (глух) Taubheit, *доброħa* || *доброħa* (добар) Güte, *чистоħa* || *чистоħa* (чист) Reinheit, *слепоħa* || *слепоħa* (слеп) Blindheit.

oħa: *грехоħa* (грех) *catum*, *срамоħa* (срам) Schande, *јакоħa* (јак) Stärke, *јасноħa* (јасан) Helle, *лепоħa* (леп) Schönheit, *људскоħa* (људски) humanitas, *мекоħa* (мек) Weichheit, *немоħa* (нем) Stummheit, *простоħa* (прост) Einfalt, *сухоħa* (сух) das Trockne, *тешкоħa* (тѣскъ) Enge.

Као што се из примера види, помоћу оба ова наставка праве се у српскохрватском апстрактне именице и од придевских и од именичких општих делова. Међу овим наставцима, дакле, у погледу употребе њихове — нема никакве разлике. То је прво. Друго, нема никакве разлике, у семантичком погледу, ни међу именицама њима изведеним: и именице саграђене наставком *oħa* и оне што су саграђене наставком *oħa* иду у исту групу именица. Најзад, ни именице које су направљене и помоћу једнога и помоћу другог наставка не разликују се по значењу: оне су синоними. Изузетак чини само *чистоħa* и *чистоħa*. За прву се именицу данас све више везује значење „чистоће“ у материјалном смислу, а друга чува апстрактно значење (исп. Белић Н Ј I, 2, 73). Али ова диференцијација значења не потиче од односа *oħa*: *oħa* код ове именице; она је само резултат везивања једне нијансе значења именице *чистоħa* = *чистоħa* за један гласовни склоп речи, а друге за други. То довољно показује и сам фаџат што овакве разлике у значењу код именица саграђених и једним и другим наставком имамо само у оним случајевима у којима је диференцијација по

значењу могућа. Из овога је јасно да данашња разлика у значењу између именица на *oħa* и *oħa* које су направљене од истог општег дела, уколико те разлике уопште има, нема у даљој перспективи никакве везе са генезом гласовне диференцијације склопа ових двају наставка.

б) Словеначки језик.

Наставак *oħa*: *лазноħa* (*lazen*) Musse, *ласноħa* (*lasen*) Leichtigkeit, *бистроħa* (*bister*) Schnelligkeit, *хитроħa* (*hiter*) Schnelligkeit; *oħa* || *ota*: *малоħa* || *malota* (*mali*) Kleinigkeit, *лахоħa* || *lahkota* (*lahk*) Leichtigkeit, *краткоħa* || *krotkħa* (*krotek*) Lahmheit, *крхоħa* || *krhkħa* (*krhek*) Zerbrechlichkeit, *крепоħa* || *krepkħa* (*krepek*) Rüstigkeit, *краткоħa* || *kratkħa* (*kratek*) Kürze, *драгоħa* || *dragħa* (*drag*) Theuerung, *мехоħa* || *mehkħa* (*mehek*) Weichheit, *догоħa* || *dogħa* (*dog*) Länge, *чврстоħa* || *čvrstħa* (*čvrst*) Festigkeit, *чистоħa* || *čistħa* (*čist*) Reinheit, *голоħa* || *golħa* (*goł*) Nacktheit, *гостоħa* || *gostħa* (*gost*) Dichte, *грдоħa* || *grdħa* (*grd*) Abscheulichkeit, *белоħa* || *belħa* (*beł*) Weisse, *бистроħa* || *bistroħa* (*bister*) Klarheit, *блелоħa* || *bledħa* (*bled*) Bläse, *брзоħa* || *brzħa* (*brz*) Schnelligkeit.

ota: *глуħa* (*gluh*) Taubheit, *худоħa* (*hud*) Böse, *хромоħa* (*hrom*) Lahmheit, *дремоħa* (*drem*) Schläfigkeit, *бесноħa* (*besen*) Tollheit, *грехоħa* (*greh*) Sände, *благоħa* (*blag*) Edelmuth, *блазноħa* (*blazen*) Wahnsinn, *босоħa* (*bos*) Barfüssigkeit, *кривоħa* (*kriv*) Krümme, *јасноħa* (*jasen*) Heitre, *хладноħa* (*hladen*) Kühle, *грозоħa* (*groza*) das Grauen, *чрноħa* (*črn*) Schwärze, *глобоħa* (*globok*) Tiefe, *дробноħa* (*droben*) Kleinheit итд.

Словеначки се језик, као што се из наведених примера види, у погледу употребе наставка *oħa* и *ota* у свему слаже са српскохрватским језиком. Само је у њему употреба ових наставка код истих именица, изгледа, ширих размера него у српскохрватском језику. И у њему је, исто као у српскохрватском, у неким случајевима дошло до диференцијације значења код именица које су саграђене и помоћу наставка *ota* и помоћу наставка *oħa*; и то, донекле, у истом смислу као у српскохрватском језику. Исп.: *лепоħa* = die Schönheit, *лепоħa* = Pracht, Schnuck, *доброħa* = die Güte, *доброħa* = die gute Qualität. И сами примери показују да је овде по среди само везивање конкретније нијансе у значењу ових именица за облик на *oħa*, и ништа више.

64. Овако ствар стоји са употребом наставка *ota*, *oħa*, *oħa* у српскохрватском и словеначком језику. Главно је да се њихова

данашња употреба у овим језицима своди на потпуно једнакост у функционалном погледу наставака *ota* и *ot'a*. Према томе, за питање генезе наставка *ot'a* не би ништа дало испитивање синтаксичке стране данашњих образовања на *ota* и *ot'a*, тј. испитивање да ли факат што се данас наставак *ota* јавља само код једних именица, наставак *ot'a* код других, а код неких, опет, оба наставка заједно има везе са значењем основних придева или именица. Већ и потпуна једнакост ових наставака показује колико је данашњи распоред њихов сасвим случајног карактера. Али ја мислим, исто тако, да се при испитивању морфолошке структуре именица типа *чишћоћа* || *чишћоша* не сме полазити ни само од формалног момента, од односа *оћа* || *оша*. То би се могло чинити само онда кад међу наставцима *ot'a* || *ota* ни по времену постанка њихова не би било никакве разлике. Међутим тако није. Категорија апстрактних именица изведених наставком *ota* већ је у прасловенском као таква била потпуно формирана, а то за именице на *ot'a* не стоји, јер њих познаје само српскохрватски и словеначки језик. Стога, по моме мишљењу, данашње српскохрватско *сѣрахоћа* и *сѣрахоша* још не значи да морфолошки елементи који би се добили формалном анализом код именица ове врсте — именица + придевски наставак *ot* + наставци *a* и *ta* као наставци за просту супстантивизацију придевских општих делова — показују и како треба разумети грађење наставка *ota* уопште и у вези са тим првобитно формирање именица овога типа. Они би то показивали само онда кад би наставци *a* и *ta* били и по времену употребе за грађење именица ове врсте заиста паралелни наставци. Онда би било јасно да су они у састав наставка *ota* ушли само као наставци за просту супстантивизацију, а то би, са своје стране, упућивало на придевски карактер некадашњих образовања на *ot* и, у даљој перспективи, на већу старину именица типа *срамоша*, *сѣрахоша*, *вехоша*, *дрѣмота*, *грехота*, него *лейоша*, *доброша*, *глухота*, *црнота* и сл.

Овим сам хтео само да истакнем колико однос *ot'a* || *ota* у српскохрватском и словеначком језику, због тога што у историјском погледу не значи напоредну употребу наставака *a* и *ta*, нема никаква значаја за разумевање постанка ових наставака уопште. Уосталом, Бругман у анализи наставака *otā*, *ētā* и не издваја наставак *a* као морфолошки елемент уопште: он ова два наставка своди на *e+ta* и *o+ta*. И само додаје да је резултат везе наставка *tā* с придевским и именичким општим деловима био

већ у праиндоевропском формирање категорије апстрактних именица типа ст.-инд. *pūrnatā* (*pūrñás*) Fülle, *dirghatā* (*dirghás*) Länge, готско *hauhiþa* (*hauhs*) Höhe, *diupiþa* (*diups*) Tiefe, келтско *duhet* (*du*) Schwärze, *dahet* (*da*) Güte, лит. *nūgata* (*nū'gas*) Nacktheit, *sveikatā* (*sveikas*) Gesundheit и сл. (о. с. 416—417). Према овоме што Бругман претпоставља за праиндоевропски језик, прасловенски би показивао само даљи степен језичког развитка: у њему се из односа *dobrъ: dobrotā*, *strachъ: strachotā* добива перинтеграцијом наставак *ota* који, због познате морфолошке унификације свих старих придевских основа у прасловенском језику, постаје општи наставак за грађење апстрактних именица од придевских општих делова. И као такав наставак остаје он и у току засебног развитка свих словенских језика. Само се у српскохрватском и словеначком језику ствара поред њега и наставак *ot'a*. И питање је зашто и на који начин.

65. На ово питање одговор је већ упола дат; и дат је раније, кад је била реч о наставцима *ta*, *ъта*. Тада је речено да је наставак *'a* ($\leq ta$) сачувао у јужнословенским језицима општију природу употребе своје; он је у њима остао слободно граматичко средство за прављење апстрактних именица од придевских општих делова. То значи да су јужнословенски језици у извесној епоси свога развитка морали знати за дублете типа **jash-a* || *jasn-ota*, **tēsñ-a* || *tēsñ-ota*, **lastñ-a* || *lastñ-ota*, **grozñ-a* || *groz-ota* са једне и *suša* || *suhota*, **mečā* || *mečota*, **gost'a* || *gostota* и сл. — са друге стране. Или, у центар цела питања о постанку наставка *ot'a* ваља ставити два односа: један старији, општи јужнословенски — **tēsñ-a* || *tēsñ-ota*: *tēsñъ*, и други млађи, српскохрватско-словеначки — **tēsñ-ot'a* || *tēsñ-ota*: *tēsñъ*. Онај први је однос у бугарском и старословенском језику упрошћен, из њега је нестало првога члана те је дао однос *tēsnota*: *tēsñъ*; а у српскохрватском и словеначком језику место њега дошао је други однос, са новим чланом — **tēsnot'a*.

Као што се види, и на једној и на другој страни — и у бугарском и старословенском, и у српскохрватском и словеначком језику — имамо, на крају крајева, једну исту ствар: елиминисање из језика именица на *ñā* које су биле по значењу *Adjektivabstrakta*; само што је то елиминисање у српскохрватском и словеначком језику надокнађено стварањем новог наставка — *ot'a*. Оба ова факта — уклањање именица типа *tēsñ-a* из језика и грађење новог наставка *ot'a* — значе, по моме мишљењу, исто: они показују да апстрактне именице типа **tēsñā* у јужнословенским језицима нису имале ничега

лексичкога у себи; тј. да је у овим језицима наставак 'а ($\leq \text{ia}$) био жив, продуктиван наставак, онакав какви су били и други наставци којим су апстрактне именице грађене. Једино кад се ово узме у обзир постаје разумљиво зашто у западним и источним словенским језицима налазимо *Adjektivabstrakta* на *ha*, а у јужнословенским их језицима — нема. Исп. за ово макар пољско *ciemnia* = 1. *miejsce ciemne*, 2. *ciemność*, *jasnia* = 1. *miejsce jasne*, 2. *jasnota* и руско *жидня* = *Dünne*.

То значи уклањање именица типа **tēsna* из јужнословенских језика, ако се оно посматра у вези с питањем природе и развитка наставка 'а ($\leq \text{ia}$) у овим језицима. Али ако се ово уклањање узме само за себе, као факат, онда оно значи нешто друго: с једне стране, „победу“ наставак *ota* над наставком 'а, а с друге — потпуно разграничење између именица типа **mōt-ъna*, код којих је *na*, у облику *ъna*, било суфикс (*nomina actionis*) и именица типа **tēsna* — код којих је *na* било само гласовни завршетак, а суфикс је био 'а (*Adjektivabstrakta*). Последица тога разграничења ово је: завршетак *na* постао је знак именица које су по значењу *Verbalabstrakta*.

Све ово што сам изнео о развитку именица типа **tēsna* у јужнословенским језицима изнео сам ради тога да покажем колико су оба горња односа — и однос *tēsnota*: *tēsny* у бугарском и старословенском језику и однос **tēsnot'a* || *tēsnota*: *tēsny* у српскохрватском и словеначком језику подједнако резултат напоредне употребе наставака 'а и *ota* као двају наставака исте граматичке вредности. У прва два језика та је напоредна употреба завршена уопштавањем једнога наставка на штету другог, а у друга два — у српскохрватском и словеначком, напоредна употреба наставака 'а и *ota* довела је до контаминације њихове, до грађења наставака *ot'a* у оним случајевима где су *Adjektivabstrakta* могла бити и с наставком 'а и с наставком *ota*. Суфиксне контаминације ове врсте нису ретке; и нису ретке баш у јужнословенским језицима; а у њима, опет, нису ретке баш у оним случајевима где су по среди наставци за грађење апстрактних именица: исп. старословенско *мнлостъѣни* (= *мнл-ост-ѣни*) или српскохрватско *босошѣња* (= *босот + иња*), *сухошѣња*, *хромошѣња*, *голошѣња* итд.

66. Две напомене треба још додати, после свега овога.

Прва: наставак 'а ($\leq \text{ia}$) није ушао само у састав наставака *ota*; њега налазимо као саставни део и других наставака којима се граде апстрактне именице придевскога карактера: исп. старо-

словенски акуз. множ. *радѣшта* од **радѣшта* (= *radost + 'a*) или именице типа *slabošča* ($\leq *slabost - 'a$) у словеначком језику.

Друга напомена: нешто налик на српскохрватско *oča* и словеначко *oča* имају и италски језици, латински и умбриски језик. У њима налазимо наставак *itiā* (*itiē-s*): исп. лат. *pueritia*, *lanitia*, *dūritia*, умбр. *uhretie* „auctoritate“. И научници о њему различито мисле. Мајер-Липке — *Archiv für lateinische Lexikographie* VIII 334 — мисли за њ да је италска иновација. Покровски га — *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* XXXV 241—244 — доводи у везу с наставцима *oča* и *oča* у словеначком и српскохрватском језику и мисли да смо још у индоевропском прајезику могли имати наставак *tiā* (*ē-tiā*, *ō-tiā*). И Бругман — *Grundriss*² II, 1, 194 — наводи именице на *oča* из српскохрватскога језика, али их наводи само као паралелу латинско-умбрискоме *-etiā*; а за ово — за италско *etiā* — мисли да је продукат формалне асимилације старих именица на *-etiā* именицама типа *militia* (*mīles*), *divitiae* (*dīves*), *inertia* (*iners*). Према томе, он је за италско порекло латинско-умбриског *-etiā*.

Ако је тачно да је наставак *ot'a* у српскохрватском и словеначком језику постао онако како је горе изнесено, као што је тачно да од свих словенских језика само ова два језика за њ знају, онда је дискусија око тога да ли се и српскохрватско-словеначко *-ot'a* и латинско-умбриско *-etiā* свде на заједничко индоевропско **ōtiā*, **ētiā* или не — излишна.

IV Наставци *ača* и *ara*

67. И за ова два наставка зна само српскохрватски и словеначки језик. Према томе, и они су и као наставци, по својој структури, и по употреби својој иновација западног дела јужнословенске језичке целине.

Узећу најпре наставак *ača* и показаћу данашњу употребу његову у оба ова језика редом; прво у српскохрватском, па онда у словеначком језику.

Наставком *ača* граде се у српскохрватском језику именице и од глаголских, и од придевских и од именичких општих делова; дакле, у морфолошком погледу његова употреба у овом језику није ничим ограничена. Ја ово истичем зато што то није случај и са њему паралелним наставком код именица мушкога рода — *ac*; или бар не у оним случајевима где је *ac* продуктиван наставак у језику.

Именице саграђене наставком *ача* од *глаголских* општих делова имају данас двојако значење: оне су или *nomina agentis* или *nomina instrumenti*.

а) *Nomina agentis* су доста ретка, и што је главно, готово су увек без *masculinum*-а на *ач* поред себе: *нарикаче* (нарицати) *Klageweib*, *превртача* (превртати) „*Umdreherin*“, *шумарача* (шумарати) *Herumtreiberin*, *удавача* (удавати се) *das zu verheiratende Mädchen*.

б) *Nomina instrumenti* су, напротив, честа и у овој употреби *ача* претставља продуктиван наставак у језику:

дрљача (дрљати) *Egge*, *испирача* (испирати) *Wischlappen*, *махача* (махати) *Klopfbrett*, *покривача* (покривати) *Kotze*, *пошпирача* (потпирати) *Stütze*, *повезача* (повезати) *Kopftuch*, *сапињача*, (сапињати) *Knüpfband*, *запињача* (запињати) *Sperrholz*, *зујача* (зујати) *Brummkreisel*, *вејача* (вејати) *Art Sieb*, и сл. (*Leskien, Grammatik 239*).

Није потребно нарочито истицати да су ова два значења код наставка *ача* само продукат његова унутрашњег развика; развика значења *радника* као носиоца глаголске радње у значење *средства* помоћу којег се нека радња врши толико је чест и обичан код наставака за грађење речи у свима језицима, да се и код овога наставка већ *a priori* могао очекивати.

У оним случајевима где се њиме граде именице од придевских општих делова, наставак *ача* || *'ача* са својим дериватима *њача* и *овача* један је од најпродуктивнијих наставака у језику. И употреба његова у овом случају своди се на просту супстантивизацију основних придева: именице њиме саграђене врло су различита значења, — оне могу значити ма који предмет који може бити носилац оне особине што је основни придев значи:

Примери: *мекача* (мек) *Art Apfel*, *меденача* (меден) *Glöckchen von Bronze*, *ветрењача* (ветар) *Windmühle*;

мешњача (месан, месо) *Fleischwurst*, *зимњача* (зимни, зима) *Winterapfel*, *сламњача* (сламни, слама) *Strohsack*;

њача: *кровњача* (кров) *Strohütte*, *лубњача* (луб) *mit Bast gedeckte Hütte*, *пашњача* (пас) *Art Waffengürtel*, *зорњача* (зора) *Morgenstern*;

овача: *брестовача* (брест, брестов) *Ulmenstück*, *церовача* (цер, церов) *Stock aus Zereiche*, *храстовача* (храст, храстов) *Eichenstock*, *лесковача* (леска, лесков) *Haselstock*, *комовача* (ком, комов) *Tresterbranntwein*, *маковача* (мак, маков) *Mohnkuchen*.

И од именичких општих делова граде се именице помоћу наставка *ача* || *'ача*, и то именице врло различита значења; дакле, и и овде је употреба наставка *ача* израз граматичке функције његове:

копљача (копље) *Fahnenlanze*, *пламењача* (пламен) *starke Sonnenhitze*, *рамењача* (раме) *Achselstück*, *крилача* (крило) *eine Vogelart*, *плетивача* (плетиво) *Strickbeutel* итд.

Словеначки се језик разликује од српскохрватског у погледу употребе наставка *ача* најпре даљим функционалним развика овом наставка. У њему је он, поред поменутих значења која смо нашли у српхрв. језику, развио и сва три т.зв. *експресивна* значења: пејоративно, амплификативно и деминутивно. Проф. Белић је показао како је дошло до развика ових значења и у каквом односу она стоје међу собом, те се ја на њима нећу задржавати (I. с. 145—146 и 155—156).

Друга разлика између српскохрв. и словеначког језика, која је од нарочитог значаја за разумевање постанка овога наставка уопште, у томе је што се *'ача* у словеначком језику употребљава у неким случајевима и за *nomina agentis masculini*: *убијача* (убијати) *Todtschläger*.

Иначе, овај је наставак у словеначком језику отприлике исте продуктивности као и у српскохрватском, и по *основним* функцијама и значењима својим једнак је српскохрватском *ача*. И у словеначком је, као у српскохрватском језику, у вези с глаголским општим деловима развио двојако значење: именице њиме саграђене по значењу свом су или *nomina agentis* или *nomina instrumenti*; или се бар свде на ове две групе именица.

а) *Nomina agentis*: *берача* (м. *berač*, брати-берем) *Weinleserin*, *попевача* (м. *popavač* *Sänger*, *popovati*) *Singvogel*, *потепача* (м. *potepač*, *potepati* се) *Landstreicherin*, *пohaјача* (м. *pohajač*, *pohajati*) *Müssiggänger*, *пoteзача* (м. *potenzač* *Vagabund*, *potezati*) *ein liederliches Weib*, *жњача* (м. *žnjač*, *žeti*, *žanjem*) *Schnitterin*, *зијача* (м. *zijač*, *zijati*) *Gafferin*, *тежача* (м. *težak*) *Tagelöhnerin*, *doјача* (*doјiti*) *eine milchende Kuh oder Ziege*.

Међу наведеним примерима свега их је два где наставак *ача* значи радницу, у ужем значењу те речи: *берача* и *жњача*. У свима другим случајевима, изуевши *тежача* где је веза с основним глаголом и онако прекинута и *попевача* и *doјача* које не иду у категорију лица уопште, у значењу ових именица врло је изразита детериоративна нијанса. Али, то и наведени примери показују,

детериоративно значење код ових именица није у самом наставку *ača*; оно долази од значења основних глагола.

На ове детериоративе који су направљени од глаголских општих делова надовезују се они што су направљени од именичких и придевских општих делова:

gluhača (gluh) pej. taubes Weib, *blatnjača* (blato, blaten) die Kothige, *bedača* (beda) ein dummes Weib, *vampača* (vamp) ein dickwanstiges Weib, *zaspanjača* (m. zaspanjak) ein verschlafenes Weib, *bikača* ein dickköpfiges Weib.

Ни овде, као ни горе као детериоратива саграђених од глаголских општих делова, детериоративно значење није у наставку *ača*; или боље: именице њиме саграђене нису детериоративи због њега, већ због значења својих основних делова. То значи да међу именицама на *ača* саграђеним од глаголских и придевских општих делова и нема правих детериоратива (реч је само о наведеним примерима); или тачније, има их у толико уколико се помоћу наставка *ača* граде именице и од оних придева и глагола који имају детериоративне нијансе у значењу. Шта значи, онда, употреба наставка *ača* у горњим примерима, и у оним где су по среди глаголски и у оним где су по среди придевски и именички општи делови? Она не претставља основну употребу наставка *ača*; основну употребу његову значе, свакако, *nomina agentis*. Она значи померање основне употребе овога наставка, и то прво померање употребе његове, — његово везивање и за *nomina attributiva*, у нашем случају за *nomina attributiva* с детериоративном нијансом. Уз ова детериоративна, стоје права *nomina attributiva*, без детериоративне нијансе у значењу:

levača (lev) die Linkhändige, *pobožnjača* (pobožen) Frömmlerin, *hahača* (hahati) ein prahlhaftes Weib, *gizdača* (gizdav) „gizdava ženska“.

Ја мислим да *nomina attributiva* значе раскрсницу у развитку употребе наставка *ača* уопште; и то раскрсницу од које *detiorativna nomina attributiva* полазе једним путем, а права *nomina attributiva*, опет, другим. Прва — детериоративна *nomina attributiva* — уносе детериоративно значење и у сам наставак *ača* и доводе до употребе његове у случајевима као:

vrbača (vrba) ein schlechter Weidebaum, *travača* (trava) schlechtes Gras, *suknjača* (suknja) pej. Rock, *kostača* (kost) grosser Knochen.

У овом правцу — наставак *ača* иде и даље, добива амплификативно значење: *kozača* (koza) grosse Ziege, *svinjača* (svinja) = velika svinja, *nogača* (noga) grosser Fuss итд.

Међутим друга — права *nomina attributiva* — проширују употребу наставка *ača* и изван категорије лица, уводе овај наставак и у категорију предмета и своде га, на тај начин, на просто граматичко средство за прављење именица од придевских и именичких општих делова. И у овом правцу — развитак наставка *ača* у словеначком језику исти је као и у српскохрватском језику: и у словеначком је употреба његова у овом случају израз његове граматичке функције, и у њему наставак *ača* има своје деривате *njača* и *ovača*.

Примери:

ača: *trdača* (trd) „trdo jabolko“, *krivača* (kriv) „zakrivljen nož“, *kroglača* (krogel) „neka vrsta sliv“, *trakača* (trak) Regenbogen, *hoturača* (kotur) „neko jabolko“, *krastača* (krasta) gemeine Kräte, *tikvača* (tikva) Schödel, *drevača* (drevo) Holzaxt, *bradljača* (bradjla) „koža ki volu pod vratom visi“, *usnjača* (usnja) Lederkoffer, *škornjača* (škornja) Stoefel.

ača: *zelenjača* (zelen) „neko zeleno jabolko“, *spletanjača* (spleten) geflochtener Korb, *lesenjača* (lesen) Bretterbude, *vetrenjača* (vetren) Windbüchse, *bednjača* (bedno) hohler Baumstamm, *apnjača* (apno) Kalkwasser, *trnjača* (trn) Zitterroche, *drenjača* (dren) „drenova palica“.

njača: *slamnjača* (slamen, slama) Strohsack, *sirovnjača* (sirov) „sirov kolač“, *svitnjača* (svilen, svila) seidenes Kleid, *šibnjača* (šibje) aus Ruthen geflochtener Korb, *bekovnjača* (bekov) Weidekorb, *zakotnjača* (zakot) Winkelschuhle, *topnjača* (top) Kanonenboot, *žabnjača* (žaba) Hahnenfuss, *ribnjača* (riba) Fischbehälter, *travnjača* (trava) Grastuch.

ovača: *trnovača* (trnov) Dornstock, *brezovača* (brezov) Birkenstab, *bukovuča* (bukov) „bukova palica“, *drenovača* (drenov) ein Stock aus Kornelholz, *glogovača* (glogov) Weissdornstock, *vozlovača* (vozel) Knopfraupe.

б) *Nomina instrumenti*, исто као и у српскохрватском језику, претстављају врло широку категорију у језику. Управо веза наставка *ača* с глаголским општим деловима на овом значењу његову данас и почива.

Примери: *puhača* (puhati) Feuerfächer, *kopača* (kopati) Schürhaken, *zalivača* (zalivati) Giesskanne, *zapinača* (zapinati)

Schnalle, *zaslanjača* (zaslanjati) Schirmbrett, *strugača* (strugati) Schabemesser, *zapirača* (zapirati) Sperrklinke, *vezača* (vezati) Rebenband, *ščipača* (ščipati) Kneifzeige, *grejača* (grejati) Wärmepfanne, *brisača* (brisati) Handtuch, *pihača* (pihati) Blaszeug zum Anfachen des Feuers, *perača* (prati-perem) Waschbleuel, *vzdigača* (vzdigati) Hebel, *zabijača* (zabijati) Weberschlagbaum, *povijača* (povijati) Binde, *kuhača* (kuhati) Köchllöffel, *klepača* (klepati) Ruhglocke, *snovača* (snovati) Weberhapsel, *sejača* (sejati) Säekorb, *igrača* (igrati) Spielzeug итд.

68. Овако стоји ствар са употребом и значењима наставка *ača* у српскохрватском и словеначком језику. Узећемо сад одмах и наставак *ara*, јер мислим да се у погледу постанка ова два наставка не разликују међу собом; тј. мислим да су оба постала на исти начин.

У погледу наставка *ara*, разликују се српскохрватски и словеначки језик, и разликују се и у погледу продуктивности овога наставка и у погледу броја значења његових. У српскохрватском он има два главна значења: именица на *ara* у њему су у једним случајевима *nomina agentis feminini*, дакле значе радницу, а у другим — *nomina loci*. Прве су изведене од глаголских и (много ређе) именичких, а друге само од именичких општих делова.

а) *Nomina agentis*: *белјара* (м. *белјар*, белити), *Bleicherin*, *гашара* (м. *гашар*, гатати) *Wahrsagerin*, *каршара* (м. *каршар*, карта) *Kartenlegerin*, *врачара* (м. *врачар*, врачати) *Wahrsagerin*, *подложара* (подложити) *Kupplerin*; *шравара* (травар) = жена која даје траве, *уштитчара* (уштитак) = која меси и продаје уштитке.

в) *Nomina loci*: *дрвара* (дрвар, дрво) *Holzhammer*, *брашара* (брашнар, брашно) *Mehlhammer*, *грнчара* (грнчар, грнац) *Törferei*, *гвожђара* (гвожђар, гвожђе) *Eisenladen*, *хлебара* (хлебар, хлеб) *Brotkammer*, *овчара* (овчар, овца) *Schafstall*, *сенара* (сено) *Heuboden*, *стражара* (стражар, стража) *Wachthaus*, *свилара* (свилар, свила) *Seidenfabrik*, *угљара* (угљар, угаљ) *Kohlenbrennerei*, *вунара* (вунар, вуна) *Wollfabrik*, *црепар* (црепар) *Ziegelscheune*, *цедуљара* (цедуљар) = кућа где се плаћа калдрма, *дашчара* (даска) *Bretterhütte*, *воштар* (восак) *Haus zum Wachpressen*, *сужњара* = где бораве сужњи, *шпалара* *Stockbehälter*, *вретенара* = котарица у којој се држе вретена (Leskien, о. с. 244).

Као што се из примера види, значење је ових именица у данашњем језику прилично сужено: оне значе место где се налази, где је оно, место за оно — што основна реч значи. Према томе, оне стоје по значењу свом у директној вези са основним речима, а не са именицама на *-ar*, преко којих су постале.

У словеначком језику код наставка *ara* налазимо само друго значење, тј. њиме се граде само *nom. loci*; и нема много оваквих именица њиме саграђених:

ovčara (ovčar, ovca) Schafpferche, *kravara* (kravar, krava) Pferche für Küche, *konjara* (konjar, konj) Pferche für Pferde, *kozara* (kozar, koza) Ziegenhütte, *kladara* (klada) Blockhaus, *sladara* (sladar, slad) Malzhaus, *novčara* (novac) Münzkammer.

69. Сад ваља поставити питање, како је дошло до грађења наставака *ača* и *ara* у српскохрватском и словеначком језику; шта они по својој генетичкој страни претстављају: фемининални облик наставака *ačь* и *ařь* или нешто друго¹⁾?

Мислим да после свега онога што је речено о формирању појединих моционих односа код изведених речи у словенским језицима не треба нарочито истицати да наставци *ača* и *ara* не значе и по постанку своме, као што то данас значе, фемининални облик наставака *ačь* и *ařь*; тј. да нису постали додавањем наставка *a* као наставка за *femininum* — именицама на *ačь* и *ařь*. То је прво. А друго: на такав постанак наставака *ača* и *ara* могло би се помишљати само онда кад би наставак *a* и у другим приликама код изведених речи имао функцију наставка за грађење *femininum*-а од *masculinum*-а. Међутим стоји овај факат: придевски карактер именичке моције, њезино обележавање помоћу наставка *a*, огледа се само у двама категоријама изведених речи — код *nominum agentis* и код пејоратива (или амплификатива). Први случај претстављају два наша наставка, *ača* и *ara*, у српскохрватском и словеначком језику, а други — различити ампли-

¹⁾ Једна напомена: не изгледа нимало вероватно да наставак *ara* треба одвојити од наставка *ača* и довести га у везу с именицама типа старослов. *кошара*, српскохрв. *кошара*, *кусшара*, руско *кошара*, пољско *koszara*, *тошара*, словеначко *košara*, *pustara*, бугарско *кошара* итд. Ако претпоставимо да је наставка *ara* у српскохрватском и словеначком језику — оно *ara* за које су примери наведени раније — продукт ширења употреба завршетка *ara* из случајева као *кошара*, онда остаје нејасно зашто су именице ове врсте постале продуктивне само у српскохрватском и словеначком језику; а што је главно, нејасно остаје и нешто друго, — цео развитак употребе наставка *ara* у српскохрватском језику.

фикативно-пејоративни наставци, неједнако, уосталом, развијени у појединим словенским језицима (исп. Christiani, A. slav. Phil. XXXIV 336—70, Vondrák, ib. XII 47—79). С друге стране, само у овим двома категоријама, и код именица које значе *носиоца особине*, имамо неслагање између природног и граматичког рода: имамо наставак *a* и код именица које значе мушка лица. Или: у једним истим категоријама у једним случајевима крајње *a* је карактеристика masculinum-а, а у другим femininum-а. У вези с тим, и цело питање постанка наставака *ača* и *ara* своди се, у крајњој анализи, на два засебна проблема; на питање, шта претставља крајње *a* у њима и на питање — на који су начин именице њима саграђене постале *nomina agentis feminini*.

Ја полазим од претпоставке да су оба ова наставка постала на исти начин, и наставак *ača* и наставак *ara*, и да је значење „раднице“ основно значење код њих оба, тј. да су у почетку ова два наставка били наставци само за *nomina agentis*. А као наставци за *nomina agentis*, они су могли бити добивени само на један начин: проширењем наставака *ačb* и *ačb* елементом *a* који је већ у балтичко-словенској епоси језичког развитка имао као засебан наставак у језику значење „радника“ и *носиоца особине*. Проф. Белић је показао како је дошло до развитка ових значења код наставак *a* и истакао колико употреба фемининалних наставака, с крајњим *a*, за грађење именица које значе мушка лица претставља, у ствари, само ширење употребе овога наставак у појединим језицима. Нама је остало да пођемо за један корак даље од овога: да покажемо зашто су ови наставци с крајњим *a* остали као наставци за *nomina agentis masculini* у једним случајевима — исп. наставак *ьsa* \leq *ьs + a* (Belić, o. c.) који је, као што је познато, узео широког маха у језицима западне словенске групе (Ramberg, Pr. fil. XI 17—94) — а у другим су случајевима, опет, постали наставци за *nomina agentis feminini* — исп. наставке *ača* и *ača*. Управо, наш задатак чини само друга половина овога питања, на нама је да се позабавимо моционом меном наставака *ača* и *ača*.

Треба имати у виду ово: и српскохрватски и словеначки језик морали су знати, према ономе што ми мислимо о постанку наставака *ača* и *ača*, у извесној епоси свога развитка за напредна образовања типа *beračb* || *berač-a*, *gatačb* || *gatač-a* и сл.; и нити је било какве разлике између именица на *ač-a* и оних на *ačb*, нити између именица на *ač-a* и оних на *ačb*; није било међу

њима разлике ни у семантичком ни у моционом погледу, — све су биле у почетку *nomina agentis*, у најширем значењу тога термина. Шта је могло бити даље с овим дублетима, с наставцима *ačb* и *ačb* с једне и наставцима *ač-a* и *ač-a* с друге стране?

Прво, да млађи облик ових наставака, онај с крајњим *a*, постане продуктиван и потисне старије облике на *ačb* и *ačb* или им бар морфолошки ограничи употребу — наравно, ово ограничење могло је доћи после извесне функционалне репартиције међу овим наставцима, онакве, отприлике, какву налазимо код наставака *ьsa* и *ьs* у западнословенским језицима. Друго, да код наставака *ač-a* и *ač-a* дође до изражаја њихов граматички моменат, да они постану наставци за *nomina agentis feminini*.

Наставци *ač-a* и *ač-a* нису могли потиснути наставке *ačb* и *ačb*, а ево због чега.

Немамо права претпостављати да је додавање наставак *a* већ готовим наставцима за *nomina agentis masculini* било узело широког маха у јужнословенским језицима; можемо само тврдити да је тога додавања и другде било, а не само код наставака *ačb* и *ačb*. Тако, на пример, у старословенском наставак *ьsa* имамо сâм, без напоредног *ьs*, само у неколика примера, као *гравьца гарах*, *кравьца fur*; иначе, поред облика на *ьsa* стоје најчешће и облици на *ьs*: *ивьца* || *ивьць edax*, *ивьца* || *ивьць sponsor*, *сѣчьца carnifex* || *сѣчьць qui secat*, *гравьца* || *гравьць getex*, *сольца* || *сольць tibicen* и сл.

У бугарском и српскохрватском језику може се говорити о траговима употребе наставак *ьsa*, односно наставак *a* — само на основу значења наставак *ьsa* у неким случајевима, на основу данашње употребе његове и за *nomina agentis* односно *nomina attributiva masculini*: исп. бугарско *лъжевица* т. „обманщик“, *шврѣдица* т. „скупец“, *самица* т. „одинокӣ“; српскохрватско *коњокрадица* *Pferdedieb*, *удворица* *Höfling*, *доселица* = човек који се досели, *гладница* *der Hungrige*, *џрица* *Kläger*, *џрзница* *Störenfried*, *улажица* *Schmeichler*, *улизица* *Speichellecker*, *изелица* *Vielfrass*, *несмелица* *Zaghafter*, *џридошлица* *Ankömmling*, *сусталица* *leicht Ermüdender*, *варалица* *Betrüger*, *џодмуклица* = подмукло чељаде, *охоллица* *der Hoffärtige* (Leskien, o. c. 236).

Одавде се види да су и именице на *ač-a* и *ač-a* морале бити у почетку доста ретке у српскохрватском и словеначком језику. И поред њих као таквих, именице на *ačb* и *ačb* остале су на својој старој, основној семантичкој линији; а оне саме, тј. именице на

ač-a и *ař-a*, морале су да се на неки начин одвоје, диференцирају, од својих основних облика на *ačь* и *ařь*.

Ово је била само анализа прилика у којима су се развијали наставци *ač-a* и *ař-a* поред наставака *ačь* и *ařь*; а из тих прилика ја не бих хтео да изводим и моциону промену код наставака *ač-a* и *ař-a*; тј. не мислим да она значи нужан моменат у еволуцији ових наставака као напоредних наставака наставцима *ačь* и *ařь*. Нужно је у њиховој еволуцији било нешто друго, оно што смо малопре рекли — њихово функционално одвајање од наставака *ačь* и *ařь*. Ова функционална диференцијација између облика с крајњим *a* и облика без тога *a* чини основни смисао развитка наставачких дублета типа *ьсь* || *ьса* у категорији *nomina agentis* у словенским језицима. Ње је морало бити и код наставака *ač-a* и *ačь*, *ař-a* и *ařь*. У чему је била она?

Чини ми се да ваља разликовати две етапе у развитку наставака *ač-a* и *ař-a*: ону када су ова два наставка били наставци за *nomina agentis masculini*, и ону која је дошла после ове — када су они постали наставци за *femininum*. Ја бих дао овакву карактеристику прве етапе њихова развитка. Прво, у почетку смо имали *berač* = *berač-a*, *gatařь* = *gatař-a*; тј. *a* је било нека врста покретног суфикса и могло се додавати наставцима *ačь* и *ařь* у свима случајевима. Друго, у оним случајевима где именице на *ačь*, *ač-a* и *ařь*, *ař-a* нису биле на путу да постану *nomina attributiva* и *nomina peiorativa* — *a* је чувало и даље овакву природу употребе своје. И чувало ју је за дуго, као што показује наставак *ara* — а не *arja* — у словеначком језику. Уосталом, развитак *ařa* \geq *ara* у словеначком ја објашњавам овом паралелом: као што је *ьс + a* (: *ьсь* = *ес*) = *ьса*, а не **ьча* (исп. старослов. *ловьчин* \leq **lovьс-ьји*) у западнословенским језицима, тако је и *ař + a* (: *ařь* = *ар*) = *ara*, а не **arja* у словеначком језику. Треће, то није био случај и код именица направљених овим наставцима које су улазиле у *nomina attributiva* или *nomina peiorativa*; код њих су облици на *ač-a*, *ař-a* постајали све искључивији. Ово је већ значило извесну диференцијацију облика на *ačь* и *ač-a*, *ařь* и *ař-a*, бар на једноме подручју употребе ових наставака. Том диференцијацијом — врло непотпуном — облика на *ač-a* итд. од облика на *ačь* итд. ја објашњавам два момента у развитку наставака *ač-a* и *ař-a* у српскохрватском и словеначком језику: превагу атрибутивног елемента у развитку целокупне употребе наставака *ač-a* и у српскохрватском и у словеначком језику; и — употребу наставака *ara* за *nomina peiorativa*

masculini у дијалектима српскохрватског језика: исп. црногорско *јарадара* = који краде јарад, *женара* = сукњарош, *ђевојчара*, *смоквара* = који краде смокве итд.

Друго је нешто моциона мена наставака *ač-a* и *ař-a*. Она је оригиналан факат у развитку ових наставака. И до ње је дошло тек онда када је изгубљена у језичком осећању „етимолошка“ анализа именица као *berač-a* (: *berač-*), *gatař-a* (: *gatař-*) и када су ове именице доведене у везу с општим деловима глагола и именица од којих су њихове основне речи на *ačь* и *ař-a* биле направљене; тј. када су добивени нови односи у језику: *ber-ač-a*: *berg*, *gat-ara*: *gat-ati*. Шта је учинило да се наставци *ač-a* и *ara* у овим новим односима осете као наставци за *femininum*; је ли употреба наставака женског рода као носилаца *femininum-a* у категорији лица имала у себи нечега што је могло изазвати моциони преокрет и код наставака *ač-a* и *ara*? Мислим да јесте.

Видели смо раније, у одељку о формирању појединих моционих односа у прасловенском језику, да се помоћу моционих наставака прави *femininum* од *masculinum-a* или на бази именичке или на бази суплетивне моције. Видели смо, затим, да је резултат даљег развитка ових односа био и самостална употреба моционих наставака, без напоредних речи с наставцима мушког рода. Исп. наведено српскохрватско *родилица*, *дојилица*, *везилица* или старословенско *doilica*, *krъmilica* и сл. За све ове речи од значаја је само један однос, онај према основним глаголима: *роди-лица*: *роди-ши*, *доју-лица*: *доју-ши*, *вез-илица*: *вез-ши*. И држим да је апстракција овога стадијума развитка моционих наставака нашла примене код наставака *ač-a* и *ara*: и они су на основу овога момента постали знаци *femininum-a*. На овај начин је у српскохрватском и словеначком језику добивена нарочита врста „фемининалних“ наставака, добивени су наставци којима је сам развитак дао значење *femininum-a*, а не однос према наставцима за мушки род.

После свега овога разумљиво је и зашто у српскохрватском нема данас поред именица на *ač-a* које значе „радницу“ и напоредних облика мушког рода на *ač*. Јасно је да и данашње српскохрв. *гајар-гајара*, словеначко *berač-berača* нема, *по пореклу свом*, ничега заједничког са употребом наставака *a* код именица женског рода. Уосталом и сам факат што односи типа *ač-ač-a*, *ar-ara* нису постали продуктивни у смислу моционе системе — довољно то показује.

70. Остало је још питање функционалног развитка ових наставака у српскохрватском и словеначком језику. Рекао сам што мислим о развитку наставка *ača* у словеначком језику — да су *nomina attributiva* дала правац његову развитку. То вреди, по свој прилици, и за српскохрватски језик; само што у њему наставак *ača* није развио сва значења која има у словеначком језику. Српскохрватски језик, на пример, не зна за његова *експресивна* значења; па ни лична *nomina attributiva* њиме саграђена нису честа у српскохрватском језику. Према томе, *ača* је у српскохрв. језику по употреби својој остало још мање везано за категорију лица него у словеначком језику. То значи да је свођење употребе његове на просту граматичку функцију у овом језику било још природније него у словеначком. Иначе је развитак наставка *ača* и у српскохрватском ишао истим путем као и у словеначком језику: *nomina agentis*, као основна група именица на *ača*, дала су и у њему лична *nomina attributiva*, а ова су увела наставак *ača* у категорију предмета и свела његово реално значење на најширу граматичку функцију; довела су до употребе његове за грађење именица од именичких и придевских општих делова међу којима (именицама) сем формалне нема никакве друге везе.

Што се тиче наставка *ara*, његов је развитак прилично прост. И сама данашња употреба његова у српскохрватском језику показује како га ваља разумети. Факат је ово. Своје основно значење „раднице“ чува *-ara*, пре свега, у оним случајевима који имају глаголски општи део у основици. То је стога што у тим случајевима општи делови именица на *ara* не могу добити никакву другу вредност сем глаголску. Међутим код именица као *хлебара*, *брашнара*, *овчара* и сл. имамо нешто друго, — код њих је могућа двојака интерпретација њихова општег дела: *именичка* и *придевска*. Прва — именичка интерпретација била је у почетку код свих именица на *ara* с именичким општим делом у основици; и гарантовала је за значење „раднице“ — у најширем смислу те речи — код њих али је остала само код неколике именице ове врсте: исп. *шавара* = жена која даје траве, *ушћичара* = која меси и продаје уштипке. Друга, придевска интерпретација заменила именичку готово код свих именица с именичким општим делом у основици; и увела је све те именице или — преко односа *chlěb-ara* : **chlěb-* = „хлебни“ — у *potina losi* или — преко односа исте врсте — у именице које значе нешто за што је карактеристично оно што основна реч значи: исп. *кашчара* = воденица, *пошчара* = воденица, *гуж-*

вара = пита, *јајара* = шљива, *комадара* = ракија, *кришкара* = капа, *мекињара* = чорба, *бадњара* = воденица, *ужинара* = торба, *желудара* = трава, *смоквара* = пита, *сабљара* = риба, *сшруњара* = торба, *шшларара* = крава, *ушара* = сова. Исп. и именице *глухара* = гљива, *шшљара* = секира којима су и формално придеви у основици.

Наставак *ara* у словеначком не претставља ништа ново према ономе што нам у погледу његова развитка показује српскохрватски језик. Он је у њему очуван само у вези с именичким општим деловима, и именице њиме саграђене имају у словеначком само значење места за оно што основна реч значи. Према томе, словеначки је очувао само последњу фазу развитка употребе овога наставка.

V Наставци *љја* (*иљја*, *аљја*) и *ајјка*, *ијјка*

71. α) Наставак *љја*. Налазимо га и у бугарском, и у српскохрватском и у словеначком језику. И у сва три ова језика има значење — *раднице*. У српскохрватском и словеначком језику он је продуктиван наставак, а у бугарском се само делимично одржао: потисли су га из употребе други наставци.

Показаћу најпре његову данашњу употребу у сва три ова језика редом.

Почећемо са српскохрватским језиком. У њему се данас готово само на основу етимолошке анализе може говорити о наставку *ља*. Иначе је веза овога наставка с основним глаголима на *иши*, *иши* дала наставак *ља*, *ља*. То се јасно види и по преношењу ових наставака на глаголе који немају у инфинитивној основи гласова *a* и *и*.

Примери: *ља*: *пљља* (прести) *Spinnerin*. Ово је ваљда једини пример где бисмо данас наставак *ља*, судећи по томе што немамо ниједнога другог примера са завршетком *еља* — могли имати (исп. и слож. *злџљља*, *шљнкојрљља*, *хшшројрљља*). *иља*, *аља*: *мужљља* (мусти) *Melkerin*, *пдрљља* (прати — перем) *Wäscherin*, *плљшљља* (плести) *Strickerin*, *взљљља* (вести) *Stickerin*, *белљљља* (белити) *Bleicherin*, *дојљљља* (дојити) *Amme*, *родљљља* (родити) *Wöchnerin*, *водљљља* (водити) *Führerin*, *дворљљља* (дворити) *Aufwärterin*, *судљљља* (судити) = која суди, *свјетљљљља* (свијетлити) = која свијетли, *мољљљља* (молити) = која моли, *мастљљљља* (мастити) = која масти, *жуљљљљља* (жути) = жена која жуто бојадише; *швљљља* (шити) *Näherin*, *пдрљљља* (прати) *Wäscherin*, *гребљљљљља* (гребенати) *Krämplerin*,

primālja (примати) Hebamme, *škālja* (ткати) Weberin, *zajēvālja* (запевати) Klageweib, *nižālja* (низати) = која ниже, *okrešālja* (окретати) Dreherin.

Из словеначког језика наводи Миклошич (о. с. 105) свега шест примера. Али материјал из Плетершниковог речника показује да се словеначки у погледу продуктивности овога наставка не разликује много од српскохрватског језика. Ни у погледу деривата наставка *lja* нема међу овим језицима знатније разлике: и словеначки зна за наставак *ilja*, *alja*, али поред њих познаје и наставак *elja*; сем тога, у њему је основни наставак *ilja*, док је *alja* сведен на свега неколико примера.

Примери: *lja*: *šilja* (šiti) Nähterin; *elja*: *švélja* (šiti) Nähterin; *prēlja* (presti) Spinnerin; *alja*: *šivālja* (šiti) Nähterin, *prālja* (prati) Wächerin; *ilja*: *možilja* (možsti) Melkerin, *nečilja* (netiti) Heizerin, *rodilja* (roditi) Gebäerin, *kupilja* (kupiti) Käuferin, *vračilja* (vračiti) Heilkünstlerin, *vodilja* (voditi) Führerin, *šivilja* (šiti) Nähterin, *perilja* (prati-perem) Wächerin, *vzgojilja* (vzgojiti) Erzieherin, *terilja* Flachsbrecherin.

Међутим у бугарском језику наставак *ла* (\leq *Pa*, *lja*) само се донекле одржао. У речницима сам могао наћи свега два примера употребе његове: *шкала* (ткама) „ткачиха“ и *родила* „жена родила наскоро“. Па и ова два примера имају поред себе и облике на *ка*: *шкалка* = *шкала*, *родилка* = *родила*. Остале именице које су могле бити направљене наставком *lja*, уколико их уопште има у језику, данас овакве облике једино и имају: *доилка* (дож) „жена хванјта да подана дѣта“, *прелка* (предж) = предачка. Иначе је употребу наставка *lja* у бугарском језику потиснуо наставак *ачка*: *бблачка* = схр. белиља, *пѣрачка* = схр. периља, *плетачка* = схр. плетиља, *предачка* = преља и сл.

Као што се види, у бугарском је језику наставак *ла* потиснут из употребе или додавањем наставка *ка* именицама њиме саграђеним или ширењем употребе напоредних образовања на *ачка*. Али је карактеристично да наставак *ка* у првом случају не уноси какву специјалну нијансу у наставак *ла*: именице на *алка*, *илка* не разликују се по значењу од оних на *ла* (\leq *lja*). Овај је факат врло важан, он показује и како треба разумети постанак наставака *алјка* и *илјка* у српскохрватском и словеначком језику.

72. Шта претставља наставак *љја* по својој постанку? Ја у њему налазим три наставка, сва три за *nomina agentis*: *l + њји + а*. И мислим да су све именице на *љја* у почетку биле мушка *nomina*

agentis, или бар и мушка и женска подједнако. Њихов улазак у *nomina agentis feminini* — производ је нових односа у којима су се ове именице у извесној епоси развитка јужнословенских језика нашле. И по томе би именице на *љја* биле потпуно паралелна категорија именицама на *аџа* и *ара*, те и за њих вреди све оно што је речено о моционој мени именица на *аџа* и *ара* (исп. стр. 141).

Три су факта која ме наводе на горње објашњење наставка *љја* у јужнословенским језицима: 1) именице *баљји*, *тџкаљји* у старословенском језику, 2) дужина вокала испред *ља* у српскохрватском језику и 3) употреба наставка *арја* за грађење именица које значе женска занимања у галичком дијалекту српскохрватског језика (исп. *везарја* = везиља, *вљачарја* = „вљачиља“, *месарја* = жена што меси хлеб на свадби, *нишарја* = она што љуља, Белић, Галички дијалекат 153). Сва три ова факта дају понешто за разумевање постанка наставка *љја* у јужнословенским језицима. Најважнији је други од њих, дужина вокала пред наставком *ља* у српскохрватском језику; од њега полази и проф. Белић у свом универзитетском курсу српскохрватског језика. А најважнији је зато што нам показује да се српскохрватско *ља* своди на *l + њји*, а не на *l + ја*; и што нам даје право да проблем постанка наставка *љја* заменимо питањем преображаја именица типа *тџкал-њји* = Weber у именице типа *тџка-љја* = Weberin.

Ваља најпре нешто рећи о именицама типа *тџкаљји*. Оне су прасловенска творевина. Постале су на исти начин као и именице типа руско *коваль* (\leq **koval-ьъ*) или српскохрватско *чувалац* (\leq *čival-ьсь*); тј. и њима су у основи некадашња *nomina agentis* на *тџ*, која су доцније проширена наставком *њји* (вални \leq **balъ + њји* (: **ba-ti* \geq *ba-ja-ti*); тџкални \leq **tžkalъ* (: *tžka-ti*) + *њји*).

У старословенском налазимо ширење употребе наставка *њји*, његово додавање другим наставцима: *ловџини*, *сокаџини* итд. (Друкчије мисле о именицама на *џји* Јагић, А. slav. Phil. XX 522, и Погорелов, Образование именъ существительныхъ съ окончаниемъ -чи въ древнеболгарскомъ языкѣ, Варшава, 1914). Остатака од овакве употребе наставка *њји* налазимо и у осталим словенским језицима: исп. руско *ловчій*, *гончій*, *кравчій*; пољско *krajczy*, *towczy*, *koniuszy*; чешко *lovčī*, *krajčī*, (Vondrák, Vergl. Gramm.² I 512). Није јасан узрок овога преношења наставка *њји* на друге наставке истога значења с њим; али је сигурно да оваква употреба његова значи пун паралелизам ономе што имамо код наставка *а* као наставка за *nomina agentis*. Ја бих хтео овом

особином наставка *ъји* — његовим преношењем на друге наставке — да објасним наставак *арја* у галичком дијалекту српскохрватског језика; управо, хтео бих да данашње галичко *арја* изведем из некадашњег *аѣ + ѣји*. И у ту сврху узимам однос *тѣсаѣѣ = тѣсаѣ-ѣји = тѣсаѣ-а* као прасрпски. А узимам га с пуним правом, — и с обзиром на старословенско *ловаѣ = ловѣчнн, сокаѣѣ = сокаѣчнн*, и с обзиром на српскохрватско *гатаѣѣ = гатаѣ-а*. Две су се измене десиле у нашем односу *тѣсаѣѣ-ѣји = тѣсаѣ-а = тѣсарѣѣ*. Прва је — добивање облика *тѣсаѣѣ-ѣја*: да ли контаминацијом облика *тѣсаѣѣји* и *тѣсаѣа*, или ширењем наставка *а* и на именице на *ѣји*, то је немогуће одредити. А друга — издвајање именице *тѣсаѣѣја* из горњег односа уопште; она је ступила у непосредну везу с глаголом *тѣсити*. Ова нова веза изазвала је две промене код ње: учинила је, прво, да она постане *femininum* и то, друго, да постане *femininum* направљен помоћу наставка *аѣја* од општег дела глагола *тѣсити*. Другим речима, именица *тѣсаѣѣја* добила је нову интерпретацију у језичком осећању; а та нова интерпретација њезина довела је до издвајања наставка *аѣја* који је постао наставак за грађење именица које значе женска занимања; и ту функцију његов нови облик *арја* у галичком дијалекту и данас има.

Није случајно што именице на *арја* у галичком дијалекту стоје без *masculinum*-а поред себе; онако исто као што су без *masculinum*-а поред себе и именице на *ља* у осталим говорима српскохрватског језика и у словеначком и бугарском језику. Нису ова два наставка добивена из односа према именицама мушкога рода; већ су направљени као специјални наставци за грађење именица које значе женска занимања. И, по моме мишљењу, грађење и једнога и другога, и наставка *аѣја* и наставка *љаја*, било је више ствар цивилизације него резултат језичкога импулса. Стога није потребно претпостављати да је именица као *тѣкаѣји* у оним језицима у којима је дошло до грађења наставка *љаја* било више него у оним у којима до тога грађења није дошло. У целом питању постанка наставка *љаја* главно је ово: именица као старословенско *балѣји, тѣкаѣји* морало је бити и у српскохрватском, словеначком и бугарском језику. И у овим су језицима те именице — у заједничкој епоси њихова развитка — додавањем наставка *а*, добиле, поред основних, и нове облике: **тѣкаѣја + а, *праѣја + а*. Ови су нови облици њихови у језичком осећању доведени у непосредну везу с глаголима *тѣкати, прати*; а та је веза учинила своје: изазвала је структурни „поремећај“ код именица **тѣкаѣја, *праѣја*, њихову

нову поделу на морфолошке елементе — **тѣка-ѣја (тѣка-ти), *пра-ѣја (:пра-ти)* — и учинила је да се оне осете као *femininum*-и.

На тај је начин издвојен наставак *љаја*. Он није морао постати продуктиван; али је постао, а постао је стога што је као наставак за грађење именица које значе *радницу* — био *нужан*.

73. Има и других објашњења именица типа *праѣја*. И има их тројаких.

Лескин, на пример, за именице на *ља* у српскохрватском језику каже: „die Wörter sind wohl Weiterbildungen der *l*-Participien (Grammatik der serbo-kroatischen Sprache 234). Ово је и сувише неодређена и необразложена мисао; а најгоре је што се из ње не види на што Лескин своди српскохрватско *ља*, — на *l + ѣја* или на *l + ја*. Много би била, бар теориски, срећнија једна друга комбинација с партиципима на *l*: било би исправније наставак *ља* изводити из везе наставка *ѣа* с партиципима на *лѣ* из оне епохе развитка прасловенског језика у којој су они још били *nomina agentis*; а било би исправније стога што би се функција наставка *ѣа* у том случају сводила на грађење *femininum*-а од *masculinum*-а, а ту функцију он има: исп. старословенско *госпоѣдѣ — госпоѣжда, тѣстѣѣ — тѣштѣа*, српкохрв. *шѣстѣѣ — шѣштѣа, крмак — крмѣча*.

Но — онда би остале неразумљиве две ствари: зашто нема именица типа *шѣѣља* у свима словенским језицима и, друго, зашто је вокал пред наставком *ља* дуг у српскохрватском језику.

Није вероватније ни Брезниково објашњење наставка *љаја* у словеначком језику. Он га своди на *dlo* за *nomina instrumenti* и *ѣа* за *femininum* (исп. *Slovnica*² 167); претпоставља, дакле, да су од именица на *dlo* које значе оруђе којим се глаголска радња врши помоћу наставка *ѣа* саграђене именице које значе *радницу* као носиоца глаголске радње. Оставићемо на страну факат што гласовни облик наставка *dlo* већ претпоставља прасловенско порекло наставка *љаја*; узећемо у обзир нешто друго: у духу је словенских језика развитак нових значења не даљом деривацијом, већ унутрашњом променом значења где год за ту промену има семантичких услова. А *nomina instrumenti* тих услова имају; исп., уосталом, српскохрватско *бајало Zauberer, бенѣшало Schwätzer, дупкало Necker, измишљало Spintisierer, викало Schreier* итд.

Брезник је овај моменат сметнуо с ума; а сметнуо је с ума и још две врло важне замерке које се могу учинити његову објашњењу наставка *љаја* у словеначком језику. Ево које.

Прво, да су именице као *tkalja*, *pralja* постале онако како Брезник мисли да су постале — велико је питање да ли би оне значиле оно што у јужнословенским језицима значе; чини ми се да би у том случају код њих било много „природније“ једно друго значење: *pralja* = која прави или продаје „прала“, *гребенаља* = која прави или продаје „гребенала“ и сл.

Друго и најважније: наставак *да* нема значење наставка за грађење именица које значе радницу; он има само функцију наставка за грађење *femininum*-а од *masculinum*-а (исп. горе наведене примере из старословенског и српскохрватског језика). А овом се функцијом његовом веза *dl(o) + да* не може објаснити.

У једноме ипак Брезник може имати право: можда се словеначко *lja* не може извести из *lɔja*, због гласовних разлога (мислим на развитак групе — *lɔj*—). У том случају га ваља одвојити од српскохрватског *ља*; именице типа *tkalja* у словеначком језику не би у том случају биле истога порекла с именицама типа *прѣља* у српскохрватском језику: оне прве би биле, по својој пореклу, прасловенски *femininum*-и направљени наставком *да* од именица — партиципа типа **tɔkalɔ* = ткач и сл; или бар могле би то бити по функцији наставка *да* у њима.

Брезник се несумњиво у свом тумачењу постанка наставка *lja* у словеначком језику једним делом повео за Вондраком: Вондрак (о. с. 512) чешко *pradli* „lotor, lotrix“, *švadli* „sutor“ (исп. Gebauer, Mluvnice III 241 и 257) објашњава на сличан начин, тј. из *prádlo + lji*. — У ствари, код ових двају чешких примера питање је у овоме: је су ли они континуанти старијих облика **pralɔji*, **švalɔji* или су постали онако како их Вондрак објашњава. Ако су оно прво, онда је све код њих јасно: и њихова данашња моциона двојност — *pradli* = *Wäscher, Wäscherin*, *švadli* = *Näher, Näherin* — и њихова данашња малобројност; а, у вези са овим другим, разумљив је и њихов данашњи облик, са завршетком *dlj*: облици **pralɔji*, **švalɔji* добили су у чешком језику, због своје структурне усамљености, елемент *d* од именица типа *prádlo*. Уосталом, овога аналошког уношења сугласника *d* и у облике који га нису имали било је у чешком језику и у другим случајевима (исп. о томе код Gebauer, о. с. I 409, Vondrák, о. с. 534—535; и Havránka, Slavia VII 772—776). Ни Вондраково објашњење именица *pradli*, *švadli* није, као комбинација, невероватно. Само што је он узео као факат оно што би имао тек да докаже: изводећи *pradli* ≤ **prádl-ɔji*, он признаје извесно ширење употребе наставка

ɔji у чешком језику и изван оквира његове основне употребе у словенским језицима, а примери као *lovčí, krejčí* не веле да је таквог ширења употребе његове у чешком језику било (ако га је и било, ваља рећи зашто је дало језику свега две именице, и то оне које лако могу бити непосредни континуанти прасловенских образовања на *ɔji*).

74. β) Наставци *aljka, iljka*. У српскохрватском и словеначком језику они су наставци за *nomina instrumenti*. И у оба су ова језика исте продуктивности. У бугарском, као што смо видели, они имају и друго значење: значе, као и наставак *lja* — радницу; иако доста ретко.

Примери:

а) српскохрватски језик: *чагрѣља* (чагртати) Klapper, *казља* (казати) Uhrzeiger, *махља* (махати) Klopfbrett für den Hanf, *навијља* (навијати) Art Garnwinde, *акрѣља* (окретати) Art Riegel, *прошивља* (прошивати) Art grosser Nadel, *пухља* (пухати) Blasserohr, *снодвља* (сновати) Vörrichtung zum Zetteln, *стрѣља* (стрцати) Spritze, *свирља* (свирати) Flöte, *сисаља* (сисати) Zuhf, *штипати* Lichtputze; *скрѣља* = оно чим се железничка кола скрећу с једних шина на друге, *шарља* = справа за шарање, *шѣља* Pendel, *умѣтља* = камен повелик што се њим с рамена умеће, *вдзља* = дрво што се метне на њега пређа кад се навија, *заврѣља* = нека справа (исп. Даничић, о. с. 301). Исп. и примере *садља* (садити) Pflanzholz, *увлачља* (увлачити) = справа којом се свитњак у гаће увлачи који показују да се наставак *алжа* употребљава и изван глагола на *ати*.

За наставак *илжа* наводи Лескин (о. с. 239) само један пример: *сдѣља* (сопити) Art grosser Flöte.

Исп. и *нарадља* (нарадати) = женска глава која нарада као *poten agentis*.

б) словеначки језик. Он се у погледу ових образовања разликује од српскохрватског језика само у једноме: у њему је наставак *iljka* нешто чешћи. Истина, Миклошич наводи из словеначког језика само два примера на *iljka*, и то оба са *aljka*: *praljka* (прати) „malleus lotorius“, *bzikaljka* „syringa“ (о. с. 267). Али то не значи, као што ћемо видети да се словеначки језик у погледу продуктивности ових наставака разликује од српскохрватског језика.

Примери:

aljka: *regetâljka* (regetati) Ratsche, *sesâljka* (sesati) Sangpumpe, *samoprâljka* (-presti) Spiennmaschine, *ščetâljka* (ščetati) Weberkarde, *štrcâljka* (štrcati) „otročja brizgalnica od bezgovine“, *umêtâljka* (umetati) Butterrührkübel, *zarežâljka* (zarežati) Einschneidesäge, *škrebetâljka* (škrebetati) Kinderklapper, *držâljka* (držati) Handhabe, *hitâljka* (hitati) = prača, *hodâljka* (hodati) Krücke, *pecâljka* (pecati) „debela ploščica... s katero tla zabivajo in trdijo“.

iljka: *vrtîljka* (vrtiti) Rotationsmaschine, *hodîljka* (hoditi) Krücke.

с) Бугарски језик:

дрънкалка (дрънкамъ) „побрякушка“, *зашегалка* (затегамъ) „корсетъ“, *махалка* (махамъ) „большое веретено“, *писаалка* (пишъ) „перо“ *поливалка* (поливамъ) „лейка“, *притискаалка* (притискамъ) „прессъ“, *шегалика* (тегљъ) „вѣсъ“ *брънкалка* (брънкамъ) „погремушка“, *врѣтѣлка* (врѣтж – врѣтѣљ) „мотушка“, *шочилка* (точъ) Nudelholz, *чистишка* (чистж) Putzlarpen, *бухалка* (бухамъ) Schlagbrett, *пералка* (перж) „валѣкъ“, *игралка* (игражъ) „игрушка“.

Примера ове врсте има у бугарском језику доста. Али и уз ове што сам их навео ваља додати једну напомену: они не морају бити оно што су примери на *aljka*, *iljka* у српскохрватском и словеначком језику; или бар многи су од њих могли постати на други начин: везом наставака *ало*, *ило* и наставка *ка*, као што су постали примери на *alka*, *ilka* у другим словенским језицима, а од јужнословенских језика — у словеначком. Није искључена и још једна могућност њихова постанка: неки могу бити и старе именице на *aljъ* и *iljъ* које су проширене наставком *ка*, па су тек у новом облику, на *ка*, постале продуктивне.

Не може се, на основу онога што је у речницима дато, утврдити како је који од горњих примера постао: на први или на други или на трећи начин; или су можда сви постали на исти начин, само на који?

75. Шта претстављају наставци *aljka*, *iljka* у српскохрватском, словеначком и — с горњим ограничењем — у бугарском језику?

Миклошич (о. с. 269—270) вели за именице на *алка* у српскохрватском језику ово: *Einige auf aljka auslautende wörter scheinen dieses statt alka oder avka angenommen zu haben*: кажалка: **kaza-v-ka*. Ово није никакво објашњење постанка наставака *алка* у српско-

хрватском језику; ово је само претпоставка о замени ничим не-образложених облика типа **kaza-v-ka*, **snova-l-ka* као основних — облицима *казалка*, *сноваљка* као доцнијим. Тешко је открити разлоге који су навели Миклошича на ову претпоставку, а још теже ју је прихватити. Уосталом, ја је и не наводим да се њоме помогнем при објашњењу наставака *aljka*, *iljka*, већ да поводом ње кажем нешто друго: да међу именицама на *aljka* у српскохрватском и словеначком језику може бити доста образовања на *aljъ* која су проширена наставком *ка* (исп. о *aljъ* и њему сличним наставцима с елементом *l* код Доршевскога, *Prace filologiczne* XIV 71—93).

Иначе, при објашњењу постанка наставака *aljka*, *iljka* мора се имати у виду овај факат: и у српскохрватском, и у словеначком и — опет с горњим ограничењем — у бугарском језику налазимо и наставке *alja*, *ilja* и наставке *aljka*, *iljka*. Ја не велим да овај паралелизам мора значити да су ови последњи наставци деривати оних првих, али мислим да се он ипак на то своди. Држим, наиме, да је старији облик наставака *aljka*, *iljka* био *al-j-ka*, *il-j-ka*, где је *alj-* ≤ *al-ja* ≤ *albja*, *ilj-* ≤ *il-ja* ≤ *ilbja*. Већ и сам облик на који сводим данашње наставке *aljka*, *iljka* показује да они као језичка новина не могу бити производат заједничке епохе развитка оних језика у којима се јављају; њихово је грађење ствар еволутивног паралелизма бугарског, српскохрватског и словеначког језика, и то паралелизма који може бити само одјек ранијег заједничког развитка ових језика. Али ови наставци нису важни за наш посао само као знаци тога паралелизма, већ и као деривати наставака *alja* и *ilja*.

Остало нам је још да објаснимо наставак *ка* који је ушао у наставке *aljka*, *iljka*: да покажемо на што се своди он као наставак и на што се своди његово додавање именица на *alja*, *ilja*.

Стоји овај факат: именице на *aljka* и *iljka* претстављају једини случај где *nomina agentis* (на *alja*, *ilja*) нису развитком унутрашњег значења дала *nomina instrumenti*, већ су ова добивена употребом нарочитог наставака. Управо, данашње српскохрватско *окрепшала* = Drehkran према *окрепшала* = Dreherin у односу према другим наставцима који су у исто време наставци и за *nomina agentis* и за *nomina instrumenti* (*ау*, *ача*, *ица* итд.) — претставља суплетивизам своје врсте у језику. Ово би већ показивало да наставак *ка* у наставке *aljka*, *iljka* није ушао као наставак за *nomina instrumenti*; *ка* као такав наставак није било потребно кад су именице на *alja*,

ilja већ и по своје унутрашњем развиту могле дати именице које значе *оруђе* којим се глаголска радња врши. То је прво што се мора узети у обзир при објашњењу постанка наставака *aljka* и *iljka*. Друго: нисам нашао у српскохрватском и словеначком језику именица на *lja* (*alja*, *ilja*) које би значиле оруђе, и ако не велом да их не би могло бити; и обрнуто: именице на *aljka*, *iljka* не значе, сем по изузетку, *радницу* у њима. То значи да су ове две категорије именица у српскохрватском и словеначком језику оштро разграничене, и семантички и морфолошки. И питање је да ли нам та данашња морфолошка разграниченост њихова у овим језицима даје нешто, прво, за разумевање постанка наставака *aljka* и *iljka* у њима и, друго, за разумевање употребе ових наставака само код именица које су по значењу *nomina instrumenti*. Мислим да даје.

Пре свега, она не може бити непосредан формални израз већ израније створеног семантичког двојства код наставака *alja* и *ilja*: нису именице на *alja*, *ilja* добиле наставак *ka* у оним случајевима у којима су значиле или могле значити оруђе којим се глаголска радња врши да би се тако и формално издвојиле у засебну групу именица; данашња разлика у значењу између именица на *alja*, *ilja* и именица на *aljka*, *iljka* — *nomina agentis*: *nomina instrumenti* — може бити само резултат секундарног везивања једнога значења њихова само за облике на *lja* (*alja*, *ilja*), а другог — само за облике на *ka* (*aljka*, *iljka*). Другим речима: и у српскохрватском и у словеначком језику морали смо у почетку имати оно што налазимо данас у овом погледу у бугарском језику: именице као *шкаља*, *браља*, *тоџиља*, *перилја* и именице као *свираљка*, *шеџаљка*, *ходалјка*, *самопрељка* некада су биле семантички иста група именица, онако исто као што је данас у бугарском језику *шкалка* = *шкалка*, *родилка* = *родилка*. Сад већ није тешко рећи шта претставља наставак *ka* у наставцима *aljka*, *iljka* у овим језицима; он је само моци оно појачање основног наставка *lja*; управо, он је израз формалне асимилације наставака *alja* и *ilja* паралелним наставцима *ačka*, *arka* (\leq *ačka*, *ařka*).

Али ова асимилација није била никакав општи покрет — мали је број именица на *alja*, *ilja* имао и облике на *ka* поред себе, — била је, по свој прилици, онаква какву и данас имамо у неким случајевима у словеначком језику: исп. *pod snehalja* = *pod sneha* Begleiterin der Braut, *žnjačica* = *žnjača* Schmitterin, *postopačka* = *postopača* Müssiggängerin.

Овом „спорадичношћу“ основних облика на *aljka*, *iljka* лако се објашњава природа функционалне репартиције између наставака *alja*, *ilja* и *aljka*, *iljka* у српскохрватском и словеначком језику. Ваља само поћи од ових двају „односа“ као основних:

а) *praljka* = *pralja* = 1) Wäscherin, 2) Waschbleuel. Или: оба облика, и онај на *ka* и онај на *lja*, у почетку су могли значити и *радницу* — уколико је њима обележавано лице које глаголску радњу врши, и *оруђе* — уколико је њима обележаван предмет којим се глаголска радња врши.

б) *grebenalja* = 1) Krämplerin, 2) „гребенало“. Или: и именице на *lja* поред којих није било облика на *ka* могле су имати, према приликама, оба значења — и значење раднице и значење оруђа. Ово стање није за дуго остало, прво су се промениле прилике код односа а): *praljka* се свела само на значење под 2), а *pralja* — само на значење под 1). Овакве су прилике добивене и код именица типа *grebenalja*, код којих није било облика на *ka*: однос *praljka* — *prati* учинио је да се и код њих створе облици типа *grebenaljka* (: *grebenati*) као *nomina instrumenti*, а да се основни облици на *lja* сведу само на значење раднице. Отишло се и један корак даље: извршено је, према природи основних глагола, и лексичко разграничење између именица на *lja* и оних на *ljka*; тако да данас немамо употребе и једног и другог наставка у истим речима — ни у српскохрватском ни у словеначком језику.

76. Да завршим одељак о наставцима *alja*, *aljka* итд. једним малим екскурсом, и то екскурсом који се тиче наставка *alja*. Именица типа српскохрватско *браља* има и у руском језику; и то махом у његовим дијалектима; исп. примере: *жаљя* (жати) диј. = жница, *браљя* (брати) диј. = мастерица, снимајућа узоры на бранья ткани, *враљя* (врати) = врилица, *сјаљя* (спати) пеј. = жена, која много спитъ. Рекао бих да ови руски примери нису далеко од именица на *lja* у јужнословенским језицима: они могу с њима бити истога порекла, као што су истога склопа; само ми се чини да је развитак именица на *алја* (*алья*) у руском језику ишао другим путем, а не оним којим је ишао развитак именица типа *thalja* у јужнословенским језицима. Ево по чему то закључујем.

Пре свега, именица на *алја* у руском језику — има мало. Затим, међу њима има и пејоратива: *враљя*, *сјаљя*. И најзад, неке именице на *алја* имају и мас. на *аль* поред себе: *враљ* — *враљя* (врати). Уз ова три факта ваља додати и још два, много важнија. Прво: руски језик зна за *nomina agentis* мушкога рода на *аль*

(= *al-jv*): *коваль* (ковать) *Schmied*, *враль* (врать) *Lügner*, *хапаль* (хапать) *pej. Dieb*, *сїрадаль* диј. *Mäher* (*Vondrák*, о. с. 567, *Christiani*, I. с. 361). За овај последњи пример — *сїрадаль*—вели Доршевски да је „w každyм razie nieznanу rosyjskiej mowie potocznej“ (*Prace filol.* XIV 71). Друго, именице на *альја* претстављају само један случај употребе наставка *ја* у руском језику, и то онај случај где је *ја* саставни део наставка којим се, бар у неким случајевима, граде именице које значе женска занимања; а у другим случајевима *ја* је обичан моциони наставак, њиме се од *masculinum-ā* граде *femininum-и*: исп. *бвгунья, крикунья, грызунья* итд.

Мислим да нам све ово што је речено о именицама типа *бралья* у руском језику показује да ћемо најближе бити истини ако овако схватимо њихов развитак. Некада смо у руском језику имали дублете типа *враль = вральја (*vralbji)*, **жаль = жальја (*želbji)*; тј. у руском су језику именице на *альја* у почетку биле мушка *potina agentis*, или бар и мушка и женска подједнако, и као такве, биле су напоредна образовања именицама на *аль*, које су и формално биле именице мушкога рода. Односи типа *враль = вральја* изазвали су две промене код именица на *альја*: учинили су, прво, да се именице типа *жальја, вральја*, као облици с крајњим *а*, сведу на именице само женскога рода, тј. на *вральја = вральја*, *жальја = жница*; а затим, изазвали су у језичком осећању друкчију интерпретацију постанка именица типа *вральја, жальја*: њих је језичко осећање објаснило као именице направљене помоћу наставка *ја* од именица мушкога рода на *аль*. На тај је начин издвојен наставак *ја*, и на тај је начин добио функцију наставка за грађење *femininum-а* од *masculinum-а*, па је са том функцијом у руском језику врло чест.

Неколике напомене

1) Одељак о наставку *иѣ* (ст.-слов. иштѣ, српскохрв. *иѣ*, слов. *ie*) одвојио сам од своје расправе; он ће изаћи, као засебан чланак, у идућој књизи Филолога.

2) Нисам уопште улазио у питање природе јужнословенског прајезика. Сам назив *јужнословенски прајезик*, који сам употребио на неколико места у својој расправи, узео сам у оном значењу у којем га узима проф. Белић: да њиме обележим епоху јужнословенске језичке узајамности — „ужу јужнословенску епоху развитка јужнословенских језика“, за коју проф. Белић вели да је „више језичка заједница неголи заједнички прајезик“ (дакле, у неку руку: *gemeinsüdslavisch*, а не *ursüdslavisch*).

3) Нема код мене никакве разлике, у значењу, међу терминима *суфикс* и *наставка* за грађење речи; употребљавао сам оба та назива — на неким местима један поред другог — али много више други, домаћи, него први.

4) Нисам, сем на неким местима, дирао у правосиц примера које сам наводио (то вреди нарочито за бугарски и немачки језик); или, примере и њихова значења наводио сам онако како су у речницима дати: хтео сам да се по самим примерима види одакле су узети.

Redukcija čestih glasova i obimnih glasovnih skupova

Davno je već zapaženo da izvesne vrste reči, naročito lična i geografska imena, pokazuju takve promene svog obima koje izazivaju stvaranje dubleta. Pored starijeg oblika sa normalnim obimom nalazimo i novije skraćene oblike, čiji je glasovni sastav u tolikoj meri izmenjen da ga je teško objasniti glasovnim zakonima. Na osnovu takvih krupnih i upravo patoloških promena pokušao je osamdesetih godina prošlog veka Hugo Schuchardt u svom poznatom delu „*Ueber die Lautgesetze gegen die Junggrammatiker*“ da ospori izuzetnu važnost glasovnih zakona, koju je radikalna mladogramatičarska škola vatreno zastupala. On je izneo pri tom slučajeve kao što su razne romanske dijalekatske varijante vulgarnolatinskog *seniorem* i špansko *usted*, koje je očevidno postalo od starijeg punog oblika za oslovljavanje *vuestra merced*. Zaista se nije mogla razumeti nejednaka sudbina istih glasova i slogova u raznim rečima na istom prostoru i u isto vreme. Stoga je izgledalo da je Schuchardtov prigovor protiv mladogramatičarskog shvatanja o apsolutnoj i bezuslovnoj važnosti glasovnih zakona potpuno opravdan.

Docnije su se množili sve češći primeri, koji su jasno pokazivali da izvesni glasovni skupovi, naročito oni sa većim obimom, kao po nekom pravilu nose na sebi sva obeležja patološke fonetike i glasovnog bezakonja. Tako je među ostalim i P. Kretschmer (*Jagić-Festschrift* 551) naveo ceo niz leksičkih, najviše onomastičkih primera iz klasičnih i modernih jezika koji nesumnjivo utvrđuju činjenicu da se mnoga imena lokalnog i dijalekatskog porekla javljaju, tako reći, u dva izdanja. Jedno starije i potpunije pripada obično književnom jeziku, a ono drugo, skraćeno izdanje, sa redukovanim glasovima lokalnom govoru. Učeni i oprezni bečki lingvista pošao je pri tom od imena *Polis*, koje je, sudeći i po turskom *Istanbul*, zamenilo obimni i potpuni oblik *Konstantinopolis* u lokalnom govoru. Budući

da se isto takvo skraćivanje javlja i kod drugih, sasvim neznatnih imena mesta, koja u svom poslednjem delu složenice sadrže determinat-*polis*, imao je P. Kretschmer potpuno pravo što je odbacio ranije shvatanje da se ovde radi o sličnoj zameni imena vizantiske prestonice kao kod imena prvog Rima, koje se zove i *Urbs* (odatle i poznata rimovana grupa *Urbi et orbi*). Kretschmer je u pomenutoj raspravi naveo i druge toponimije sa sličnim skraćenim oblicima i bio je na putu da dade ubedljivo rešenje, koje se u prvom redu osnivalo na nesumnjivoj činjenici da se u ovim slučajevima radi o imenima koja se odlikuju velikim obimom. Ali potpunog rešenja nije mogao dati, jer nije izvršio klasifikaciju navedenih primera niti je uočio sve tipove redukovanih glasova.

Na isto pitanje vratio se P. Kretschmer docnije u svojoj vrlo interesantnoj raspravi o glavnim problemima opšte lingvistike sa naročitim pogledom na klasične jezike, koja je objavljena u priručniku Gercke-Norden, *Einleitung in die klass. Altertumswissenschaft* I^o 492. U toj raspravi smatra se da je nemarnost u govoru, koja je crta nižih i neobrazovanih slojeva, glavni razlog što mnogi skupovi i to ne samo imena, nego i cele fraze doživljuju patološke promene. Dok se ranije na prvom mestu Kretschmer bio ograničio na leksički materijal, dotle ovde uzima u obzir i grupe reči kao grč. *thelō hina*, koje je u novogrč. dalo neku vrstu futurske partikule *tha*. Kako je poznato, ovaj tip novogrčkog futura uticao je i na ostale balkanske jezike (up. južnoslov. *šte vižda* i *će dođe*). Ali, na žalost, ni ovaj put nije P. Kretschmer izvršio klasifikacije niti je odredio tipove, ma da je na prvi pogled uočljivo da je novogrč. *tha* mesto *thelō hina* potpuno isti slučaj kao špansko *usted* i starogrč. *Lasa* pored *Larissa*, kao i savremeno *Frisco* pored *San Francisko*. Što je još čudnije, ni Kretschmer ni J. Vendryes, koji se naročito bavio ovim pitanjem (v. *Le langage* 70, gde je navedena ranija literatura, ali bez Kretschmerovih rasprava), nisu se osvrnuli na Brugmannova izlaganja o tom pitanju iznesena u njegovoj *Griech. Grammatik* (v. 4. Thumbovo izdanje str. 205).

Brugmann, doduše, nije uočio sve vrste redukovanih glasova, ali je utvrdio polaznu tačku, gde su takve redukcije najčešće u klasičnim i modernim jezicima, kao i u staroindiskom. Tu polaznu tačku čine lična imena, koja ispunjavaju oba glavna uslova za redukciju glasovnih skupova. Ti glavni uslovi jesu: glasovi moraju imati nešto veći obim i moraju se mnogo češće nego ostali javljati u upotrebi. Odmah moramo istaći da oba ova uslova nisu jednako važna.

Drugi uslov, kome Vendryes poklanja više pažnje, zaista je mnogo važniji od prvog. To se jasno vidi po tome što i glasovi sa malim obimom doživljuju patološka smanjenja, ako se vrlo često javljaju u upotrebi (na pr. novogr. *tha* od *thelō hina* i starogrč. *tan* pored *talán*, kako ga je sasvim ubedljivo objasnio P. Kretschmer; isp. i učenje V. Thomsena o lat. *ambrulo* i fr. *aller*).

Kako ni J. Vendryes, koji se koliko znamo poslednji bavio ovim pitanjem, nije izvršio potrebne klasifikacije ni po vrstama glasova ni po tipovima redukcije, potrebno je da na osnovu nekoliko najtipičnijih slučajeva uočimo glavne tipove redukcije, a zatim da vidimo koje vrste glasova najlakše podležu takvim redukcijama i pod kojim uslovima. Kao i sve drugo tako i glasovni kompleksi, bez obzira da li su leksičke, morfološke ili sintagmatičke prirode, imaju dva kraja, prednji i zadnji, i sredinu, koja katkad može biti i nulske veličine. Za razliku od sredine, koja se često zanemaruje i prema tome najčešće strada, oba kraja su u normalnoj situaciji jednako važna. Ali pod izvesnim uslovima prvi kraj ili početak katkad je manje važan od svršetka, koji često može da nosi glavnu težinu celog glasovnog kompleksa. Kod istovetnog semantema katkad je važniji kraj nego početak. Odatle dolazi kolebanje u položaju atributa i apozicije kao i determinata prema determinantu. To se sasvim lepo vidi kod složenih imena, koja se u indoevropskim jezicima gotovo redovno javljaju u normalnom i u skraćenom obliku. Da uzmemo samo naše i grčke primere. *Slavko* može biti skraćeni oblik imena *Radoslav*, *Dragoslav*, *Miroslav*, *Vojislav* itd., koja se javljaju i u oblicima *Rado*, *Drago*, *Miro*, *Voja* itd. Ali *Drago* nije samo redukovano *Dragoslav*, nego i *Dragoljub*, *Dragomir*, pa i *Dragutin*, koji se izuzetno skraćuje u *Guta*. Isti je slučaj i u grčkim imenima. *Aristōn* ili *Aristias* može da zamenjuje *Aristonikos*, *Aristophanēs*, *Aristotelēs*, *Aristoklēs*, *Aristōnymos*, *Aristippos* itd. Ali od imena *Euaimōn* imamo skraćeni oblik *Haimōn*, koji je uzeo poslednji deo mesto prvog. Kako se determinat pretežno nalazi na drugom, odnosno poslednjem mestu, to se obično zadovoljavamo prvim delom, jer on u stvari i sadrži semantičku nijansu. Tako se nem. kaže *Abzug* ili *Lager* mesto *Abzugbier* i *Lagerbier*. Nema sumnje da je takva redukcija moguća samo u jednoj užoj govornoj zajednici, kojoj je savršeno jasno da se radi o determinatu *pivo*. Iz istog razloga razumljivo je što se u Beču onaj čovek koji dolazi po smetlje i pepeo ne zove samo *Aschenmann*, nego mnogo češće *der Aschen*. To se ponavlja i kod geografskih imena, gde se sad uzima determinat mesto determinanta, sad opet determinant mesto determinata. Sadašnji

Mrkonjić-Grad u Vrbaskoj banovini zvaao se ranije *Varcar-vakuf*, a kod fra-Jukića *Varcarevo*. Seljaci iz njegove okoline gotovo nikad se nisu služili njegovim potpunim imenom, nego su uzimali čas determinat *Vakup*, čas, opet, determinant *Varscar*. U imenu drugog Rima *Konstantinopolis* odbačen je determinant, koji se nalazio napred, ali su Rusi sa Svojim *Petersburg* postupili upravo obratno, uzevši samo determinant *Pitjer*.

Pored ova dva najprostija tipa redukcije ima i treći. To je tip *Frisco* pored *San Francisco*, grč. *Lasa* pored *Larissa* i naše *Jaska* u Savskoj banovini pored *Jastrebarsko*. Promena roda kod ove naše toponimije potseća nas na slična kolebanja u rodu kao *Brčko Brčki*, *Brčka* ili *Bihać Bišće*. Ovome tipu pripadaju i lična imena kao *Durante Dante*, *Roberto Rotto*, *Elisabeth Elsbeth*. Ovo poslednje ime interesantno je stoga što se javlja u sva tri tipa: *Elisabeth Elise-Lise* i *Betti*. Jasno je da ovom tipu pripada i špansko *usted*, grč. *tan* i novogrč. *tha* kao i lat. *igitur*, koje je postalo od starijeg *id agitur*. Od izraza za oslovljavanje pripadaju ovom tipu ne samo romanske varijante vulgarnolat. *seniorem* i engl. *lord* i *lady*, nego i naše skraćenice *gospar* i *gospon* kao i madž. *gazda* od slov. kolektiva *gospoda*. Hipokorističko *gosa* međutim pripada tipu *Aristōn* i *Pitjer*. Nije potrebno naročito isticati čestu upotrebu glasovnih celina koje sadrže semanteme za oslovljavanje. Od morfoloških glasovnih celina koje pokazuju izbacivanje sredine kao *Jaska* itd. spominjemo dubrovačko *homo* m. *hodimo*, zatim *glaj* pored *gledaj*, *čuš li* m. *čuješ li*, *viš* m. *vidiš*, *ne meš* od *ne možeš*; *štaš* pored *šta hoćeš* pokazuje da ni sintagmatičke glasovne grupe kao grč. *tha* nisu izuzete od zakona redukcije. U Bosni sam zabeležio *šeknu* kao redukciju za celu rečenicu „što 'no reknu“.

Pored ova tri normalna i u neku ruku klasična tipa skraćivanja čestih i obimnih glasovnih kompleksa dolazi još jedan posebni tip, svojstven savremenom poslovnom i užurbanom govoru. Sad se taj tip skraćivanja planski praktikuje najviše u boljševičkoj terminologiji, ali se u poslovnoj i štedljivoj Evropi počeo javljati još pre Velikog rata. Tako se u berlinskom govoru pojavile redukovani glasovni kompleksi *Sipo* m. *Sittenpolizei*, *Ubahn* m. *Untergrundbahn*, a u današnjoj Nemačkoj imamo već i savršenije redukcije kao *Gestapo* m. *geheime Staatspolizei*, *Mitropa* pored *Mitteuropa* mogla bi se još nekako pridružiti tipu *Jastrebarsko—Jaska*. U našem kancelariskom govoru *vede* zove se *vršilac dužnosti*, koji se potpisuje sa ta dva slova pored svog imena. Vlasnik radnje sa obućom *Petar Kozina* dao je svojoj firmi ime *Peko*.

Ali ima slučajeva gde se zadovoljavamo samo jednim jedinim slogom, i to razume se prvim, koji se opet zbog premalenog obima proširuje kojim hipokorističnim slogom. Tako imamo *diša* pored *direktor*, *žaca* pored *žandarm*, *Veca* pored *Venjamin*, pa *meca-medved*, *Pešo* i *Peco* za Petar, *voša* pored *popadija* i *noša* za nem. tuđicu *Nachtgechirr*. Razume se da su ovakva skraćivanja najčešća kod ličnih imena. To dokazuju primeri *Gliša — Gligorije*, *Miša — Mihailo*, *Moca — Mojsije*, *Joca — Jovan*, *Aca — Aleksandar*, *Staša — Stanislav* itd. Možda bi ipak ove slučajeve trebalo ubrajati u prvu grupu, koju čini pretežan broj skraćenih indoevropskih složenih imena. Slučajevi kao *Guta*, *Šaca* idu u grupu *Kolja*, *Polis*, dok se *peršun* mesto *petroselinon* mora shvatiti kao *Jaska* i ital. *Bice* pored *Biatrice*. Franc. *Sansfiliste* pretpostavlja grupu *Télégraphie sans fil*, pa ide prema tome na istu stranu kao naše *Šaca*.

Iz navedenih imena, koja nisu odabirana sa nekim naročitim planom, vidi se dovoljno jasno da su svi kompleksi bez razlike, leksički, morfološki i sintagmatički podložni redukciji. Ali se ipak mora istaći činjenica da najveći deo čine leksički glasovni kompleksi među kojima se osobito često javljaju imena, i to mnogo više lična nego geografska. Iz toga proizlazi da rešenje ovog pitanja treba tražiti u tom pravcu. Imajući na umu da se afektivni element najviše oseća kod ličnih imena u uskom porodičnom krugu, moglo bi se najpre pomisliti da se skraćena imena, pogotovo ako su proširena hipokorističkim sufiksima, zbog svoje ekspresivnosti i nežnosti uzimaju radije negoli obimni potpuni oblici. Ali ovakvo rešenje ne može zadovoljiti, jer ono ne obuhvata i ostale slučajeve, koji ipak nisu sasvim malobrojni. Treba, dakle, tražiti neko rešenje koje vodi računa i o ostalim slučajevima redukcije, a ne samo o ličnim imenima. Nema sumnje da je *Polis* pored *Konstantinopolis* posledica nekog drugog faktora, a ne kakve afektivnosti.

Ima još jedan momenat zbog kojeg bi se moglo pomišljati na afektivnost kao glavni razlog za krupne promene i nagla smanjenja obima pomenutih fonema. Poznato je da afektivnost izaziva abnormalan ritam i da se upravo zbog promene ritma događaju i nepravilne, pa i patološke glasovne promene. Najobičnije posledice ubrzanog ritma su promene kvantiteta kod obe grupe glasova: kratki samoglasnici i suglasnici postaju dugi, a dugi samoglasnici kratki. Time se obim glasovnih kompleksa znatno menja. Stvaraju se tako zvani oblici sa tempom *allegro*, odnosno *lento*, od normalnih oblika sa tempom *moderato*. Kad se pored toga setimo da se redukcije glasova

gotovo po pravilu vrše u krugu neke uže govorne zajednice, gde je broj pojmova ograničeniji i prema tome afektivnost data tako reći u koncentriranom stanju, onda bi se zbilja pretpostavka o afektivnosti kao glavnom faktoru pri redukcijama glasovnih kompleksa morala sasvim ozbiljno uzeti u razmatranje. Međutim videćemo odmah da afektivnost nije ni glavni, akamoli jedini faktor koji izaziva pojave o kojima je reč. Ipak je jasno da se kod ličnih imena i kod izraza za oslovljavanje mora priznati izvesna uloga i afektivnosti, ma da njom ne možemo objasniti patološku promenu i smanjenje obima kod izraza kao franc. *encre* ili naše *peršun*.

Promenu ritma ne izaziva samo afektivnost, čija akcija zbog relativno kratkog trajanja ne može imati krupnih posledica, nego u prvom redu i drukčija društveno-biološka situacija. Od indoevropske intonacije i od obimnih glasovnih skupova indoevropskog rečnika vidimo šta je danas ostalo kod litvanskog zemljoradnika, a šta opet kod engleskog fabričkog radnika. Ali nasuprot engl. *brother* imamo lit. *brôlis* i naše *brale* i *brajo*, kao i kod nas udomaćeno *fra*. Vredno je pri tom istaći da se upravo kod ove indoevropske reči javlja prema Hesihiju s. v. redukovani oblik *bra* u jednom predgrčkom ilirskom govoru. Očevidno je, dakle, da je česta upotreba ovog inače neobimnog glasovnog izraza izazvala redukciju i pri ujednačenom ritmu litvanskog zemljoradnika. Česta upotreba mehanizuje našu jezičku svest i upućuje je ka zakonu najmanjeg napora. Tako je od prajezickog *bhrātēr* postalo *bra* i *fra*, koje su Litvanci i Jugosloveni proširili hipokorističkim elementima. Pored *brale*, *brajo*, *brajan* imamo još *braca*, *braša* (isp. *Jovan*, *Joca*, *Joša* s jedne strane i *sestra*, *seja*, *seka*, *seša* sa druge).

Frekvencija ili česta upotreba nekog glasovnog kompleksa stalno se menja i uslovljena je lingvističkim interesom nekog govornog kruga izvesne jezičke zajednice. Od grčkog *enkauston* i vulgarnolat. *incaustrum* (*r* kao *littera canina* svojstveno je u ovom položaju aloglotskoj fonetici koja uvek kao i neoglotska fonetika radi sa pojačanim naporom) dobili su Italijani svoje *inchioastro* sa normalnim obimom, dok su Francuzi i Englezi došli do redukovanih oblika *encre* i *ink*. Frekvencija ovog glasovnog izraza mogla se razviti u većoj meri samo u kaluderskoj sredini po srednjovekovnim manastirima, gde je zbog česte upotrebe ove reči stvoren uslov za mehanizaciju i prema tome za redukciju glasova. Na isti način su pivari i pivopije od nemačkih složenica *Abzugbier* i *Lagerbier* stvorili redukovane foneme *Abzug* i *Lager*, ma da ti isti pivari i pivopije vrlo dobro znaju šta te reči znače van njihove sredine u široj jezičkoj zajednici. Uski krug ovih

zanimanja, koja su česta u nemačkom narodu, suzio je i usredsredio jezički interes, pa su puni normalni oblici postali neracionalni. Kako, međutim, svi društveno-biološki krugovi neke jezičke zajednice nemaju istovetan lingvistički interes, nastaju glasovni dubleti. Pored novog oblika sa redukovanim glasovnim skupom vrlo često ostaje još dugo u životu i prvobitni oblik sa potpunim glasovnim sastavom. Osim toga dolazi u obzir kontrola javnosti, pred kojom mi koliko kad možemo udešavamo svoj lingvistički interes i vraćamo se starim nesmanjenim glasovnim celinama. Zna se i to da afektivnost, koja je sasvim umesna i razumljiva u intimnom krugu, mora pred javnošću i njenim širim pogledom da ustupi mesto rasuđivanju i pažnji. Stoga deca imaju često, tako reći, po dva imena, odnosno po dva izdanja svog imena: jedno za kućnu, a drugo za spoljašnju upotrebu. To odgovara glasovnim dubletima kao *fratar* i *fra*, koje dolazi uvek u vezi sa nekim imenom.

Isti je slučaj sa još dva latinska bliska izraza — *dominus* i *cumpater*. Od prvog imamo redukovane oblike *dum* i *don*, a od drugog *kum*, čije je jezičko zemljište mnogo veće. Ova je reč naime prešla od nas i u mađarski, izgubivši pri tom gotovo sasvim svoje prvobitno versko obeležje. Izraz *kum* spada u red onih latinskih reči koje nas kao *kračun*, *koléda* i *komkat* (od lat. *communico*) upućuju na to da je bilo pokušaja hristijanizacije balkanskih Slovena i sa rimske strane, koji su međutim morali uzmaknuti pred radom solunske braće. Zanimljivo je pri tom da je *kračun* u stvari balkanskog i to grčkog porekla, ma da je Južnim Slovenima došao sa iste strane kao i *koléda*. Kao što je *baštun* od *bastone*, tako je i *kračun* „debeo kolac“ u stvari južnoital., odnosno vulgarnolat. *caracionem*, koje je augmentativ od grč. ak. sing. *kharaka* „kolac“. Semantička strana postaje razumljiva kad se setimo da se prema Vuku s. v. *božja palica* zove *božje drvo* i *badnjak*. U Primorju je međutim sačuvano i danas profano prvobitno značenje kao i glagol *zakračunati* „zamandaliti“.

Zatim ima glasovnih izraza čija je redukcija samo prividna. Tu ne mislimo na posledice normalne haplogije, nego na slučajeve kao *kupus* i *guber*. Kad se naš oblik *kupus* uporedi sa mađ. *kaposzt* i sa lat. originalom *composita* (sc. *herba*), onda nam je nejasno zašto je odbačen poslednji slog sa svojim dentalom. Ovo nam je još nerazumljivije kad se setimo da Česi i Nemci izvesne strane glasovne izraze proširuju upravo tim suglasnikom. Tako imamo česko *policajt* nasuprot nem. *Polizei* i nem. *Papst* i *Palast* nasuprot lat. *pap(p)as* i *palatium*. Ali to su drukčiji slučajevi, koji se mogu porediti sa našim vulgarnim oblikom

sifiljst pored pravilnog *sifilis*. Sa našim oblikom *kupus* bez onog završnog sloga *-ta* teško da se može porediti zaista redukovani glasovni kompleks *niš* pored normalnog *ništa*, jer se redukovano *niš* najčešće javlja u dvostrukom izdanju kao *niš niš*. Poznato je međutim da monosilabe zbog svog beznačajnog obima teže za kompenzacijom, i to obično na taj način da produže svoj samoglasnik ili da celi kompleks ponove. Produženje samoglasnika nalazimo kod monosilaba već u opšteindoevropskom, kao i potpuno ili fragmetarno ponavljanje glasovnih skupova (reduplikacija). Treći način je proširenje monosilapskog glasovnog skupa raznim elementima (*direktor-diša*). Produženjem monosilapskog samoglasnika imamo *kûm* nasuprot kratkom u *compater* na isti način kao i u monosilapskom *dan* nasuprot *dnevi* ili *podne*. Kao *niš niš* treba shvatiti i *jes jes* pored normalnog *jest*. Kako se u primorskim govorima gubi kod osnova na *-i* krajnji dental, mogli bismo pomisliti i zbog jezičke geografije da je *kupus* već u tim krajevima izgubio svoj završni slog. Nesumnjivo je u svakom slučaju da nam je *kupus* kao i drugi bliski izrazi došao sa juga, pa se stoga samo od sebe nameće poređenje sa izrazom *guber*, koji potiče od latinskog *cooperta* preko venecijanskog i grčkog posrednika *kouverta* „pokrivač“. Južni Sloveni dali su svoju slovensku reč *pokrovac* Mađarima, koja kod njih glasi *pokróc*, a prihvatili su strane izraze *guber*, *čebe* i *deka*, jer se sinonim *beljac* ograničio samo na neke krajeve. Osim lat. *cooperta* ušla je i proširena lat. tvorevina *coopertura*, koja u Hrvatskom Primorju glasi *krpatur* sa antecipovanim *r*. I *guber* i *kupus* došli su prema tome sa juga preko krajeva u kojima se završno *-ta* osećalo kao domaći sufiksalni elemenat, pa je stoga i odbačeno. Slučajevi kao *kreve* pored *krevet* (reč je ilirskog porekla u klasičnim jezicima *k/grabbaton*) ne spadaju ovamo, a naše *mo(i)granj-mograni* nasuprot *mālum granātum* potiče od *malum granaum* (P. Skok, *Naša pomorska i ribarska terminologija na Jadranu*, 90). Primorsku varijantu *guba* pored *gubêr* treba porediti sa dubletima *gusar gusa*.

Redukciju glasovnih grupa izazvanu čestom upotrebom ne možemo pretpostaviti ni u partikuli *naj*, koju je V. Jagić izveo od *nehaj*, poredeći je uz to sa *neka* i *nekaj*. I nama se čini da obe ove partikule pripadaju indoevr. deiktičkom izrazu *ánə, nē, nā*, koji je dovoljno dokumentovan ne samo u klasičnim jezicima (up. grč. *nē nā nai naihi* i lat. *an* i *ne*), nego i u ostalim indoevr. dijalektima (v. o tom etimološke priručnike). Naše *naj* isto kao i *neka nekaj* nije ništa drugo nego proširena deiktička partikula *na* (up. i češko *nej*). Može se postaviti ova proporcija *tu tuj tuka tukaj* — ne odnosno *na naj neka nekaj*

(o ovom deiktičnom izrazu v. kod Musića, *Rad* 237, 1929). Nije dakle potrebno kad imamo *na* pomišljati na redukciju izraza *nehaj* i *naj*, koje je u svom proširenju bez sumnje bilo potpomognuto i vezivanjem sa imp. *daj*. Osobe u starijim godinama ili sa znatno usporenim biološkim ritmom ne samo da vrše redukciju glasovnih grupa nego i proširuju dovoljno obimne glasovne izraze. Dovoljno obimni izrazi su oni koji dopuštaju uspon i kadencu ritma, pa se stoga monosilapske tvorevine menjaju na pomenuta tri načina (duženje samoglasnika, reduplikacija i proširenje glasovnih grupa). Bosanske „adže“, čiji je biološki ritam jako usporen i kod kojih se malo koja reč odlikuje visokom frekvencijom, proširuju glasovne grupe *mene, tebe, ovde, gore, dole* u *menekarce, tebekarce, ovdekarce, gorikarce, dolikarana*. Tako su postale i tvorevine kao *ovdena, ondena tuna*, pored *tuka, tukaj, tuđeka* itd.

Smatrajući čestu upotrebu nekog glasovnog izraza glavnim razlogom za redukciju njegovog obima, ne smemo zaboraviti da ne samo afektivnost nego naročito i obimnost i glomaznost nekog izraza doprinose redukciji, uslovljenoj čestom upotrebom. Sve se reči, pa i one sa relativno malim obimom, pod izvesnim uslovima i u određenoj društvenoj sredini mogu naći na višem stupnju frekvencije. To naročito vredi za razne stručne izraze, koji se u svojoj stručnjačkoj sredini neobično često ponavljaju. A domaća sredina je, u stvari, jedna specijalna stručna sredina za lična imena, kod kojih su redukcije i patološke promene glasova gotovo normalne. Kako nema ni najužeg govornog kruga koji ne bi imao ma kakvu stručnost i na taj način stvarao glavni preduslov za redukciju glasovnih celina, njihovu visoku frekvenciju, jasno je da se sve vrste glasovnih celina leksičke, morfološke i sintagmatičke, mogu pojaviti makar i za momenat u redukovanom izdanju. O prijemu tog skraćenog izdanja u širu jezičku zajednicu odlučuju razni faktori, od kojih su izgleda najvažniji društveni prestiž početnog kruga i upotrebljivost skraćenog novog izraza. Ova upotrebljivost pojačana je za prvo vreme jasnom i određenom vezom sa prvobitnim potpunim oblikom, koji ostaje na snazi i onda kad se skraćeni izraz već udomaćio i stekao sva građanska prava u jezičkoj zajednici. Ali se ne retko događa da glasovni arhitip iščezne vremenom sasvim iz upotrebe, te ga zamene skraćene glasovne varijante.

Kako je redukcija najčešća u oblasti rečnika, jasno je zašto pri etimološkim i semantičkim studijama naročitu pažnju treba pokloniti redukciji čestih i obimnih glasovnih izraza. Primeri kao *tram* mesto *tramway* i *Trambahn*, *Lager* za *Lagerbier* i fr. *sansfiliste* pokazuju

to u dovoljnoj meri. Ali i sintaksičke i morfološke studije treba uvek da uzimaju u obzir redukcije čestih glasovnih celina, jer se mnoge tvorevine u njihovim oblastima mogu objasniti tek onda ako se uspešno pronađe prvobitni izraz sa potpunim semantomom. Sintaksičke elipse i nisu ništa drugo nego redukcije čestih i po pravilu obimnih sintagmatskih glasovnih izraza. To je ubedljivo pokazao P. Kretschmer svojom analizom upitnih rečenica.

M. Budimir

О реченичном акценту у каставском говору¹⁾

(Свршетак)

4.

Познато је да у чакавском дијалекту често речи губе свој акценат, постају у даном реченичном такту енклитичне (исп. код мене, Замѣтки стр. 27). То налазимо често и код Дукића: код њега постају речи и проклитичне и енклитичне, тако да од њихових акцената ништа не остаје (у новљанском говору дужине се ипак осећају). И овде се види још једном силно повођење овога говора за реченичним акцентом; али све те особине су само фонетске варијанте — бар засада —, јер све те речи у свести оних што говоре имају увек све своје акценатске особине.

Gospodin Bôg, NDG 13₁₄ — *Zvanka i Tôma* MD 68₁₀ — *sprsti prebirâl* NDG 10₁₉ — *ura ni već túklà* NDG 11₉ — *i oče zapirâl*; NDG 10_{20, 21} *oko zaléla* NDG 9₂₉ — *bôžji glas*; NDG 10₈₆ — *s tē kući vanka*. MD 70₁₈ — *drágemu Bogu* MD 69₂₅ — *na domaće grobišće* NDG 11₁₆, *domaće dūši* NDG 10₅, исп. на истом месту: *domáće zemlji* — *dobar i mîl*, NDG 12₁₀ — *malo spoglèdat* NDG 9₂₀ — *jedan ánjël* NDG 12₉ — *sàki kàmik i saki kâp* NDG 7₆₋₇ *saki dân* NDG 8₂₈ — *svoj kráj*, NDG 9₂₂ — *a nikad ni za mîtô* MD 68₃ — *vavek zdrāv* NDG 10₈ *vavek želél*, NDG 11₁₇ *vavek pítál*, NGD 5₂₅, исп. *vāvèk* NDG 10₂₉ 10₃₀.

Ово је врло значајна и врло интересантна особина свих чакавских говора. Ја сматрам да се она налази у вези са говорном мелодијом у повезаним реченицама. Овде се у овим текстовима она налази у вези са мелодијом (ја је разликујем од ритмике) читања стихова коју је применио Дукић у овим својим песмама. Али се види како та мелодија суверено влада односима речи, ставља

¹⁾ Исп. ЈФ XIV, стр. 151—159.

јући једне у неакцентоване положаје, а друге у акцентоване. Али тиме се — као и другим особинама интересантне чакавске акцентуације — не ремети акценатска система појединих речи у *каставском* говору. Речи имају своју интонацију (акцент и дужине и њихове односе), исто онако као што има и реченица своју интонацију (однос појединих речи у реченици према реченичној мелодији). У каставској акцентуацији то двоје стоји напореда и једно другом *још не смећа*. Али је несумњиво толико шаренило чакавских локалних акцентуација *дошло* од узајамног утицаја тих двају фактора (исп. нешто о томе код мене у *L'accent de la phrase et l'accent du mot*, 184, 186—7)¹). Овај дијалекат чува у том правцу можда највећу изворност и највећу старину међу чакавским говорима.

5.

Видели смо реченичне промене¹; упознали смо се са губљењем споредног [^] у реченици и у односу према другим слоговима; иначе [^] наглашено не мења се у средњем положају: забележио сам једино *nijā Marija* MD 69, место *nijā*, али то може бити и случајна грешка. Питање је сада шта бива са " (Дукићево ' и ") у различним положајима. Из напред наведених примера види се да се тај акценат чува добро; свега сам забележио да се у два случаја губе у средњем положају (*lēpe pësmice* NDG 8, не може бити ништа друго до *lēpè pësmice*; и по *latinski zvāt*, NDG 12, ако је *latinski* добро написано, мора бити *latinskì*), што није ништа према множини чувања тих акцената у другим случајевима. Али има нешто друго код тога акцената. Дукић га је забележио, поводећи се свакако за акцентима нашег књижевног језика, као ' и ". Додуше он признаје да међу тим акцентима нема квалитетске разлике, већ има само експираторне („izgleda da se on i ne može da izgovori drukčije nego samo na jedan način“, J. Koledar 1936, 75); али питање је да ли однос између *tîc* и *tîc* није као и између *klûč* (на крају речи и кад се реч засебно узме) и *klûc* у реченици. Кад у

¹) Ја сада о тој говорној мелодији, која је много сложенија у чакавским дијалектима него што је обична говорна ритмика, не могу говорити. Али у својим белешкама о чакавским говорима ја наилазим на више покушаја да се и та говорна мелодија у појединим чакавским говорима фиксира. Ја сам више и ниже тонове забележио над текстом хоризонталним цртицама у вертикалном положају као што се то вршило у нашим црквеним књигама за певање (осмогласницима и др.).

svojū krv MD 68, или *svoje sŕce* MD 68, — *svojū* даје *svojū*, или кад Дукић пише: *od grobà do grobà*. NDG 12, *sprogodila do grobà*. MD 69, ја се питам да ли " не одговара слабом положају краткога акцената, док би у јаком и средњем положају било '. Али са тим се не слаже грађа Дукићева. То је уосталом једини случај где нам Дукићев начин писања не даје поуздану грађу¹). Али се Дукић и сам ограђује, говорећи о разлици између ' и " у извесним речима, да оставља то питање „претходно отвореним“ (ор. cit. 75). Па ипак због тога њихова начина бележења сама система акценатских бележења у Дукића не губи ништа од своје вредности.

6.

Навешћу још једну црту каставског говора која се у много примера јавља у овим текстовима. Када се је скраћује у *j*, онда се дуљи вокал који је пред њим у [^], било да је он наглашен или ненаглашен. У првом је случају силазни акценат, а у другом силазна дужина. То није особина свих чакавских говора, али је потпуно у духу њихову.

Bürà j MD 71, *Tomina j* MD 69, *Marija j* MD 69, 71, *Zvankà j* MD 69, *kantata j* NDG 7, *nāživè j* MD 71, *na mirè j* MD 68, *pomàlo j* NDG 10, *tîhò j* MD 71, 71, *onà j* MD 70, 69, 68, *kemù j* MD 69, — енклитике: *gâ j* NDG 9, *mù j* MD 71, NDG 9, 7, NDG 7, *sè j* MD 71, 70, 69, NDG 10, 8, 14, 7, 12, 12, 12, MD 71, — *čâ j* MD 70, NDG 5, 9, 10, 8, 12, — *kakòvâ j* MD 69, — *takò j* MD 70, — *takò j* NDG 9, — *kakò j* NDG 11, — *dòklè j* MD 71, — *kadè j* MD 70, NDG 10, — *kadâ j* NDG 7, — *òndâ j* NDG 12.

7.

Има још једна особина каставског говора коју вреди поминути, а за коју има много грађе у Дукићевим текстовима, управо, оба текста претстављају њено потпуно потврђење, а то је: да су дужине и испред акцената и иза акцената изразито низлазног карактера (циркумфлексатског). То није увек у чакавским говорима, али је обично у овим северозападним говорима (испор. *mîdò: vāvēk*).

¹) Међу примерима има и потпуно једнаких, обележених код Дукића на оба начина.

Познато је да су дужине у штокавским говорима иза акцената (а испред акцената у најмлађој штокавској акцентуацији не може ни бити) низлазног карактера; зато их је и Вук бележио низлазним акцентом (*врѣбаца̇* у Вукову бележењу *врѣбаца̇*). Али је тако исто познато да су дужине пред акцентима у штокавским говорима — бар у њиховој већини — морале бићи узлазног карактера (на тај је начин добивен нови узлазни акценат штокавских говора: *рука* од *рукѡ*, са узлазном дужином). Али има и штокавских говора где је та дужина силазна (тако је на пр. у метохиско-косовском говору). Таква је она у каставском говору у оба случаја.

Сасвим је јасно да таква природа дужина нема везе са реченичном интонацијом, већ са интонацијом засебних речи. Ја мислим да она значи пред акцентом *слабљење* дужина, исто онако као што у каставском говору на крају реченице прелаз „‘“ у „—“ и даље у „˘“ значи слабљење тона.

Да је то тако, показују нам они чакавски говори овог подручја који су потпуно изгубили дужине. Такав је бакарски говор Хрватског Приморја. Иако сјајно чува троакцентну чакавску систему, он је дужине потпуно изгубио. То се у њему тако могло потпуно развити, што су те дужине у овим говорима и биле на путу слабљења. Ја ћу о овом питању говорити другом приликом у вези са пространијом грађом.

8.

Ево како нам богату грађу пружа Дукићев материјал. Он је несумњива и добра „чакавштина“, али, наравно, са нешто речничког утицаја књижевног језика. Само то је споредно. Акцент је остао веран народноме говору, и у целини и у појединостима. Његовом интонациском систему све је у овим текстовима потчињено. Зато смо могли употребити његову грађу у потпуности.

Анте Дукић је додао и једно размишљање о чакавском нагласку из којег излази сва његова љубав и сва оданост чакавском говору. Али, наравно, неког објашњења лингвистичког карактера од њега није требало ни очекивати. Зато се ми на њима нећемо ни задржавати. Али Дукић је и оштар посматрач. Ту његове примедбе могу бити од значаја. О њима ћемо рећи коју реч.

1) И Дукић је опазио тројаку природу акута у каставском говору и даје доста примера из разговорног језика којим оцртава *јачи*, *средњи* и *слаби* положај његов. На пр. *Gospodār je prišāl*.

Prišāl je gospodār. Ni još prišāl, ma će prit ki ta hip. Ni prišāl gospodār, lego hlâpac¹⁾. И сл.

2) „Dužina je uvijek silazna; i pošto je nenaglašena, ona je nešto slabija i kraća od silaznog naglasa“ (исп. горе стр. 167—8). Он још додаје да је дужина пред слабијим акцентом (на пр. *slâžila*) нешто слабија и краћа него пред јачим (на пр. *mitđ*); али то се на основу његове грађе не може доказати.

3) Он налази да је ‘ у слабом положају са слабијим тонским опадањем неголи ^ у истом положају. То је, вероватно, тачно.

4) О кратким акцентима ` и ˘ наведено је напред Дукићево мишљење.

А. Белић

¹⁾ Овде *hlâpac* место *hlâpac* (в. горе).

П Р И Л О З И

1. — Неке особине горњореканскога говора

— Поводом једног чланка о Горњореканцима —

У чланку „Горњореканска етнопсихолошка група“ (Гласник Скопског научног друштва, књ. XIII, Одељење друштвених наука, 7) изнео је писац једну, по своме мишљењу нову потврду Фројдове теорије о паничном страху „да, чим једна, ма како окупљена група индивидуа није либидно, интимно везана никаквим реалним или идеалним предметом, пада у панику“ (Ibid., с. 93, упор. Freud, Massenpsychologie und Ich-Analyse. Gesammelte Schriften, B. VI, S. 262). Оставимо на страну Фројдова уопштавања и дискусију о недовољној нијансираности у његовим закључцима уопште; у овоме случају, углавном, теорија о паници није ни нова ни нетачна. Али је ново и, заиста, колико смело толико и интересантно могло бити примењивање Фројдове дефиниције панике на етничке групе; писцу изгледа то једноставно и лако: „важи то не само за масе, већ и за природно[!] створене етничке или тачније речено (овде специјално) географске групе! (Ibid., с. 93). Писац се позива и на теорију Гистава Ле Бона (Psychologie des foules, 28e éd., 1921, с. 14), која уосталом нема никакве стварне везе са изношењем писца тога чланка, јер Гистав Ле Бон каже: „Психолошка маса је провизорно једно биће, састављено од хетерогених елемената, за тренутак спојених“, а писац овога чланка говори о Горњореканцима као о једној етничкој групи, дакле као о нечему што не би било, етнички узев, састављено од „хетерогених“ елемената, ма да сам, на другоме месту сасвим супротно тврди — „Специјално горњореканска група има једну конституциону одлику, заједничку са масом: различитост, хетерогеност конститутивних елемената“ (Ibid., с. 92)! — Не интересује нас у овоме тренутку ни дискусија о питању: да ли је, за јединство масе, потребан „вођа“, како то тврди Фројд, или је довољна јака идејна веза; иако горњореканска група нема вође нити идејне

везе, због различитости, хетерогености конститутивних елемената, писац по сваку цену хоће да примени Фројдову теорију на Горњореканце. Задржимо се, стога, на једном Фројдовом пасусу, на основу кога изграђује своју теорију писац наведенога чланка: „Кад индивидуа, обузета паничним страхом, почне да мисли само о себи самој, показује тим самим да су већ прекинуте афективне везе, које су до тада смањивале опасност у њеним очима.“ У чему то писац види групну панику Горњореканаца? — То је „економска потпуна оронулоост, доскорашњи снажни етнички притисак арбанашки и недостатак праве, дубље групне психолошке [ваљада: психичке] асимилације синергије!“

Целу пак своју теорију писац је извео чисто дедуктивним путем. — За писца Горњореканци су, појединачно узето, „и поред све економске беде“, уверени „у најоптимистичкије перспективе своје будућности“; од њих сваки када је сам верује да ће „назидати кула девет ката“ и „остварити живот правог правца тог господара“. Али чим је у групи, Горњореканац је другачији: „он потсвесно осети сву страшну слабост усамљености“, уплаши се „од себе самог“, „од те чињенице што није он део никакве моћне, комапактне масе, те га обузме паника и он „кука“ и дубоко се растужи, тј. кука цело друштво и нариче без икаква повода [у таквом случају бар тај страх био би повод, — по најобичнијој логици стила!“ (Ibid., с. 91—92).

Без разумевања стварних факата ова је појава објашњена теоријом Гистава Ле Бона, па и Фројда; ипак мора се признати, писац бар једну ствар несумњиво тачно наводи, а то је изјава самих Горњореканаца да они не кукају ни за чим, већ да им је то само обичај: „кад ко запита зашто и за ким кукају, добија увек исти одговор: да не кукају ни за што [ваљада: ни за чим] и ни за ким, већ да је то њихов обичај да кад су у друштву прекидају с времена на време посао или разговор те »мало кукају«.“ Они „кукају“ увек, у „кратким лирским тужбалицама које најчешће својом садржином немају никакве везе са датим околностима“; „кукају“ о немаштини, као што сведочи наведена песма Пројде лето, оф леле!..., али и о ашиковању, као што писац закључује по песми Каде би је кумбана? Jô-ô-ô! — Писцу је ово, пре свега, требало да буде знак да застане: ако би у оба случаја била иста појава, онда би их морала обједињавати нека шира карактеристика. — Он је чак био још за један корак ближе решењу, па ипак није хтео да види

врло просту и јасну истину; сâм тврди да се Јô-ô-ô! „дуже и изразитије пева“ „него ли речи кукања“, — али наставља према својој већ усвојеној дедуктивној методи: „као да су речи сасвим споредне а кукање једино важно“. И, за потврду свега, наводи да се то све и на арбанашком зове „кукајне“.

*

Корен, дакле, целој овој ненаучној и произвољној дедукцији јесте у нетачо схваћеној речи коју писац стално цитира као „кукајне“. У ствари, ова реч није „кукајне“, већ нешто сасвим друго.

У арнаутском језику нема речи „кукајне“, већ од целе етимолошке групе постоји само назив за кукавицу — *kuko*, у одређеном виду *kukoja* и *kukua f.*, а уз то *k'uk m.*, *k'uk'e f.* и позајмице словенског типа *kukavitse*, *kukuvatse f.* (*Gustav Meyer, Albanisches Wörterbuch*); једне стоје уз рум. *сисси*, аром. *сисси*, новогр. *кобкоз*, ит. *сиссо*, друге пак, према наставку и гласовним особинама, јављају се као позајмица старословенских или српских староштокавских дијалеката, где имамо ту реч са обликом *кукавица* — *кукаџа*. Уз наведене облике речи „кукавица“ постоји и глаголска именица *кукеџ*, али само у значењу „кукање кукавице“, док се у значењу „кукање — јадиковање“ употребљава реч *вај*. Уосталом, у Дримколу, око Струге, изговара се *џиџе џиџе*, а код Горњореканаца насељених јужно од Скопља *шүше*, — и та реч нема значење везано за јадиковање, — каже се *шүше күндүн*, а назив „кукавица“ употребљава се за *позитивна* поређења, на пример за лепу невесту рећи ће се да је „лепа као кукавица“ — „*си ошт күја нусе си шүше*“. — Тако је и у горњореканском говору. Ту реч *кукајне* не постоји, а за „кукање — јадиковање“ употребљава се арбанашка реч са изговором *вај*; уосталом, и сам писац, објашњавајући фразу *Ајде да се збирате да кукаме [!] на овај свеџ*, наводи арбанашку варијанту са *вај*: *Најдени, гра, те вайтоим те кет диџа¹⁾* дакле не „кукајне“! — Онај који бележи дијалекатски материјал, у ствари мора бити изнад материјала, а никако под његовом сугестијом; међутим, писац је овде у својој свести везао за реч „кукајне“ једну другу реч, *окајне*, и то са прогресивном асимилацијом и субјективним везивањем за реч *кукање* књижевног језика.

¹⁾ А ово је управо требало превести: „Ајде, жене, да кукаме на овај век (свет)“.

Стварно у староштокавским говорима постоји реч *кукаџа* — *кукаџа*, — али се при тужењу за мртвим не каже да се „кука“, нити се само тужење назива „кукање“ или „кукајне“, већ се употребљавају друге речи, са метафорским или непомереним значењем. За тужење над мртвим, нарицање, у Штипу се каже *реде го, ја реде, го редеш*, тј. одају му оно што му по обичају, по церемонијалу око сахране, припада, ређају његове особине итд.; у Велесу и Прилепу кажу *го џлачаџ*, — иста метафора као у књижевном српскохрватском језику — *ојлакује*, поред новоштокавског дијалекатског *зайџва*; у Кичеву, Дримколу и Мијачком крају слично је као и у Црној Гори: „*шуже*“, са дијалекатским фонетским варијантама, и то у Кичеву *го шажси* — *го шажсаџ*, у Дримколу *го шажса* — *го шажсаџ*, у Галичнику и околним мијачким селима *го шожса* — *го шожсаџ*, а у Црној Гори *шужев* (упор. туж б'алице) ако сроднице туже, ако *покајнице* жале „да се кида срце“; међутим употребљава се и реч *нарџчу*, ако наричите жене, које се баве опремањем умрлог, врше обичај оплакивања мртваца (упор. *нарџкаче*, *нарџцаљке*).

Супротно томе постоји као општа, у свима староштокавским говорима позната реч *окајне* — *окајне*, са извесним фонетским варијантама и семантичким нијансама. Та реч позната је и у делу средњештокавских говора, у тимочко-лужничком дијалекту, на пр. *слнце да га изокам* (петао песмом да изазове, дозове сунце), у причи „Слнце тело да се жени“. — Са овом речи *окајне* „зову“ не треба помешати из Дримкола *јачи* — *јачиџ*, из мијачког краја *јокаџ* — *јокаџиџ* „одјекује“ „јауче“. Према речи *окајне* имамо варијанте са затвореним *о* или чак са *у* из затвореног *о*. Тако се у Дримколу каже *окаџ* — *окаџиџ* — *окаџиџиџ*, а у мијачком крају *укаџ* — *укаџиџ* (на пр. *Девојкава или нестата укат*, уочи свадбе, док покушавају да је ражалосте, а она се прави као да плаче, а и на дан свадбе, пред полазак, док уседу на коња). У мијачком говору *шожси* и *ука* нису синоними, — и то се најлепше види из једне фразе која се често чује при поласку младе: *Тџжи! Не укаш добро — не ши е жам!* — То *жи* има значење емоционално, а *ука* значење спољњег изражавања гласом, призивање и помињање оних које оставља (те је — тек за овим — ради њих тужна млада!). Реч *укни* у Галичком крају употребљава се у свом основном значењу: *укни му!* значи „зовни га“, „викни га“. Овај глагол очигледно је ономатопеетског порекла — „некоме рећи *о!*“ тј. „позвати“ некога, и има везе са узвиком *о!* из

Караџићева „Рјечника“ и „Речника косовско-метохиског дијалекта“ од Гл. Елезовића, а од тога узвика ој изведена је ономатопоетска варијанта *ојкаши* — *ојкање*, позната на врло великом делу територије српскохрватског језика, управо скоро у свима динарским крајевима.

Само *ојкање* врста отегнутог певања, било је у више махова предметом расправљања, и нарочито су поучни написи Људевита Кубе и Антуна Добронића о музичком одређивању таквог певања, — а у њиховим прилозима налазимо и корисне дијалекатске и семантичке појединости.

Израз *ојкање* као год и расправа Антуна Добронића о „ојкању“ — „Ојканје“, *prilog za proučavanje geneze naše ričke porijekve*, („Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slovena“, књ. XX, 1, стр. 1—25), — требало је да буду познати писцу онога чланка о Горњореканцима, ако је желео да своје чланку да извесну научну основу. — Да је састављач поменутога чланка знао за ову музичку расправу, не би могао помислити да је открио нешто ново, уочивши да је „само кукање“ као споредно, а да је главо оно *Јδ-δ-δ!* — Заиста у једној забележеној мелодији, певаној модерато, после два стиха, од којих је други поновљен, дакле свега са шест двочетвртинских тактова, — наставља се пет тактова под трилованим тоналитетом, са минималним тонским покретом од два полутона у средњем од тих пет тактова и са двозвуком у тактовима пред тим тактом и после њега (стр. 11):

Мајка ћерку | издовала |
 Гиздовала | и удала |
 Гиздовала | и удала ||
 О~~~~~|~~~~~|
 О~~~~~|~~~~~|
 О~~~~ој! ||

Других пак песама има са тим ој под тремолом у почетку и на крају, и то са везаним полутактом од две четвртине *h* и целим идућим тактом од целе *a*, обе legato и са короном ad libitum.

Добронић наводи и користан прилог Људевита Кубе — *Nagodna glazbena umjetnost u Dalmaciji* („Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slovena, књ. III и IV). — О раширености „ојкања“ Куба даје занимљиве податке. „Овај је начин, каже он, раширен, истина, по читавој Далмацији без обзира на отоке. Али ми се чини, да је у православним крајевима особито обљубљен. С тим се слаже што их у Хрватској налазимо само у

православних пребјеглица из Босне и из Србије. И у Црној се Гори свуда тако пјева, Бјелопавлићи се паче хвалишу, да су они измислили тај начин тремолованог пјевања, који зову зерзавање. У Далмацији се зове свагђе другачије: у Триљу (код Сиња) *војкање*, у Омишу *завијање*, у Книну *грохошање*“ (ор. cit. књ. IV, с. 9). Добронић наводи и назив *трескање*. — Сви ови називи разним семантичким нијансама казују јасно и сликовито природу таквог певања, и тиме нису једни другима опречни: *војкање* је у ствари *ојкање*, са развијањем билабијалне артикулације испред о нешто затворенијег изговора; израз *завијање* сликовито претставља тонски покрет при певању, а *трескање* означава тремоловање, на прекиде „ударане“ гласом, појачавање интензитета. Ја пак сматрам да је назив *ојкање* много шири, и да се за овакво певање може углавном сматрати општим називом, како по Црној Гори, Старом Влаху, Ужичком крају, тако и по оближњим динарским крајевима, у Босни и Херцеговини, а у Гацком и у Пиви каже се *ујкање*. Само певање углавном на овај начин нешто је шире, управо донде докле се још осећају динарска насељавања, па чак и у области типично косовско-ресавског дијалекта, у Ресави (тамо се пева врло раширена песма Ој Мораво, моје село равно! Ој!).

Добронић констатује да је у свакоме крају ово „певање“ нешто другојачије, али ипак истиче да је „дојам све те разноликости коначно увијек само један“, и закључује да су све те мале нијансе истога порекла, а да је најстарије — најпримитивније „ојкање“ и „трескање“ из Дрнишке Крајине. — У „ојкању“, било у соло певању, у двопеву, или уз гусле, Добронић разликује: 1) певање *ој*, „ојкање“ у ужем смислу речи и 2) певање самих стихова — речи. О том „ојкању“ у ужем смислу Добронић каже: „Пјевање слога *ој* редовно служи за увод пјевању текста, али то увијек не мора бити. Напротив, *ој* се безувјетно јавља на концу сваке пјесничке докрајчене мисли“. То би изгледало овако:

1) *Ој.....* 2) *Дедер, побро да га зајјевамо,* 3) *ој.....* Ово је исто што налазимо и у чланку о Горњореканцима, где је, по датом саопштењу, у песмама које нису тужне, на крају свакога стиха *Јδ-δ-δ!*, па и монотонија песме је иста, јер је тонски покрет уопште минималан.

У ово разматрање не могу доћи оне горњореконске песме које имају друге рефрене, па ни оне са рефреном оф, леле!; ове, специјално узев, могу бити тужне, уопште негативних емо-

ционалних изражаја, иако ни оне нису „кукање“. Напротив, песме са припевом *Јџ-џ-џ!* иду у групу „ојкања“. Оне, ни по садржини, ни по ојкању, нису тужне; напротив; то су често врло веселе песме, — а монотонија њихова певања показује само велику примитивност, а тиме и врло далеку старину таквога певања. По моме мишљењу, то би имао бити остатак неког претсловенског, можда и предроманског балканског певања, нешто савремено појави гусала, ако не и старије од њих. То је илирски траг, очуван у динарским крајевима нашега доба, па и у планинском крају Горње Реке. — Са гледишта теорије књижевности, анализа „ојкања“ могла би бити сугестивна за разумевање песничког уобличавања, постајања песама, које су често настајале при самом певању; док они који прате песму настављају, по завршеном стиху, певање *ој*, врло много продужено, дотле онај који води песму, често ствара, има времена да нађе израза даљем развоју и да томе ритмички и метрички да облик; таквих импровизација има и данас у нашем народу, а свакако би такви импровизатори имали бити и „зачињавци“ који се помињу у наших приморских писаца.

Разни називи за „ојкање“ (*ојкање, ујкање, војкање, завијање, грохошање, шрескање, зерзавање*) могли су настајати независно једни од других, али је најопштији и најоправданији назив *ојкање*. Остаје, дакле, да се види однос тога израза, *ојкање*, у горњореканском говору. — Говор Горњореканаца је, најчешће, смешан, мешовит говор (*Mischdialekt*); обично разумеју и српски и арнаутски, и говоре реченицама које могу бити и српскохрватског — староштокавског типа и арбанашког типа, али и у једном и у другом случају мешају се и српске и арнаутске речи; они исте теме често певају у две варијанте, српски и арнаутски, али ипак не идентично, а са мешањем речј. Уосталом они најобичније говоре мешовитим језиком. Проблем односа верског и језичког код Горњореканаца много је интересантнији него што се обично мисли; у сваком случају мишљење које тај састављач чланка о Горњореканцима има у овоме правцу, потпуно је нетачно; Горњореканци нису „изменили“ језик да би сачували веру, јер се промене језика не врше тако лако, ни тако брзо, ни свесно. Ту имамо један сложен и дуг, несумњиво врло интересантан билингвистички крај који заслужује једну исцрпну дијалектолошку монографију, која би имала значаја и за разумевање извесних проблема староштокавских дијалеката. У тој двојезичности је веома интересантно што је фонетски систем у основи

исти, и један, и што Горњореканци имају према нормалном српскохрватском вокалском систему књижевног језика често за један степен померен изговор вокала: *e, a, o: e > e* — некад скоро *и, а > а* — често скоро *о, о > о* — скоро *у, па и у*. Тамо се, на пример, изговара *vera*, ма да скоро *e*, — *s kemi; si d-groim, acc. pl., livâdet da škaj* — чак *škoj; kumbôna; đoma; Jabotčičšte* — *Jabutčičšte* (Горњореканцима насељено село у Велешком срезу) и др. Према овоме сасвим је природно да је и у речи за „ојкање“ *о* изговорено скоро као *у*, а да је састављачу онога чланка реч изговорена као *ојкање* или *ујкање* могла изгледати неразумљива, па је он протумачио на своју руку као „кукање“. — У билингвизму Горњореканаца можемо наћи још два објашњења. — Прво, „окање“ — *ојкање* могло је имати везе са арб. *ukeme f.* „велика подневна врућина“, дакле „пландовање“, јер се на подне одмара, а при одмору се „ојка“, то би могла бити извесна контаминација. Друго, припев *Јџ* свакако је локалног или арбанашког типа, према општем *ој* из многих других крајева.

Занимљиво је овом приликом учинити две напомене: на десној обали горњег Дрима „ојкане“ је новије, и развија се под утицајем Тоска, а Горњореканци сада у Патишкој Реци изгубили су овај обичај.

*

Писац се, уопште, много жали на нејасан говор, — да се речи „тако алкаво ређају, да најчешће никаквог смисла немају, а тако нејасно изговарају, да их је врло тешко разазнати“. — Међутим, није тако. Горњореканци добро изговарају, — али, разуме се, гласове свога дијалекта, а они исто тако добро и знају шта говоре. Да је састављач овога чланка о Горњореканцима хтео створити основу за озбиљно проучавање у овоме правцу, он би проучио и дескриптивну фонетику и дијалекте староштокавске и арбанашке, на које се наслања горњорекански двојезични тип, — и тада не би био у недоумици, и тачно би умео разликовати речи при бележењу горњореканских текстова, а све би бележио исправно, избегао би, дакле, многе грубе грешке, какве се ни њему као лаику не би могле опростити. Да бих ово документовао, и да бих показао како није кривица до Горњореканаца, већ до онога који је текстове бележио, иако није имао ни најосновнијих услова за тај посао, навешћу два текста — онако како их је састављач чланка забележио и онако како је требало забележити, према мом проверавању:

1) На страни 91:

Забележено је:

На *шкај* вера, ђф, леле.
 Ерс *димни*, ђф, леле.
 Скеми *дру*, ђф, леле.
 Скеми *бук*, ђф, леле.
 Суда *роим*, ђф, леле.
 На *шѣ* *грашѣш*, ђф, леле.

а треба да буде:

На *škój* vera, of lele!
 E *dínni*, of lele!
 S *kemi drūš*, of lele!
 S *kemi bük*, of lele!
 Si *dāroim*, of lele!
 Na *šgratet*, of lele!

2) На страни 92:

Забележено је:

Ку трен глај кумбана? ЈѢ-Ѣ-Ѣ!
 Др ливадет жоана. ЈѢ-Ѣ-Ѣ!
 Русе и даде со. ЈѢ-Ѣ-Ѣ!
 Чу боне с му дуке. ЈѢ-Ѣ-Ѣ!
 Чарапет ме тела. ЈѢ-Ѣ-Ѣ!
 Ми ка бот сјеза. ЈѢ-Ѣ-Ѣ!
 А Русе и даде со. ЈѢ-Ѣ-Ѣ!
 Ми ка бот сјеза. ЈѢ-Ѣ-Ѣ!
 Чарапет ме вија. ЈѢ-Ѣ-Ѣ!
 Ми ка бот селвија. ЈѢ-Ѣ-Ѣ!
 А Ру се и даде со. ЈѢ-Ѣ-Ѣ!
 Ми ка бот сјеза. ЈѢ-Ѣ-Ѣ!

а треба да буде:

Ku *trenglāj kumbāna?* — Jo~~~!
 "Dr *livādet Joāna*. — Jo~~~!
 Ruse i *dādese!* — Jo~~~!
 Ču *bōne s mu dukaj!* — Jo~~~!
 Čarāpet me *tel'a!* — Jo~~~!
 Mi ka bot *sü-zēza!* — Jo~~~!
 A Ruse i *dādese!* — Jo~~~!
 Čarāpet me *vija!* — Jo~~~!
 Mi ka bot *selvija* — Jo~~~!
 A Ruse i *dādese!* — Jo~~~!
 Mi ka bot *sü-zēza!* — Jo~~~!

Треба ли коментарисати нетачности: рђаво бележење — с место Ѣ (егс м. егѢ), неозначавање затворене вокалске боје, или чак прелаза а у о, о у и, и др.; несхватање речи које су писане по две спојено (*скеми* — *s kemi*), или писање једне речи као две или комбиновање те две грешке (*сида роим* — *si dāroim*); несхватање тѣ (te) као члана и др.

Иза оваквог нетачног бележења много је теже схватити велику интересантност наведених текстова. У њима ипак има знакова да је овај говор веома стара језичка мешавина. У томе правцу је нарочито занимљива реч *viја* (< *veја*, упор. у средњештокавском *феја*, *Крива Феја*, „крива грана“, или израз *осушио се као вејка*, тј. „као суха грана“), коју реч паралелна варијанта текста даје као црти (м. „грана“, ма да се грана и напоређо *гранка*; нарочито у старештокавским говорима, употребљава као технички израз у народном везиву), могло би се, према томе, закључити да је у првој варијанти било праве старе мешавине, а да је друга варијанта са црти нова адаптација, и из тога би се могло закључивати и о типу овога говора у далекој старини

и о његовим новијим процесима, — а ово ће потврдити материјал који имам и који ћу у другој прилици објавити. — Оваква слика о горњореканском говору потврђује се и презименима; састављач овога чланка је тврдио да су презимена или на *ић* или на *лар* (*Воћколар*), и замера Др. Томи Смиљанићу што у своје раду о Горњој Реци наводи презимена на ит (*Андоновић*, *Лошковић*, *Николовић*, *Мирчић*, *Тришић*); питање о типовима презимена је врло интересантно, и заслужује да буде у засебној расправи и документовано обрађено. У овом говору типови презимена мешали су се у врло далекој старини. Стварно су овде презимена на ит основни тип (упор. код Доситеја Обрадовића навођење племена *Хормовићи*), а уз тај тип био је тип на *-овци* (*Диколовци*), изведен од старог правога словенског па и српског типа присвојног придева — презимена на ов, као што је од истог придева изведен и тип на *ић*. Да се ово све схвати — треба имати стручне спреме и праве научне методе. Морао је састављач његов, разуме се, имати „великих тешкоћа“, како сам признаје, да схвати забележене текстове, а још и већих (ако је могуће!) да схвати објашњење извесних појава које из ових текстова истичу. Да је имао на уму психолошке моменте које сваки дијалектолог (а састављач поменутог чланка хтео је и у ту област да зађе, кад се већ сматрао позваним да се бави суседним, етнографским појавама) мора имати на уму, не би се чудило што се људи снебивају да му „преводе“ песме, — и могао је и очекивати оно што није умео уочити: да су дати му преводи нетачни, и да, на пример, читави стихови, као *Ču bōne s mu dukaj*, нису ни преведени! Уз то требало је проверити и материјал и чињенице.

*

Нарочиту тешкоћу писцу су чиниле песме у којима су рефрени на арбанашком и турском језику, и то веома разгранати, као да се тиме „жели“, по речима састављача чланка, „да забашури [!] српски језик у куплету [!], који се увек састоји из само једног [ваљада: само из једног] или два стиха.“ — А ту му не би било тешкоће да је знао колико су рефрени слободни, лако преношљиви елементи; како се механички шире, — а нарочито у источњачкој поезији да *они* одржавају главну линију и чине основни тон песме, одржавају њено основно расположење, и обично иду паралелно са обнављањем основног мотива музике која прати певање.

Питање о нетачном бележењу песама и о свему са тим у вези, нарочито о нетачно објашњеној речи *окајне*, овде је изнето да би се показало како треба са много више савесности и опрезности радити ове послове, а из ово мало података јасно је да ће исцрпна студија говора горњореканског бити од многоструког значаја.

Наука је једна, и наука се служи само једним основним методом, а то је савесност у раду. Ми смо, у науци о српско-хрватском језику, имали у више махова примере како се научно *не* ради, примере са површним, произвољним и у основи погрешним закључцима. Познато је како је један од старих писаца налазио, произвољним етимологисањем, Србе на све стране, чак у Египту; исто то чинио је и у наше доба, пре рата, један доброжелатељни гимназиски професор, Сава Вилас, а у доба рата и по рату један професор гимназије пун добре воље, г. Ж. Петковић. Али њихови случајеви нису били трагични, ни сугестивни, нити су у науку могли уносити пометњу, нити су науку деградирали. Случај пак са овим чланком потстакao ме је да се на њему задржим, како би се једанпут јасно подвукло: да се о питањима језика, без претходне спреме и без довољне студије не може и не сме писати, — а да се ни ту, као ни у једној правој науци, не сме полазити од теорија које се желе пошто-пото доказивати; да се не сме служити дедукцијом, какву је и сувише површно и натегнуто употребио састављач тога рада о Горњореканцима, др. Душан Недељковић. Ово сам морао учинити утолико пре што је састављач овог написа овако поступио „у поврату“. Он је још 1925 г. штампao расправу (по његову мишљењу) „Основне етографско-етолошке карактеристике скопског народног живота“ (Гласник Скопског научног друштва, I, св. 1, с. 177—204), и ту наводи пословице, забележене без фонетске прецизности, и како није потражио у језичним особинама трагове дијалекатских слојева и мешавина, — он није могао наићи на решавање питања којим су путем те пословице ушле у скопски говор, — па није, разуме се, наишао ни на потребу да их пореди са истим и сличним пословицама из других крајева и са пословицама на арумунским дијалектима. А тек у таквом поступку могао је наићи на кључ за правилно решење питања те своје расправе.

Скопље, децембра 1936 г.

Миливој Павловић

Напомена. — У другом делу, за наредну књигу, изнећу класификоване главне особине горњореканскога говора — тако да ће ово добити тада још општији карактер.

М. П.

2. — О подравском акценту и квантитету

У чланку „Криза савремене акцентологије“ (Гласник проф. друштва, књига XV, број 5) бави се др. Јосип Хам акценатским проблемима и задире у једно питање које мене већ одавно интересује, *dakako*, с друге стране. Г. Хам је у том чланку на основу свoga испитивања „валповачке“ акцентуације извукao неколико закључака у које му ја нећу дирати. Ја бић само желио изнијети своје мишљење о „валповачкој“ акцентуацији и квантитету, јер сам након вишегодишњег проучавања и испоређивања дошао до закључка да би се ту могло говорити о нечем новом, баš у погледу врсте акцента и дужине. Није ми намјера да износим сада резултате својих опажања, али ме је чланак г. Хама потстакao да их бар donekle кажем нашој научној јавности.

Као добар зnanac г. Хама, и сам се чудим да за вријеме својих студија у Загребу никад нисам с њиме разговарао о акценатским испитивањима доње Подравине, иако смо често говорили о филолошким питањима, иако смо обојика рођени у околини Валпова, средишта доње Подравине. Зато данас, када имам скупљен материјал из слavonsко-подравских села, nekako са чудењем читам ријечи „дијалектологијски неистражена доња Подравина, у којој се с малим редукцијama чува сва живописна динамика нашега акцента“, и то баš из пера г. Хама.

Понајприје да ријешимо питање назива „валповачке“ акцентуације. Валпово је трговиште на Драви, а лежи између Осиека и Доњег Михолјца. Узмемо ли у обзир да села Бизовac, Брођанци, Хабјановци, Петреви, Сатница, Шaг, Нарат, Ладимереви, Бистринци, Ивановци, Марјанци, Марјанџаци, Винoгpаци, Hаркановци, Жељчино, Тиборјанци, Гаt, Бoцaнјевци, Боџкинци, Велишкoвци, Чрнкoвци, Подравски Подгајци, Свети Ђурад, Чaмaгевци, Лацић, Бениџанци, Кунишинци, Шљивошеви, Радиковци, Ракитовица, Пореће и Доњи Михолјac, која сам ја сва обишао, имају углавном подједнаку акцентуацију, и да сва леже nekako у трокуту око Валпова — *dakle*, то им је мјесто центар — мислим да би се израз „валповачки“ могао усвојити. Сам се по себи, *dakako*, nameће израз „подравски“, али држим да тај израз нипошто не би био згодан, јер не би обухватао села од Доњег Михолјца до Виpовитице која такође још нису дијалектолошки испитана, а вјероватно ће спадаати у исту групу говора као и валповачко нарјеђе, само што ће се акценатски разликовати од овога. Што сам ишао даље Доњем Михолјцу, све више су ми се губиле карактеристике „валповачке“ акцентуације, а јасније су ми се јављале особине „шaптинoвaчкoг“ акцента, како га је забилежио мој професор г. S. Ivšić (види Rad Jugoslavenske akademije 168), тако да сам

ja prema tome i zamislio da slavonsko-podravске govore, koji su štokavsko-ekavski, podijelim na „valpovačku“ i, recimo, „šaptinovačku“ akcenatnu granu.

Koliko sam mogao razabrati iz materijala koji je g. Ham pružio u svom članku, njegovo je bilježenje gotovo jednako s mojim, samo što ja mjesto njegova akcenta u primjerima kao *píšem*, *smejála* bilježim akcentat \sim , dakle *píšem*, *smejála* (za ovaj akcentat isp. Ivšić, Prilog za slavenski akcentat, Rad 187). Neću da ulazim u raspravljanje, koji od nas dvojice ima pravo, samo želim istaći da ovakvo moje bilježenje potvrđuju i posavski govori (isp. Ivšić, Današnji posavski govor, Rad 194, 195) koji će u akcenatskom pogledu sigurno biti srodni podravskim.

Ja sam vrlo često i mnogo razgovarao sa seljacima iz valpovačke okolice, i nakon male sumnje za mene je postalo potpuno jasno da ta valpovačka akcentucija ima dva dugosilazna akcenta. Prvi je onaj isti koji imamo i u književnom govoru, a koji se nalazi u riječima kao *grád*, *právida*, *láđica* itd. U pomenutom članku g. Ham nam ne kaže ništa o kvantitetu akcenta koji on bilježi u riječima kao *píši* od *píši*, *krádi* od *krádi*, *písmo* od *písmò*, te se čini kao da je to isti akcentat koji dolazi u književnom govoru kao dugosilazni. Moje je međutim duboko uvjerenje da taj akcentat pada kudikamo dublje, nego književni dugosilazni, a osim toga ja osjećam i neki lagani prizvuk na posljednjem slogu, otprilike kao *píši*, što je razumljivo, jer dolazi od *píši*, a i sam Ham kaže da se „akcentat sa ultime u valpovačkom govoru počeo povlačiti tek u nedavnoj prošlosti“. Možda g. Ham i misli na taj drugi akcentat kad veli „da se druga penultima (odn. prima) iz kvantitativne vrednote razvila u pravi akcentat s *obilježjima* cirkumfleksa“, ali iz njegovih znakova se to ne vidi.

Ja sam za ovakav akcentat uzeo dva znaka i to \simeq i \triangleleft , a evo zašto. Ako dolazi na jednosložnoj riječi, na primjer *kráľj*, taj akcentat u rečenici, naročito u enklizi, uvijek prelazi u \sim i zato sam ga u jednosložnim riječima obilježavao znakom \simeq da označim njegovu silaznost i promjenu u danoj prilici. Na pr.: *Došo je kráľj*, ali *kráľj je došo*. U dvosložnim riječima bilježim ga znakom \triangleleft , jer ovdje u rečeničnom sklopu ne stoji mjesto njega \sim akc., nego predakcenatska dužina: *boli me rúka*, ali *rúka me boli*.

Hamovo bilježenje akcentata kao *žùmānce*, *žùmānjak*, *müškārác* itd. prema knjiž. *žumānce*, *žumānjak*, *muškārác* takođe je ispravno, a imam za takvu akcentuaciju primjera iz svih gotovo sela koja sam

obišao. I kod ovakvih riječi osjećam naprijed već spomenuti prizvuk, tako da mi se katkada činilo kao da čujem *müškārác* (isp. *muškārác*). No kod ovakvih riječi mene zanima dužina na drugom slogu. Koliko sam ja mogao primijetiti, ta dužina fiziološki odgovara potpuno akcentu \triangleleft (isp. naprijed *píši*), i ja je označujem znakom \triangleleft . Velika je razlika između riječi na pr. *sěľjāka* (gen. sg.) i *čigānka*. Ja sam tu razliku uočio na jednoj četvorosložnoj riječi kada mi je jedan seljak nabrajao sela koja još imam običi, govoreći „...Běničānci, Šljivošěvci“. Između tih riječi razlika je bila očevidna. Riječi kao *Běničānci* mogu još dalje premjestiti akcentat, na pr. *ű Beničānce*, *ű ministarstvo*, ali u *Šljivošěvce*. U enklizi dakako: *muškārác je došo*, ali *čigānka je kázala*.

Prema knjiž. *tāmburāš* Ham je sasvim dobro zabilježio *tāmburāš*. Koliko sam ja primijetio, ni ova dužina ne odgovara književnoj; čini mi se da ona odgovara akcentu \simeq (isp. *kráľj*), i ja je bilježim znakom \simeq i, to zato što i riječi kao *tāmburāš* čim su u rečeničnom sklopu ili u enklizi mijenjaju akcentat; na pr. *svirāće tāmburāš*, ali *tāmburāš će svirāti*.

Da se dotaknem još jedne stvari koju sam pročitao u spominjanom članku. Slažem se s g. Hamom da su riječi s akcentom na posljednjem slogu taj akcentat povukle dalje od kraja, ali po mom mišljenju nije se to dogodilo kod svih takvih riječi. Naročito to ističem kod riječi sa sufiksom *ov*, koji je po Hamovu mišljenju bez akcenta. Iz mojih primjera: *zěľjòv*, *kudròv*, *űšòv*, *zinzòv* itd. jasno se vidi da je taj sufiks naglašen. Ima još dosta riječi s takvim akcentom kao na pr. *danās*, *noćās*, *njímě*, *njòmě*, a da o određenim pridjevima i ne govorim (*niskě*, *gadně*), jer ih i sam g. Ham bilježi za podravski govor s akcentom na posljednjem slogu.

Htio sam ovim člankom da iznesem svoja opažanja o podravskom akcentu koji smo proučavali i Ham i ja sasvim nezavisno jedan od drugoga, a opet su nam bilježenja gotovo sasvim jednaka. Nadam se da će i on usvojiti izneseno moje mišljenje o valpovačkom kvantitetu, ukoliko i u tom pravcu sam nije došao do istog rezultata kao i ja, samo što nije smatrao za potrebno da u svom članku o tom govori.

Time, dakako, nije mnogo rečeno o akcentuaciji donje Podravine. Ona je zbilja zanimljiva, živopisna i dinamična, da se poslužim riječima g. Hama. Ali, kako rekoh u početku, nije mi još namjera da u potpunosti iznesem rezultate svojih opažanja. Treba još slušati vibracije narodnog govora.

Х Р О Н И К А

Антоан Меје

11-IX-1866 — 10-IX-1936

Са великом жалашћу саопштавамо о смрти француског лингвисте који је био један од најзаслужнијих лингвиста уопште. Словенска наука, словенска филологија и лингвистика, оплакују у њему стручњака који је велики део свога целокупног неуморног рада посветио оригиналном и свестраном проучавању словенских језика и њихове историје.

Пред огромним и многоструким радом покојног Меје-а ми стојимо са дивљењем. После Дармстетера, М. Бреала и Ф. Сосира Меје је узео у Француској проучавање индоевропских језика у своје руке, створио је генерације стручњака у појединим областима и толико се својим неуморним радом истакао да је за последњих 20—30 година стајао на челу целокупне науке о језику у Француској и био у исто време у првом реду најистакнутијих лингвиста целога света. Што се у Француској за последњих 40 година филолошко-лингвистичка научна грана толико развила, заслуга је за то, иако не једино, свакако на првом месту проф. и академика Меје-а. Социјалан, увек добронамеран, увек готов да помогне да се људи добре воље, вредноће и талента за науку не изгубе, он је свугде својски помагао, дизао, саветовао и интервенисао. Нема, ја мислим, ни једног претставника француске науке обе области који не дугује Меје-у, ма у ком облику, за свој напредак. Његов утицај у овом смислу, иако не у тој мери, ширио се и на иностранство, које је за њега, у правом смислу речи, заједно са науком француском чинило једну научну републику.

У париским вишим школама, у којима се Меје учио, он је врло брзо постао помоћник својих професора, а затим и њихов заменик. Он се посветио упоредној граматици индоевропских језика, учећи код Арсена Дармстетера старофранцуски, код Луја Хавеа (Louis Havet) латински, код Бреала — грчки, код Бергења и Ханрија (Henry) санскрит, код Ж. Дармстетера персиски, код д'Арбоа де Жибенвила (d'Arbois de Jubainville) келтски и, најзад, код

Фердинанда Сосира упоредну граматику. Општу лингвистику Сосир је почео предавати тек кад је прешао у Женеву. Меје се већ врло рано почео бавити јерменским језиком, због којег је, а тако исто и због нарушена здравља, путовао два пута на Кавказ деведесетих година прошлога века; али се већ при завршавању својих научних студија почео нарочито посвећивати словенским језицима. Његова докторска теза (1897) из те је области. То су позната његова „Испитивања о употреби генитива-акузатива у старословенском“ (*Recherches sur l'emploi du génitif-accusatif en vieux slave*) којима је решио до краја питање о употреби генитива место акузатива у словенским језицима код именица мушког рода које означају живо биће. Уз ову тезу као основну он је у исто време наштампао и краћу на лат. језику „*De indo-euroaea radice *men- „mente agitare“*“.

Већ врло рано (1889 г.) ушао је Меје као члан у *Société de Linguistique de Paris*. Доцније је као секретар тога друштва развио необично његов рад. Познато је да то друштво издаје своја засебна издања, свој *Mémoire*, на којем је Меје вредно сарађивао, свој *Bulletin*, који садржи записнике седница и врло опширни критички одељак, а који је Меје често сам испуњавао.

Већ 1889 год. као човек од 23 год. он заступа у *École pratique des Hautes Etudes Sосира*, предајући у њој упоредну граматику, а у истој школи наименован је за *maître de conférences* 1891 год. Од 1902 год. предаје јерменски, замењујући и ту свога професора, у *École spéciale des langues orientales* и 1904 год. постаје професор јерменског језика у тој школи. 1906 изабран је за професора *Collège de France*, и то за словенске језике и упоредну граматику. 1924 год. постао је члан Француске академије, пошто је већ пре тога времена постао више пута и доктор страних универзитета (на пр. Берлинског 1910 год.) и члан многих словенских и страних академија. 1936, пред саму смрт, поводом седамдесетогодишњег јубилеја свог, добио је велику награду Академије (*Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*) од 100.000 фр. франака.

Многобројна су дела Меје-ова и позната су свакоме ко се озбиљније бави филологијом или лингвистиком ма кога индоевропског језика. Ми ћемо навести пре свега оно што се тиче словенских језика. Сем поменуте дисертације, поменућу још *Etudes sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave I. II* (1905), *Le slave commun* (1924, 1934), *Grammaire de la langue serbo-croate (ca. Vailant-ом, 1924)*, *Grammaire de la langue polonaise* (заједно са г-ђом

Грабовском, 1921). Али сем ових засебних дела велики је број расправа које је Меје наштампао о различитим питањима словенских језика и словенске граматике, од којих је најбоље познавао старословенски, и, вероватно, руски језик.

Меје је посвећивао своју пажњу и карактеристици целог развитка појединих индоевропских језика. Ти су прегледи врло духовито и необично прегледно изнесени, са ретком јасноћом погледа и прецизношћу карактеристике језичких процеса. Да поменем нову историју грчког језика (у три издања), карактеристику германских језика (у четири издања) и карактеристику нових језичких односа у Европи (у два издања). Затим да поменем и његову граматiku класичног јерменског језика (у два издања) и староперсиског (такође у два издања).

Али од нарочитог су и значаја и интереса за целокупну нашу науку она дела Меје-ова која се тичу опште лингвистике и упоредне граматике, управо праиндоевропског језика. Овамо иду два зборника расправа Мејеових сакупљених из различних часописа и писаних у различна времена: *Linguistique historique et linguistique générale*. Tome I 1927, II 1936 и засебна два дела: *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes* (1908, а после тога још у шест издања, последње од 1934 г.) и *Les dialectes indo-européens* (1 изд. 1908, 2-го 1922)¹).

У свима тим делима Меје се јавља као духовит и оштроуман посматрач факата. У делима која се тичу словенских језика он показује како се језичка система индоевропска у њима изменила. На тај начин, све главе у којима се то показује врло су пластично, прегледно и јасно разрађене. У делима која се тичу целокупности индоевропских језика нарочито се јасно издваја историски моменат. Меје је поникао у време највећег полета младограматичарске школе и он јој је остао веран, можда за себе каткада и несвесно, до смрти своје. И у свима његовим размишљањима која се тичу опште лингвистике преовлађује код њега историски поглед, ма колико изгледало да се он, дајући опште погледе, од њега ослободио. Он је у свима својим делима духовити компаратиста и историк језика који је имао изванредну способност да синтетички схвати и претстави језичке процесе. Од њега је наша наука с правом

¹) У многим је делима пок. Меје сарађивао или помагао при дефинитивној изради. Да поменем само упоредну граматiku грчког и латинског са Vendryes-ом, латински етимолошки речника са Ерну-ом и *Les langues du Monde* са многобројним сарадницима.

очекивала велики етимолошки речник индоевропског прајезика, и велика је штета што му последњих година (од 1932) стање здравља није дало могућности да се на то поље, за које је он имао много спремљених претходних студија и готове грађе, баца са свом својом ненадмашном енергијом; да својим продорним погледом и осећањем мере и хармоније — тако својственим овом сину француског народа — унесе ред у сакупљени до данас материјал у тој грани наше науке. Али и поред тога што ово није стигао да учини, огромна је научна заоставштина коју је Меје оставио и француској науци и свима нама, који смо научили да га и по делима његовим и по опхођењу необично ценимо. Он је довео француску лингвистичку науку до висине до које је нико није довео до њега и учинио је част имену свога народа као ретко ко из његове струке. Словенској пак науци учинио је толиких услуга да ће на њеним странама његово име бити уписано поред имена најистакнутијих домаћих синова.

А. Меје био је члан-дописник и Српске краљевске академије и Југославенске академије знаности и уметности. У Гласу наше Академије објавио је и једну расправу своју (Глас СХХII, 1924 год.)

А. Б.

IV^{ти} Интернационални лингвистички конгрес

За све чланове овога Конгреса били су пријатно изненађење дани проведени у престоници Данске за време трајања Конгреса, од 26 августа до 1 септембра 1936 год. Отаџбина Раска, Вернера и Томсона, чије традиције са успехом продужује многозаслужни Ото Јеспersen, дугогодишњи професор Универзитета у Копенхагену и претседник овог Конгреса, са целом групом старијих (Педерсен, Санфелд и др.) и млађих стручњака (Брендал, Хемерих, Хјелмслев и др.), примила је чланове Конгреса са необичном предусретљивошћу и патријархалном простосрдачношћу, која је, овог пута, резултат не добронаклоне примитивности, него велике културе и просвећености.

После пријатељског састанка (26 авг. увече), Конгрес је отворен 27 августа у свечаној сали Универзитета и у присуству Њ. В. Краља Данске. Истога дана после подне отпочео је рад и долепотписани је имао част да претседава I секцији. Цео је рад Конгреса био подељен на *оштите седнице*, у којима су нарочито позвани стручњаци износили, као референти, поједина научна

питања на дискусију, и — на секције. Цео је рад у секцијама био подељен у три групе секција: I секција, у којој су претресана општингвистичка питања, II секција, у којој се говорило о засебним језицима или крупнијим појавима у њима и III секција, која је и сама била подељена на два дела, у којој се говорило о засебним питањима појединачних језика света. Ове су секције истовремено радиле, тако да су чланови Конгреса бирали поједина питања која су их интересовала и на њима су присуствовали и дискутовали о изложеним погледима.

У општим седницама, којима су присуствовали сви чланови Конгреса, расправљано је о општим питањима, али се не може рећи да је у њима било ствари од нарочитог значаја. Проф. Leo Weisgerber доказује, у свом реферату о односу међу језиком и стварањем појмова, да је у основици природе језика онај мисаони свет који се развија у сваком друштву посебице. Ја сматрам да је потпуно тачно стављати у основицу природе језика садржину онога што се језиком исказује. — Предавање Л. Леви-Брила (L. Lévy-Bruhl) није донело никаквих нових погледа. — Алф. Сомерфелт, професор Универзитета у Ослу, показао је, са занимљивим појединостима, узетим из северних језика, енглеског и келтског, како се стварају општи језици или језичке заједнице. Али у самом основном схватању његову нема ничег новог. — Роман Јакопсон, професор Универзитета у Брну, износи своје идеје, делимиче познате из ранијих његових дела, о фонолошкој узајамности (*affinités* или *Sprachbünde*) језика, која не мора почивати на мешавини или позајмицама, већ на заједничкој језичкој тенденцији која је израз духа заједнице који се ставља на супрот духу партикуларизма. — Са филолошко-историске стране разматра то питање (*Problèmes d'interférence linguistique*) Кр. Сантфелд, познати испитивач балканских језика, износећи црте које се најлакше међу народима шире и заузимају по неколико језичких области. Највише се одупиру томе ширењу гласовне и морфолошке црте; ја мислим свакако гласовне више него морфолошке. — Једно од најинтересантнијих питања ове врсте било је Емила Банвниста (E. Benveniste) о проблемима индоевропске морфологије, иако се не може рећи, бар по основним идејама, да пружа нешто сасвим ново. Он жели да покаже, са различних страна, историју индоевропског језика пре онога стања које се доскора обично сматрало индоевропским прајезиком (нарочито код Бругмана). Мислим да се у том правцу могло ићи и знатно даље него што је ишао Банвнист.

— Напоследку да поменем и предавање Ј. Куриловича, проф. Лавовског универзитета, који с правом истиче значај хетитског и тохарског језика за историју индоевропског прајезика и покушава, позивајући у помоћ општу фонологију, да објасни један нејасан случај индоевропске фонетике.

И у овим општијим и још више у специјалнијим питањима види се тежња да се језички појави посматрају са нових тачака гледишта. Ту је била заступљена, у нарочито великом броју учесника, и фонолошка школа, са кнезом Трубецким на челу. Али се не може рећи да је у самим погледима било јединства. То све заједно показује да нова или, да речемо боље, најновија лингвистика није још нашла свој пут. Види се јасно да раније општецењени и примани као несумњиви погледи Сосирови, који су у науку нашу унесени његовим посмртним, недовршеним делом (*Cours de linguistique générale*), све више у знатно смањеном обиму добијају своју праву вредност; с друге стране, логички, психолошки и филозофски начин посматрања језичких појава све више, по моме мишљењу, заплеће ствари место да их размршује. Али све то заједно показује да се изашло из ранијег једностраног посматрања појава (било историског, било синхроничног). Појавила се и оштра критика фонолошке школе. Али наравно све је то само спрема за нову епоху развитка лингвистике као самосталне науке.

Не задржавајући се на анализи засебних предавања, ја ћу изнети неколико да се види њихов општи карактер: Arntz, *Gemein-germanisch (Kritik des Urgermanischen)*. — Bartoli (Torino), *Carattere fondamentali della lingua e dei dialette italiani*. — Bâthe, *Flurnamenforschung und Sprachwissenschaft*. — A. Belić, *Sur la valeur linguistique des désinences de déclinaison*. — Blese (Riga), *Le dialecte letton du sud-ouest aux XVIe et XVIIe siècles*. — Bloch (Providence), *Postvocalic r in New England Speech (a study in American Dialect Geography)*. — Capidan (Cluj), *La romanité balkanique* итд. Ја нећу наводити даље називе предавања, јер их сваки читалац, који то жели, може наћи у књижици која је пред сам Конгрес наштампана под називом *Résumés des communications* (стр. 123, 8°) и у којој је наведена и кратка садржина сваког предавања. Овде ћу навести она предавања која се тичу или словенских језика или балканологије, а која нису већ напред поменута.

Fraenkel (Kiel), *Die indogermanischen -l- Stämme*. — van Ginneken (Nijmegen), *Un substrat du vieux grec et des langues bal-*

kaniques. — Havránek (Brno), Zum Problem der Norm in der heutigen Sprachwissenschaft und Sprachkultur. — Jordan (Jassy), Mots savants et mots populaires. — V. Magnien (Uppsala), Vocabulaire grec concernant le mariage. — Puşcariu (Cluj), L'Atlas linguistique roumain. — St. Romansky (Sofia), Le rôle fonctionnel de l'accent. — Rospond (Cracovie), La toponymie peut-elle rendre services dans les recherches historiques et sociologiques? — Mikolaj Rudnicki (Poznań), Die Slaven, Kelten und Germanen im Bassin des Baltischen Meeres zu Beginn der indoeuropäischen Ära. — Safarewicz (Wilno), L'aspect verbal en vieux-lituanien. — Stieber (Cracovie), Formation des dialectes transitoires et mixtes sur les territoires slaves.

Још ћу навести општија предавања која могу интересовати и наше читаоце: Kiparsky, Sur le rapprochement artificiel des langues littéraires apparentées — Marouzeau, Fait de langue et fait de style. — Meinhof, Die Entstehung des grammatischen Geschlechtes. — Menzerath, Neue Untersuchungen zur Wortarticulation (mit Vorführung eines Röntgenfilms von Janker und Menzerath). — Pos, Les fondements de la sémantique. — Terracini, Semantica evolutiva e la persona storica dell'individuo linguistico. — Thalbitzer, Is Eskimo a primitive language? — Verrier, Hérité, héritage, diffusion.

Најзад да поменем и цео низ предавања претставника фонолошке школе: кнеза Трубецког, Die Quantität als phonologisches Problem, Twaddell-a (фонолошка анализа међувокалних сугласника у савременом немачком јез.), Трнке (општи закони фонемских комбинација), Роса (о дефиницији морфеме), Ото-а (фонологија и фонетика), Кристијансена (Phonetische Reaktionsphänomene), — поред додирних тачака са или само до извесне мере у фонолошком духу израђеним или и потпуно у том смислу израђеним и већ помињатим предавањима. Калиндер (Lautlehre und Phonologismus) подвргао је оштрој и врло темпераментној критици основне принципе фонолошке школе.

И овим се још не исцрпљује многоструки и богат садржином велики низ предавања, чији смо општи карактер оцртали горе.

Поред интензивног рада било је и туристичког разгледања богатих галерија слика и скулптура (Замак у Кронборгу, у Фредеригзборгу, Глиптотеке Ny-Carlberg-a), музеја (збирке преисториске), затим уобичајених банкета и пријема (код профектора Универзитета г. Острупа, у згради Општине, у ресторану Sommariva, при растанку у Клампенборгу), и, најзад, такође уобичајене свечане оперске претставе у Краљевском позоришту.

На отварању је присуствовао Њ. В. Краљ Данске који се, после свечаности, задржао у љубазном разговору са претседницима различних делегација.

Мени чини нарочито задовољство да истакнем добру организацију овог Конгреса која ни у једном тренутку за све време трајања овог Конгреса није попустила. Али још више од овога чини ми нарочито задовољство да истакнем оно неусиљено добро расположење које је стално испуњавало све чланове овога Конгреса, а које је створено необичном природношћу и срдечношћу домаћина Данаца: и на Конгресу, и у Општини, и на свима пријемима и на сваком месту где су се конгресисти задржавали.

Нема сумње да је изванредна личност О. Јесперсена, претседника овог Конгреса, задахнула ти духом цео приређивачки одбор који га је пренео на цео Конгрес. Душа тога одбора и целе организације овог Конгреса био је генерални секретар Конгреса Виго Брендал, професор Универзитета у Копенхагену. Претседнику Конгреса г. Јесперсену, а нарочито неуморном г. Брендалу, а затим и свима његовим многобројним сарадницима, и старијим и млађим, а тако исто и свим осталим претставницима данског друштва који су учествовали у овом Конгресу, имају конгресисти да захвале за незаборавне дане проведене крајем августа у необично лепој и културној престоници Данске.

А. Белић

К Р И Т И К А

1. — Галички дијалекат и питања у вези са њим. Нешто у вези са „балканологијом“, а нешто опет у вези са различним словенским говорима на Балканском Полуострву — потстакнуто је наново интересовање за македонске говоре. Истина, и сада ово интересовање није без везе са различним националним суревњивостима на Балкану (исп. радове Сељишчева за одбрану бугарске тезе и др.); али се можемо ипак надати да ће се питање о њима најзад ослободити од тога. Тада ће се тек видети прави значај њихов.

Желећи да томе допринесем колико могу, ја сам израдио опис једног македонског говора. Сматрао сам да нас само интензивно испитивање појединачних македонских говора може увести у право познавање њихове структуре. Највећи недостатак готово свих досадашњих описа македонских говора у томе је што су онда кад нису нетачни — веома непотпуни. Међутим до сазнања унутрашњих језичких процеса македонских говора можемо доћи само тако, ако тачно и поуздано утврдимо њихову потпуну систему и тачно место сваком језичком појаву у њој. Досада је владао у изношењу црта македонских говора *произвољни еклектизам*: узимало се оно што је коме било потребно.

Радећи на проучавању једне групе македонских говора, за коју сам сматрао не само да је једна од најчистијих него и најкарактеристичнијих за данашње стање њихово, и узимајући у обзир цео материјал који нам је дотле о македонским говорима био познат, ја сам дошао и до извесних општијих погледа о македонским говорима за које сам сматрао да ће бити од користи за даља испитивања, ако се објаве.

Ја сам, у своме Предговору „Галичком дијалекту“ (Београд, 1935), нарочито истакао да нам особине галичког говора не могу дати потпуну претставу о свима македонским говорима (стр. 1), већ да би за то била потребна „целокупност црта свих македонских говора“ (ibid.), али сам био чврсто уверен у исто време да нам „особине галичког говора, изнесене са потребном исцрпношћу, довољно јасно показују њихове главне линије“ (ibid.).

То је долазило отуда што сам сматрао да су сви македонски говори *преливени* били у ранија времена типом галичког говора који им је тако дао *ојшћи* карактер.

Ја још исцрпније и још са већом прецизношћу говорим о томе, да ме нико ко ушчита моју књигу не би нетачно разумео.

„О историји особина македонских говора моћи ће се говорити тек онда када претходни радови на испитивању свих македонских говора и њихових писаних и штампаних споменика буду завршени; и овај је рад [тј. моје испитивање *Галички дијалекат*] само прилог томе важном претходном послу. Али и поред тога, има питања на којима сам се и у овом раду морао задржати.

То су најојшћија питања о македонским говорима, за која пружа и сваки македонски говор понаосод, истио онако као и сви они заједно, довољно материјала. Та сам питања издвојио из излагања о цртама галичког говора и изнео их у уводу, уишребивши за њих онолико грађе изван овог говора колико ми је изгледало да је најишребније. Овим сам хтео само показати како ја сматрам да треба гледати, и са тачке гледишта односа према околним бугарским говорима и према осталим српскохрватским дијалектима, на говоре оног македонског шипа којему припада и галички говор“ (Галички дијалекат, 1—2)

Одавде се види да ја говорим овде о оним питањима македонских говора до којих се може доћи и *при посматрању* и *појединачних говора* и *при посматрању свих македонских говора* који се, углавном, налазе у границама Југославије.

А које су те опште црте? То су оне које су могле бити добивене протезањем галичког *шип* на просторију готово целе југословенске Македоније. По себи се разуме да је то асимиловање од стране галичког говорног типа на појединим местима различно изукрштаних по цртама месних говора — давало и извесне разлике међу њима; али у исто време и извештан збир општих или заједничких особина. Те су се особине сачувале најбоље у галичком говору са она два његова варијанта (мијачком и брсјачком). Те говоре ја називам — издвајајући на границама мешовите говоре — *правим македонским говорима*.

Али од свих македонских говора, као што рекох, ја нарочито истичем галички дијалекат:

„Галички се говор одликује, велим ја у предговору, од осталих македонских говора *својом чистоћом и старином*. Находећи се на југозападу Македоније, прибијен уз реку Дрим, он

није био изложен *оним* многобројним *пошресима* којима су били изложени говори на *главним миграционим линијама* [наравно, у Македонији]. *Зашто он чува много боље него други македонски дијалекти значајне црте њихова некадашњег склопа*¹⁾.

О овим мојим речима мора водити свако рачуна ко хоће да разуме моју књигу, а нарочито онај ко хоће да је оцењује.

Само овоме треба додати и све друге необично сложене прилике на које је стварање македонске „коине“ (κοινή), о којима ја ниже говорим, наилазило и могло наилазити. Тако данас, до извесне мере, можемо говорити о општем македонском говорном типу у границама данашње југословенске Македоније. Ту се врши један врло интересантан, али у исто време *врло, врло сложен* процес. Засада он још није довршен.

Ето зашто сам ја сматрао да је довољно за *линије* тога заједничког говора узети само галички говор, а друге говоре онда када је то било потребно, тј. када се у њима сачувала каква *изворна* особина или њено природно продужење (на пр. *а* место *о* у брсјачким говорима) које је органски значајно за дану црту. Да сам друкчије радио, ја бих место ипак, релативно, краткога „увода“ написао целу књигу у којој би морали бити исцрпно претстављени сви македонски говори и кретање њихових језичких црта. За то данашња македонска дијалектологија не пружа довољно грађе (што се лепо види по књизи Сељишчева, *Очерки по македонској дијалектологији*, 1918).

Друго је питање да ли је моја претпоставка или моје тврђење о значају црта галичког дијалекта тачно или није. За мене ће оно бити тачно све дотле докле неко на основу *озбиљних* аргумената и *свесшраног* проучавања осталих македонских говора не *докаже* да је то нетачно. То је за мене данас *радна хипотеза* коју ћу и ја сам у даљим својим испитивањима македонских говора увек проверавати, исто онако као што ћу радо примати и сваку озбиљну поправку те хипотезе, ма од кога она долазила. Досада, колико се мени чини, ја за то још нисам имао потребе.²⁾

*

Али не треба мислити да сам ја црте галичког говора *просио* *прошегао* на све праве македонске говоре не водећи рачуна о до-

1) Курзив је свугде сада стављан.

2) Оцене нових радова о македонским говорима Малецкога, Мазона и др. донећемо у идућој књизи ЈФ.

садашњем материјалу македонских говора и другом, још необјављеном, али мени познатом. Напротив, ја сам се уверио да се и они у главним цртама својим — са горњим ограничењима — слажу са галичким говором, а тамо где се не слажу да је старина на страни галичког говора. *То ме је убуђивало да шу о њиховим цртама не говорим.*

Моја је претпоставка: да су сви говори од Дрима до развођа између Вардара и Струме, без обзира какав је био њихов ранији састав, поплавлени — оним говорним типом који претставља данашњи галички говор у своја два варијетета. Њега су они на својим седиштима изменили или самостално, тј. својим ранијим саставом, или, у знатно већем степену, под утицајем миграционих покрета и у вези са њима под утицајем покрета језичких црта који су се вршили у Македонији, потстакнути врло различним узроцима, или, можда, још у најјачем степену: под утицајем оних обухватних покрета језичких црта који су толико карактеристични за све наше дијалекте (исп. ниже), а нарочито за македонске. Тако је врло вероватно на пр. да и кочански дијалекат има везе са дијалектом галичкога типа, али обухватни дијалекатски покрети који долазе са севера (од говора кратовског типа) и који долази са истока (од Царева Села) знатно су утицали на измену његове дијалекатске структуре. Слично је, *mutatis mutandis*, и у свима другим македонским говорима.

*

О несталном карактеру црта македонских дијалеката морам рећи неколико речи, јер се обично сматра да тога у Македонији има мање неголи другде на Балканском Полуострву. То није тачно.

Познато је да су на Балканском Полуострву под утицајем историских догађаја и других услова живота од најстаријих времена до данас биле сталне *миграције становништва*. Зато историско тумачење језичких факата у свима језицима на њему мора ићи паралелно са проучавањем ових сталних сељења, неки пут постепених и природних, а други пут опет насилних и вештачких. Тако је познато да су сви дијалекти српскохрватски били у сталном покрету и да се највише старине наводи на периферији: у кванерским чакавским говорима, у зетском говору и у тимочком. *Тако је несумњиво и за бугарски језик да су се и у њему вршила велика премештања становништва*. Довољно је сетити се само онога што Љ. Милетич говори о претставницима бугарскога *о*-дијалекта (исп. *Das Ostbulgarische*, 10—34 ст.). Зар је могуће да

је Македонија остала изван тога, када знамо колико је њена живља населило Краљевину Србију и Бугарску? Али и само испитивање миграционих струја у Македонији то потврђује. То потврђују, по моме нахођењу, нарочито његови дијалекти.

На основу њих можемо утврдити несумњиво правац кретања са запада на исток: од Дрима према Вардару и преко њега. Али то је унутрашњи, македонски процес. Много су важнији други покрети који иду из већих даљина и крећу се и изван Македоније. То је пре свега покрет с југа претставника *јужномакедонског говора* на север, где се тај говор, на различним местима у различној мери, меша са правим македонским говором који иде са запада на исток. Уколико су брдовитији и западнији крајеви, утолико има мешавине мање, а уколико су источнији и равнији, тога има више. Зато тога има највише у долини Црне и Вардара, а мање према брдовитом крају галичког говора.

Тако изукрштани говори новијег времена македонских крајева иду у Бугарску у правцу родопских дијалеката, заједно са јужномакедонском струјом која се такође пружа у те говоре и у говоре који се јужније од њих пружају (исп. на пр. код мене Галички говор, 57 и д.) и тако исто иду и на север, где ступају — северно од линије Тетово, Скопље, Злетово — на територију „средњештокавских српскохрватских говора“ са млађим цртама.

Ја говорим у овом тренутку о покретима македонских говора за последња три-четири века, када су они дефинитивно створили онај заједнички тип који данас имају. Очигледно је да се правац развитка македонских говора тога времена налази у потпуној супротности са оним што је било у првим временима развитка нашег језика на Балканском Полуострву. Нема никакве сумње да су за време Симеоново или Самуилово бугарски дијалекти ишли према Македонији, дакле, са истока на запад, исто онако као што је за време Неманића српска колонизација ишла на југ. Дакле, ти правци кретања македонских говора у новије су време измењени из корена, онако како је — мање или више — било и по другим крајевима Балканског Полуострва. Али је данас врло тешко утврдити колике су те колонизације биле, нарочито прва.

*

Из мога целокупног излагања излази (в. Галички дијалекат, стр. 8 и даље) да су у најстарије време развитка македонских говора око Солуна и даље на запад до Костура и Корче, а сва-

како и по околним крајевима Тесалије и Епира, били старословенски или јужномакедонски говори који су се свакако пружали и на север у Македонију. Докле су се пружали и у каквој јачини — не може се с поузданошћу рећи. Ти су старословенски дијалекти били свакако друкчији него данашњи говори на тим местима, али су у својој структури имали ипак: **tj* = *št*, **dj* = *žd*, *z* = *o*, *b* = *e*, *q*, *ē*, *tš* у 3 л. јд. и множине, да о другим њиховим цртама не говорим. Од тих дијалеката остали су нам остаци у различним т. зв. средњемакедонским споменицима, са различним локалним отстапањима од главног типа тих говора, ма да је уопште врло тешко веровати цртама тих споменика и на основу њих одређивати како се говорило у коме крају; јер, ако и знамо где је који споменик писан или за коју цркву или манастир, ми обично не знамо одакле су њихови писци били и који се говор огледа у њихову делу. Ја сматрам да они македонски говори који су и данас сачували те црте, било у поменутом облику било у њихову продужењу, претстављају по типу своје продужење старословенских македонских говора, тј. оних који се огледају у споменицима старословенског језика.

Колико сложених односа претстављају савремени македонски дијалекти, нека покаже само један пример. Иако сматрамо данас јужномакедонски дијалекат за правилно продужење старословенских дијалеката Браће Просветитеља, ипак они пружају каткада врло типичних црта којима се удаљују од старословенског језика. То је на пр. употреба наставка *ш* у 3 л. јд. и множине презента. Познато је да говори око Солуна (источнојужномакедонски) имају *ш* само у 3^{нем} л. множине као бугарски језик, а говори око Корче (западнојужномакедонски) да немају *ш* ни у једнини ни у множини као српскохрватски језик. Међутим галички дијалекат, заједно са дебарским, чува *ш* и у 3 л. јд. и 3 л. множ. (Maced. Stud. 109 и даље), а тако исто и они говори који су тога типа. Ако није тешко обухватним дијалекатским покретом који полази из Бугарске објаснити *ш* само у 3 л. множ., ако не би било искључено претпоставити сличан утицај српскохрватских говора на западнојужномакедонски, — кад се сложимо са тим да су у њиховој близини били српскохрватски говори —, откуда позната старословенска црта у галичком типу, исто онако као и дебарском? Зар се ту не може претпоставити да то долази од оних заиста старословенских говора које је галички говор несумњиво асимиловао? Отуда би те црте могле потицати и у

дебарском говору. Али да ли је и то несумњиво? Зар нема других могућности да се и у западнојужномакедонском објасни 3 л. јд. и мн. през. без *ш*? Ја сам претпостављао да у јужно-Словенској језичкој заједници није било *t* ни у 3^{век} л. јд. ни множине и да се то *t* развило у дијалектима старословенским (исп. Словенски инјунктив, стр. 10 и д.). Зар није могуће да се оно развило само у источном делу јужномакедонског, који је непосредно у основици старословенског језика IX века, а да се у западном дијалекту није ни развио, подржаван ту и од српскохрватских дијалеката? Међутим источнојужномакедонски дијалекат потпао је у том правцу под бугарске утицаје, док је у старословенским говорима који су се северније пружали могло остати то *t* и бити ту предато и галичком говорном типу. Таква и слична питања искрсавају сваког тренутка када се македонски говори испитују.

Такво је и питање како треба објаснити у источнијим правим македонским говорима непознавање тога *ш* у 3 л. јд. и 3 л. мн. За те би говоре било неколико могућности: а) они би то могли имати од српскохрватских говора старе колонизације; б) могли би га добити и обухватним утицајем доцнијих средњештокавских говора кратовског и сл. типова; в) могли би у томе чувати особину галичког типа пре него што се у њему уопштило старословенско *ш* у 3 л. јд. и мн. през. и г) и могли су то добити и од западнојужномакедонских говора. Која ће од тих могућности имати највише за себе, то ће показати само даље и дубље проучавање њихово.

Усталом и тиме није све исцрпено што би се могло рећи о тим миграцијама. Познато је да је у северној половини Албаније било такође српскохрватских говора, вероватно средњештокавског типа. Где су се они дели? Несумњиво је да су делимице отишли у Зету, делимице у призренску област, а делимице, свакако, и у Македонију. И они су морали са своје стране у извесном правцу утицати.

Али сврх свега другога на ово формирање македонских говора несумњиво је утицао вечито покретни сточарски живот са зимовиштима по јужнијим крајевима и летовалиштима по севернијим. Зар тај живот, који се код великог дела становништва (баш на пр. у галичком крају) и данас још није изменио, није могао утицати на уједначавање језичких црта? Још кад се узме да су те сточарске експедиције, како их је лепо описао Вајганд

код Аромуна, биле каткада врло многобројне, са својом стражом, претходницом и заштитом.

Све то заједно, и много штошта друго (на пр. односи према аромунском, грчком, арбанашком и турском туђинском елементу), чини и иначе заплетена питања о македонским говорима још заплетенијим. Ја сам их, намерно, мало упростио да би се виделе само најкрупније линије и да би се с неког краја испитивање могло отпочети.

*

Али има још једна ствар због које сам сматрао да је оправдано и умесно да баш на галичком дијалекту покажем основне црте свога схватања о правим македонским дијалектима. Нека галички дијалекатски тип и није обухватио остале македонске говоре у оној мери како то ја мислим (исп. ниже); нека су неке црте (на пр. непознавање *ш* у садашњем времену у 3^{век} л. јд. и мн. и др.) припадале македонском говору који је у основици правих македонских говора, а који, рецимо, и није идентичан са данашњим типом галичког дијалекта (исп. напред) и да их према томе не треба приписивати српскохрватском утицају са севера, како је могуће или сл.; и тада моја теза, да се узме баш галички говор да се на њему покажу односи македонских говора према српском и бугарском језику, не би ништа губила од свога значаја: она би значила само да су за то испитивање узети говори најудаљенији од српске средине и, према томе, и најудаљенији од структуре српскохрватских говора, а зато и најнеповољнији за српскохрватску тезу о пореклу тих говора. Па ако се ипак, наравно, само лингвистичким средствима, дође до тога да је та теза исправна, онда нам нико не може рећи да смо узели говоре из близине српске територије или такве за које се може лако утврдити веза са српским говорима на северу у историско време.

*

Појавила се у последње време сумња (исп. ЈФ. XIV 143 и д.) да ли су старословенски дијалекти имали у својој структури *шш* и *жд* и да ли *шш* и *жд* старословенских споменика не претставља црте бугарских споменика Симеонове епохе које су задржале и у доцнијим споменицима. Али ми видимо да говори око Солуна имају и данас још *št* и *žd*; имамо ли права да посумњамо да су они те гласове имали у IX и X в.? Ја идем чак и тако далеко, да бих могао претпоставити да се тај део старословенских говора, можда, наслањао на колонизацију бугарску која је у то време

ишла са истока на запад (исп. горе о обухватном утицају буг. језика); али несумњива веза, по другим цртама, тих говора старословенских са западнојужномакедонским говорима не допушта нам да целину јужномакедонских говора цепамо. Остаје нам да претпоставимо у старословенским дијалектима један дијалекат, и то у источном делу, са *št* и *žd* место прасловенских **tj* и **dj*. Ти су се дијалекти у IX и X веку, као што је већ речено, пружали и северније од некадашњих просторија јужномакедонског говора. То одговара оном стању које нам у најопштијим цртама дају споменици.

Са тим говорима на истоку сукобљавали су се бугарски дијалекти, а на северу српски говори, и то бугарски говори IX—XI века и доцније, а српски говори од XII—XIV века и доцније. Језичке црте иду са развитком кретања становништа, а оно иде паралелно са историским догађајима.

Бугарски говори, поред других црта, доносе *št* и *žd*, *q = ʒ*, *ʒ = b* и *e* у извесним положајима и др. Српски говори доносе *ћ*, *џ* (*к' г'*), *ѝ* и *ѧ > ѝ*, *q = и* и сл.

У XIV в. српске црте ове врсте могле су се простирати и далеко на југ, чак можда и преко Дрима, по Албанији, Епиру и другим крајевима. Али тај покрет није дуго трајао. Косовска битка га је омела, а подвлашћење постепено од Турака свих српских области — даље га је онемогућило, бар у већим размерима.

*

Ја овде сматрам стално за *засебан језик* према бугарскоме *старословенски*. Међутим један од мојих некадашњих слушалаца, од мене нарочито цењен, г. Вајан, скреће ми пажњу (RESI XVI, 1936, 154—155) на то да је хварски дијалекат удаљенији од задарског неголи јужномакедонски од бугарског, па ипак нико и не помишља да поменута два чакавска говора дели у два језика. Ја се са цењеним француским славистом не могу сложити, ни у општем погледу овде ни у појединостима. Јер теорију о јединству старословенског језика и бугарског јз. на Балканском Полуострву изнела је бугарска школа, која у току последњих педесет година ради само на томе да докаже, по сваку цену и каткада сасвим независно од научних факата, да су сви и старословенски и македонски дијалекти — говори опште-бугарског језика. И Историја бугарског језика Цонева, и још више Младенова, а тако исто и све оно што је писао Љ. Милетич ишло је на то само то да докаже и према томе циљу све је удешено: и груписање факата, и тумачење њихово и врло често, код многих њихових помагача, и само изношење грађе. Та

школа је, по моме нахођењу, *ујројасћила* научно проучавање македонских дијалеката и све се у том правцу мора почети спочетка. А када је требало да се покаже на основу којих се црта може говорити о јединству македонских и бугарских дијалеката, онда је та школа изнела — против сваких лингвистичких принципа — да је то *губљење дефлекције и развишака члана!* Тој школи није ништа помогло када је са разлогом изнесено да се *ше две особине* налазе и у *српским говорима источне Србије и Старе Србије*, и да су оне, те црте, несумњиво, туђег порекла (међубалканског). Њени су претставници *волели више да прогласе и несумњиве српске говоре за бугарске* него да се одреку значаја поменутих црта за јединство бугарских и македонских дијалеката. Али после тога колика је научна вредност свега тога?

Зато ја и обраћам свима који се баве македонским говорима пажњу на то да се чувају тих привидних знакова сличности међу македонским и бугарским дијалектима. Јер ако се задрже на правим језичким особинама, ослобођеним од читавог слоја свакојаким нетачних наноса на њима бугарске школе, онда ће видети да су разлике, и гласовне, и морфолошке, и речничке између јужномакедонских и бугарских, правих бугарских дијалеката, не само неизмерно веће него између хварског и задарског чакавског дијалекта, него и међу најудаљенијим чакавским и најудаљенијим штокавским говором, иако су то све, релативно, мало различни између себе по суштини говори.

Ја никад нисам спорио да је старословенски језик, докле је био изван Балканског Полуострва, чинио језичку заједницу са основним „бугарским“ дијалектом или, боље, са оним словенским дијалектом који је доцније у Бугарској добио назив бугарског језика, и то не спорим ни данас; али сматрам да се на Балканском Полуострву не може говорити о њихову јединству. Они су ту два језика, исто онако као што се словеначки језик на Балканском Полуострву засебно развија од српскохрватског, и поред тога што је јединство словеначког и српскохрватског у време пре досељавања њихових претставника на Балканско Полуострво — а неки научници мисле и после досељавања на Балканско Полуострво — било и дубље и дуготрајније неголи старословенског и бугарског језика. То се види из доцнијег паралелног развитка језичких црта у знатно већим размерама код претставника словеначког и српскохрватског језика неголи бугарског и македонског говора. Кад тако говорим, ја имам на уму

органичне особине које су се у њима природно развиле, а не оне које су им са стране унесене. Али још више него старословенски и старобугарски разликују се савремени македонски говори од бугарских по *шпенденцијам* свога развитка, и у фонетици и у другим странама своје структуре. О томе ћемо имати још прилике да говоримо.

Слика дијалеката у Македонији, од времена доласка Турака на Балканско Полуострво, из основа се мења. Поред старословенских говора око Солуна са *št* и *žd*, јавља се у јужној Македонији нов јужномакедонски говор са *šč* и *žŷ*, место прасловенских **tj* и **dj*. Како се и данас његови претставници налазе у најчистијем облику око Костура и Корче, тај се дијалекат с правом назива западним јужномакедонским говором. А место ранијих српских говора са *ћ*, *ђ*, *ѡ = ѡ*, *ѣ = ѣ*, *št* (= **skj*, **stj*), *žd* (= **zgj*, **zdj*) и другим цртама јавља се у Македонији нов српски говор, опет са *ћ* и *ђ*, али сада са *ѡ = ѡ*, *ѣ = ѣ*, **ѣ*, **ѣ*, *šč* (= **skj*, **stj*) *žŷ* (= **zgj*, **zdj*) и другим особинама који захвата готово целу данашњу југословенску Македонију, али који се у нарочито чистом облику, по моме мишљењу, налази у западном делу Македоније, у Галичнику и оближњем крају. И сада је настало питање: шта претстављају та два говора; где ћемо их и како сместити међу оним основним говорима које смо налазили у Македонији од IX до XIV века?

Ја сам напред истакао да се обично на периферији сваког језика, па и нашег, налазе архаичнији говори. Али то није све што треба имати на уму када се говори о словенским говорима на Балканском Полуострву.

Јављање архаичних црта на периферији једног језика — познат је језички појав о којем се доста говорило у научној лингвистичкој литератури (исп. нарочито радове проф. Bartoli). Али какав је смисао тога појава или, боље, који се узроци у њему крију? По моме мишљењу, — додир са страном средином која утиче да се све оно што претходи језичким променама у чистој језичкој средини у унутрашњости једног дијалекта не развије на периферији тако брзо, пошто ту има и утицаја страних који теже да се тај језик у другом правцу развије. Језичке црте тако остану ту као замрзнуте. То бива у још јачој мери када се неки дијалекат налази потпуно у туђој средини, окружен туђин-

ским језичким морем. Ту је замрзнутост још већа и дуготрајнија. Тако су словеначки дијалекти у Резији, дакле, у талијанском мору, сачували знатно више старијих особина од других словеначких дијалеката; тако исто су пољске црте архаичније на истоку у додиру са малоруским језиком или на западу или југозападу у додиру са чешким или словачким (в. код мене, RSL XII 7 и даље) неголи у средини дотичне пољске територије и сл. О томе се мора увек водити рачуна када се говори о перифериским дијалектима.

Друга особина, која се јавља у дијалектима са тако покретним становништвом какво је било одувек на Балканском Полуострву, јесу *обухватни* језички покрети. Много се говорило о мешовитим говорима, али ширење извесне језичке црте у сродним говорима, иако значи несумњиво додир становништва, не мора значити њихову мешавину. Сетимо се многобројних таквих црта које су се подједнако развиле у суседним штокавским и чакавским говорима. На пр. икавизам (*ѡ > ѡ*) се јавља крајем XIII в. и у западном делу штокавског говора и у оближњем чакавском, али тако да не можемо знати где се прво појавио; тако полугласник прелази у *а* и у штокавском говору и у чакавском и. знатно се у њему шири; у кајкавском полугласник (= *ѡ*, *ѡ*) даје или *е* или полувокал тога реда и исто тако у оближњим источнословеначким дијалектима, док у западнословеначком имамо *а* као у чакавском који је био јужно од њега итд. Има још ширих обухватних језичких покрета. Сугласничке групе **skj*, **stj* **zgj*, **zdj* — дају две варијанте (*šč*: *št*, *žŷ*: *žd*), од којих старија обухвата само западни део словенских дијалеката на Балканском Полуострву (*šč*, *žŷ*), а млађа (*št*: *žd*) — источни, не водећи никаква рачуна о језичким границама. Тако се *šč* и *žŷ* налази у основици словеначког језика, у целом чакавском дијалекту (*šč > šč > št*, а *žŷ* преко *žđ* — *žj*), у целом кајкавском дијалекту и у најзападнијем делу штокавског дијалекта. Међутим *št*: *žd* обухвата остали део штокавског дијалекта, бугарске дијалекте и старословенски језик. Мало је таквих особина које се на Балкану толико шире; једино је, у последњим вековима, губљење *х* почело добијати сличну експанзију.

Врло је интересантно да се старо *šč* и *žŷ* сачувало у западном делу јужномакедонског дијалекта наредом са старим *šč* и *žŷ* који су постали од прасл. **tj*, **dj*; свакако зато што се тај дијалекат налазио у туђинском језичком мору (грчком, албанском);

али је још интересантније да је то *šč* и *žj* сачувао и прототип галичког дијалекта. Поред *ћ* и *џ* и *шћ* и *жџ*, исто онако као и најзападнији део штокавског говора у Славонији, Босни и Далмацији!

Ја сам и претпоставио да се он морао налазити негде у близини западног јужномакедонског не само због тих гласова него и због других језичких веза са њим, а понајпре због тога што сам сматрао да се толика архаичност и тих и других црта ових говора могла сачувати само у мору туђинског језика (албанског или грчког). Та хипотеза наишла је на отпор у два правца: прво, сматра се да је тешко доводити тај говор из Епира или Албаније, а, друго, мисли се да су и галички говор и исто тако сви остали прави македонски говори могли добити ту црту од јужномакедонских дијалеката. Мислим да ни једно ни друго није оправдано. Али да бисмо то разумели, морамо се обазрети и на друге стране тога питања.

*

Ја сматрам да су *основне* црте данашњих правих македонских говора ово:

- 1) *ћ, џ = *tj, *dj*;
- 2) *шћ, жџ = *skj - *stj *zgj - *zdj*
- 3) *ѝ = o, ў = e*;
- 4) **ж, *а*;
- 5) *ѝи = u*;
- 6) **г, *л*.

Онај говор у којем се у југословенској Македонији налазе те црте у основном облику или у млађем, али органски развијеном облику из основних црта (на пр. *к* и *ј* од *ћ* и *џ*, *ж > o* или *а* преко заједничког звука *o^a, o^r, o^l, e^r, e^l* и др. гласови од *г* и *л*), ја сматрам да је постао ширењем онога говорнога типа који је у основици галичког говора. Ако се са тим сложимо, мораћемо признати да је тај говор у основици и прилепског, и велешког, и кочанског, и радовишког и ђевђелиског дијалекта. Ако се у неким од тих говора, као на пр. у кочанском или ђевђелиском, налазе *шћ* и *жџ* чешће него *шћ* и *жџ*, за мене је јасно да је кочански говор могао то добити и у новије време или од севернијих српских говора (кратовског, злетовског) или источнијих бугарских говора (преко југословенске границе); ђевђелиски је говор могао и ту особину као и многе друге добити од источног јужномакедонског око Солуна и околних места. То вреди *mutatis mutandis* и за остале говоре на тој територији.

Али сем тога није искључено да се на територији правих македонских говора налазе растурени остаци од некадашњег говора српске колонизације Македоније, у чијем је језику било несумњиво *шћ*, *жџ*, исто онако као што су од те колонизације остали и примери са *у = ж, ѝ = ѝ* и др.

Како се све поменуте црте, у целокупности, без икаквих наноса са стране налазе у најчистијем облику у говорима галичког типа, ја сам и претпоставио да се тај тип и кретао са запада на исток.

*

Али сем свега другога чињена су и питања оваке врсте: да ли се говор са *шћ* и *жџ* место *шћ*, *жџ*, — са *o* и *e* м. *ѝ* и *ў*, са *ж* и *а* — могу назвати српскохрватским говором? Појављује се, с једне стране, мишљење да су ти говори мешавина, и то мешавина у којој би била основица јужномакедонска, која се изменила под утицајем српских колониста од XII—XV в., или, с друге стране, мешавина у којој би била основица српскохрватска, а која се изменила под утицајем јужномакедонским (претпоставка Г. Ружичића).

Ја мислим да се не може допустити ни једно ни друго. О томе сам ја у више махова већ писао (исп. Гал. дијалекат 9 и д., Јф XIV 145 и даље). Моји су главни разлози у овоме.

Ако се допусти или једна или друга хипотеза, мора се претпоставити да је дијалекат српскохрватских колониста имао особине штокавских дијалеката XII—XV. Чак ако се претпостави да је Македонија имала насеље српскохрватско још из ранијих времена, не може се мислити да је оно било друкчијега типа него што су били севернији говори од њега. У томе се дијалекту никако не би очекивало *ѝ = o, ў = e*; *ж* би прелазило у *у*, место *шћ* и *жџ* морало би бити *шћ* и *жџ*. На тај начин, тај би дијалекат имао ове особине:

- 1) *ћ* и *џ*;
- 2) *шћ жџ = *skj - *stj, *zgj - *zdj*
- 3) *ѝ = ѝ*
- 4) *ж = у, а = e*
- 5) *ѝи = и*
- 6) *г, л*

Одавде се види да би се морало претпоставити да је прави македонски дијалекат, да му је тај српскохрватски говор у основици, добио од јужномакедонског *ѝ = o, ў = e, ж = а (o), шћ* м. *шћ*,

жцј м. *жд*. Да је то тако, зар би се могло претпоставити да на пр. у галичком говору *не оштане* ниједан пример са $з = в$, ниједан пример са *шш* и *жд* и само по који пример $ж > у$? А кад бисмо тако нешто претпоставили, то би значило да је мешавина њихових црта била врло јака. При такој мешавини, зар би се могло претпоставити да ће се сугл. *ћ* и *џ* потпуно сачувати? Зашто и ту немамо *шч* и *жцј*, када су већ ти звуци толико поплавили тај дијалекат, замењујући *шш* и *жд*? Те тешкоће, а сличних тешкоћа има још и више, не дају ми могућности да такву претпоставку сматрам вероватном.

То исто вреди и за другу хипотезу. Ако су јужномакедонски говори у основици галичког говора, који је добивен мешавином са српскохрватским говором горњег типа, онда се пита: како је то могуће да он никад не прими $з = в$, *шш* и *жд*, када је примио *ћ* и *џ* готово у свим речима, када је примио готов увек *цр* - < *чр* и друге српскохрватске особине. И на та ће се питања тешко наћи одговор. Има случајева да један дијалекат поклопи, поплави други, али да се у њему овако доследну пробију црте поплављеног говора, а друге изгубе без трага, није вероватно.

Ове хипотезе, и једна и друга, имале би и других тешкоћа. Морала би се претпоставити само два дијалекатска покрета, један са севера, а други с југа; међутим је очигледно да се мора претпоставити као главно кретање њихово са запада на исток и са југа на север. С друге стране, могли бисмо се запитати, ако не претпоставимо ово кретање говора са запада на исток, откуд а чак и у говорима на левој обали Вардара *шч* и *жцј*, када би им из источног јужномакедонског могли долазити *шш* и *жд* и сл.

Због свих тих тешкоћа ја сам морао претпоставити да су *шч* - *жцј*, $ж : љ$, $з : о : в = е$, заједно са *ћ* и *ћ*, чинили саставне црте основнога дијалекатског склопа галичког дијалекта, тј. да ту имамо посла са архаичним српскохрватским говором у чијем су основном саставу те особине:

ћ, *ћ*, *шч* и *жцј*

$з$ и $в$

$ж$, $љ$

$г$, $ј$

$ы$

Такав је српскохрватски говор могао постојати између VII и IX века, јер је изван сваке сумње да су се све те особине нашле у најстаријим епохама српскохрватског језика. Али када се

мора претпоставити да је тај говор и дуго време после поменуте епохе остао са тим цртама, онда је јасно да се мора мислити да је *шај* говор већ врло рано прекинуо непосредне везе са осталим српскохрватским говорима. Јер да је он био у вези са осталим говорима, он би се подвргао — мање или више — оним променама којима су се и они подвргли. С друге стране, његова толика архаичност може се објаснити једино тиме што се он налазио на периферији и још, вероватно, на терену туђих језика. Зато сам ја и претпоставио, водећи рачуна о кретањима словенских говора и словенских колониста у Грчкој и Албанији, да је он дошао са десне обале Дрима.

Ја нећу овде понављати оно што сам у својој књизи рекао о словенском живљу у Епиру, Тесалији и Албанији. Све то изнесено је да покаже и са стварне стране само могућност те хипотезе; али ја признајем да тиме она још није доказана апсолутно. За то су потребна нарочита испитивања словенског живља у поменутим крајевима, много исцрпнија, свестранија и савеснија него што су испитивања Селишчева у књизи Славянское население в Албани (София 1931).

*

Ја сматрам да смо тек на почетку испитивања порекла ових говора и њихова развитака. Али морам рећи да нас приморава и њихов развитака, с једне стране, и развитака западног јужномакедонског говора, с друге, да их ставимо у блиско географско суседство, много ближе него што је данашње. Ја сматрам да у оба та говора има доста обухватних језичких процеса какве смо констатовали и за друге блиске словенске балканске дијалекте. Већ је горе изнесено да се мора претпоставити да су разлику између $з$ и $в$ ти говори добили од заједничког српскохрватског језика (исп. Галички дијалекат, 38 и даље). Откуда је потстакнута замена $з$ звуком $о$, $в$ — звуком $е$, тешко је рећи; али је вероватно да је потстакнута западним јужномакедонским дијалектом. Међутим развитака $ж$ и $љ$ у овоме је говору самосталан (исп. код мене *ibid.*

39). Вероватно је такође да је једним обухватним покретом прелаз $ы > и$, $ѣ > е$ и сл. предат од овога говора западном јужномакедонском¹⁾. За *шч* и *жцј* сматрам да је старо у овом говору (исп. напред), али морам поменути у вези са тим једну особину његову. И када је у галичком говору *шш* ново, оно прелази у *шч*, на пр. *шчо* (то

¹⁾ О њ-ту у том говору, говорићу другом приликом.

< *шшо* < *чшо*; *пошчен* < *поштен* < *почштен* и сл. Ја сам претпостављао да је то долазило од оних говора који су имали *шш* м. шч (на пр. *шшешта* м. *шчешта*), па кад је почело продирати *шч* из ових говора у засебним речима (тј. кад је добивено *шчешта* поред *шшешта*), тада је и према *шшо* и сл. добивено *шчо* (исп. Гал. диј. 138). Иако та претпоставка остаје у пуној снази, може се претпоставити у овом случају и нешто друго. Такво се *шч* налази и у западном јужномакедонском, за који би било теже претпоставити онакав утицај. И у њему има тај појав готово особине гласовног закона (исп. *пшшчол* и сл.). Зато ја претпостављам да се тај појав могао развити и у самом западнојужномакедонском дијалекту. У њему је, вероватно, као у јужномакедонском говору умекшаност фрикативних сугласника била дуже задржата неголи у српскохрватским говорима; *чшо* прелазећи у *шшо* дало је *шшо*, *почштен* — *пошшен*, страна *пшшчол* дало је *пшшчол* и сл. То *шш* је давало даље *шшш*, а *шшш* је могло дати *шч* (преко *шћ*) које је у таком облику постојало у гласовној системи овог говора. Истина, данас немају сви западнојужномакедонски дијалекти *š*, *ž* и друге фрикативне сугласнике меке (исп. на пр. А. Мазон, Documents, contes et chansons slaves de l'Albanie du Sud, 1936, стр. 50); али је несумњиво да су их јужномакедонски говори имали, јер су још и данас, нарочито у источнојужномакедонском, у пуној употреби (исп. код мене Гал. диј. 47 и даље; исп. такође текстове Малецког који пише увек *št*, *žd*, *ž*, *š* и *ž*, Dwie gwary macedońskie, 1934 и 1936, текстови и речник). Од јужномакедонског говора тако је *шч* у тим речима прешло у галички, јер у галичком говору *ш* је давно очврсло (сем у вези *шч*) као и у другим српскохрватским говорима и не би дало у вези са *ш* — *шч*.

Овом симбиозом овог српскохрватског говора, који сам ја назвао староштокавским, за разлику од свих осталих штокавских говора, са западнојужномакедонским, који сам ја назвао архаичним старословенским, за разлику од источнојужномакедонског или старословенског, — објашњавају се многе особине и једног и другог говора. На пр. губљење *ш* на крају у глаголских облика презента у западнојужномакедонском (исп. напред и друге могућности). Не треба да нас зачуди, ако у данашњем галичком говору нађемо *ш* у презенту. То се могло извршити под утицајем абсорбованих старословенских (јужномакедонских) говора у којима је те црте било и сл. (исп. напред). Да је тако нешто могућно,

показују друге црте македонских говора. Тако на пр. *га* се морало некада употребљавати много више у македонским говорима него данас, без обзира каквога је порекла (да ли из говора галичког типа или из средњештокавских говора), пошто су га македонски говори однели и у родопске говоре, а данас га у неким македонским говорима сасвим нема (на пр. у галичком говору). Тако исто је природно што се и *ме* у 1 л. множ. развило и у галичком говору, када је оно у самом јужномакедонском добило велику распрострањеност, иако се у старословенским споменицима није још употребљавало. Итд. О свим тим могућностима, којима се могу придодати и друге, ја сам у својој књизи довољно говорио.

У Прилозима П. Поповића (књ. XVII, 153—174) изашао је опширан приказ о Галичком говору мог некадашњег ученика д-ра Г. Ружичића. Ја се са њим не могу сложити ни у главним схватањима ни у појединостима. Мислим да је његово схватање и немогућно и погрешно, и поред тога што је он изнео и нешто материјала, који би се могао и знатно још увећати на основу познате литературе и у неким правцима и исправити (исп. ниже); али и такав, тј. сасвим исправан и проверен, он не би имао никаква значаја за моју тачку гледања на ово питање, јер ја баш зато и не наводим друге говоре што у њима има различних отступања која ја и приписујем различним утицајима са стране (српским, јужномакедонским, бугарским и другим мешовитим или т. зв. прелазним говорима) и различним миграционим покретима. На главне његове напомене, наћи ће се одговор у ономе што је напред изнесено. Али, поред свега другог, ипак мислим да је највећи део његове критике заснован на непоразумима. Откуда се може рећи да Ново Село, Градобор, Бугаријево, Ватилџк и Вардаровци претстављају исти дијалектски тип, и поред извесног броја примера са *ћ* и *ћ¹*, као и галички дијалекат, када по сведочанству Облака у тим дијалектима место *ж* имамо *з* (M. Stud. 21) и када у њима има *št'* (на пр. у Буг.) поред *šč* (у Ват.). Тако се исто вара Р. ако мисли да Цонев воденски говор ставља међу *ћ* и *ћ*-говоре, јер ако га је некад (пре 35 год.) и увршћавао међу те говоре, он то не чини у својим доцнијим делима, и, исправљајући Мирчева (на којег се Р. позива), он у Историји бугарског језика

¹⁾ Сам Облак, на којег се Р. позива, вели да у тим говорима *ћ* и *ћ* само преовлађују према *шш* и *шч*. Али примери Облакови далеко нису исцрпни!

(I књ., 1919, 415 стр.) вели, наводећи доста примера са *шч* и *жџ*: „Ето зашто воденски говор сада више не убрајам у средњемакедонске *k*-говоре, као што сам чинио пре 16 година када сам се ослањао једино на податке Мирчева“. Дакле, није тачно да је ту прекинута територија јужномакедонског говора онако како хоће Р., већ ту имамо мешавину о којој сам ја говорио.

Слично нешто вреди и готово за све друге напомене изнете поводом мојих тврђења. 1) Ја сам сматрао да је у правим македонским говорима галичког типа свугде основно *шч* и *жџ*, а уколико има *шш* и *жд* — да је унесено или са истока (из бугарских говора), или са севера (средњештокавских српскохрватских) или југа (источнојужномакедонских). Истина, ја о томе исцрпно не говорим, али то истиче из моје напомене у предговору да је галички говор и најстарији и најчистији, а да у осталим говорима има отступања изазвана различним миграционим потресима (исп. о томе и напред). Према томе, за мене није претстављало интереса да покажем колико где има тих отступања. 2) Ја сам рекао, као што износи и Р. (стр. 165), да се не може тачно утврдити колико се на север у Македонији простирао старословенски дијалекат, а Р. ми приписује да сам рекао да се првобитно у целој Македонији простирао старословенски дијалекат. 3) Ја сам сматрао да је *p* и *ɸ* вокално у основици свих правих македонских говора галичког типа, а Р. сматра да сам тврдио да је оно и данас у њима свима. Да у њима има даљега, млађега извођења из тих црта, то ме се није тицало у овој прилици. Тек кад се сви гласови на местима старих вокала *л* и *р* у македонским говорима не би на њих сводили, онда бих ја то морао изнети. 4) Иако сматрам да је за галички говор типична троакцентна система, ја сам нарочито истицао да она није тако општа свима македонским говорима. Исп. на стр. 27 Галичког говора: „У дебарском говору, кичевско-поречком и централном правомакедонског акценат је увек на трећем од краја, а у штитском може бити на једном од последња три слога. Дакле, у најзападнијем је најчистија¹⁾ тросложна система, а на *исшоку*¹⁾, иако је још тросложна, *дојушџа* и *акценатш* на *првом* и *другом од краја*; то сведочи да се права тросложна система кретала са запада на исток. У костурском, кајларском и леринском дијалекту акценат је увек на другом од краја, у воденском, мегленском, дојранском и кукушком акценат може бити на

¹⁾ Курзив је сада стављен.

једном од последња два слога у речи; то значи, по мом мишљењу, да је права двосложна акцентуација постала *на крајњем југозападу*, па се кретала на исток и североисток“. Дакле, није тачно кад Р. наводи да ја у свима говорима Македоније налазим *само тросложну акцентуацију*, иако је приписујем свима говорима галичког типа; зар се у горњем тврђењу не садржи прећутно да Тиквеш, Моријово и Ђевђелија могу имати акценат и на другом слогу од краја? 5) Кад велим да је за прави македонски дијалекат типично *ја*, а за јужномакедонски и бугарски *јас* (јаз), зар из тога не истиче по себи, кад се води рачуна о ономе што говорим у предговору, ако који дијалекат Македонаје има *јас*, да га је добио из тих говора; то исто вреди за *мије* (српско *ми*) и *није*, за систему од три демонстрат. заменице *ов-*, *он-* и *ш-* и саме замен. *ш-* у употреби члана. Јер у тој тачци ја истичем оне особине које староштокавски дијалекат „везују са српским говорима“, сматрајући да се све остало и само по себи разуме и да није ни било потребно то нарочито износити. 6) Истина је да ја претпостављам да је у правом македонском увек *ш* у 3 л. јд. и 3 л. мн., али то претпостављам за ону епоху његова развитка која се огледа у савременом галичком говору; у ранијим епохама сматрам да тај говор није имао *-ш* и да је у том правцу могао утицати на западни део јужномакедонског, док је био на својим старим седиштима (исп. и друге могућности за то напред). Затим сматрам да није било у њему сугласника *ш* у презенту у првој епоси његова развитка у Македонији (тада је та црта могла одатле отићи и у родопске говоре). Али се доцније прави македонски дијалекат подвргао утицају оних старословенских (јужномакедонских) говора који су имали *-ш* у оба броја презента. Уколико данас у македонским говорима уопште нема *ш* у презенту, ја мислим да је утицај или српскохрватских севернијих говора, који *ш* никад немају, или старе српске колонизације, или старије епохе галичког говорног типа или, најзад, оних западнојужномакедонских говора који су и у другим правцима утицали на праве македонске говоре. Ја сам мислио да ће се све ово и само по себи разумети на основу свега што је у општем одељку говорено о правцу и типу ових дијалеката. 7) Р. сумња у три сугласника типа *л* у галичкоме говору: *т*, *л* (полумеко) и *л* (сасвим меко: *л*, *л*, *л*). Али би требало прво да оде у Галичник и чује тај говор; тада, надам се, у то не би сумњао. Ја сам тек онда када сам *са айсолушном йоузданошћу* утврдио да ти гласови заиста тако постоје као саставни делови

гласовног *система* галичког говора, узео да им одредим историско место. У многим македонским говорима ја сам такође чуо само *t* и *l*, али то ми је било само доказ да се *l* у њима померило ка *l*. То у галичком говору није још извршено. По себи се разуме да је сведочанство Пуљевског, сасвим неука човека у питањима ове врсте, врло драгоцено, када он у две књиге своје, сваки пут на други начин, али увек са истом гласовном вредношћу, заиста разликује тројако *l* које у потпуности одговара ономе што сам ја чуо. Понека омашка у системи његовој ниуколико јој не смањује вредност. Ја сматрам да за *мојел* и *лдица* нема *Р.* право, исто онако као и за *неода*; али би за дефинитивно решење тога питања требало још исцрпнијих студија. 9) *Р.* ми замера што не говорим нигде о *-л* на крају речи, а ја на стр. 52 (напомена испод текста) велим: „не сматрам да је пошребно да говорим о чувању сугласника *л* на крају речи и на крају слога пред сугласником. Прелаз *л* у *о* је нов појав српскохрватског језика, краја XIV и почетка XV века; он се налази само у новоштокавским дијалектима. Није чудо *шишо га* у овим говорима нема“¹⁾. Ако је пак *Р.* хтео да ја говорим о отступањима у замени *t* на крају слога и речи у другим говорима од галичког говора, то је непотребно за мене било све дотле докле се та отступања своде на гласовну измену *t* (као *о, ц* и сл.). 10) *Р.* пита зашто ја пишем *фкүћи, фйоле, фйрешкући, а ф йлемна*; зато што су прве три речи прилози, а *ф йлемна* је предлог и именица; за *фкүћи* то је обележено и у речнику; *фйоле* значи *напољу* или *вани*; а *фйрешкући*, начињено према *фкүћи* „дома“, значи „дома у предњем делу куће“. 11) Није немогуће да у *ласшовица* имамо старо *о* (само *ласшочка* не иде у исти ред) и да је *ласшавица* новије. 12) *Р.* има право да у *шипрй, шйрбнал* није прастаро *шиш* (ја сам могао мислити да је прасловенско *šьrb*-дало већ врло рано у шток. дијалекту *шт*, али ја о томе нигде не помињем, тако да је могуће да се тај пример погрешно и случајно помешао међу друге); а за остале речи очевидно је да сам мислио да се њихово *шиш* не налази у вези са *šь-* и да је у том смислу старо, без обзира да ли је *st* или *št* првобитно. Али баш такво *шипрй* иде више у прилог мојој теорији неголи његовој: **šьrb* дало је дисимилацијом *štrb-* и тако је у галичком говору и осталим правим македонским говорима остало, исп. прелаз *чр-* у *чр-* у њима (штипски *шчрй*

1) Курзив је сада стављен.

које наводи *Р.*, ако се заиста тако употребљава, добивено је са стране). Што се и у страним речима употребљава *шч* место *шиш* (*мушчулок, йшччолн*), то се може објаснити исто онако као и прелаз *шишо* у *шчо* (исп. горе). 11) Најзад да поменем и то да никако не разумем, зашто се „српскомакедонски“ (тако сам некада и сам називао тај говор), како га назива *Р.*, не може назвати староштокавским? Зар није очевидно, ако он заиста има оне архаичне црте које му ја приписујем (*з, в, ж, ш, љ, њ, шч* и *чшо*) или које му мора приписивати нарочито онај ко га сматра за аутохтони дијалекат данашње Македоније, зар није очевидно, велим, да је он у системи наших говора штокавски говор, а у системи штокавских говора најстарији?

Ја сам се овде задржао исцрпније на неким питањима зато што сматрам да ми је писање о „Галичком говору“ дало довољно разлога да многе ствари ставим на право место, бар уколико се тичу мога мишљења о њима. Ја сам видео да сам на многим местима, желећи да будем кратак, или да још засада останем више у наговештајима неголи аподиктичним тврђењима, своју мисао каткада недовољно потпуно и вероватно недовољно јасно изнео. У тежњи да свакога ко ушчита моју књигу од тих заблуда ослободим, можда сам овог пута и рекао више него што сам хтео рећи.

За мене је у целом том изношењу било једно главно. Моја је жеља била да се једном прекине са оним стереотипним тврђењима о македонским говорима која науци ништа не дају и која толико замрачују ове говоре који — сем свога историског места — за нашу науку могу и принципски бити од крупнога значаја. Зато сам, признајем, са великом смелашћу, изнео једну нову теорију о њима и покушао да је лингвистички образложим, водећи рачуна о свему што се у Македонији у току векова вршило. Ја ћу се радовати, ако се тиме потстакну нова проучавања која ће нас довести до светлости, ма моја теорија била и потпуно одбачена. Тада ћу тек сматрати да ју је ваљало баш онако изнети како је учињено. Ако сам овим врстама учинио да она буде јаснија, сматраћу да за то дугујем нарочиту захвалност својим критичарима.

Ја опет понављам: ово је само почетак посла. Колико је моја теорија оправдана, коју сам дао више на основу размисљања о целокупним особинама македонских говора, неголи на основу исцрпног излагања о њима у самом Галичком говору, видећемо онда када нам материјал о њима буде био боље познат, и то на

целом простирању њихову. А сада, на крају овог приказа, изнећу неке допуне или поправке материјала у мојој књизи које сам накнадно запазио.

*

Стр. 77¹⁵ поред *Јанче* треба додати *Росоки* и *Селце*. — 80²¹ поред *шркалес* треба ставити (тј. *шркалест*) — 80²⁵ поред и сл. треба: исп. *земни* *илези* (овде је обично: *зѣмјен*, *зѣмјена*, *зѣмјено*) — 82²⁵ иза (Григ. 292): које се изговара *ајсана* — 84² иза *сада* *ке*: (треба *сега* *ка*) — 86⁶ поред *код* у загради ваља ставити још *ка*, на пр. *заврши се кон мене*; *према* — 86²⁷ место *дужалник* треба *душалник* (даждевњак) — 87, м. **поколчест* треба: вероватно од *поколчест* — 89¹⁵ испред заграде, али се рече *неје со пош* у значењу: није у реду, није право — 91³ поред пуцање: пуцањ — 91¹¹ иза *сопру* (вероватно је узето из књига, јер се у народу не употребљава) — 94¹³ иза речн. Ђ: у овом месту са значењем „идем“ — 95²¹ иза = *љвз*: није народно — 97¹³ иза *кошела*: *кошми*, *кошлови* — 97¹⁷ поред *кошлешце*; (обично *кошленце*) — 98² испред *бозовише*: *бозише*, — 98³³ иза 462 (мени познато у значењу „стреха“, „слеме“) — 100¹³ испред издади: *обори*, — 101²⁶ место *умегљен* треба *Умељен* — 105³¹ место *ка га* треба *ка га* — 105³⁹ поред *засани се* додати треба (закри се) — 106¹⁷ м. тј. купус тр. тј. кисели купус — 107 иза „дељи“ треба: , исп. *ирклен* у овом говору — 110²⁹ за значење *шбоко* поред „само“ треба додати ове примере: *Шо шбоко ми идеш*, *Бога ши? Не шжчиго*, *шоко поучиго*. *Токо* (или *шбоку*) *ка му шѣкнеш неичо* и *ка си засмејеш како будала човек*. Дакле понајчешће је са значењем „већ“ или „тек“ — 113¹⁹ поред *черѣйна* треба ставити (црепуља), а поред *черѣйнадка* — (крпа за брисање црепуље) — 115⁷ место *ib*. 34 треба П 34 — 125²¹ место *пухчани* треба *пухчани* (тј. пушчани) — 150¹³ треба или: *досѣа-му-беше* или *досѣа-му беше* — 154²⁷ поред *бозовише*: и *бозише* — 159²⁹ треба *кумштво* и *кумшво* — 161¹¹ треба *миризлиф* — 161²³ поред *тужан*: , жељан — 161²⁹ поред *брљив*: , речит — 167¹¹ поред от памтвека: (није народно; овде обично *ош* *пандикука*) — 171² место прем треба: према — 182¹¹ треба *овдекац* — 182¹⁷ иза мани се: , исп. *се вишосаф*, *вишосај се* — 185³⁹ треба: *шекна* — 189³¹ *ниов* није у употреби у овом говору — 206¹⁰ поред *вѣжа*: (упртим) — 207³³ испред тачке: (порушити, покварити) — 208⁶ поред *ја-су-сонал* и *сонил* или *соневал* према виду. — 211²¹⁻²⁷ *убоди* би могло бити и императив у служби перф. презента — 212¹ иза *се-уграши*: = *се-зграши* (уплаши се, забезекну се) — 212³³ место: (части га) треба (честитају му) — 215¹³ није ми сасвим поуздано значење притрча, исп. у овом дијалекту *го-укриш* у значењу „задави га“ — 218² „сањали су је“ треба изоставити — 218³⁷ *цркана* вероватно штампарска грешка место *црна-на* — 219¹ треба *ирѣчкорий*, *ирѣчкоруваш* — 221³ треба *одучуваш* — 222³ треба *досшојувад* — 225¹² треба *ке да падна* — 229²¹ треба *знамиња* — 230¹ било би боље према овом говору *шбедна ванѣлија* — 330^{22, 23} било би правилније према овом говору *исѣјувајеш*, *исѣјување* — 230²¹ било би правилније *пошшојуваш* — 231⁶ требало би: *до-друа-ша* — 231⁷ требало би: *шѣке си иравиле* — 231¹⁷ треба *пак-ѣа-доеш* — 232¹² требало би: *шребело* — 233³ требало би: *за-со-ракија* — 233³ требало би: *ошѣјувале* — 234⁶ требало би и овде: *ошѣјувале* — 236²³ место *живошинки* било би боље *бубачиња* — 237¹ место *прилична-ша нејзе пѣсна* било би, можда, боље: *некоја пѣсна шо је*

приличиш — 237³ боље: *Лазорѣоле* — 240² треба: *и-ѣа-се ископаш* — 240¹⁶ *да-си-ираеш* — 241¹¹ треба: *да-ја-зѣмеш* — 241³³ треба: *ша-и-и-шовараеш* — 242¹⁶ треба: *а-неја-од-обе-ше-страни* — 242¹⁸ неки пут се чује и *брѣше* — 244²⁵ у *бжобовиш* прво је о врло отворено а¹ — 245⁷ треба: *венчавање-шо* — 248³¹ треба: *шб-софра* — 251²⁵ треба: *ѣа-зѣмеш* — 278 *фишос* и *вишос* имају различна значења; *вишосај се* је речено и мало увредљиво: *шорњај се*, *бежи* — 279²⁰ „коња скаках седам“ значи да је једним скоком могао прескочити седам коња стављених напореда. — 296¹⁹⁻²⁰ у оба реда ♪ вероватно *accus. sing.* — 298¹⁷ *а* може овде бити на своме месту (са адверз. значењем) — 303¹⁹ треба Ђино наш⁷ — 311⁷ треба *се ожени* — 311¹³⁻¹⁴ треба *шоко* и — 317³ треба *овдекац* — 318¹⁹ треба *гаснашѣ-вар* — 318³¹ *високиѣ-дош*¹.

А. Белић

2. — Ново издање свих Његошевих дјела.

Издавачко предузеће „Народна култура“, што га је у Биограду покренуо млади издавач Јован Шарановић, дало је на свијет, као прву своју публикацију, *Цјелокућна дјела Петра Петровића Његоша у редакцији Др. Данила Вушовића*. То је књига од VII и 657 страна велике осмине која је лијепо опремљена: текст је штампан јасним словима (нешто су већа него у Државном издању) на добром папиру и врло је савјесно исправљан, иако у њему има још која ријетка штампарска погрешка преко оне три што су исправљене на засебној цедуљици што је приложена књизи. У књигу је умстнуто и неколико zgodних и добро израђених, али већ познатих слика: три самога Владике (у почетку, пред *Шћепаном Малом* и пред *Свободијадом*), па (пред *Горским Вијенцем*) слика владике Данила; а нове су слике Његошеве капеле на Ловћену (пред *Маним Ђесмама*) и његове гробнице у њој (пред *Лијеком*), онда слика Цетиња са садашњом Његошевом гробницом на Орлову кршу. Репродуковане су и натписне стране свих издања приређених од самога Владике или за његова живота (за чудо на репродукцији натписа пјесме *Три дана у Тријесту* фали то у!), па зато није баш требала репродукција натписа *Свободијаде* коју је тек три године послје Владичине смрти издао Љ. Ненадовић (и том приликом Његошев натпис *Свободијада* окренуо на *Свободијада*). Најзад су додана и два факсимила: (у почетку) прве стране аутографа *Шћепана Малог* и (пред поговором) познатог тобожњег записа владике Данила, мјесто којег ја бих волио да је дан факсимил једне стране аутографа *Горског Вијенца*.

¹) Да неведем и неке исправке у регистру. Треба: *бегидисаш*, *буфшаница*, *Гего*, *здорено*, *касавеш*, *Косто*, *мозечек*, *надбора*, *овдекац*, *рака* 88, 89; глаг. 217. На 335³⁹ не треба (1 л. јд.)

Ако пак још речемо да се је издавачка фирма побринула и за то да приреди за ову књигу и оригиналне укусне корице, треба да признамо да је она учинила све што је могла да лијепо уведе „Народну културу“ дајући народу као прву своју едицију књигу која је достојна имена што носи.

Издавач је био и срећне руке у избору редактора повјеривши тај одговорни посао дру Данилу Вушовићу који је као рођени Црногорац и као слависта, који је (у IX-ој књизи *Јужносл. Филолога*) дао добру студију о Његошеву језику, био баш позван да даде тачан и коректан текст Његошевих дјела, а то је он у овоме издању и дао. Као темељ за своје издање В-ћ је узео Државно издање свих Његошевих дјела које је г. 1926 и 1927 донијело литерарна дјела његова у мојој редакцији, док је једна трећа књига требала да изнесе Његошеву кореспонденцију, али доцније није изашла, а чини се да неће ни изаћи. Будући дакле да се В-ћево издање (В) оснива на Државноме (Д), треба да видимо како В стоји према Д. Прије свега што се тиче опсега, разлике је мало, јер ни В-ћ није узео писма у књижевна дјела, а иначе је само у „Мањим пјесмама“ на једном мјесту нешто изоставио што у Д има, а на другоме нешто додао што у Д нема: изоставио је од „пјесама за које неки мисле да су Владичине“ бр. 80, што сигурно није његов, и фрагменте под бр. 82 и 83; бр. 80 прешао је к осталим пјесмама узетим из *Огледала српског*, а бр. 79 (*Црмничани*) В-ћ је пренио на прво мјесто међу праве Владичине пјесме, док сам ја ту пјесму узео међу те сумњиве, јер Милутиновић, који ју је издао у својој *Пјеванији*, каже да је „од Рада Томова Његуша“, па сам мислио, а мислим и сада, да он не би тако звао нашега пјесника него „млади владика црногорски“, како га зове под бр. 1; па ако не би тако, онда би свакако рекао „од Рада Томова Петровића Његоша (а не Његуша), како што за једну другу пјесму говори да је „од Тома Маркова Петровића Његоша“ (*Петровића* и *Његоша* а не само *Његуша*). Требало би дакле изнијети некакве разлоге с којих се мора узети да тај Раде Томов није некакав обични Његуш него баш наш Петровић Његош.

В-ћ је изнова пак додао из *Огледала српског* још неколико пјесама за које он мисли да ће бити Владичине преко оне двије што су из њега ушле у Д, а то су посвета сјени Пушкина, за коју би се могло знати да је Владичина — и кад не би био под њом потписан „Владика црногорски“ — кад је Владика издао

Огледало, и бр. 3 што је издао Милутиновић у Пјеванији као пјесму „младога владике црногорскога“; В-ћ наине узимље да је Лавров у својој познатој књизи о Владици „утврдио“ (сам Лавров се је врло опрезно изразио!) да је његових још 7 пјесама, па к њима В-ћ додаје још једну, а мисли да би могле бити његове још друге двије (в. стр. 589). В-ћ је тих 10 пјесама из *Огледала* (без ове двије посљедње) одвојио на крају „Мањих пјесама“ (као своје бројеве 76-84), па је добро да су тако на окупу, премда не мислим да је тиме ствар ни „утврђена“ ни свршена (в. Д, II књ. стр. 430-431); добро је такођер што је В-ћ послјије ових пјесама штампао и „Примјечаније“, јер по свој прилици сам га је Владика написао, али онда је требало, с истога разлога, узети и „Предисловије“. Него код овога премјештања и састављања пјесама из *Огледала* догодила се та незгода да је из Д узета пјесма бр. 3, а није бр. 52 (посвета сјени Пушкина), и тако ове посљедње пјесме у В нема. Осим тих осам пјесама из *Огледала*, које би могле бити Владичине, у ових 8 година откада је издано Д нађене су само двије омање Владичине пјесме које је Д. Вуксан издао г. 1926 у VI. књизи цетињских *Прилога*, али су нажалост умакле и мени у Загребу и В-ћу у Биограду.

У В поједине пјесме иду истим редом као у Д, дакле најприје четири крупније (*Горски Вијенац*, *Луча микрокозма*, *Шћепан Мали* и *Свободијада*), а онда „Мање пјесме“ и „Проза“; „Мање пјесме“ такођер истим (хронолошким) редом, осим промјена што су настале одатле што су *Црмничани* прешли на прво мјесто а пјесме бр. 3 и 81 биле пренесене, заједно с ново узетима из *Огледала*, као засебна група (бр. 76—85) пред „Прозу“.

За текст својега издања В-ћ је узео један егземплар издања Д у којему је извршио промјене и поправке што је мислио да су потребне. У ту сврху је он испоредио текст у Д с оригиналним (првим) издањима, за све четири веће пјесме и за већину мањих, а само је за мањину од ових посљедњих — а то су готово саме ситне и мање важне ствари — и за прозу задржао је текст како сам га ја приредио за Д, премда бих ја волио да је и њих испоредио с оригиналним издањима а пријевод прве књиге *Илијаде* с аутографом што се чува у Народној библиотеци. То кажем зато што у Држ. издању има нажалост подоста штампарских и коректорских „исправака“ што су управо погрешке, наине својевољна отступања од мојега, па стога и од оригиналнога текста. Морам наине изјавити да сам ја за Д само дао голи текст, она-

кав какав сам мислио да треба да буде, а иначе ја са самим издањем нисам имао никаква посла, а нарочито нисам видио ни једне коректуре ни једног табака! Ја сам дакле одговоран само за оне промјене и исправке што се могу констатовати у Д према оригиналном издању, а за које је при дну стране казано како је односна у тексту исправљена ријеч наштампана (или написана) у оригиналу. Особито пак сметају двије чисто техничке погрешке. Ја сам у својему рукопису био назначио код којих се стихова за прво слово има узети мајускула: у штампарији се је тај мој знак криво схватио, па је сваки стих за који се је имала узети у почетку мајускула потискиван надесно, те је тако нпр. у првих 50 стихова *Горскога Вијенца* изашло 18 алинеја а сва су прва слова остала мајускуле! И тако је рађено у цијелој I-ој књизи, гдје су В, Л и Ш, а тек у II-ој, гдје су С и П¹⁾, узимане су мајускуле и алинеје према мојој интенцији. Осим тога у Ш су криво нумеровани стихови у првом акту: број 95 дат је стиху 93 а број 195 стиху 194 (управо 192), и тако је изашло да тај акт у Д има 880 стихова, док их је у истину само 877. Те обје погрешке остале су и у В, само што је у њему у С и П враћено велико слово у почетку свакога стиха.

Иначе редакција текста, нарочито окретање Владичина текста на модерну ортографију и интерпункцију, у В је углавном остала као у Д, као што је у Д углавном остала као у Ј, то јест као у издању Његошевих дјела у *Малој библиотеци* браће Јовановића у Панчеву; јер дабоме ни један паметан човјек неће без потребе преписивати цијелу књигу од неколико стотина страна него ће узети, гдје може, егземплар већ готова старијега издања и њега исправити гдје мисли и како мисли да треба што мијењати. Радећи тако лако се може сваком догодити да се превиди која ситнија погрешка старијега издања на којему се ради, па је тако и В-ћ, поред велике савјесности с којом је радио, преузео из Д неке штампарске погрешке, нпр. *прошуйлио* (мјесто *прошуйљило*) В 1705; *неко* (мј. *него*) Ш 1,33, *још* (мј. *јошћ*) 368, *саширјеши* (мј. *саширјеши*) 537.

Текст се дакле у Д и В мора уопће слагати, јер В-ћ није требао Д да зна како се мора проводити модерна ортографија и интерпункција, као што ни ја за тај посао нисам требао Ј. Али у детаљу може често бити, и има, и у једном и у другом погледу несугласица, једно стога што је Владичина ортографија врло

1) В, Л, Ш и С скраћенице су за 4 веће пјесме а П за мање.

инконзеквентна, а друго, што се нека ријеч или реченица може на разне начине схватити. Не могу, наравски, овдје о томе надуго говорити, али је добро познато да за тачно преписивање Владичина оригиналног текста највише то смета што он јест попримио Вуково *ћ* и *џ*, али није његових *ј*, *љ* и *њ*, па се је помагао како је боље знао и умιο (а филолог није био никакав!), и тако отежавао нама читање. Ствар се пак компликује тиме што су неке његове ствари (Ш, С и понајвише П) издавали други који су, бар донекле, мијењали Владичину ортографију — а јесу донекле и језик и текст!

Не обазирати се дакле на питања чисте ортографије и интерпункције, није се чудити да међу В и Д има разлика и у погледу изговора. И ту у првоме реду треба говорити о изговору вокала *џ*. Владика је, као рођени Црногорац, био јекавац, па је зато увијек све писао по јекавском говору, а у пјесмама је за кратко *је* и за дуго *ије*, кад је у стиху и њега бројно као један слог, писао редовно *џ*, док је за двосложно *ије* узимао *ие*. Али има доста примјера гдје се у Владичиним пјесмама налази *е* мјесто *џ*, при чему не мислим на случајеве као *грешник* итд., гдје је *џ* у кратком слогу послѣ *р*. Како се ти „екавски“ облици у Његоша налазе понајвише у дугим слоговима послѣ сугласника *р* и *л*, то ја мислим — уколико их нису унијели екавци издавачи неких Његошевих пјесама — да су они књишкога поријекла, то јест да је Његош тако писао према руском и рускославенском, гдје често *ре-ле* стоји мјесто *рџ-лџ*, али да он нити је сам изговарао, нити тражио да његови читаоци изговарају те ријечи екавски. Ја сам их зато свуда окретао на јекавски изговор пишући *'је* или *је*, изузевши дабоме оне врло ријетке случајеве гдје сам знао да се у Црној Гори, то јест на Цетињу и около њега, збиља чује екавски; то су *леба* (хљеба) В 1667, па у суфиксу *-де*: *овде* В 615, 1252, *онде* В 613, *ондена* В 1359 итд. В-ћ се донекле с тиме слаже, јер каже да ти екавски примјери „могу каткада бити књишкога порекла“, а да многи од њих „могли би бити, услед рђавог издања, и ортографске грешке“ (Јужн. фил. IX, 103—104), али за неке случајеве ипак мисли да би требало оставити *е*. Изријеком амо узимље облике *џреџем* итд. (од глагола *џријеџи* — *џријеџем*), *џреваром-џревари*, *излеџу-џолеџу* и *сагрешења*, „пошто се у црног. дијалекту обично тако изговарају“ и „пошто се тако у Црној Гори често и чују“ (о. с. 95 и 99). Али у Вукову рјечнику *џреџи-џреџем*, *џревар*, *излеџаши* = *џолеџаши* „источни“ су облици.

а „јужни“ су са *-ије*, па кад В-ћ признаје да би многи „екавски“ облици у Његоша могли бити и књишкога поријекла и ортографске грешке издавача, кад и он признаје да се у тим облицима и сада (а у Владичино доба сигурно још више!) може чути и јекавски изговор, кад доиста налазимо и *долијеку* С 2, 254. 8, 38 и с *пријеваром* 2, 320 са сигурним (двосложним!) *-ије-*, онда мислим да је потпуно оправдано да се и ти „екавски“ примјери исправе на јекавске, као што В-ћ налази да треба чинити у другим приликама. За *сагрјешење*, којег Вук нема уопће, не знам може ли се узети да је Његош изговарао *сагрјешити* а није и *сагрјешење* него *сагрешење* по §-у томе и томе наше школске граматике. Напротив, за *шреск* П 9, 80 В-ћ има право; то је руска ријеч с руским завршетком, а није српска — српски би било *шријесак*, како је слагар у Л 5, 198 „поправио“ моје *шр'јеск*. С истога разлога биће боље оставити без промјене и руски облик *блеск* С 8, 1032, како га је оставио В-ћ; а тако је руска ријеч и *вред* (штета) С 10, 971 гдје је В-ћ такођер вратио *е*. Али поред тога здравог схваћања „екавских“ облика В-ћ у издању враћа неколико њих гдје је у Д 'је: *вредити* Л 1, 44; *брегу* 150, *брег* 170; П 12, 61. С 2, 542. 8, 101; *брега* 10, 373; *грех* Ш 1, 537; *слијом* 84, 48; *сведоца* 4, 137; *сагреси* 543, *згреси* 535, *истребљаше* С 1, 130; *истребљају* 194, *истреби* 494, *истребише* 8, 359; *истребиши* 850; *стреле* 1, 192. 240. 8, 1082. 1122. П 45, 3: *стрелу* С 8, 29. 1114, *стрела* П 17, 126, *растрезнили* С 1, 500; *свешлост* 2, 119; *освешљати* 2, 420; *облећаше* 5, 477; *пролећаше* 7, 8; *излећаше* (штамп. гр. *излећеше*) 8, 438; *надлећући* 10, 328; *увредила* 2, 816. 6, 55; *увредише* 3, 7. 72; *увређени* 3, 80. 10, 421; *увређена* 9, 188; *поколењем* 8, 459; *преише* 9, 178; *среду* 10, 148; *најред* 167; *ждрело* 405; *најре* П 45, 61: *устрељена стрелом* 93, *огреси* 57, 310. Ја сам намјерно навео све примјере гдје је у В враћено *е*, да се и по томе види да је готово увијек пред тим *е* једно *р* или, ређе, *л*. Али на другим мјестима код тих истих ријечи В-ћ је задржао мој јекавски облик: *шр'јебит* С 1, 125; *шр'јебе* П 75, 121; *најр'јед* С 2, 123. 10, 868. П 2, 650. 9, 67, 75, 54; *кољену* С 9, 721; *бр'јегу* 10, 736. П 48, 29. 64, 72, *најр'је* П 2, 556. 21, 109; *устр'јељен стр'јелом* 37, 20; *стр'јела* 45, 3; *стр'јеле* 48, 12; *шр'јеши* 75, 711; *шр'јеши* 351, *шр'јеши* 621, *шр'јеши* 666; *стр'јеле* 76, 105; *р'јeko* 159. В-ћ је пак на другоме мјесту означио баш као погрешке неке од горњих „екавских“ облика што је он у В вратио: *истребљаше*, *истребљају*, *истреби*, *растрезнила*, *увредила*, *стреле* (Ј. Ф. IX, 99), а да могу бити погрешке:

стрела, *стрелом*, *грех*, *слијом* (о. с. 104). По свему се дакле види да В-ћ није сигуран за које би се „екавске“ облике Његоше могло казати да се збиља говоре у Црној Гори, па то могу рећи само Црногорци који не живе у екавској средини, гдје дакле не мијешају свој јекавски говор с говором своје нове околице. Али свакако много значи да ни један од тих примјера гдје стоји за *џ* само *е*, а гдје сам ја свуда писао 'је а В-ћ што и он тако писао а што враћао *е*, не налази се у *Горском Вијенцу* којег издање сам Владика надзирао.

Напосе треба споменути три ријечи: *послије*, *нијездо* и *Нијемче* (деминутив од *Нијемац*). Прву ријеч Владика у стиху броји само двосложно Ш 2, 268. 3, 62. 202. С 3, 284. 5, 1, па сам зато ја писао (нај)посл'је; В-ћ напротив пише (нај)посље, јер се често тако и чује, или је требало исправити на (нај)пошље, како се најчешће изговара (ЈФ 96). Кад он каже да се (у Црној Гори) може чути и *посље*, може му се вјеровати, премда Вук за Црну Гору има само *пошље*; него ипак треба питати како је Владика изговарао. Не сјећам се има ли у њега који примјер за *послије* у стиху с двосложним *-ије*, али је сигурно да тамо има само (црногорско) *послијед* В 381. 1640. 1661. Ш 1, 108. 3, 274. С 1, 45, па није ли то јак знак да је Владика изговарао и *послије*? Мјесто обичнога *нијездо* В-ћ има сасвим необично *ињездо* у С 1, 152. 441. 437. 458. П 23, 4 и глагол *ињезде* 61, 9, а то мислим да не ваља, јер у јекавском говору има само *нијездо* или (много ређе, са *ињ-* мјесто *и-*) *ињијездо*; зато сам ја Владичино *ињздо* преписивао *и'јездо* (како је и у В у С 1, 767. 780), па сам зато и *ињезда* (Владичиног издања од г. 1834 с Вуковим *ј-љ-њ!*) окренуо на *и'језда*, док је В-ћ задржао (своје) *ињезда*. Не знам зашто би мјесто *Нијемче* Ш 1, 289 било „исправније“ *Ијемче*, како је у В, а који облик В-ћ оправдава тиме да се и данас у дијалекту чује (ЈФ 96). Најзад с питањем о изговору вокала *џ* у вези је и ријеч *дјејствије* коју Његош броји за 4 слога у В 2298. 2320. П 60, 3; ја је преписујем *дјеиствије* а В-ћ *дијејствије*, „јер је логичније растегнути кратко *џ* у дуго неголи претворити *ј* у *и* (иако и тога има код Његоша) (В, стр. 655)“. Али управо треба рећи да се у Његоша кратко *џ* врло ријетко стиха ради расцијепна на двоје, а свакако чешће бива да се *ј* (на крају слога!) с истога разлога претвара у *и* или (ко воли тако писати) у *ју*. За оно прво В-ћ је могао навести само 3 примјера: *побијед*, *побијед* (мјесто *побјед*) и *завијеса* (ЈФ 102), јер 6 примјера гдје је у Његоша *видијети* (у разним облицима),

они не иду амо — тако се збиља у Црној Гори говори; напротив за и мјесто *ј* има још других примјера: *Ареи* В посв. 7, *шаину* Ш 1, 564. П 49, 8, 55; *шаине* Ш 3, 627. П 50, 62; *Николаи* П 10, 61. 11, 11; *маи* 39, 25.

Ортоепско је питање и како се имају преписивати ријечи сложене с префиксима *без-*, *из-* и *раз-* кад за префиксом иде палатални сугласник. Његош по правилу оставља сибилант без промјене. И ја сам их редовно тако остављао, н. пр. у В *изњи-хаше* посв. 3, *разљуши* В 188, *исчиша* 935, *бесчестија* 2344. В-ћ не поступа једнако: у В задржава прва два примјера и посљедњи без промјене, а мијења *ишчиша*; па тако редовно пред *ч* мијења *с* на *ш*: *бешчовје(чан* итд.) С 1, 127. 132. 384. 2, 520. 824, *ишчујашти* 630, али задржава *разљушени* Ш 4, 348. Па и ја мислим да ће тако бити боље, само што бих уопће код књишких ријечи оставио без промјене *бес-*, дакле не само *бесчестије* него и *бешчовјечан*, јер се такве књишке ријечи лакше и дуже отимљу законима народнога говора. У чисто ортографска питања не упуштам се, јер је главно да видимо како се има изговарати и разумјети текст Владичин.

Да видимо дакле сада гдје се иначе на појединим мјестима В разликује од Д. У ту би сврху требало испоредити све пјесме, све стихове и сваку ријеч, али мој је очни вид за тако тешки посао већ превише ослабио; морао сам се стога ограничити да на тај начин прегледам само први акт *Шкејана Малога* и прву пјесму *Свободијаде*, па кад сам при томе констатовао да се разлике налазе готово само ондје гдје их или В-ћ спомиње у својему чланку у ЈФ и у поговору својега издања, или гдје је у напоменама при дну страна кажем како сам што мијењао или исправљао, ја сам за цијели остали текст гледао само то двоје, па остављам да који млађи поштоватељ Његошев претражи имали још која ситнија разлика међу оба издања.

Осим већ прије споменутих ствари, за *Горски Вијенац* В-ћ спомиње само облик *ошка'* 473.880, што сам ја узео да је постао од *ошкад* изгубивши крајње *д*; В-ћ напротив тврди да је то постало од *ошкао* с црногорским *-а* мјесто *-ао*, и писмено ми је потврдио да се изговара *ошкă* (*ошкă*) с дугим *а*, па кад је тако, мора да је постало од *ошкао*, а ово од *ошкако*, премда је врло чудно што се сâм облик *као* у нашем језику никада не налази у темпоралном значењу како се често налази потпуни облик *како*, па зато и *ошкако*. Боље је у В-ћа и *ер* 1850.2163. 2208.2392. *ере* 1954.2157.2553.2801, гдје је у Д свуда *је-*; али то је један од

неријетких слагарских „исправака“, јер у мојим издањима стоји, већ од првога из г. 1890, свуда *е-*, а у напоменама баш наводим да у О (тј. у оригиналном издању) стоји *Е-*, дакле *е-* (а не *Е-*, што би било *је-*). Мјесто *Страхинића* 2658 В има *Страхинића*; истина, тако је баш и у О, али то се може слободно читати и са *њ*, а иначе Вук има само *Страхинџа*, а и у народним пјесмама рекао бих да је *Страхинић*. Није ми пак јасно зашто је В-ћ у стиху 1996 (*Црногорца већ бјеше свакога / он гошова прешекă јунаштво*) вратио из О *гошова*; прилога *гошова* нема — или зар В-ћ мисли да је то придјев што треба везати са *Црногорца*? или је случајно ту и у В, као што је у О, пука штампарска погрешка? А не може се одобрити ни то што је и у прози пред ст. 2218 узео, опет из О, *слии* мјесто *слијеи*, кад је он сам за облик *слиом* Ш 1,848 узимље да је погрешан (ЈФ 104), и то сасвим тачно, јер је Владика говорио *слијеј* В 2361, *слијеје* 2362 итд.

Минималне су разлике и у *Лучи микрокозма*. Има право В-ћ да не треба мијењати *прошивне* 5,51 ни *ујрегнуше* 436 (у издању Срп. књиж. задруге, за које сам ја дао рукопис, било је тако остало), а и у 3,176 сигурно треба читати *су више* (са више) *шаровах*, иако је у О спојено *сувише*. Напротив мислим да треба свакако *прешлодржеће* 2,161 мијењати на *прешлодржеће*, јер Владика воли такве састављене придјеве а увијек се држи чврстога правила да се од прве ријечи узимље основа на *о* — таквих сложеница са *а* у средини (што би требало да буде генитив синг.) у славенским језицима уопће нема. Кад се пак у 5,436 остави *ујрегнуше*, онда цијела реченица гласи овако: *У шренућ се муње, ујрегнуше / у свешћену Творца колесницу / дугдм к једној све наввише страни, / поврашшише полет колеснице, / Господ славе на шрон се поврашши*, ја дакле узимљем да је *наввише* 3. лице множ. аориста од *наввиши*, премда у О стоји *на више*, с чега ваљада В-ћ мисли да је то прилог, те зато акцентуира *наввишџ*. Али кад би било тако, с којим бисмо глаголом спојили замјеницу *се*? са *поврашшише* не можемо, јер „муње повратише полет колесници“, а онда гдје је други глагол за то *се*? Ја зато вјерујем да је Владика написао *наввише* а да је издавач (Ненадовић) измудровао оно *на више*.

За *Шкејана Малога* В-ћ се је много обазирао на издање Срп. књиж. задруге (З), које је старије од Д, а за које он каже да је „од свих досадањих издања најбоље и најкритичније рађено“ (ЈФ 97) и да је, осим исправака које напосе спомиње, према њему „исправио још многе друге стихове“ (В, стр. 656). Морам нажа-

лост признати да ја нисам познавао З (зато га и не спомињем у мојему издању „Мање њесме“ на стр. XVII, под бр. 66), па сам зато хтио да видим, не само како стоји В према Д, него и како стоје обоје према З и, дабоме, све троје према О, па сам у ту сврху најприје тачно испоредио цијели први акт у сва 4 издања. У Д има доиста неколико штампарских погрешака, односно „исправака“ које сигурно нисам ја скривио, а мјесто којих З и В имају тачно како је у О (у заградама је како је у ОЗВ): у предговору на стр. 183: *докуменаша (-шах)*, *догађаја (-јах)*, *дук (дукс)*, *Тведосија (Теод-)*; на стр. 184: *писарчића (-ћах)*, *Југословенства (-сла-)*, *Њовидур (а Њов.)*; пред 1,163 *још (јошћ)* пред 1,194 *до (од)*, *Славене (-вја-)*, 207, *бесмртине (-смерт-)* 403, *ош Травника* (остало из О, од Тр. ЗВ). Има их пак неколико што су из Д прешли у В (у зградама како је у ОЗ); предг., стр. 184 *райоршах (-рашах)*, стр. 185 *проф (граф)*; *оваца (-цах)* 1,131; *Њрвенство (-вен-)* 342, *још (јошћ)* 368, *христјана (-нах)* 519. Ти су „исправци“ штампарије, због којих се Д разликује од З, а понајвише и од В, ситне ствари, али их је превише; напротив врло је мало мјеста гдје то исто бива због мојих исправака — управ су само три: пред 427 *[и] ѡдијели (ѡдијели)*; *Нови царе, био нами* (тако и О, нам и ЗВ) *срећан* 598, и *Је ли ђаво јошћ икад човјека у оваку бруку зајрљао (зајрљао)* 739. Оно од мене уметнуто *[и]*, ако не помаже, сигурно не квару; оно друго *био нами срећан* сигурно је логичније неголи *био нам и срећан*, јер што би „нови цар“ имао још да буде осим да буде срећан? Ваљада се је тако дијелило у З и В, јер се мислило да Владика за датив множ. не би узео облик *нами*, али има још и *к нами* П 47,4; истина, тога облика *нами* В-ћ (ЈФ 122) из Његоша нема; али ако га збиља у Црној Гори нема, онда бих ја ипак волио казати да је овдје *нами* штамп. погрешка мјесто *нама*. Вук нема ни *зајрљашћи* ни *зајрљашћи* него само *зајрљашћи* (нешто), па сам мислио да је Владика казао *зајрљашћи* (некога у нешто) према *ујрљашћи се* (у нешто), али ако има *зајрљашћи* (кога у нешто), онда мој „исправак“ не ваља.

У првом акту *Шкејана Малога*, који броји 877 стихова, В-ћ дакле, осим споменутих ситних штамп. погрешака, није према З исправио него оно врло сумњиво *нам и* (мјесто *нами* у О), а иначе је према О исправио већину оних ситних штампарских погрешака што су остале у Д, и то понајвише у предговору и у прози — ваљада је коректор на то мање пазио неголи на сти-

хове. Али с друге стране В-ћ је, опет према О (па зато и према Д), исправио и неколико погрешака што су се увукле у З (у заградама како је у О, Д и В: *ѡшљедњи (-сле-)* 69, *Василијем (-јом)* и *једног (-га)* пред 163, *надмурен* (и О, *нашмурен* ДВ) пред 327 и пред 613, *виђох (ђех)* 433, *умро* (двосложно, а треба тросложно *умрѡ*) 433, *никшићски (нишић-)* 714, *мудри (-иј)* 722, *царом (-рем)* 737, *вицеконсул (-суо)* напом. к ст. 791. Има дакле и у З ситних исправака слагаревих или издавачевих што су управо погрешке. В-ћ је пак на неколико мјеста исправио и О, па зато подједнако и З и Д, и то врло добро: *облачи се са свакоје стране (-че се)* 28, *да ли на нос (нас) неће ѡсрнући?* 103, *чудо се ради (роди)* пред 194 — гдје је и у О *ради*, али је међу штамп. погрешкама „исправљено“ на *роди*, па је тако ушло и у З и у Д; али да не буде ни он без гријеха, окренуо је, пред 183, *шумна* на *шумана*. Узевши дакле све заједно, у првоме акту В-ћ није исправљао према З „многе стихове“, нарочито кад се не узимљу у обзир ситни „исправци“ штампарије којих има неколико и у З.

Како већ рекох, за остала 4 акта ја сам гледао само како се држе новија издања према мојим и туђим исправцима. Сигурно је у Д штамп. погрешка *клијешке (кљешке)* пред 3,729 мјесто *клијешке*, али је овако сигурно боље неголи *кљешке*, јер је у Рјечнику Југослав. академије пок. Љуб. Стојановић посвједочио изговор *са ије*, што је правилно према *клијеш*; иста је така погрешка и *ши (ви)* 5,85 а моје су *на свијеш (за свијеш)* 3,317 и *см'је* (презент) мјесто *смје* (аорист) 4,907, а неће бити добро што је у Д, па зато и у В, *бриљанш* 4,132 промијењено на *бриљанаш* (јер треба тросложна ријеч) — боље је *брилијанш*, како је у З, јер и иначе има та ријеч са двосложним *-ија-*: *брилијаншним* Л посв. 53, а има негдје и *брилијанше*. Уз неке моје исправке В-ћ није пристао: у 3,40 у *ѡрестѡлу лавру Немањића* ја сам *лавру* окренуо на *лавре*, В-ћ напротив, према З, *ѡрестѡлу* на *ѡрестѡну*, али Владика не би рекао ни *ѡрестѡ* (мјесто *ѡрестѡл*), немоли *ѡрестѡни* мјесто *-ѡл-*; ако је дакле погрешка у тој ријечи, онда би требало свакако читати *ѡрестѡлну*. У 3,79 З је задржо а В-ћ за њим повратио погрешно *срећнега* мјесто мојега *срећнега*, али од *срећни* није могуће да буде *срећнега*, већ се мора *срећнега* окренути на *срећнега*, како је и у В према З у 2,666, или се мора мијењати на *срећнога* како је учинио З у истоме том стиху. Пред 729 З има *волим сам*, које је остало тако у В а у З је акцентуирано *волим сѡм*, док ја узимљем да је то погрешка мјесто *воли(ји) сам*

према познатом црног. изричају што га имамо и у *волиј' бих* 3,445, *сви бисмо волиј'* 4,528, *волиј'* су В 1678, *ја бих волиј'* 2236. Л 4,61. Облик *виђох* 3,592 ја сам исправио на *виђех*, јер узимљем да га је овдје унио издавач, како га је у 1,433 унио у З његов издавач; В-ћ га је не само задржао него га и наводи као „дијалекатски облик“ (у ЈФ 129); као такав познат је и мени, али говори ли се у Црној Гори? У 4,239 *свијетџи би ми црњи ђака био* ја сам исправио *црњи ђакла* а З и В *црњи ђака*; не значи баш много што би тада у О било *ђака'*, али то не би било логично да би свијет био „црњи пакао“ — било би доста да је „црн пакао“, па зато узимљем да је ту Његош иза компаратива изоставио, стиха ради, приједлог *од*, како је то учинио у *силниј' икога* П 75,546. Није пак никако требало у 5,610 враћати *за њем* (према З што га је задржао) мјесто мојега исправка *за њим*, јер уз *за* не може никако бити локатив.

Са своје стране чини се да је В-ћ мало што исправљао: биће добро што је у 2,818 *еџо* растављено, према З, на *е шо*; а у 4,909 *Докле живи све сџариј' млађега више главе држи и пошџује* окренуто је, према З, на *све сџаријег млађи*, и треба признати да тако јест логичније, али је ли Његош тако написао? Зар није могао баш он, а не слагар, направити ту логичку погрешку? Стога је боље оставити како је у О, па је у коментованом З било доста у коментару свратити пажњу на ту погрешку. Добро је напротив В-ћ исправио у 3,368 *мога* у З и Д (према *мога'* у О) на *мога*, јер је то збиља (црногорски) аорист а није партицип глагола *моћи*, па и у 3,707 *и Ликова* у З и Д (према *и ликова* у О) на *Иликова*, ако је Рашо (о којему је овдје говор) био збиља Иликов а не Ликов, јер што се В-ћ позивље на породицу Иликовиће у Кучима, могло би се насупрот казати да у нар. пјесмама има презиме *Ликовић* а нема *Иликовић* (в. Акад. рјечник). Него није никако потребно да се у 2,775 *нисам знао*, како је задржано у З и Д, дијели на *ни сам знао* — може бити овако и онако.

И у овом осталом дијелу *Шћейана Малога* В се више пута слаже са Д против З; у 2,5 у *цвијешу царсџтва најјачега* гдје је З исправио у *свијешу*; у 2,513 З има *шерјашџ* мјесто *шерјашџ* и тиме стих губи један слог; пред 2,771 З је оставио погрешно *предмјеш* мјесто *предметџ*; у 3,504 З је исправио *заводило* на *завадило*; у 4,106 З је погрешку *оџеле* исправио на *оџоле* а В, према Д, на *оџале*; а у 4,142 у З је остало погрешно *извјесно*, које је у Д и В

исправљено на *извјесна*; у 4,828 З је оставио *џаџаџо* како је у О, али да не буде један слог превише, морао је то *-ао* узети као један слог *џаџаџо*, што у Његоша иначе никада не бива, па је стога то у Д и В окренуто на *џаџаџа*; у Д и В исправљене су и ове погрешке у З: *џуџашџе* (тако и у О) 5,368 на *џуџашџе*; и *четресџи* (са 2 слога мјесто 3, у О *четрџесџи*) на *четрџесџи*.

Ако је у свему *Шћейану*, како је у цијелом 1-ом акту и у овим исправцима, у новијим издањима за остала 4 акта, не може се казати да су у В многи стихови поисправљани према З — ако се не узму у обзир штампарске погрешке, треба рећи да је В-ћ исправио неке ствари у Д према О, а иначе да је некако подједнако пристајао сад уз З а сад уз Д, а да је и донио неколико својих добрих исправака. Не може се дакле рећи да је З „најкритичније рађено“ издање *Шћейана Малога* — критички је рађено и З и Д и В, јер смо сви тројица поштено настојали да дамо што вјернији и тачнији текст, али нити смо могли бити увијек сложни у погледу свакога стиха ни сваке ријечи, нити смо могли избјећи неизбјегливе штампарске погрешке и „исправке“, нарочито када издавач није видио ни једне коректуре. Напротив рад пристајем уз суд В-ћев да је З „најбоље“ издање, а то зато што има врло добар коментар, којег нема ни у Д ни у В.

У почетку од В има факсимил првих 30 стихова по аутографу *Шћейана Малога*. Ја нисам знао, а мислим да врло многи нису знали да има и тај Његошев аутограф. На моје питање одакле га има, В-ћ ми је јавио да га је узео из публикације Ђ. Рајковића *Факсимила рукописа знамениџих Срба* (Беч 1871) у којој има и факсимил првих 40 стихова; је ли се тај аутограф сачувао, гдје је и колико га је, не зна се ни у Народној библиотеци. Ако се је изгубио, била би велика штета, тим више што се види, бар по овим првим стиховима, да има и знатних разлика међу првим издањем и аутографом, па како се по посљедњим ријечима Предговора к првому издању види да је сигурно Владика дао за њ рукопис, то и овај аутограф претставља по свој прилици старију редакцију пјесме коју је пак Владика за штампу дотјеривао — аутограф *Шћейана Малога* стајао би дакле према првome издању као што стоји аутограф *Горскога Вијенца* према првом издању. Него сва је прилика да је издавач Стојковић мијењао у Његошеву рукопису не само ортографију (он ју је окренуо на

Вукову)¹⁾ него по свој прилици донекле и језик, а није искључено да је мијењао штошта и у тексту. А кад се говори о можда изгубљеном Владичином аутографу треба казати да се је можда изгубио још један — аутограф пријевода *Слова о ђолку Игорову*. По њему је пок. проф. А. Гавриловић издао тај пријевод г. 1905 у XXIV-ој књизи Чупићеве *Годишњице*, па ма колико сам га тражио и од самога издавача, кад сам приређивао Задругино издање „Мањих пјесама“, могао сам само сазнати „да му се је траг приметан“!

И за *Свободијаду* може донекле бити говора о аутографу, јер се у петроградској Јавној библиотеци чува њен рукопис што га је сâм Владика прегледао и исправљао. Из њега је Лавров, у својој књизи о Владици, изнио главније (није све!) разлике од првога Ненадовићева издања, па сам ја узео у текст како је у гоме рукопису а у напоменама наводио како је у издању, јер сам више вјеровао рукопису исправљаном од пјесника неголи Ненадовићу, за којег се из његова издања види да је по свој прилици штошта мијењао и исправљао у језику, па је лако могуће да је то исто чинио и у тексту, премда се разлике међу рукописом (Л) и издањем (Н) могу тумачити и онако како за В и Ш. В-ћ напротив волио је држати се издања, па је то свакако оправдано за В у којему се не давају варијанте друге редакције а Л није дао потпуну рукописну редакцију.

Како В-ћ каже у поговору да су у В исправљане погрешке и извјесне нелогичности, тако сам и за С потанко испоредио текст прве пјесме (са 780 стихова) у Н, Д и В. Разлике су незнатне, ако не узмемо у обзир коректорске исправке, о којима је било већ говора, и поједине штамп. погрешке као нпр. у Д *бјесни* (*бјесни*) 93 или у В *загуше* (*загуши*) 326; у које бројим у Д и *ршвом* (*жершвом*) 721, а у Н *слободе* (*свободe*) 767, што је В-ћ задржао, јер ја у Његошево *жершва* нисам никада дирао, а и Н има иначе увијек *свобода*, осим *Свободијада* у натпису, — ако се све то одбије, онда не остаје готово ништа више. Ја сам нашао само ово: у *војена мучна кола* 317 Л, па зато и Д, док В-ћ воли *лучна кола* како је у Н; *постељом им бјеше слашкo* / *њезна шрава и цвијеће* 727, гдје сам ја оно *слашкo* поправио на

¹⁾ Мало се зна да је Његош само пјесму *Србин Србима на част* захваљује, коју је издао г. 1834 на Цетињу, наштампао сасвим Вуковом графичком и ортографијом, дакле и са *ј-љ-њ*, а само му се није дало да промијени *б* на *ѵ* у *србски*.

слашкoм, а В-ћ задржава из Н *слашкo* које спаја са *цвијеће*, што мислим да није добро, јер је сигурно логичније овдје говорити о слаткој постељи неголи о слатком цвијећу, па тешко да би Владика спајао придјев с тако далеком именицом. По мојему мишљењу није добро што је у В враћено из Н *кудијем* 543, што сам ја исправио на *кудијен* како је и у 5,60 (по Л, у Н је *којијем*) и у *Гор. Вијенцу* 1312 (акад. рјечник нема уопће *кудијем*); у 586 Л, па зато и Д имају *ћемовско* а Н и В *ћемовско*, како је и у *Гор. Виј.* 574, али у нар. пјесмама има једно и друго, па може бити да има право и Л и Н — за готово 880 стихова то је врло мала разлика баш у тексту! На два је пак мјеста В-ћ оставио Н те пристао уз Л: *са Турцима* (*с Турцама* Н) 260, *ере* (*ево* Н) 343, а у 758 и он је, како и ја, исправио *с крвника* у Н на *са крвника*, јер би иначе био један слог премало; и у 454 промијенио је, како и ја, *последню* у Н на *посљедњу*, док је у 404 задржао *последње*, које је штамп. гријешком остало и у Д.

С обзиром на овај тако мршави резултат тачног испоређења прве пјесме, ја сам, као и за Ш, за остали дио пјесме испоредио само мјеста што су исправљана у Д, а уколико их В-ћ наводи, и у В. Овдје, наравски, због много већег опсега пјесме, има и повише разлике. Најприје ћу споменути неке добре В-ћеве исправке: у 4,291 он је повратио *ками ледни* и протумачио шта то значи — ја сам био „исправио“ на *кам иједни*, јер нисам никад ни чуо ни видио тај изрицај што га изван Црне Горе нико не разумије. Добро је у 6,130 *ѵлашције* како је у Н, а мој „исправак“ не ваља ништа, али тек из доцније изданог свеска Акад. рјечника знамо да има та ријеч *ѵлашција*. Тачно је и што В-ћ говори да у 10,7 треба читати *бјаснише* (мјесто *бљаснише*) а не *бјеснише* (тј. *бијеснише*) како је у Д. И у 5,487 (вијенце) *лавровове ѵалмово'ме* Н биће боље исправити на *ѵалмовове* В неголи и *ѵалмове* З, премда је врло чудно да се од *ѵалма* гради придјев с двоструким суфиксом *-ов-*, али тако је грађен и *лавровов* од *лавра*. Признајем и да нисам погодио што сам у 8,1111 окренуо *шек* на *ше*: на *шек* додирну одговара *громадржац за лук шегну* 1120. И у 9,626 *нека ђоја крене бјежаш* Н В није требало *крену* Д, али се по напоменама види да је ту у Д нека штамп. погрешка. Има пак цијели низ лакших мјеста гдје Д и В на исти начин исправљају текст какав је у доста некоректном првом издању, али то се разумије само собом, јер модерни издавачи не треба да то уче један од другога.

Довде се дакле у погледу С В-ћ и ја слажемо, али ипак има и подоста мјеста гдје се не слажемо, па ћу и њих сада редом да наведем. У 2,319 Н и В имају *наше силе* а Д *мисли наше*, па В-ћ мисли да сам ја тако промијенио — нисам, тако је по Л у рукопису; па тако и у 5,530 према *с барјацима* Н В није мој исправак *са барјацима* него је и то по Л у рукопису. У 3,50 *кадуне су дичне шурске* Н В оно је су погрешка мјесто *се* ЛД, које треба везати са *помамјене поскишаше* 52, јер се не говори *поскишаши* него *поскишаши се*. И у 4,161 није требало вратити из Н *глас од бубње* већ остати при исправку *глас од бубња*, јер се говори *бубањ* мушког рода а не *бубња* женскога, већ ако је В-ћ узео да је ту именица *бубња* (бубање) које нема у Акад. рјечнику, а у 4,175 требало је *последню* Н читати *последњу* а не *последну*. У 6,52 и *пийерска мач* и *рука* Н В мислим да не може бити сумње да је *пийерска* само штамп. погрешка мјесто *пийерски*, како је у Д, јер ко би у нашем народу рекао *пийерска мач*? Ја знам, В-ћ мисли да треба *пийерска*, преко *мач*, спојити са *рука*, али то баш није могуће. И *цленовидну* 6,181 НВ сигурно је такођер штамп. погрешка мјесто *цкленовидну* Д; *цлен* у српском језику нема а има *цклен*, па и Владика има *цклена* 5,510. Тако је погрешка и у 8,915 *да са њоме оба удре...* да *околе шурске војске* НВ мјесто на *околе* Д, јер и у 894 стоји *да он са њом вишез удри / на окдлу шурске војске*. У 8,1094 *Бој жеситоки све једнако...* *кои код вас, бијаше се* Н, ја оно *кои* читам *кд* и а В-ћ *који*; али ствар је јасна: војска с Чева, пошто је разбила Турке на својој граници, пита посестриму од Ловћена како црмничка војска разби Турке, а посестрима одговара: *Бој жеситоки све једнако...*, *кд* и *код вас, бијаше се*; а иначе, ако узмемо *који*, гдје је глагол к тој релативној замјеници? У 9,25 *нека приђе, но кад прова* Н В ја сам схватио *приђе* као прилог (прије) и промијенио *нека* на *како* а *но кад* на *кадно*: *која ће му очи избост*, / *како приђе кадно* итд.; В-ћ напротив узимље да је *приђе* глагол и задржава *но кад*: *која ће му очи избост*. / *Нека приђе!* *но кад прова* итд. Тако се чува штампани текст, али нешто није ипак у реду, јер гдје је реченица према темпоралној *кад прова*? јер ова се наине односи на прошлост а не на будућност. У 9,523 *да с њом дражи и устави / ше пийерске вишезове* НВ — нема их ваљада дражити, па зато мислим да је оправдан исправак *држи* Д. У 10,551 — *Кайета Хуга древне / праунуке* НВ исправак *древна* Д (наравски то је ген. синг.) потребит је, јер је Хуго Капет древан а нису

његови праунуци Французи с којима се Црногорци боре; а исто тако у 553 *ће су п'јевцу свога горда... крила* НВ мора се исправити на *п'јевца*, јер како би могао бити тај датив уз генетив *свога горда*? Под пијевцем (орозом) Владика разумије орла на француским барјацима, исп. *француског п'јевца крило* 10,827. И у 10,685 *војска... мейне и доведу* НВ нема сумње да треба *доведе* Д, јер неће Владика тако непосредно прескакати са сингулара на плурал за исти субјект. Стих 10 878 *док слободе у нас дворе* НВ ја бих рекао да нема правог смисла, јер ако је *дворе* глагол (*дворѣ*), онда би требало да је *слободу*; биће дакле ипак да је тачно *двор је* Д. Не могу се пак никако сложити како В-ћ исправља посљедња 2 стиха у С; у Н гласе: (*док цамију*) *на храм прави неба људства / преокрене и обраши*, гдје је већ панчевачко издање од *не би* направило *неба*, па је то ушло и у Д — В-ћ је оставио *не би* а као посљедњи стих узео *окренула, обрашила*, али тако радикалан исправак, каквог иначе ни за један други Његошев стих, не може се оправдати, тим више што много мањи исправак *не би* на *неба* даје сасвим логичан смисао: *док цамију преокрене и обрати у храм неба* (праве вјере) и *људства* (човјечности). По овоме се дакле види да се В-ћ и ја у погледу *Слободијаде* више пута не слажемо зато што он више вјерује тачности Ненадовићева издања неголи ја. Требало би зато тачно испоредити цијели петроградски рукопис, да се види како у њему гласе ове поједине ријечи којима се Лавров није бавио. Не би ли било zgodно да Српска академија даде проучити или, још боље, фотографисати тај за нас драгоцен рукопис?

И у „Мањим пјесмама“ В се врло добро слаже са Д, нарочито у исправљању ситнијих ствари што није сам Владика издао а које је, као и прозу, В-ћ и узео из Д; него и овдје је В-ћ на неколико мјеста повратио како је у О. Тако у 2,135 ја сам *Паскевићу* окренуо на *Паск'јевићу*, кад у 568 имамо *Паскијевићу*; у 2,172 биће ипак логичније да хајдук Радојица, који се гради мртвим, отвара само једно (*лијево* а не *лијево*) око кад га гледа у очи млада Туркиња, и ако се добро сјећам, тако је у Вука у III-ој књизи држ. издања. Не може пак бити сумње да у 17,242 *зар на главу круну ставиш шкаше крвљу облишу* (а не *облишом*) *свога благодјеја* — та глава је облита крвљу а није крв! Крв би могла бити пролита. А сва је прилика да у 22,13 *везиру се додијале даве* треба *се* исправити на *су*, јер се редовно каже „нешто ми је додијало“ кад је исказан субјект што је кому додијао, али само кад

тога субјекта нема каже се „додијало ми се је“. Не може се пак никако у 29,24 *ши си људству дало у ум му улило* оставити у *ум* већ треба исправити на *и ум*, јер иначе нема никаква објекта: што је просвјештеније (то је субјект) људству дало и у ум улило? Очеvidно дало му је и улило ум! В-ћ и у 10,26 *юня* у О мјесто са *јунја* преписао је са *јуња*, јер да се тако каткада чује; али кад је у прози на стр. 420 оставио моје *послије* за *послѣ* у О, мислим да се може слободно узети да је Владика мјесто обичног *юнија*, штампало *юня*, јер је хтио имати двосложну ријеч. Добро је учинио В-ћ што је у прози на стр. 414 вратио *самочетрнаести* и *четрнаесторице* са *-ае-* како је у О мјесто *-аје-* Д, јер се по томе чини да тога изговора са *-аје-* у Црној Гори нема, а што сам га ја узео, јер у тој прози Владика иначе иза вокала има *е* за *је*; али за *јере* на стр. 412 и *јера* на стр. 413 ја бих рекао да је и овдје; као у Д, *ј* додано у штампарији, па је свакако добро што га је В-ћ избацио.

И тако сам, у назначеним границама, прегледао и испоредио текст Вушовићева издања, па се није чудити да има и мјеста гдје се ми двојица не слажемо, а да има и у њему по гдјекоја погрешка, како што их има и у свакоме од старијих издања; али је главно то да је Вушовић дао добро издање као што је издавач дао лијепу књигу. А и ово моје дуго филолошко цјепидлачење неће бити на одмет, јер сваки, па и најмањи труд посвећен изучавању дјела нашега великога пјесника има своју вриједност, а можда ће моћи да буде од користи оному који ће, надајмо се, скоро приређивати четврто издање свих Његошевих дјела.

М. Решетар

3. — РАДОСАВ БОШКОВИЋ, *Развитак суфикса у јужнословенској језичкој заједници*. Библиотека Јужн. Фил. 6; ЈФ XV 1—154. (Докторска дисертација).

Како се ова расправа појавила као засебна књига и како се у њој расправља о важним питањима нашег језика, сматрам за потребно да се већ у овој књизи ЈФ на њој задржим.

Р. Бошковић узео је на себе врло сложен и тежак задатак да на основу наставака за грађење речи у јужнословенским језицима утврди: да ли је међу њима било језичке заједнице пре развијања њихове индивидуалности на Балканском Полуострву, и ако се може утврдити да је било, какве је врсте она била.

Испитивање Бошковићево потврдило је оне погледе који су у нашој науци већ постојали: да има наставака којима се сви јужнословенски језици као једна језичка заједница издвајају од западнословенске језичке заједнице и источнословенске, а то су: а) знатно већа употреба деминутивних наставака са сугласником *с* (*ц*) према деминутивним наставцима са сугласником *к* у оним другим двома језичким групама; б) наставак *ica* у „моционој“ служби за женски род код речи са наст. *аѣ* и *аѣ* за мушки род према наставку *ка* у оним другим двома групама; в) наставак *ьница* за номіна loci у јужносл. језицима према наставку *ьна* (*-ьница*) у осталим словенским језицима и г) **itъ* као деминутивни наставак опет само у јужнословенским језицима.

Ово су све прасловенски наставци, које је јужнословенска заједница уопштила друкчије него остале две језичке заједнице и тиме показала да су међу њеним дијалектима били врло блиски односи. Они нам допуштају да говоримо и о њихову заједничком животу на основу ове њихове језичке узајамности.

Али није ово једини резултат до којег је Бошковић дошао у своје испитивању. Он је показао да има још и четири наставка који су искључиво јужнословенски, које је, дакле, јужнословенска језичка заједница створила и уопштила. Овде би се та језичка заједница јављала и као творачка, а не само као одабирачка језичка енергија.

Ово су ти наставци: а) наставци типа: *-lъja* и *-al'ka*, први као наставак за номіна agentis у бугарском, српскохрватском и словеначком језику, а други као наставак за номіна instrumenti у српскохрватском и словеначком језику; сем тога други и за номіна agentis и за номіна instrumenti у бугарском језику; б) деминутивни наставак *ice* у бугарском, српскохрватском и словеначком језику; в) наставци *аѣ* и *ара* у српскохрватском и словеначком језику за номіна agentis feminini и г) наставак *оѣ* за грађење abstracta опет у српскохрватском и словеначком језику.

Али, наравно, о свему се овом може говорити само у општим цртама; тако на пр. од четири прва наставка, који су добивени из прасловенског, бугарски језик деминутивно *-itъ* не познаје данас (он га је, наравно, могао изгубити); наставак *-lъja* не познаје старословенски језик, исто онако као што не зна и за наставак *ice*; *аѣ*, *ара* и *оѣ* развили су се опет само у српскохрватском и словеначком. Па ипак и ово што је изнесено поучно је, и то у више праваца. Поред заједнице јужнословенске, о којој тако речито говоре по-

менути наставци, има још нешто друго што се на основу њих може тврдити: 1) да српскохрватски језик и словеначки иду у свима правцима напореда, што сведочи о некадашњем њихову заједничком развиту, о тако званом западнојужнословенском дијалекту; 2) изнесени наставци не сведоче да је тако блиских веза као међу српскохрватским и словеначким језиком било и међу бугарским и старословенским, јер једних наставака којих има у бугарском нема у старословенском (-*лѣја*, -*алѣка*, -*ице*), и, обрнуто, неких који су се задржали у старословенском нема у бугарском (-*ишѣ*). То би значило, ако ипак примимо претпоставку о некадашњем јединству источнојужнословенског дијалекта (некадашње језичке заједнице бугарског и старословенског језика), да та језичка заједница није била ни тако тесна нити је толико времена трајала као језичка заједница српскохрватског и словеначког језика.

Ово би већ били значајни резултати за једну докторску дисертацију. Али се Бошковић није само на овоме задржао. Он није дао само грађу која би ово потврђивала, већ је своју грађу и лингвистички обрадио, показујући тиме још многе друге додирне тачке међу јужнословенским језицима, и у развиту значења поменутих наставака, и у морфолошком њихову развиту, и у њиховом специјалном развиту у појединим јужнословенским језицима. Ова страна рада Бошковићева нарочито је важна. Она показује да се Бошковић са успехом сналази у заплетеним и тешким питањима узајамних односа различних наставака и уме да нађе оно решење које је у стању да осветли питање о којем говори. То ће бити из даљег мог излагања сасвим јасно. Али се и овим Бошковић није још ограничио. Он је хтео да протумачи и постанак наставака о којима говори у прасловенском. И ту је Бошковић показао и научну окретност и несумњиво оштроумље; али је питање да ли је ту могао наћи увек срећно решење питања као у оном делу свога рада који се тиче историје помињаних наставака у различним словенским језицима.

Ја мислим да ће тај део расправе Бошковићеве наићи у научној литератури највише на неслагања која могу бити у извесном правцу и оправдана. Пре свега Бошковић у своме излагању није увек довољно јасан, прво, због тога што употребљава неке термине у нарочитом смислу који није обичан (суфиксност и сл.), а затим што прима неке процесе као несумњиве за које је, можда, ваљало то претходно утврдити. Али и поред свих приговора који би

се могли у том правцу учинити Бошковићеву излагању и његовим погледима, и једно и друго довољно је и сугестивно и лингвистички исправно изнесено, тако да побуђује стручњаке да његова мишљења узму у озбиљно разматрање и сами се позабаве тим питањима. Да пређемо на ствар.

Бошковић расправља о томе како се дошло до тога да се наставцима *ица* ($\leq ika$) и *ка* ($\leq zka, yka$) обележава „моција“ код именица, тј. женски род (*вук: вучица*) према мушком (*слепец: слепица*).

Пре свега, морам нарочито истаћи да кроз цело испитивање Бошковићево провејава основна *шачна идеја*: да код именица нема оне моционалности коју налазимо код придева. Док се код придева од заједничког општег дела *граде* различни родови *додавањем наставака*, дотле се родови код именица, пошто се независно сваки од њих сагради, тек односом значења мужјака и женке, — доводе у везу. Они се, дакле, сусрећу. То је Бошковић лепо показао за многе случајеве, али, по мом мишљењу, то вреди подједнако за све, па чак и за случајеве типа *вѣлкз: вѣлѣца* и *богъз: богъни*, на којима се Б. исцрпно зауставља.

Б. мисли да је *вѣлѣца* постало од некадашњег **вѣлѣи* (исп. санскритско *vṛkīh* и сл.) додавањем празне или безначајне суфиксалне партикуле *ка*, која није додавала ништа значењу те именице; њена је употреба овде „значила само обележавање формалне везе двеју речи истога општег дела, а одређена односа по значењу; **вѣлѣика* не значи, дакле, формалну еволуцију именице **вѣлѣи* као члана моционог односа, већ као именице која је имала поред себе именицу истог општег дела — *вѣлкз*“ (стр. 17).

Још јасније говори о томе Бошковић на 16 страни: „Анализа прилика под којима се моција рода код именица развијала показује две ствари: прво, да је „однос“ *вѣлкз* — **вѣлѣи* као један степен њезина развита могао добити ширу примену у језичким фактима само као *суфиксни однос*; и, друго, да он (тј. „однос“ *вѣлкз* — **вѣлѣи*) у *еволутивном* погледу претставља ипак крајњи резултат развита моције рода код неизведених именица: он у себи садржи, материјално, све елементе које је у свом развиту могао добити. Шта одавде произилази? Произилазе опет две ствари: најпре — да *вѣлкз: *вѣлѣи*, у ствари, и није био никакав однос у језику, а затим, да је наставак *ка* и дошао *само зато* да би веза ових двеју именица добила природу *суфиксног* односа у језику. Јасно је, према томе, да *и* није имало природу наставака за грађење речи,

те о некој функционалној сујсташуцији наставака *i* и *ka* — не може бити ни говора; однос *vykz* — **vylčika* није, дакле, могао понићи као резултат функционалног појачања завршетка *i* моционим *ka*“.

Да бисмо разумели целу мисао Бошковићеву потребно је још да наведемо његов одговор на питање, које он сам себи ставља, „да ли нам функционални развитак наставка *ica* даје ишта за разумевање употребе наставка *ka* код некадашњих именица на *i*“.

„Он нас упућује на једну ствар: да је именица на *i* у прасловенском језику било од две врсте: од именичких и од придевских општих делова. И једне и друге су добивале наставак *ka*; и код једних и код других је, у исто време, саграђен наставак *ica*. Имали смо, према томе, везу *vykz* — **vylči* као један случај где је наставак *ica* постао, а „однос“, рецимо *čьrnъ* — **čьrni* као други; први је случај у даљој еволуцији дао наставку *ica* моционо значење, а други *граматичку* функцију“ (стр. 17).

Ово оштроумно разлагање, по моме мишљењу, неће бити тачно. Пре свега, по чему *vykz*—**vylči* није прави однос двеју самосталних речи везаних значењем? Када је тај однос могао постојати у санскритском и другим индоевропским језицима, зашто није могао тако постојати и у словенском прајезику? И сам Бошковић вели да му дOMETнуто *ka* није додало ништа у функционалном смислу, већ да га је спојило са *vykz* у суфиксни однос. Међутим, стварно, оно га је додатком *ka* још више удаљило од *vykz*; а, с друге стране, по чему није био довољно изразит и однос *vykz* : **vylči*? и по чему тај ефективни однос није био *прави* однос. За нас је данас поуздано да је у сазнању оних што су говорили то био однос двеју речи по значењу, а граматички имали смо однос наст. *-z* и *i* као наставака којима су се од општег дела *vyk-* градиле именице за мужјака и женку. Ту није било моционог односа узетог од придева, јер код придева моциони однос *-z* : *i* није постојао у прасловенском, а вероватно га није било и у праиндоевропском, иако су неки испитивачи допуштали могућност таквог односа.

Још је једна ствар ту од значаја. Не може се претпоставити да је именица **vylči* постала од *vykz* (то се већ и из самих облика види), већ је несумњиво да је **vylči* постало од општег дела *vyk-*. За општи део, међутим, несумњиво је да има увек придевско значење. Уосталом, као што ћу имати прилике на другом месту да покажем, од именице *никад* не постаје друга именица, ма како то изгледало нетачно када се узму речи као *вук* : *вучица*, *стајац* :

стајачић и сл. Ако се данас оне и налазе у каквом односу који омогућава њихову продуктивност —, то је само на основу *сусрећања по значењу*.

Из овога се види да ја не налазим никакве разлике по пореклу између **vylči* и **čьrni*, тј. и једна и друга именица саграђене су од општих делова са придевским значењем. Што међу њима има разлике у значењу, које код **vylči* Б. назива — уосталом у смислу друкчијем неголи код придева — „моционим“, а код **čьrni* „граматичким“, то потиче од различних значења њихових општих делова.

Даље, ја сматрам да именицу **čьrni* треба доводити у везу са општим делом *čьrn-*, а не са мушким родом *čьrnъ*, јер се наставком *-i* гради именица женског рода, исто онако као што се наставком *i* гради од истог општег дела именица **čьrnъ*. Према придеву *čьrnъ* имали смо именицу **čьrnъ*, а према придеву *čьrni* именицу **čьrni*.

Каквог су порекла ти суфикси, то је друго питање; али за нас је *поуздано* да ни у праиндоевропскоме језику нити у прасловенском именице нису могле бити грађене онако моционалним наставцима као придеви. Зато се може рећи не само да моционалних наставака или моције нема код именица него да су они по облику своје — када им је значење и било „моционално“ — били сасвим друкчији него што је то било код придева. Али то, у исто време, никако не значи да се придеви *синтаксички* нису могли употребљавати и у значењу именица (исп. *стаја* и сл.); али то је процес сасвим друге врсте. Придеви су, по моме мишљењу, и довели до употребе наставака *kz* и *ka* као именица (**čьrnъ-kz* и **čьrni-ka*). Баш зато што је однос **čьrnъ* и **čьrni* могао напомињати однос моције, он је проширен наставцима *ka* и *kz* диференцијације ради према облицима придевским на *i* код других основа докле су такве основе још постојале у прасловенском језику. Тако су опет добивена два различна наставака: **vkz* и **ika*. То додавање наст. *ka* облицима типа *čьrni-ka*, где се може лако разумети, могло је учинити, по моме мишљењу, да се оно прошири и на **vylči-ka*. Наравно, у оба случаја облици са *ica* задржали би она значења која су већ раније имали облици **vylči* и **čьrni*.

Тако је нешто могло бити, по моме мишљењу, и код основа на *zi* (*y*). Исто онако као што је према *vykz* образовано **vylči*, тако је према *vogz* начињено **bogy*. Каковога је порекла овде било *zi* (= *ī*), — то је друго питање, у које овде не улазимо као што

нисмо улазили у питање о пореклу *i*. Однос *bogъ*: **bogu* значи је *бог*: *богиња*. Када се женски род придева **льги* могао синтаксички употребити са именичким значењем, докле се чувао придевски однос **льгъ* masc.: **льги* fem., он је добивао диференцијално *ни* којим се издвајала именички функција **льги* од придевске, дакле — *льгѣни*; одавде се *ни* могло преносити и на *bogu* које се већ находило у односу према *bogъ*, и тако дати *bogyni*. У лексичким речима, у којима није било никаквог сличног односа, као што је то лепо код Бошковића објашњено, и код речи које су се по значењу одвојиле од својих основних (на пр. *сѣлѣ* и *сѣлу* и сл.), *-ѣ* је могло остати (исп. код Бошковића 29 и даље).

Из ово неколико речи, којима не мислим да је ствар исцрпена, мислим да истиче да се и на наставке **i* и **ū* и од њих саграђене *-ѣ* и *yni* може протегнути оно што вреди и за целокупни даљи развитак наставака којима се обележава мушко и женско. Ти се наставци сусрећу, тј. засебно образоване речи, од којих једна значи мушко, друга — женско, сличношћу општег значења доводе се у везу. У вези са овим и у пуној доследности са развитаком сличних наставака у свима словенским језицима Бошковић је, по моме мишљењу, сасвим тачно објаснио везу **orbъ* и **orbā* (*рабъ*: *раба*) и изнео узроке зашто тај однос није могао постати продуктиван. Ово је врло важно, јер показује, са негативне стране, да се именичка „моција“ градила, колико је не могло бити, сасвим друкчије него код придева. Другим речима, ако узмемо да се правом моцијом може назвати оно што носи обележје придевске моције, онда можемо рећи да именичке моције, у правом смислу речи, у словенским језицима нема. Отуда имамо према мушком роду на *ац* — женски на *ица* или *ка*; према мушком без наст. — женски на *ица* или *ка* (*вук*: *вучица*, *берач*: *берачица*, *видар*: *видарица*, *бесѣосличар*: *-арка*, *племенишаш*: *-ашица*, исп. код Б. 36—39); међутим када се за женско чељаде употребљава наст. *-ара*, према њему нема мушког рода. То је у реду. Засебан случај претстављају именице типа *гашар*: *гашара* које Б. објашњава, по моме мишљењу, сасвим исправно (в. код њега 131—143), на тај начин што наставцима типа *аѣ* приписује првобитно значење *nomina agentis* masc. (исп. у словеначком *ubijača* Todtschläger) са пејоративном нијансом. Тај наставак пренесен на придевске детериоративне основе (по значењу) даје *nomina deteriorativa* и *nomina attributiva*, одакле се тај наставак после и даље шири добијајући различно екскурзивно кретање и у српскохрватском и словеначком

језику. Стављајући питање о постанку тога *аѣ* и *аѣ* према *аѣ* и *аѣ*, Б. правилно сматра да су то еквиваленти односима облика мушког рода типа *јемѣца*: *јемѣцъ* (исп. *јридошлица* и сл. у срп. јез. за м. род) и сл. Ја бих овде приметио само једно. Правилно је изнесено код Бошковића да је код наст. *аѣ* и *аѣ* основно пејоративно значење и да то претставља прву етапу у њихову развитаку. Али ја бих ту додао: да је у тим случајевима наст. *аѣ* и *аѣ* био обезличен, тј. да су се именице њиме образоване могле подједнако употребљавати и за именице мушког и женског рода (исп. *ѣијандура* и сл. у нашем језику и друга образовања за слична значења у другим словенским језицима). При губљењу тога значења, као што је и Б. тачно приметио, оне постају именице женског рода (исп. *гашара*), тако да се и ту оне сусрећу са именицама мушког рода (*гашар*). То је због тога што ја за именице радника м. рода постојао већ раније наст. *арѣ* или *аѣ*.

Речено је већ да је наставак *ѣ* нарочито карактеристичан за јужнословенске језике и као наставак за именичку „моцију“. То Бошковић са успехом показује на изведеним речима са наставцима *аѣ* и *аѣ* и на грађењу према њима именица ж. рода: у западнословенским језицима и руском наставком *ка*, а у јужнословенским језицима — наставцима *ѣ* и *ка*. Али подела је тих наст. у њима неједнака: у бугарском је најчешће *ка*, а ређе *ѣ*; у словеначком чешће је *ѣ*, а ређе *ка*; а у српскохрватском код наст. *аѣ* стално је *ѣ*, а код наст. *ар* и *ка* поред обичнијег *ѣ*. То одлично илуструје историски развитак или, боље, поступно ширење наст. *ица* у јужнослов. језицима.

Затим се Б. задржава на односу **gord'aninъ*: **gord'anъka* према **gord'ane* у множ. (стр. 59—64). Цело је то извођење сумњиво. Мислим да је ово сувише детаљно питање и да би му ваљало посветити нарочито испитивање. Б. ме такође није уверио да је постојао однос **gord'anъ*: **gord'anyni*.

Тумачење Б. рускога *самецъ*: *самка* (сп. 32), пољскога *samiec*: *samica* — мислим да је потпуно тачно. Тако је исто тачно и разлагање у т. 34, иако се у њему понавља оно што је већ у различном облику изношено на различним местима. Моциони однос сасвим је стран, туђ именицама, из простог разлога што је моција, тј. права придевска моција, формалне природе, а наставак за тако звану именичку моцију, суплетивну или какву му драго, — наставак је којим се обележава реално значење или, боље, разлика у реалном значењу. Зато ја сматрам да су термини *именичка*, *сул-*

шивна и сл. моција за именице незгодно изабрани, јер фактички моције код именица нема, а кад је има, она је привидна, јер и тада ступају у извештан граматички однос два *реална* предмета, са сасвим различним особинама, који уз друге особине имају и обележје природнога рода. Према томе када се и образују творачки односи: *старац* : *старица* и сл., добијамо однос двеју именица различних по значењу, а везаних у целину једино разликом природног рода. Придевском се моцијом обележава иста садржина (*стар* : *стара* : *старо*) без остатка, са разликама само у роду. Код именичких односа ове врсте имамо међутим стварну разлику самих предмета (исп. и различне речи као *човек* : *жена* и сл.). Ту, дакле, моције нема. Зато мислим да је излагање од стр. 66—69 могло бити краће и упрошћеније.

Са задовољством сам прочитао велики одељак ове књиге под називом „Развитак деминутивних наставака с елементима *k* и *c*“ (стр. 69—105), утолико пре што ме он на сваком кораку потсећа на расправу моје младости (*Zur Entwicklungsgeschichte* итд.), на коју се у многим правцима надовезује испитивање Бошковићево. У прасловенском су се језику већ употребљавали наставци и са сугласницима *k* и *c* као деминутивни; у јужнословенским су језицима преовладали суфикси са сугл. *c*, а у западнословенским и руском са *k*. Али мимо ову главну поделу наставака, има и других особина различних словенских језика на којима се Б. задржава у овом одељку своје књиге и објашњава их са успехом.

Мислим да је сасвим тачно објаснио Б. наст. *ись* и у јужнослов. и западнослов. јез., гледајући у њему прасловенски наставак као и неки други (75), иако сам ја некада на њ друкчије гледао (ор. cit. 175). — Мислим да није довољна она напомена коју Б. даје о пореклу деминутивног значења код суф. *ica* — „по аналогији“, већ бих рекао да то питање заслужује исцрпнију обраду (стр. 79). — Значајно је да старословенски језик искључивом употребом наставака *ica* иде паралелно са српскохрватским језиком, исто онако као што иде и напоредо са српскохрватским и словеначким језиком у употреби **-itъ*; међутим искључивом употребом деминутивног наставака *ьсь* приближава се опет бугарском језику. — Најидеалније је распоред *k* и *ц*- наставака сачуван код именица средњег рода, тако да он одваја врло јасно све јужнословенске језике од осталих словенских језика. — Сматрам да је сасвим уместан закључак (стр. 92) да је однос дублета *ькз*, *зкз*, с једне, и *икз*, с друге стране, производ прасловенске епохе, у којој су наставци *ькз* и *зкз* на штету *икз* били

уопштени у ономе делу прасловенског језика из којег ће се доцније развити јужнословенски језици. Тако исто мислим да је потпуно правилан закључак Бошковићев да је широка употреба наставака *itъ* у српскохрватском и словеначком језику као деминутивног суфикса учинила да се развитак наставака *зкз* и *ькз* заустави или помути, исто онако као што је сличан резултат изазвао и велики развитак суфикса *икз* у западнословенским језицима и руском језику. Само према томе не би био потпуно јасан развитак старословенског језика у којем имамо *ишѣ* (= **itъ*) и искључиво *ьсь* као у бугарском језику, наравно, ако можемо сматрати да су до нас дошле у старословенским споменицима заиста све речи у којима би се могли употребљавати деминутивни наставци именица м. рода. — Мислим да је тако исто тачно одређен код Бошковића однос наст. *икз* : *ись* (92 и д.); — али ме није уверио да је *чеу* у бугарском друкчије постало неголи *бес* у словеначком језику (исп. 94, 98).

На крају ове главе да учиним још једну напомену: да ли нису, при распореду ових наставака, утицали и односи *именица* за мушко и женско који су тражили различне наставке (исп. *ьсь* : *иса* и сл.)? Истина је, као што је тачно истакао у почетку те главе Б., да после треће палатализације груписање наст. са сугл. *ц* и *k* иде ка упрошћавању, тј. ка свођењу тих наставака на наставке с једним сугласником; али и у овако сведеним границама поменути односи могли су бити од значаја.

Од стр. 105—112 износи Б. врло јасно какав је распоред наставака за означавање места у словенским језицима: у западнословенским и источнословенским (руским) дијалектима налазимо два наставака за *nomina loci*: *ia* и *ica*, и то тако да се први наст. употребљава и код именица којима је *nomen agentis* у основици и којима није, а други, углавном (ово углавном искључује Бошковићево „само“ у даљем излагању, стр. 112), код именица којима није у основици *nomen agentis*; међутим у јужнословенским језицима и код једних и код других именица употребљава се *ica* (и овде је „само“ код Б. могло изостати), а наставак *ia* (*ia*) у тој функцији готово је сасвим нестало. Довде нема шта да се замери Б., али Б. жели и да објасни тај распоред ових наставака. Ја мислим да је цео одељак књиге Бошковићеве од 112 до 125 стр. мало опширан: прво, зато што је Б. јасно утврдио да су се наставци *ia* и *ica* употребљавали у прасловенском јез. за *nomina loci*, тако да су јужнословенски језици у духу већег ширења на-

ставка *ica* у другим случајевима и ту проширили наст. *ica* на рачун наставка *ha*, а западнословенски и источнословенски језици, обрнуто, наставак *ha* на рачун *ica* у духу губљења наставака са сугласником *s*; а, друго, што се развитак наст. *ha* (управо *ja*) може и друкчије схватити.

Пре свега код Б. је мало материјала да би се могло говорити о значењу наставка *ja* у оној категорији о којој говори. Друго, и онај материјал који је навео Б., по моме мишљењу, може послужити као илустрација да именице на *ja* нису морале бити, првобитно, „Adjektivabstrakta“ из којих су се, с једне стране, развијала *nomina actionis*, а даље и *nomina loci*. Ја бих пре тврдио супротно овоме да се првобитно, тј. још у прасловенском језику, наставаком *ja* (*ha*) не граде ни „Adjektivabstrakta“ ни *nomina actionis*.

Да узем од примера које наводи Б. на стр. 113—114 примере старословенског и српскохрватског језика који су за ово питање најпресуднији.

ст. сл. *рѣжда* (наше рђа) Rost — значи предмет; дакле, није „Adjektivabstraktum“.

ст. сл. *чашѣа* (исп. руско *чашча*) Dickicht, значи „честа“; исп. српскохрв. *чѣшѣа* = честа ein Dickicht, densi frutices (Вук).

ст. сл. *соуша* (исп. српскохрв. *сѣша*) Dürre, не значи „сухост“ или слично, већ „сушно време“; исп. код Вука die Dürre, ariditas, siccitas.

ст. сл. *шврѣжда* (тврѣдъ) Befestigung, не значи „тврдост“, већ „тврђаву“; Вук истина, наводи именицу *шврѣжа* са два значења: 1) die Festigkeit, firmitas. — 2) der Geiz, avaritia. Али ја мислим да прво значење треба разумети ипак у конкретизованом смислу: „чврст карактер“, као што се то лепо види из другог значења: „Geiz“, тј. „тврди карактер према новцу“.

ст. сл. *шлѣшѣа* (тлѣстъ) Dicke значи тако исто „дебело, једро место“ (исп. руско *шблицѣа*: „объемъ вещества, тѣло, масса“... Даль s. v.), а не дебљина, једрина.

Српскохрватско *меча* (мек) не значи Weichheit (како код Б. грешком стоји), већ „штогод меко“, „меки део хлеба, његова средина“ и сл. Ја ћу навести још неколико именица из нашег језика (које не наводи Б.) и од придевског и глаголског општер дела из којих ће се јасно видети примењен (конкретизован) карактер апстрактности или придевског значења код тих речи: „*млаѣја* f. „(у Сријему) трава црвенога (а има је и бијелога) цвијета“ (В. рј.).

рѣѣја, f. „тј. коза, eine rothe Ziege, rufa capra“ (В. рј.); *ирѣѣја* f. das Garn, *охоѣја* (у Ц. Г.) пут, *јѣѣја* (у Ц. Г.) vide *јело*: Каква *јѣѣја* таква меѣја, *меѣја* „das flüßige Futter des Viehes“ („Меѣја се мете од брашна или од мекиња и даје се псима и свињама“), *сјѣѣја* (у Барањи) „као одар или колибица над водом, одакле се риба хвата и бије оствама“, *ѣлаѣја* f. vide плата, тј. оно што се за рад прими, плати, *неѣреѣја* f. das Unglück, тј. што се рђаво десило (опет конкретизована апстрактност), *свиѣѣја*, *обуѣја*, *ирѣѣја* „der (gute) Abgang einer Waare, venditio (facilis)“, *раѣја* (у Сињу) = радња, тј. посао, *неѣаѣја* (als Scheltwort) „Ungerathener! malus eventus“. Само сам у три случаја забележио именице које се приближују глаголским именицама, али се ипак са њима не поклапају: *крѣѣја* der Diebstahl, furtum (Вук), а не das Stehlen; *сваѣја* der Zank, discordia, dissidium — Вук објашњава речју *сваѣја* што опет значи један акт, завршено свађање (исто као и свадња), дакле, свађање реализовано; то исто значи, првобитно, и *хоѣја* „das Gehen, itio“: рђава *хоѣја* (н. п. по злу путу, по снијегу без пртине), тј. извршено хођење, шетња или сл.

То се види тако исто добро и из значења у српскохрватском језику код именица на *ha*. Б. наводи *грѣѣжа* Drohung и *хиѣѣжа* Eile. Прва именица значи реализовано „грожење“; а *хиѣѣжа* не значи *хиѣѣжање*, већ све оно што прати *хиѣѣжање*; зато Вук и ставља напоред са том речју *хиѣѣжити* и *хиѣѣжити*.

а) *гаѣѣжа* Erzählung, narratio

кѣлаѣја „ein Garbenschober, meta mergitum cf. крстина.“

миѣѣжа „1) Die Portion Mehl um einmal Brot daraus zu backen 2) на миѣѣже н. п. Никоља дне, тј. други дан до Никоља дне (кад се *миѣѣси* хљеб за славе?)“

рѣдња „eine epidemische Krankheit.“

слуѣѣжа „die Ahnung, Herbeiführung durch Vorhersagen“.

смѣѣжа „die Verwirrung, das Hinderniß“.

сирѣдња „das ungereimte Zeug“.

шиѣѣжа vide протисли.

хрѣѣжа „1) (у Дубр.) vide сипња, 2) Sterberöcheln исп. *ѣиѣѣжа* (у Дубр.)“.

б) Свака овако реализована радња не мора дати и нов појам каквог предмета; али све именице које су постале од општер глаголског дела наставаком *ha* значе ипак реализовану радњу: на пр. *ѣажња* је реализовано „пажење“ „Achtung, Liebe (Z. B. der Eltern gegen Kinder, und zwischen Eheleuten,“ amor); *вѣажња* „die Fahrt“; „das Fahren“, које Вук тако исто наводи, по мом мишљењу

је новије. Исп. још: *грџња* (у Хрв.) die Drohung, minae cf. пријетња; *жудња* vide жеља, *јџња* der Schauer, *љушња* die Erboßung, *мрајња* die Verfeindung, *мржња* der Haß, *мушња* das Umhertreiben (новије), *пашња* die Qual, *пладња* der Schrecken, *прдња* die Begleitung, *пријдња* die Drohung, *пијџња* (у Дубр.) schwerer Athen, *свадња* (у Дубр.) der Zank, *радња* die Arbeit, *срдња* објашњава Вук са das Zürnen место der Zorn, *судња* (у Ц. Г.) das Schicksal, *сумња* der Zweifel, *шладња* das Durcheinanderträumen (тј. cochemar), *шрешња* (у Дубр.) 1) das Zittern, tremor. cf. трес. — 2) das Erdbeben, terrae motus. cf. потрес, *шешња* der Spazirgang.

в) Ја мислим да данас иду овамо и именице на *оџа*. Оне су образоване од општег дела (са придевским значењем) **чистош-* и наставком *ја* за значење нечег реализираног, стварног: *чистџа* (материјална чистоћа), исп. са тим код Вука сличне примере који готово увек имају овакву нијансу значења: *бесндџа* die Wuth, furor, rabies — *бледџа* die bleiche Farbe, Blässe, pallor — *злдџа* die Bosheit, malitia — *јевшндџа* die Wohlfeilheit vilitas annonae — *бистрџа* = бистрина die Klarheit — *брздџа* = брзина (die Schnelligkeit, velocitas) — *вредндџа* der Werth, die Würdigkeit, dignitas — *врлдџа* = врлина (die Tüchtigkeit, probitas) — *врндџа* die Ordentlichkeit, die Bravheit, frux(?) — *глухџа* (глухџа) die Taubheit, surditas — *грубџа* die Grobheit, crassitudo — *добрдџа* (доброта) die Güte, bonitas — *драгџа* (у Дубр.) = *скујџа* — *лакџа* die Leichtigkeit, levitas — *мирндџа* die Friedenfertigkeit, mansuetudo — *самџа* die Einsamkeit, solitudo — *слейџа* (слепџа) die Blindheit, coecitas — *сшиндџа* die Scham, pudor. — *сшрахџа* (у Дубр.) = страхџа fürchterlich (zu sehen), terribile visu, dictu — *шврџа* der Geiz, avaritia — *шешџа* das Trübsal, res afflictæ (Од тешке тешкоће не може човек да живи), — *шесндџа* die Enge, angustiae — *хладндџа* die Kälte, frigus — *хромџа* свињска, die Lahmheit, clauditas — *ијенџа* (у Котору) die Wohlfeilheit, vilitas.

Ја мислим да није тешко уверити се да у овим случајевима имамо обично неке врсте реализован, ако се тако може рећи, придев: *слейџа* = недостатак вида, *скујџа* = скупо време, прилике тешке за живот итд. и сл., *сшрахџа* „fürchterlich zu sehen“. Можда се у оним случајевима када је код Вука стављена именица на *-оша* као једнака именици на *-оџа* имају у виду различни крајеви у којима се за оба значења употребљава иста именица. Нема никакве сумње да апстрактне именице могу имати и оба значења, и чисто апстрактно и конкретизовано придевско значење, али свакако није

случајно што реализовано придевско значење ипак имају знатно чешће именице на *оџа*. Тако на пр. *милбстџ* има оба значења: die Gnade и die Liebe, а *милшџа* (или *милшџа*) има само друго. На основу свега овога ја бих извео закључак да су се већ у прасловенском језику наставком *ја* исто онако као и наставком *иса* могле градити од придевског или глаголског општег дела (па чак и од именичког општег дела) именице са конкретизованим, резултативним или стварним значењем. Одатле је јасно како се дошло и до значења које имају *nomina loci*.

Б. завршује своју интересантну расправу наставком *љја* (*иљја*, *аљја*) и *ал'ка*, *ил'ка* (стр. 143—154). Када се пође од наст. *љји* (исп. ст. слов. *балии* и сл.) за мушки род, није тешко разумети *љја* које, везано са глаголском основном, даје значење ж. рода. После сасвим умесног објашњења наставака *љја*, *фџја* у јужнословенским језицима и наст. *л'ка*, који се јавља као формална асимилација наставцима *аџка*, *арка* (\leq *аџка*, *аџка*), сасвим је природно доћи до закључка да су се у јужнословенској језичкој заједници развила два наст. *ал'а* (= *аљја*) и *ал'ка*, обележавајући *nomina agentis* и *nomina instrumenti*. Једно се значење затим причврстило за облике са једним наставком, а друго са другим. То у језику бива код именица са оваквим значењем, па је могло бити и овде. Остаје само једна тамна тачка: како је постало првобитно *бал'и*? Б. вели да се оно налази у вези са старим именицама на *-лз*, које су и саме биле *nomina agentis*; али зашто им је тада био потребан наставак *јји*? И на ово ће се питање моћи одговорити тек онда када се узме целокупни развитак свих именица. По моме мишљењу функција облика на *л* у овим речима морала је бити партиципска (исп. *владальць* и сл.). У основици наставак *-љи* могло је бити партиципско значење претерита које се изменило у резултативно или просто придевско значење. Јер на пр. *бал'и* могло би значити првобитно: „човек што је лечио“; то значење лако прелази у значење: „човек који уме лечити“, „који лечи“, „лекар“ итд.. Али даље расправљање о томе — излази из граница мога данашњег разлагања.

Браћајући се још једном целокупној садржини овога рада младога стручњака, ја могу слободно рећи за њега, Р. Бошковића, да је био на висини свога задатка. Истина, он је сам знатно проширио обим основног питања, улазећи у расправљање о пореклу различних наставака, и по облику и по значењу, у самом прасловенском језику. Ту је било врло тешко дати несумњиве судове пре него

што би се целокупност факата целе системе грађења речи словенског прајезика узела у разматрање; али и ту је разлагање Бошковићево озбиљно и врло занимљиво. Међутим о ономе што је био непосредни задатак његов: да се покаже узајамност јужнословенских језика не само на основу употребе истих наставака за грађење извесних категорија речи, него и према њихову морфолошком и семантичком развиту, Бошковић је, по моме мишљењу, дао излагање са несумњивим резултатима који чине част једном младом стручњаку. Тако је он овим радом дао питању о узајамности јужнословенских језика и о основним особинама језичке заједнице свих јужнословенских језика значајне и корисне прилоге.

10. VI 1937.

А. Белић

4. — ВАСО ТОМАНОВИЋ, Акцент у говору села Лепетана (Бока Которска). — Библиотека Јуж. филолога. — Прештампано из ЈФ XIV. 1937 г.

Васо Томановић ставио је себи у задатак да опише акценат дијалекта свога роднога места, села Лепетана, које се налази „у средњем делу Боке Которске на рту полуострва Врмца, које се пружа од ловћенског подножја до морског теснаца Верига и дели Тиватски од Которског Залива“ (стр. 80, ЈФ XIV).

„Овај говор, вели писац, данас спада у тип зетских говора и сличан је прчањском, који г. Решетар описује у својој студији: „Der stokavische Dialekt“ и с којим граничи преко столиског, као што су му слични и сви говори на полуострву Врмцу, али се он неким ситним цртама одваја од њега као и од свих суседних говора, те чини за себе посебну језичку нијансу“ (стр. 82, ЈФ XIV).

Познато је колика је разноликост говора Боке Которске, коју је описао проф. Решетар (*Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten*, 1900, 19—21), и у којој се сусрећу говори новог акценатског типа (као што је код православних становника у Херцег-Новом, Рисну, Перасту до Ораховца) са многобројним говорима архаичног штокавског акценатског типа (код католика у Перасту, Шкаљарима, до извесне мере и у осталом већином католичком делу Боке Которске: Тивту, Ластви, Столиву, Прчању Мулу и Доброти; најзад, акценацију као у Перасту находимо и у најјужнијим општинама: Грбљу, Будви, Паштровићима и Спичу).

Становници Лепетана највећим делом су римокатоличке вере и сви славе крсно име; православних има само пет породица, међу којима је и Томановића. Али наш испитивач ништа не говори

о разлици међу њиховим говорима; значи, говор је њихов, ако је и било каквих разлика, постао уједначен.

Томановић не говори нигде о односу лепетанског акцента према акценту осталих бокељских локалних говора. Међутим лепетански се говор ипак, иако се у основици слаже са архаичнијом акценацијом осталих говора, чак и говора блиске околине, у понечем од њих разликује. То је преношење у духу херцеговачког говора у свима положајима у речи „на претходни слог у облику“ (на пр. *надимак, прѣморац, удбѣац, вино, плушто, лѣвца*); али то преношење није за лепетански говор обавезно, као што говори Томановић у уводним речима о његовој акценацији: каже се час *на̀род*, а други пут *на̀рдѣ*. Из примера које даље наводи види се да то не зависи од sandhi-а: *сѣйѣѣ, прѣчѣли, пѣсѣли, лѣуѣѣ* итд. поред *вра̀шила, да̀ли, гра̀дѣли* итд. (стр. 1).

Томановић се на овоме даље не задржава, али сама природа овог процеса и околности под којима се он врши упућују нас како да гледамо на њ. 1) У свима околним местима, Ластви, Столиву, Прчању и Мулу, по тврђењу Решетарову, налазимо архаичнију акценацију, (без ових уступака херцеговачкој акценацији) у смислу оне акценације коју находимо у Катунској Нахији (у зетском дијалекту). 2) Сама природа овог прелаза у лепетанском говору: да се „преноси у свима слоговима на претходну дужину није у духу архаичнијих штокавских говора, већ је морала потећи од штокавског говора херцеговачког типа. 3) Да је она у лепетански говор унесена са стране, показује могућност преношења и непреношења (*на̀род* и *на̀рдѣ*), у чему се огледа (тј. у непреношењу) отпор домаће архаичне лепетанске акценације. 4) У томе факту што и данас има од неколико десетина породица још пет православних, мени је јасно да су те породице и њима сличне донеле амо новију херцеговачку акценацију која је, до извесне мере, у духу новије акценације помутила лепетанску акценацију.

На основу свега овога ја и закључујем да су херцеговачки досељеници који су се доселили у Лепетане, а који су могли амо доћи и пре три-четири века, потстакли ово померање „иза дужине у свима слоговима; међутим померању „иза кратких вокала овај се дијалекат одупро. Тако бисмо овде имали интересантан и врло поучан пример утицаја једне акценатске системе на другу.

Уопште, ако обухватимо једним погледом све акценатске системе Боке Которске, тј. целе Боке од залива до Спича, могли

бисмо рећи да се у њој продужује тип зетске акцентуације. Уколико има нове акцентуације или акценатских процеса који је напомињу, они су се појавили под утицајем херцеговачких досељеника (као у Х. Новом, Перасту итд.).

После ових претходних напомена да пређемо на Томановићево излагање. Према садржини оно би се могло поделити у ова четири одељка: 1) о природи лепетанског акцента и лепетанске акценатске системе (1—7 стр.); 2) отступања лепетанске акценатске системе у различним категоријама речи и њиховим променама од акценатске системе Вука и Даничића (7—39); 3) промена и природа акцената у вези са различним емотивним исказивањем осећаја и мисли, што је Томановић изнео под називом „Узвици“ (39—49); 4) акценти у речима романског порекла и тумачење односа лепетанске акцентуације према акцентуацији позајмљених речи романског порекла (49—79). Најзад својој студији додао је Томановић Поговор у којем даје неколике напомене о географском положају Лепетана и о разлици у замени гласа *x* у Лепетанима и оближњим говорима (Ластве, Столива, Ђурића и Каменара).

У првом одељку Т. говори о природи дужине пред наглашеним слогом која је акутске природе. Ако је она таква у дијалекту свих становника, а тако изгледа да је по опису Томановићеву, онда се може рећи да су управо ту *узлазност* дужине, која се огледала већ у пренесеном штокавском акценту *'*, примили Лепетанци од херцеговачке акцентуације. Дакле, према херцеговачком *на́род* они су своје *на̀рд* почели изговарати и са узлазном дужином и са још непренесеним акцентом: *на̀рд*, одакле се могло развити и *на́род* и сви остали прелазни случајеви које помиње Т. Код *село*, *ло̀ша* и сл. случајева херцеговачког говора узлазност је кратког узлазног акцента тако малена да није могла бити тако лако аперцепирана као врло осетна узлазност *'*. Одавде је јасно да и преношење *˘* у случајевима као: *на̀бџ*, *г̀рџ*, *ба̀ндџ*, *г̀бџ* *ми*, *ла̀вџ* и сл. (стр. 2) почива на истом херцеговачком утицају.

Друга је значајна особина лепетанске акцентуације поремећај дужина иза наглашена слога, а особито: могућно скраћивање дугих слогова или дуљење кратких на последњем слогу (исп. *мџа* *кџа*, *збџџ*, *чџџ*, *мџџ* итд.). Боље се чува дужина претпоследњег слога (исп. *џџа*, *слџџа* и сл.); али је нетачно када, руководећи се Даничићевом системом, Т. сврстава у исти ред: *чџла* *сам* и сл. са *џџла*, *слџџла* и сл. (стр. 4) у којима имамо сачувану стару дужину у архаичним говорима (исп. *џџла*,

џџла, *видџџа*, *џџла* у зетским и другим бокељским говорима Решетар, Betonung, 33). Чак се и примери као *сџџа*, *зџџа* и сл. са дужином пренесеном из других родова (као *сџџла*, *зџџла* и сл.) наводи и у тим говорима (ор. cit. 7). Једини услов за задржавање ових дужина иза акцената јесте сам акценат који им претходи: када је акценат пренесен (тј. *'*), онда се дужина иза њега боље чува него иза старог силазног акцента: у *зџџа*, *џџа*, *џџа* и сл. (2—3) боље него кад је акценат *˘* или *˘˘* (исп. *џџа*, *џџа* и сл. стр. 5). Тако је, као што је познато, и у неким говорима северозападне Србије, у Војводини и по другим крајевима са новијом акцентуацијом. Али за нас је данас јасно да се у овом ремећењу дужина огледа процес који се извршио и у другим бокељским говорима у којима се такође јављају секундарне дужине (исп. на пр. *вџџа*, *џџа* и сл. у Прчању, Решетар, 34). И нема сумње да су се почели у тим говорима, или бар у неким од њих, стварати ритмички принципи по којима се размештај дужина врши. По моме мишљењу, ти су појави последица извршенога поремећаја, а не његов узрок. Како се међутим дошло до тог поремећаја, моћи ће се утврдити када се бокељски говори у том правцу између себе испореде и испореде у исто време са осталом севернијом групом зетских говора.

Тим се проблемима, наравно, није бавио Томановић; али изнесена поремећеност изговора дужина у слоговима за акцентуаним слогом учинила је да Томановић у даљем испитивању свом не бележи дужине у слоговима иза акцената.

У даљем свом излагању (од 7—39 стр.) Т. даје главни део свога рада: отступања лепетанског акцента од Караџићеве и Даничићеве акценатске системе. На крају расправе (стр. 83) он износи сумаран преглед тих отступања. Овај материјал Томановићев има да послужи као грађа за стварање акценатског атласа целокупне акценатске системе наше. У њој је у Лепетанима много штошта упрошћено, нарочито тамо где су акценти у парадигми именској или у системи лица код глагола били различни, тако да с стране њихов акценат неће пружати ничег новог; али међу њиховим особинама (исп. *кџџ*, *корџџ*, *џџа*, *сџџа*, *џџа*: *џџа* = време, *џџа*, *џџа* итд.) има их у којима је сачувана старина коју овај говор дели са другим говорима зетскога типа. Уопште овај материјал, који нам је Томановић изнео из свога говора, добиће праву вредност тек онда када се доведе у везу са свима говорима бокељским и свима осталим говорима зет-

скога типа. Тада ће се тек јасно видети да ли што треба приписати и локалним приликама лепетанског говора као таквог. У сваком случају, већ се сада јасно види да је акцентуација дубровачка у понечему друкчија од ових говора и да су они у вези нарочито са говорима некадашње Катунске Нахије која се од њих северније пружа.

Томановић се задржао нарочито на оном делу језика на којем се испитивачи обично најмање задржавају, на узвицима (39—49), и обрадио их је свестрано. Он се није ограничио само тиме што је у 32 тачке дао узвике и њихове интонације, у вези са расположењем које они обележавају, већ је у целој низу примера показао како се мењају акценти речи у реченици при различним афектима: на пр. *бџаши, велики празник, колиџки је, виђише га, њшина, дабодџа, вџлика кућа* итд. Питање је само колико такви акценти имају значаја за стварање нових акцената и колико они не претстављају акценте који се могу јавити у сваком случају као нешто страни специфичном акценту дане речи и који се јављају да се чисто афективна страна у њима покаже. Нема сумње да је тако у већини случајева, али Т. истиче да се таква измена акцената сачувала на пр. у именици *Бџ* (исп. *да Бџк сачува* и сл.) и у још неким изразима (на стр. 47). Нема сумње да овамо иду императиви као *дџк се, мџк се* и сл. и уопште повлачење акцента код глагола у императиву као *држ, држи* и сл. Али, наравно, има ствари за које је ово неприменљиво: однос између *скџчиши* и *скакаши*, *дџдне* и *да*, *бџчиш* и *бџчиш*, *крџнуши* и *крџнуши*, *виђи* и *виђ* итд. — свакако је друге природе, иако се и он може данас искористити и у друге сврхе.

Један од највећих и најдрагоценијих одељака у расправи Томановићевој претставља акценат речи романскога порекла (49—79). Сам Томановић није романиста и зато се није могао упуштати у нарочита испитивања о овим речима, тј. шта она дају у сваком посебном случају за познавање оног романског дијалекта од којег је која реч добивена у сваком посебном случају. Али ће зато његова грађа моћи послужити за даља испитивања.

Поредећи речи свога дијалекта са талијанским и млетачким речима савремених речника и речима из Поморског речника Р. Црнића и водећи рачуна о општим правилима за акценте романских језика (по Meyer-Lübke-у), он даје осам група односа романских акцената према нашим акцентима (71—72). Али од тих правила има и отстапања. Добро је што је Т., иако није наводио све примере који

потврђују правилне односе, сматрао да сва отстапања треба да наведе (стр. 73—78). Ја се нећу задржавати на овим Томановићевим тумачењима, међу којима има и несумњиво и тачних и прихватљивих. Али сматрам да ће се до дефинитивних резултата и у овом правцу моћи доћи када се не само они наши дијалекти који имају тих романизама између себе испореде, и на тај начин утврди шта се могло јавити у њима као адаптирање различним нашим акценатским типовима, а шта је локална црта лепетанског дијалекта у овом правцу, него тако исто када се тачније утврди на који је начин уопште лепетански говор дошао до тих романизама. Збирка Томановићевих примера и у том ће правцу корисно послужити.

И тако, Томановић нам је открио вео са досада непознатог акценатског материјала лепетанског говора. Он га је дао независно и од осталих бокељских говора и од архаичних зетских говора уопште. Он је хтео да пружи само поуздан материјал са једне тачке њихове просторије који ће моћи корисно послужити даљим испитивањима. И у томе је успео.

А. Б.

5. — М. HRASTE, *Čakavski dijalekat ostrva Hvara*. — Библиотека Јужнословенског филолога 8. Прештампано из ЈФ XIV, 1934, 1—55. Са једном картом. Београд 1937.

Овај се рад налази у вези са ранијим радом истог писца под насловом „Цртице о брушком дијалекту“ (ЈФ VI 180—214). Већ је тада Храсте показао да је поуздан у бележењу језичких црта¹⁾; али се у том раду свом он ограничио на дијалекат једног места на о. Хвару — свога роднога места Брусја. Сада је, у овој студији својој, Храсте протегао своја испитивања и на остала места о. Хвара: место Хвар, Грабље, Стари Град, Врбањ, Врбовску, Јелсу, Дол, Свирче и остала, показујући како се та места групишу према којој црти. Он је додао и малу карту о. Хвара на којој је показао, једном општом пругом, у каквој су сродности ти локални дијалекти према развоју појединачних гласовних или акценатских црта. На крајњем истоку острва, у местима Богомољама и Суђурју, наводи се штокавско становништво; а у Гдињу је измешано —

¹⁾ Све неисправности, штампарске или коректорске или какве друге које су се Храсту поткрале у тој расправи, он их је сада исправио у овој студији својој (стр. 54—55).

чакавско-штокавско. Храсте испитује само чакавска места; међутим било би боље, због несумњивих утицаја штокавских на све ове чакавске локалне говоре, да се осврнуо и на особине штокавских хварских говора.

Хварски чакавски дијалекат налази се у средишту једног малог архипелага од неколико острва: Брача, Корчуле и Виса, која су несумњиво повезана сличним особинама, а о којима се до пре краткога времена ипак сразмерно врло мало знало. Исп. поред горње студије о брушком говору: А. Leskien, *Zur kroatischen Dialektologie Dalmatiens* (Berichte der kön. sächs. Gesell. der Wissenschaften zu Leipzig, Band 40, 1888), Ј. Carić, *Nešto o hrvatskom akcentu mesta Svirče* (VI Program С. Кр. велике држ. гимназије у Задру, 1907) и у новије време о његовим акцентима код А. Белића, *О основној чакавској акцентуацији* (Глас CLXVIII 12—25). Сматрало се уопште да чакавски дијалекат ових крајева — сем шарене мешавине и црта измењених под штокавским утицајем — не претставља никакав већи научни интерес. Међутим да је то нетачно, показала је грађа М. Храсте коју је дао већ у првој студији својој о брушком дијалекту, а то показује у још већој мери дијалекатска грађа ове студије.

М. Храсте, знајући да није лако и домороцу изнети потпуно тачно особине овог говора и осећајући да то само по себи захтева и доста времена и довитљивости, ограничио је своје испитивање само на изношење грађе или поглавито на то. Готово цела пажња његова била је апсорбована том страном овог дијалекта, која је у овом тренутку за нашу науку најзнатнија. Тако радећи, он је пружио у студији својој материјал на који се наша наука заиста може ослонити. Мени је особито мило што могу рећи да сам имао прилике да се уверим на земљишту ових говора да је Храсте заиста поуздан у својим бележењима.

За М. Храста све је остало било споредно. Овом главном циљу он је подредио и сам распоред грађе, лингвистичко осветљење, историско тумачење, одређивање дијалекатских веза овог дијалекта према осталим и само схватање значаја овог говора према основним дијалекатским чакавским групама. Наравно, и сви остали околни говори нису довољно проучени да се на сва питања о овом говору може с успехом одговорити; али се у многим правцима могло и на основу оног што је сам Храсте изнео рећи знатно више него што је он рекао.

Овде ћу изнети, *не излазећи из круга овог говора*, напомене које нам се намећу и које ће, надам се, бити од значаја за даље испитивање ових говора.

Врло је значајна вокалска особина ових говора да \bar{a} које се налази под старим акцентима прелази у различне нијансе лабијализованог \bar{a} , тј. у различне нијансе прелаза \bar{a} у \bar{o} и чак у врло затворено \bar{o} . Ти гласови могу бити и различног дифтоншког карактера ($\bar{a}\bar{o}$, $^{\circ}\bar{o}$, $\bar{u}\bar{o}$ и сл., да задржим начин Храстова бележења). То је познато и за друга околна острва, иако узрок овом појаву није утврђен. То бива када је дужина *стара*; међутим када је дужина *нова* (\hat{a}), онда a остаје неизмењено. Као што је познато, ова нова узлазна дужина или нови узлазни дуги акценат добива се када је \hat{a} , \hat{r} под $^{\circ}$ у средини речи, а не у затвореном крајњем слогу (исп. о томе код мене, *О чакавској основној акцентуацији*, 17—18; код Решетара, *Arch. für sl. Phil.* XVII 196 и д., *Betonung südwestl. Mund.* 28; код Ившића, *Rad* 187, 150; 196, 150—152; сада Храсте, 14—15). Тај акценат може бити исто толико дуг као и стари дуги вокали и још дужи (исп. Храсте 15), па ипак такво се \hat{a} или \hat{r} (или његови заменици) не мењају. То значи да у време постанка акцента $^{\circ}$, закон о $\bar{a} > \hat{a}$, \bar{a}° , o и сл. није више био у снази. Храсте поред *trōvā*, *jōje* и сл. наводи у истим дијалектима као изузетак: *Hrāste*, *vlāše voc.*, *Kāte*, *Māre*. Али је јасно да су ти *изузетци* привидни и да су постали у време када поменути закон није владао: *Hrāste* је хипокариски од *Hrāstimir* или сл. имена, исто онако као што је *Kāte* од *Kātica*, *Māre* од *Mārīja*. Једино вок. *vlāše* ја мислим да стоји место *vlāše* (исп. у шток. *Vlāx*: *Vlāxa*, што би овде морало дати *Vlāh*: *Vlāše*).

Храсте је на својој карти повукао једну, како би се могло рећи, синтетичну линију о повезаности различних локалних говора на овом острву. Али у његовој студији има доста материјала о многим другим изо-линијама, које је требало изнети на једном месту и графички претставити, јер би то знатно олакшавало даље испитивање околних говора.

Ево неколико таквих односа који показују или кретање појединих црта или омеђивање појединих локалних говора у засебне групе. Истина, у почетку своје студије Храсте вели да дијалекат Брусја, Хвара и Грабља чини готово целину и да он према њиховим цртама износи отступања других говора. Али, у ствари, локалних груписања има много више него што би на основу овога изгледало.

Тако са *И* (истока) на *З* (запад) крећу се ове црте:

$\bar{o} : \bar{ao}$
pīto : *pīta*
pīol : *p^aōl*
svīet : *svⁱēt*
-l : —
d, t + cons.: *l* (или *j*) + cons. и сл.

Има и друкчије повезаних појава: у Пољицима, једном делу Врисника и једном делу Застражишћа прелази *h* у *f* (*kūfot* и сл.); у Старом Граду и Дољу *hv* остаје непромењено, док у другим прелази у *f* (*hvōlā* : *fōla*); зато је према староме називу *Fór* добивено у говорима староградског и долског типа *Hvór* (а отуда и књижевно *Хвар*).

Има особина које обухватају све хварске чакавске говоре, а које су знатне за одређивање односа целокупног острва према околним говорима или према старом месту нахођења ових говора (у ген. множ. *i-* основа има *-h*, \wedge има цело острво, иако је тај акценат најтипичнији у местима Врбању, Свирчима, Св. Недељи, Вриснику и Питвама, у неким се речима место *j* налази *d'*, *-tj-* > \acute{c} и сл.), али их има које обухватају само неке од њих. Врбањ, Свирче, Врисник, Св. Недеља и Питве задржали су најчешће мењање гутурала код именица м. р. пред *i* у пот. пл.; да ли је то код њих старина или утицај шток. говора на истоку острва — није јасно; Врбањ, Свирче и источнија места имају у dat. inst. loc. пл. *-ma*, докле Стари Град, Дол, Грабље и Брусје имају *-man*; да ли *n* на крају речи нису Врбањ и остала места изгубили под утицајем источнијих штокавских говора или је ово двојство каквог другог порекла — такође није јасно. Иако је Врбањ, са осталим поменути местима, често архаичнији у акцентуацији (на пр. —', тј. дужина слога пред узлазним акцентом на крају речи чува се у њему, док у Јелси, Врбовском, Старом Граду даје често — $\bar{}$, у Брусју и Грабљу — —, а у Хвару, као на о. Вису, увек — $\bar{}$), ипак има у њему и новијих облика: *sā vnon*, *s mēnon* у њему и осталим: *s nāmīn* у Брусју, Грабљу, Старом Граду и Дољу. У Свирчима и у источнијим местима има код придева у dat. loc. sing. fem. *-on* (*dobron*), а другде *-oj*; откуда само у Хвару и Врбовској *hi* (место *ih*)? у Врбању, Свирчима Св. Недељи и Вриснику *svatēto*, другде *svatemo*; у Врбању, Свирчима, Св. Недељи и Вриснику *bižāla*, а у другим *bižāla*; у Врбању у 3 пл. код глагола са *i* у основи *-e*, а другде *du* итд.

Сем ових особина које заузимају мање или веће територије има и других које није тешко довести у везу са особинама других дијалеката чакавских; али би нам већ и сада понешто било јасно да нам је Храсте дао макар и у скици штокавски хварски дијалекат Богомоља и Застражишћа и да нам је изоглосама изнео целокупну слику локалних говора.

*

Храсте вели (стр. 6) да се у неким случајевима сачувало *a* по аналогiji и наводи за то примере: *vazést*, *vāzel*, *vazēla*, *vāzelo*, *vazimāt*, *vazmēmo*, *vāzda*. Из овога излази да Х. мисли да је основно у овом говору од *vž-* или *vь-* — *u* (исп. *Uzmā*, предл. *u*, предл. *uz* итд.). Међутим, иако се у овим говорима *vž-* и *vь-* развијају као и у штокавским говорима, несумњиво је *vazmēmo*, *vāzda* старо чакавско; а *vazela* и сл. облици стоји место *vzela*, које обично даје *zela* у чак. говорима, према *vazmen* и сл. (исп. код мене Замѣтки т. 25). — Под шток. утицајем добивено је *d'* (стр. 10); али колико је овај говор ипак сачувао чакавску фонетику, види се по томе што то *d'* одговара потпуно по изговору чакавском *t'*. Није јасно шта је Храсте хтео рећи писањем *grādjanin* и сл. (стр. 10).

Једна је од врло карактеристичних особина овога говора редуција и потпуно губљење експлозивних и других сугласника пред другим сугласницима, нарочито експлозивним и фрикативним. Зато је требало све сродне појаве изнети на једном месту и ту показати њихове особине. Тако:

1) *d, t* + cons. (сем *r* и *l*) > *l*, а у Грабљу и Застражишћу у *j*;

2) \acute{c} + cons. (и у *sandhi*) > *j*

$\widehat{d\acute{z}}$ + cons. > *j* (*sarjbā* < **sardžba*)

k, g + cons. > *j* (*nđjta* < *nokta*)

k, g + *d* > *j* (*Idiñ* < *Gdiñ*) у поч. речи

h + *t* > *i* у почетку речи (*iit* < *htit*)

-dski > *-jski* (*gospojškī*, *gospōjstvo*)

-dst- > *-jst-*

-sc- > *-jc-* (*prójca* < *prósca*)

-zs- > *-js-* (*ijsi'ć* < *izsić*);

3) редуција потпуна: *klupko* > *kluko*

zepst > *zest*

grđno > *grno*

hrvótski > *hrvóski*

**razširit* > *rašir'it* и сл.

Нема никакве сумње да је *rajširīt* новије од *raširīt*: оно је добивено када је поновно унесено *raz*, те је добивено **razširit* поред већ образованог *raširīt*; да ли је *starogrōjski* према *harvōski* добивено зато што је у првом случају било *d*, а у другом *t* које је са *s* давало *c* које је у таком положају прелазило у *s* (исп. *pěste* < *pěcte* и сл.), или је *gospōjski*, *starogrōjski* — новије, то треба исцрпнија испитивања да утврде. Тако исто би се морало нарочитим испитивањем утврдити да ли је *zévst* од новијег *zépst* према *zést* или је *zést* добивено од *zévst*. То вреди и за *klupko* — *klulko* (Врбањ), с једне стране, и *klūvko*, с друге (да ли и ту није посредовало **kluvko*) итд. Та питања не могу се решити на основу само ређања грађе. Уопште ово питање о овако необичној редукцији као што је за наш језик *d* и *t* у *l* (исп. *olgovorit*, *pul crikve*, *pūl poja slōlko* итд.: *odrēc se*, *odlomīt* итд.) — није јасно. Могло би се помишљати и на стране утицаје (као што је код стварања *š* и *ž* у појединим местима) општероманске (млетачке или сл.); али би за то ваљало те појаве проучити знатно дубље (исп. са тим факат да се то *l* не налази на целом острву, већ да место њега стоји *j*; именица *lutka* гласи *lūjka* на целом острву!), јер у другим говорима има и сугл. *r* у оваквим случајевима поред *l*, *v* и *j*.

Тако исто нам није јасно претстављено и није претстављено на једном месту ново јотовање. На пр. за *-nbj-* се вели да се изговара као *-ń-* (11), за *-tbj-* да увек даје *t'-* (*brāt'a*, *trēt'i* и сл. 10 стр.), али се за групу *-lbj-* изреком вели да се чува: *vesel'je*, *pristol'je*, *obil'je* (овде се наводи и *Doľjanini*, где бисмо очекивали свакако *Doľjaninin* и даље *Doľjanin*; тако исто Х. нам није објаснио вредност знака ' у горњим речима); међутим на 25 стр. међу облицима он наводи *zēje* и *ūje*, а те обе именице имају *-lbj-* > *l* > *j*.

Храсте, износећи где се налази на о. Хвару *ž* и *š*, тврди да се осећа разлика када је на пр. *š* постало од *s*, а када је постало од *š*. Ја у то веома сумњам (12). Да ту разлику у те гласове не уносе несвесно они који имају у своме дијалекту *s* и *š*? А ако има међу тим гласовима разлике, ваљало је обележити у чему је она.

Има гласовних појава који се огледају у појединим речима споменутим у морфологији, а које је требало навести у одељку о гласовима: у Грабљу се налази замене *ń* гласом *n*, на пр. *non*, *nin* м. *non* (= *ńoj*), *nin* (= *ńim*), чега има, али ретко, и у неким другим чакавским говорима Далмације (исп. факат да у оба ова примера на крају има *n*: да ли то није нека асимилација томе *n*). Тако исто ваљало је истаћи *jaglā* (*jaglē*

итд.), које се налази и у другим оближњим чакавским говорима у којим је *ja* м. *jb-* прасловенског, о чему је много писано поводом сличних појава других словенских језика. С друге стране, облицима као *tln, onln* (Ст. Град, Дол) и сл. могло се говорити само у морфологији (јер је очевидно *-n* у *onl* добивено од *ōn*, а у *tln* од *onln*).

Могло би се учинити још доста ситнијих напомена (као на пр. да у *rdjiman* и сл. облицима *n* није добивено дисимилацијом, већ општим условима преласка *-m* у чак. дијалектима у *-n* и сл.), али и оволико је довољно да се види карактер овог рада.

У одељку о акценту и квантитету Храсте даје своја опажања (14—17) фонетског и филолошког карактера. Теориска страна његова може се наћи у помињатој расправи мојој. Али и при оваквом излагању, мислим да је ваљало у том одељку, на једном месту, изнети све разлике међу локалним говорима и свести их на праве узроке. Ту би тада морало бити показано зашто на пр. врбањски, свирачки, светонедељски и вриснички дијалекат, који су толико конзервативни у акценту, имају код имен. ж. рода у *instrum. sing. dūšōn*, а не *dūšōn*, како би требало (исп. у другим говорима *dūšōn*) и сл.

Нема никакве сумње да је овај дијалекат врло значајан по своме акценту, јер он показује блиску везу са чакавским дијалектима на копну и са посавским штокавским говором. Иако овај говор чува троакцентну чакавску систему, он се разликује од северночакавских говора у томе што се дуљење " пред слогом са изгубљеним полугласником врши у *˘* (*stārac* : *stārca*), а не у *'* (исп. код мене, О чакавској основној акцентуацији, 36—37). У границама те системе има и других особина које спајају поменуте старе штокавске говоре и ове чакавске у ближу целину: облици као *g'neš* и сл. према северночакавском *g'neš* (исп. код мене 16—17), придеви одређеног вида као *prāvī*, *stārī* и сл. место северночак. *prāvī*, *stārī* и сл. (ор. cit 15). Исто тако има старих особина ових говора као **glēdat* (= *glēdat*) које их спајају са црногорским говорима (исп. *glēdāši*, Вушовић, Диј. Зборник III 64 и др.); међутим код глагола *g'nut* овај говор има као други шток. говори, а не као поменути црногорски (исп. *glēnuši* и сл. ор. cit. 62). или северночакавски (*g'nut*, исп. Замѣтки 62). Из овога се види сасвим јасно како овај говор, иако је на периферији наше језичке области, има непосредних и врло дубоких веза са старим и чакавским и штокавским говорима од Далмације до Славоније.

*

М. Храсте не говори о односима овог говора према осталим говорима нашим, о његову пореклу и о његовим ранијим кретањима. За то је свакако сматрао да данас још нема довољно добро утврђена материјала, а природа његова рада, чисто описна, није му давала маха да се упушта у веће екскурсе о овоме. Па ипак ја мислим да се — сем горе истакнутих акценатских веза овог говора са континенталним говорима, могу — макар и у облику напомена које ће упућивати друге испитиваче у ком правцу да продуже своје студије — изнети неке особине ових говора. У таком смислу ја и дајем ове напомене, јер је и сувише јасно да пре икаквих дефинитивних решавања ових питања морају бити врло исцрпно испитани сви говори околних острва и сви други који могу ући у обзир.

Ово су крупне језичке особине којима се положај овог говора одређује:

- а) $t > i$, али има још прилично остатака од $t > e$;
- б) $l > u$, без изузетка;
- в) $v, b > a$;
- г) $-ǎ-, -ǝ- > -â- -ǎ-$;
- д) $\bar{a} > \bar{a}$ (о), $\bar{o} > \bar{o}$ (и др. нијансе), $\bar{e} > \bar{e}$;
- ђ) e иза непч. $> e$, ретко a ;
- е) $iz-$ обично са малим остацима од z ;
- ж) $vz-, vb- > u$;
- з) редуцирање сугласника (t, d, k, g и др.) пред другим сугласницима или потпуно или у сонанте (l, r, e и v);
- и) loc. sing. masc. neutr. увек $-u$;
- ј) fem. sing. acc. pl. masc., acc. pl. fem. увек $-e$;
- к) instr. sing. fem. $-\bar{om}$ (никад ни $-\bar{u}$, ни $-\bar{it}$, ни $-\bar{ov}$);
- л) једнакост dat. instrum. loc. plur.
- љ) у dat. instrum. loc. plur. ta или tat (tan).

Одавде се види, прво, блиска веза са чакавским далматинским икавским говором (икавизам, $e > a$ макар и спорадички, $l > u$) и са далматинским штокавским говорима ($vz-, vb- > u$; једнакост dat. instr. loc. plur., наст. типа ta, tat и др.). Али поред тога виде се и остаци неке друге средине, можда аутохтоне чакавске ($t > e$, e иза непч. $> e$, z поред iz итд.). Када се све ово доведе у везу са оним што је речено о акцентуацији, онда се може несумњиво закључити о *старом* кретању црта овог говора

са копна на острвље и потискивању особина старог периферског чакавског говора које су биле свакако у вези са цртама и других севернијих и западнијих чакавских говора. Али та питања излазе из граница ове оцене.

Ја сам овде набацао неколико мисли, о којима ћу исцрпније говорити на другом месту, када будем говорио о свима источним (или југоисточним) чакавским говорима. А овде ћу само истаћи да треба разликовати и различне епохе штокавског утицаја на овај дијалекат. На пр. ново јотовање ($-tbj- > \acute{e}$, $-lbj-, -lj-$, исп. и облике као *košću*), за које је несумњиво да је у овај говор унесено са стране, могло се појавити у овом говору тек знатно после почетка XVI века, док су се други итицаји могли и знатно раније јавити ($vz-, vb- > u$ и сл.). Затим од великог је значаја утврдити, у коликој су мери утицали штокавски говори самог о. Хвара на ове дијалекте, а шта се мора приписати утицају шток. говора на копну (тј. оним чакавцима који су дошли с копна. Како обично на чакавском острвљу, релативно, мало утиче једно место на дијалекат другога, то је вероватније да је штокавски утицај долазио с копна. Па ипак ће нешто бити и утицаја до шток. говора на самом острву.

Из свега овога види се колика значајна питања потстиче овај рад М. Храста и колико је потребно да се чакавски дијалекат не само овог малог архипелага (још о. Виса, Корчуле и Брача) него и свих острва која се налазе између овог архипелага и северночкавског кварнерског острвља свестрано испита. Надамо се да ће и Храсте у том правцу продужити своја испитивања.

А. Белић

БИБЛИОГРАФИЈА

Библиографија за 1935 г.

расправа и дела из словенске и индоевропске филологије
која су изашла у Југославији

Скраћенице

BA	Bulletin de l'Académie des Lettres. Académie Royale serbe I (1935).
BV	Bogoslovni vestnik (Ljubljana) XV (1935).
VP	Vrela i prinosi V (1935).
GV	Geografski vestnik (Ljubljana) XI (1935).
ГИДНС	Гласник Историског друштва у Новом Саду VIII (1935).
ГЛЕМ	Гласник Етнографског музеја у Београду X (1935).
ГлСкНД	Гласник Скопског научног друштва XIV (1935).
ГлПД	Гласник Професорског друштва XV, XVI (1935).
GMDS	Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo (Ljubljana) XVI (1935).
Год ЗС	Годишњак Задужбине Саре и Васе Стојановића II (1935).
Год	Годишњак СКАкадемије XLIV (1935).
DS	Dom in svet (Ljubljana) XXXVIII (1935).
ŽS	Ženski svet (Ljubljana) XIII (1935).
ЖР	Живот и рад XXI (1935).
Žis	Življenje in svet (Ljubljana) XVII и XVIII (1935).
ЗБИЈК	Зборник за историју, језик и књижевност СКАкадемије V, VII, IX (1935).
ZbNŽO	Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena XXX (1935).
ZdrV	Zdravniški vestnik (Ljubljana) VII (1935).
ZV	Znanstveni vestnik Akademске založbe I (1934/35).
ЈИЧ	Jugoslovenski istoriski časopis I (1935).
ЈФ	Јужнословенски филолог XIV (1935).
Ј	Jutro (Ljubljana) XVI (1935).
КН	Književni horizonti II (1935).
KSM	Kronika slovenskih mest (Ljubljana) II (1935).
LjZ	Ljubljanski zvon LV (1935).
Mentor:	Mentor (Ljubljana XXII, XXIII) (1934/35, 1935/36).
MIД	Misel in delo (Ljubljana) I (1935).
MI	Mladika (Celje) XVI (1935).
HJ	Наш језик IV (1935/36).
NE	Nova Evropa XXVIII (1935).

NVJ	Nastavni vjesnik XLIV (1935/36).
PV	Planinski vestnik (Ljubljana) XXXV (1935).
Прил	Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XV (1935).
Rad	Rad Jugoslavenske akademije 250 (1935).
Раз	Развитак (Бања Лука) I, II (1935).
REV	Revue internationale des études balkaniques. Tome II (1935).
PA	Руски архив XXX—XXXI (1935).
S	Slovenec (Ljubljana) LXIII (1935).
Sod	Sodobnost (Ljubljana) III (1935).
СЕЗБ	Српски етнографски зборник СКАкадемије LII (1935).
СКГЛ	Српски књижевни гласник XLIV (1935).
Čas	Čas (Ljubljana) XXIX, XXX (1934/35, 1935/36).
ČZN	Časopis za zgodovino in narodopisje (Maribor) XXX (1935).

I Филозофија и језик

1. Belić d-r A. Sur l'importance des adverbess pour le système linguistique indoeuropéen (Glas SKAкадемије CLVI). BA I (1935) 125—129.
Извод из расправе: О значају прилога (адверба) за језичку систему индоевропских језика (Из морфологије словенских језика I). В. ЈФ XIII бр. 1.
2. Белић А. Филологија и лингвистика. СКГЛ XLIV (1935) 29—33.
Ово је Б. написао поводом Маретићева јубилеја. Филологија проучава језик као средство за разумевање „онога што се језиком износи“, а лингвистика проучава и сам језик као израз духовних процеса који су одлика човека. Према томе, Мар. је наш одлични филолог, али није лингвиста. Н. Р.

II О прасловенском и словенским језицима

3. Belić d-r A. Sur le duel dans les langues slaves (Posebna izdanja SKAкадемије XCI). BA I (1935) 133—143.
Извод из дела: О двојини у словенским језицима. Београд, 1932. В. ЈФ XII бр. 2.
4. Belić d-r A. L'injonctif slave (Glas SKAкадемије CXLVIII). BA I (1935) 121—125.
Извод из расправе: Словенски инјунктив у вези са постанком словенског глаголског вида.

III Етимологије, историја речи, тумачење речи, збирке речи

5. Алексић Ж. Речи и изрази. НЈ IV (1935) 89—90.
Износи неколико речи и израза које је забележио у бачком и сремском подунављу и у Футогу: *авољши* (жватати или ваљати залогај у устима), *бадњица* (= бачва којом се за време бербе преноси грожђе), *возионица* (значи исто што и *бадњица*), *вѣсак*: „Нема вѣска“, „изгубио вѣсак“, вели се за че-

љаде које је на самрти, те не може да проговори), *вештар*—*повештар* („вели се кад ветар дува и не престаје више дана“), *двдшачки* (=прихватити нешто двема шакама), *деканчина* (=јако, али лено, мушко, чељаде), *довитко* (=довитљив човек), *заничиши се* (=замислити се), *колајиши* (=придржавати кола страга да се не претуре), *мунитва* (=превара, лукавство), *ни милашо ни грлашо* („вели се за немилу и дурљиво чељаде“), *наклинчаши се* (=стојећи на саоницама возити се“), *одјариши* (=пустити да изађе јара, врућина), *ошишијашити* (=нешто опшити или извести унаоколо на одећи), *поретиши се* (=опружити се у невреме, или у присуству страног чељадета), *рукашка* (=чаша са дршком), *својко* (себичњак), *срдноса* (=болест у носу), *сушишайица* (омања палица), *стийчак* (=ракљаст ножич за плевљење пшенице), *шајиши*, *шаје*—„каже се кад буре или корито пропушта течност полако“, *часливаша*, *часлваша*—„бацати малтер на цигле при зидању, малтерисати“.

Р. А.

6. Будимир М. О двојезичним сложеницама таутолошког типа. НЈ IV (1935) 165—169.

Таквих сложеница има и у нашем језику; али се оне разликују од ром. и других сложеница тога типа: 1) што све не показују напредно ставање разл. елемената и 2) што код наших примера страни елемент стоји напред, испред већ уобичајеног, док је код Романа на пр. ред обрнатан: *Lingua Glossa: џајир кале, саба — зора, цевиз ора(х)* и *Városliget* (парк у Пешти): како су га босански војници звали, *Ligetvaros; Maschinengewehr: гевермашина*. И речи *лабрња* и *лејлук*, за које писац вели да их је забележио у средњој и западној Босни, — сложенице су тога типа: *лабрња* (или чешће *лабрње*, „подругљив назив за усне“) < ром. *лабра* и *брња*, дакле, — *лабра-брња* > *лабрња*; *лејлук* (sc. војничка плата) < таутол. нем. *Löhnung* и тур. *ајлук*.

Р. А.

7. Budimir M. Оцена: Р. Скок, *Naša pomorska i ribarska terminologija na Jadranu*. (Preštampano iz „Jadranske straže“ br. 3—12 1932 i 1—3 1933 god.) Split 1933, 8°, 184. ЈИ I (1935) 128—130.

Приказ и напомене поводом С. тумачења речи *kontoura, kerkouros, korablja, karabion, graba, arbala* итд.

Р. А.

8. Vitković Dimitrije, *Ko su Gavan i Gavanka u narodnoj pesmi?* ZbNŽO XXX (1935) 1—16.

Гаван и *Гаванка* су речи јеврејског порекла: у Библији старога завета више пута налази се реч „*gah—, gahvah*“=охолост, поноситост, гордост. У народној песми *Гаван* и *Гаванка* су *Симон Маг* и његова жена *Јелена*.

Р. А.

9. Вушовић Д. О пореклу и значењу именице *роб*. НЈ IV (1935—36) 50—53.

Именица *роб* је праслов. порекла са основним значењем *слаб, мали, незаштићен*. Из тог основног значења развило се, с једне стране, данашње обично значење именице *роб* (Slave) и, с друге стране, дијалекатско значење *роб* (робље)=*домаће чељаде*.

Р. А.

10. Гребенац Св. М. Шта је појам речи „кнез“, а шта речи „књаз“ у нашем језику XIX века? НЈ IV (1935—36) 179—183.

„Реч *књаз* означава *шишулу владоаца*, а *кнез* значи једно сасвим мало знање у нашој државној администрацији новијега доба.“

Р. Б.

11. Грујић Р. Порекло имена варошице Ђевђелија. ГлСкНД XIV (1935) 229—230.

У неколико грчких и српских докумената из наших јужних области наводи се назив *Ζευγελαιών* или Зевгелатаија за поља која се обрађују. У току времена јављају се облици који се постепено приближују савременом: Зевгелом, Гевгелија, Гевгелина. На основу свега тога закључује писац да је Ђ. основана у средњем веку на ораницама (исп. наша имена *Орице* и сл.).

Б. М.

12. Грујић Р. Топоним „Клиса“ у нашим областима. ГлСкНД XIV (1935) 227—229.

На основу једног писма од 1747 год. закључује писац да *клиса* значи „сваку црквину или црквиште старе напуштене, разорене или до темеља оборене цркве без обзира којој је хришћанској вероисповести она припадала.“ Сам назив постао је у нашим јужним крајевима од грчког *ἐκκλησία* (исп. *клисар* < *еклисијарх*) па се са надирањем Турака ширио и по северозападним областима. Најсевернију тачку где га је могао утврдити претставља српско село Помаза недалеко од Будимпеште, а најзападнију село Српска Капела између Загребца и Беловара и околина Госпића и Перушића у Лици. Топоним *клиса* нашао је аутор готово по свим нашим крајевима (Срем, Славонија, Хрватска, Босна — у Ц. Гори и Јужној Србији у арбанашком облику *киша*). Интересантно је да у северној Србији и по нашим старим централним областима није засада нашао потврде о њему.

Б. М.

13. Dukat Vladoje, *Bjelogorica, crnogorica*. НЈ IV (1935—36) 137—139.

Шулук је, вели Д., по угледу на немачку реч *Schwarzwald* (и Чеси имају *černý les*), најпре направио реч *црногорица*, а према тој после реч — *белогорица*.

Р. А.

14. Ђорђић П. Из историје нашег књижевног језика. Именице типа *бденије*. НЈ IV (1935—36) 100—107.

Преглед употребе и ширења и ограничавања именица тога типа у оним словенским језицима који се пишу ћирилицом.

Р. А.

15. Ђорђић П. Из историје нашег књижевног језика. Именице типа *божанство*. НЈ IV (1935—36) 169—172.

Објашњава порекло и говори о значењу речи: *божанство, човечанство, човештво, владичанство, девичанство, мужанство, пророчанство, величанство, височанство, сведочанство, безочанство*.

Р. А.

16. Ђорђић П. Кнез и књаз. НЈ IV (1935—36) 253—255.

Поводом чланка Св. М. Гребенца (в. бр. 10), оправдава поступак оних који Милоша и Михаила Обреновића титулишу *кнезом*, а не — *књазом*.

Р. А.

17. Županić N. Оцена: M. Fluss, *Metulum* (Pauly — Wissowa, Real — Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft XV, 1503—1506). Stuttgart 1932. ЈИ I (1935) 505—506.

„Од места која су узели археолози и историчари у обзир, изгледа нам да најбоље приличи за *Metliku* Апијанов опис. (III, 19): (Μετοβλον) κείται... ἐν βρεν ἑλάδει ἐπὶ δὴα λόφῳν ὅδς διαρεῖ χαράδρα στενή.“

18. Жупанић Н. Ка проблему тумачења имена корушке престонице Целовца. ГлЕМ X (1935) 11—17.

Надовезујући на излагања П. Скока, сматра Ж. да се ниједно од предложених решења не може примити, јер по њему име главном граду Корушке нису дали ни Келти, ни Римљани, ни Словеници ни Немци, него Авари (Обри), које он не сматра јединственим народом, него савезом хорда; они су стеновити терен на „Старом Тргу“ назвали *Siloviz*, што на лезгиском језику (киналушком дијалекту) значи „зуб, шкрбина, шилак.“ Алародиској језичкој фамилији припадали су по њему и Срби и Хрвати, који су се на Балканско Полуострво доселили отприлике једну генерацију иза Словена и Авара (око 626).

19. Пешић Fr. „Istra“ (Iz istorije ove reči). НЈ IV (1935-36) 274—278. Даје неке допуне својим разлагањима о тој речи која је изнео у „Јадранском календару“, 1936, стр. 93—96. Р. А.

20. Јанјанин М. Нвале vredan posao. НЈ IV (1935) 275—276. Као што то Ж. Алексић чини (в. бр. 5), требало би „да раде сви учитељи, свештеници и професори који живе у средини народној, тј. да бележе речи и изразе и шаљу их Уредништву „Нашег језика“.“ Р. А.

21. Карановић М. Откуда име области Змијање. Раз I (1932) 45—47. Од имена зимских насеља *Зимијан* — *Кол*, *Змија кол*; *Зимијан* је мноштво од тур. речи *зими* („ред повлашћених хришћана у турској држави са неким дужностима према држави“), а *кол* је „одред, стража.“ Р. А.

22. Костић Д. И намакну гојне воле. НЈ IV (1935-36) 122. Указује на једну „милобруку“ Јована Ст. Поповића из које се јасно види да је реч *намакнути* у језику Илираца и Мажурања, значила *набавити*. Помиње и тумачење К. Георгијевића, Б. Ковачевића и Н. Андрића, а, на крају, вели и то да Вук у својој речнику „уз *намаћи* (кога) упућује на *набавити*.“ Р. А.

23. Крешевићковић Hamdija, Esnaf i obrti u Bosni i Hercegovini (1463—1878). ZbNZO XXX (1935) 55—179.

За лингвисту је од интереса терминологија.

24. Лукић Ј. Речи: ивица-вика. Споменница десетогодишњице рада Више педагошке школе у Београду 1924—1934. Београд 1935.

1) *ивица* у значењу „крајац, крај“ постала је по пишеву мишљењу од парт. пас. *об-виш+ица*, што се даље развија у **овишница* > **овица* > *ивица*. Сумњиво.

2) *вика* „ein Getreidemass van 20 oka“ претставља — као што је уосталом било познато — позајмицу из грчког (δ *βικор* = „крчаг“). Пошто се о облику и запремини овога суда не зна ништа поуздано, него само толико да се могао преносити и превозити, закључује писац да му је тежина морала бити једнака тежини наше „вике“, тј. 20 ока (=25⁰⁰⁰ литара). Р. А.

25. Митровић Јеремија Д. Оцена: Г. Острогорски, Автократор и самодржац. ГСКА 164. Београд, 1935, 8^о, 97—187. Само приказ.

26. Мићовић В. М. О хемиским називима: водоник — водик, кисеоник — кисик. НЈ IV (1935) 82—85.

Написано поводом разлагања о тим речима М. Московљевића (в. бр. 27) — Показује како је уопште дато име тим елементима, откуда су потекли

називи *водик* и *кисик*, а откуда *водоник* и *кисеоник*. — *Водик* је чешка реч, а први ју је увео код нас Шулек. Реч *кисик* је направљена реч (Шулек) према чешком *kyšičník* (оксид). Речи *водоник* и *кисеоник* направљене су према Лаваозје-овим именима *оксиген* (oxugène) и *хидроген* (hydrogène): *водоник* је направљена сасвим у духу нашега језика: водо-ник (исп. самоник, првоник = „зуб који први никне“) ... Међутим *кисеоник*, која је направљена од поманутих две речи по аналогији с *водоником*, није коректно начињена реч, али иако је тако, тај назив треба оставити, јер је ипак бољи од назива *киселик*; *воденик* је сасвим рђава кованица. Р. А.

27. Московљевић М. Из медицинске терминологије. НЈ IV (1935-36) 38—44.

Подвргава критици нека мишљења д-ра Владимира Базале о изради медицинске терминологије изнесена у чланку: „Наша научна терминологија. Рефлексије на стварање и стваратеље наше научне, напоје медицинске терминологије и принципи за њену израду“ (1 бр. Лiječничког вјесника за 1934 г.): да су боље кованице *водик*, *кисик*, *шрокуш*, него: *водоник*, *кисеоник*, *шрокуш*; да су боље речи *лекарница* и *лекарник* него *лекарна* и *лекарнар* итд.

28. Московљевић М. С. Прилог пољопривредној терминологији. НЈ IV (1935-36) 134—137.

Говори о речима *ђубре*, *гној*, *ђубриво*, *гнојиво*, *храниво* и *ловарство*. — Мисли да је боље задржати, као пољопривредни термин, реч *ђубре* него *гној*. — Пошто и саме речи *ђубре* и *гној* означају средство или материју која служи за ђубрење односно гнојење, речи *ђубриво* и *гнојиво* су сувишне, а тако је, поред *храна*, сувишна и реч *храниво*. — *Ловарство* је не само сувишна већ и накарадна реч. Р. А.

29. Московљевић Милош С. Називи за воћњаке. — Још један прилог пољопривредној терминологији. НЈ IV (1935-36) 197—202.

Показује, најпре, какво све, код нас, шаренило и неуједначеност влада у терминологији за воћњаке, а затим даје овај свој закључак: ... Стручни термин за шљивов воћњак најбоље би било да остане *шљивак*, затим *крушак*, *бресквак*, *шрешњак*, *вишњак*, *дуњак*, *дудињак*. За друге врсте воћњака и башта би био *њак*: *бадењак*, *јабучњак*, *јагодњак*, *кајсињак*, *орашњак*, *орожњак*, *оскорушњак*, *рибизњак*. С наст. — *јак*: *кестењак*, *малињак*, *маслињак*. Р. А.

30. Новаковић Новак, Родбински и својбински називи. НЈ IV (1935-36) 24—27.

Преглед имена за род и својту у нашем народу.

31. Павловић Миливој, Три случаја народне етимологије. НЈ IV (1935) 139—141.

Први је случај — *јџмица* („мјеница“), — у употреби у крагујевачкој околини, и забележена у Доњем Тронбасу и Светлићу, а друга два: *мазџлин* („вазелин“) и *гомилзаџија* („мобилизација“). П. прву реч тумачи: *мјеница* > **мјџмица* > *јџмица*, а то стога што је било одвојено од *мења-ши*; кад је добивено *јџмица*, онда је доведена у везу са *јџмичи* — *јџмац*. — *Мазџлин* је добивено на тај начин „што је *вазелин* употребљаван за *подмазивање* — *мазање* оружја“, а *гомилзаџија* — „што *мобилизација* није имала никаквог ослонца у свести војника“. Р. А.

32. Раупов D. Ne sud već svjedočenje. HJ IV (1935-36) 206—213.

У ствари, а поводом разлагања д-р Ј. З. о речима *драговољац* и *добровољац* говори о употреби и значењу речи *драговољно* и *добровољно* (*драговољац* и *добровољац*), *самовољно* и *својевољно*. — „Самовољно ради онај ко чини нешто у *шркос* нечијем савету или наредби, *проштив* нечије наредбе или утврђених правила; својевољно ради онај ко се истина ослања углавном на *своју* вољу, не тражи дозволе и одобрења, али ту се не крије обавезна потврда нечије заповијести, правила или обичаја као што је неминован случај код „самовољства“; добровољно показује јаке истицање воље можда исто толико јако као и код појма „самовољно“, али у позитивном правцу. У том појму преовлађује осјећај дужности, а не емоција и у томе је можда главна разлика између те ријечи и ријечи „драговољно“.

Р. А.

33. Поленаковић X. Једна нова реч у дубровачком говору. HJ IV (1935-36) 216

Са својим тумачењем постанка, износи да је у Дубровнику, на плажи, чуо реч *морозинаш* = „ударити кога изненада с бока“. Реч, вели П., долази од талијанске особне именице *Morosini*, а *Morosini* је име талијанске лађе Франческо Морозини, која је ноћу, између 5—6 јула 1930 г. у Пашманском Каналу код Задра ударила у леви предњи бок нашег брода „Карађорђе“.

Р. А.

34. Прерадовић Ђорђе, О изразима: „Он је лисица“, „Он је лис“ и сл. HJ IV (1935-36) 55—56.

Показује која све значења имају ти изрази у Срему.

Р. А.

35. Simonić Ivan, Оцена: Županić Niko, Značenje nekih starih geografskih i etničkih imena na Balkanskom Poluostrvu. Predavanje na III kongresu slovenskih geografa i etnografa u Skoplju 1930 (iz „Etnologa“ V, 98—112, 8°). Ljubljana, 1933. ЈИЧ I (1935) 611—614.

Само приказ, — како Ж. тумачи имена: *Moesia, Iliri, Ibar, Byzantion, Србин, Corcuga* (Korčula).

Р. А.

36. Simonić Ivan, Оцена: Niko Županić, Der Anten Ursprung und Name. Extrat des Actes du III-e Congrès International des Etudes Byzantines, 331—339, Atina 1932.

Izvor in ime Antov. S. O. iz „Etnologa“ VII, 88—99. Ljubljana 1934. ЈИЧ I (1935) 613—614.

Само приказ.

37. Skok P. Bogomili u svjetlosti lingvistike. ЈИЧ I (1885) 462—472.

Говори о пореклу ове јереси, која се у средњем веку, с Балкана, из Бугарске раширила готово по целом европском западу („бугр“ је у франц. значило „јеретик“ и „содомиста“), доводећи је као „бабунство“ за планину Бабуну, другим тумачењем за старосл. „бобона“ (сујеверје, чаролија), а трећим за реч *Varhomef*, односно од *varhom* < *Varhomef* („незнабошки идол“).

Р. А.

38. Stojković d-r Marijan, *Staćilo, staćel, staćelo* ili *staćilo*? ZbNZO XXX (1935) 50—54.

Одбацује своје раније изнето тумачење те рече а даје ово: „U Thesaurus graecae linguae (Parisiis 1848—1854, vol. VII ili u starijem izdanju tomus III bez godine i mjesta na naslovnom listu) ab auctore Stepho nalaze se ove riječi:

σταχυολόγος (i σταχυολογέω) = онај, који пабирчи или палјеткује иза жетве; σταχυολόγος ὁ ἥ = *spicas legens, koji pobira klasje.*

Од те ријечи *stachyelogos* — новогрчки изговор: *stachiiologos* — могло је и у приморју далматинском настати: *stahiel, staćiel, staćil, staćel...*“

Р. А.

39. Strašek d-r Milan, Da li je dobra riječ liječnik? NVj XLIV (1935-36) 122—124.

Дискутује о тој речи с М. Московљевићем (исп. HJ I 171—173 и IV 40—41). Мисли да је добра.

Р. Б.

40. Тодоровић Д. Б. Прилог питању о називима кукуруза. HJ IV (1935-36) 8—11

Претпоставком да су већ Немци, „ако ни због чега другог а оно због потпуне сличности хлеба, кукуруз назвали просом, доводи назив *кукуруз* у везу са старонемачким речима *gerguers* и *gegrues*.

Р. А.

40a. Simčik Ante, *Danje* (Podravina). ZbNZO XXX (1935) 244.

Саопштава да је од једне жене из соколовачке општине (код Копривнице) чуо ову реч и дознао да значи „што се покаже кад човек по ноћи иде“. Сем тога писац вели да је реч *дање* позната и у Ивановчанима код Беловара и у Вирју.

Р. А.

IV Несловенски језици

406. Baruh Kalmi, Les Juifs balkaniques et leur langue REB II (1935) 173—179.

Кратак преглед вести о досељивању шпанских Јевреја на Балкан, напосе у Босну и Дубровник. Карактеристика гласовне стране језика тих балканских Јевреја, оних из Босне, Србије, Македоније и Бугарске (махом по Вагнеру); њихов језик указује на северну Шпанију и Каталонију, док језик Јевреја Мале Азије и Цариграда указује на Кастилију.

На крају Барух говори о турским, грчким и српскохрватским лексичким елементима у језику балканских Јевреја и о словенским речима са шпанским суфиксима. Држи, као и Вагнер, да је већина грчких речи ушла у језик балканских Јевреја преко турскога. У те речи убраја и реч *makári* 516 (178) која ће бити, вероватно, турска (исп. Meyer-Lübke, REW 5224). Уосталом, за њу зна и старошпански језик (*magár, maguera*) и португалски (*maguer*).

Р. Б.

41. Budimir M. Aus der klassischen und modernen Alloglottie (Sponenik SKAкадемије LXXVI). BA I (1935) 57—63.

Извод из расправе: Из класичне и савремене алоглотије. Сп LXXVI (1935) 33—64.

42. Kretschmer P. Sprachliche Vorgeschichte des Balkans. REB II (1935) 41—48.

О прединдоевропском слоју и првим индоевропским слојевима на Балкану. Прединдоевропски слој није хомоген: лемниско-тиренска и етеокритска група. Грци су пре дошли на југ Б. П. него Трачани на исток и Илири на запад; ови последњи су, опет, дошли после Трачана. Још тада, у предисториско доба, било је етничких померања на Балкану и миграција са Балкана у Малу Азију.

Р. Б.

43. Mayer d-r A., Položaj ilirskog među indoevropskim jezicima. NVJ XLIV (1935) 112—122, 141—145.

Од три илirsка дијалекта један је сигурно кентумски (венетски); карактер другога, месанскога (Јужна Италија) — споран је; трећи од њих, дијалекат балканских Илира, по Кречмеру и Јоклу — сатемски је. Мајер би хтео да прошири доказе за сатемски карактер језика балканских Илира, и тим пре што је Јоклов материјал махом са периферије илirsке језичке области. Мајеров материјал је тотонастички, и врло мало је убедљив: сви му се докази заснивају на коренској етимологији имена брда и река, која допуштају разноврсне етимолошке комбинације (јер не знамо шта значе). —

Писцу су измакла многа детаљна испитивања из ове области, на пример радови Фетера, Вотмуга, Крае-а и Педерсена. Не води рачуна ни о преиндовропским именима места на Балкану, која је обрадио Тромбетти.

Није тачно, као што писац тврди, да је Пач поставио теорију о трачком карактеру арбанскога језика. Пач је само тврдио да су Трачани и на западу Балканског Полуострва старији од Илира, а то је нешто друго, и то не треба мешати са теоријом Хирта-Барића-Вајганда, који оспоравају илirsки карактер арбанскога језика.

Најзад, у чланку Мајерову има доста застарелих и у науци одбачених етимологија (*Candavia* је, на пример, преиндовропска реч; на то указује зона њезина распрострањања — од Мале Азије до Иберског Полуострва; Бертолд и, Барић). И Кречмерова теорија — од које Мајер полази — да је језик балканских Илира тек доцније добио сатемски карактер — спорна је.

44. Skok P., Restes de la langue turque dans les Balkans. REB II (1935) 247 — 260.

Тројака је улога Турака у историји Балкана: они су наследници Византије, посредници између источне цивилизације и Балканског Полуострва и поборници ислама. Томе тројству њихове историске улоге потпуно одговара и утицај њихова језика на језике Б. П. — Турски језички утицај на Балкану почиње у XV веку, у доба када су сви словенски дијалекти Балканског Полуострва имали деklinацију. Ево што указује на такву хронологију: све турске речи на -а, -и, -и проширене су наставком *ја* у словенским језицима на Б. П., а у арбанском, новогрчком, арумунском и шпанскојеврејском немају тога проширења (исп. турско *kujuncii*, српскохрв. и буг. *kujundžija*, арб. *kujunshi*); значи, дакле, да без тога *ја* турске речи нису могле ући у схему словенске деklinације. Има и гласовних појава који потврђују горњу хронологију: природа замене турскога полугласника и глас *д* на крају речи у српскохрватском (*бег*). — Лексичка страна турскога језичкога утицаја нарочито је карактеристична; она је сва у знаку преношења оријенталног урбанизма преко Турака на Балкан: називи за занате, улице, трговину, делове вароши итд. турски су или су од Турака добивени. — Напоследку, балканским језицима је турски језик дао и неке продуктивне суфиксе: *luk, suz, li*; и многе латинске и грчке речи у њима имају турски облик (φανάριον, турско *fenar*, схрв. *fenjer*; лат. *comercium*, турско *gümruk*, схрв. *đumruk*). На крају чланка је библиографија.

Р. Б.

V Старословенски језик

45. Grivec Fr. Оцена: Fr. Dvornik, Les Légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance. „Byzantinoslavica Supplementa“, tome I. Prague 1933, 8° X, 443. ЈИЧ I (1935) 121—129.

Признаје писцу да је у овом византолошком коментару ка животу и раду св. браће показао изванредну ерудицију и сакупио огромну, драгоцену грађу, али се није умео оријентисати: сувише се губи у екскурсијама о удаљеним предметима, а занемарује битна питања. Грађу је требало дубље проучити и прерадити. Највише стварних и методских грешака налази критичар у третирању теолошких питања и оних црквеноисториских која су с њима у вези.

Б. М.

46. Grivec Fr. Originalnost sv. Cirila in Metoda. ЈИЧ (1935) 52—76.

Богословље Св. Браће је у органској сагласности са њиховим животом и радом, како га претстављају њихове биографије и остали извори. Св. Браћа приказана су као велики аскети и велики византиски патриоти, у толикој мери самостални и неутрални, да су могли у време страсних унутрашњих борби вршити важна црквено-политичка послања к Хазарима и Словенима.

Као што су били самостални у мисионарском методу, тако су били оригинални и у богословљу. Апостолик и примат вежу их са Т. Студитом, а упорно признавање само 6 сабора приближава их више ванцариградским традицијама. Од Студита и, нарочито, од Фотија разликују се по томе што не показују никаквих трагова патријаршиске пентархије, а од свих тадашњих византиских правца разликују се највише по идеји и реализацији словенске литургије. Њихово се богословље органски слаже са оригиналном идејом словенске црквене организације. Теолошка испитивања поклапају се углавном са традиционалном сликом како су је нацртали најбољи слависти и историчари на основу биографија и осталих извора, који нам Св. Браћу приказују као претставнике хришћанског универзализма из епохе пре раскола, достојне да их слави Исток и Запад.

Б. М.

47. Grivec Fr. K novi izdaji Žitja Konstantina in Žitja Metodija. ЈИЧ I (1935) 455—462.

Даје свој одговор на анкету Бугарске академије наука која је одлуком Византолошког конгреса одржаног 1934 год. одређена да изда критичко издање Житија Константина и Методија. Г. је мишљења да за основни текст првог житија треба узети рукопис Духовне академије из XV в., а за основни текст другог — рукопис московског Успенског сабора из XII в. Затим, мисли да би требало дати упуте на цитате из Библије, из Литургије, из дела Григорија Богослова, речник не само речи него и фраза, превод текста на латински, Миклошићев, поправљен и допуњен и анализу форме.

Р. А.

VI Српскохрватски језик

а) Фонетика (експериментална, физиолошка, фонолошка)

48. Miletić Branko, Les articulations serbocroates comparées aux articulations françaises (Dijalektološki zbornik V). BA I (1935) 63—89.

Извод из дела: Изговор српскохрватских гласова (Експериментално-фонетска студија). Београд, 1933. Стр. 160.

49. Милетић Бранко, О физиолошком квантитету у српскохрватском. Споменница десетогодишњице рада Више педагошке школе у Београду 1924—1934. Београд 1935.

О међусобном односу наших акцената по трајању утврдио је писац ово:

1) да је ' нешто дужи од (); 2) да је нетипичан (раван или слабо низлазан) " нешто краћи од \, док је типични (низлазни) " дужи од \; 3) да су (и ' више него два пута дужи од " односно \; 4) да је " односно (нешто дужи од неакцентованог кратког, односно дугог вокала. Н. Р.

б) Граматика и граматичка питања

50. Алимпић П. Добр. Неколико мисли о настави матерњег језика и југословенске књижевности у средњим школама. Гл ПД XVI, 1 (1935) 5—17.

Методска упутства, корисна и лепо изложена, за предавање нашега језика и књижевности у средњим школама. У духу радне школе.

У чланку је и једна „шематична слика минималног прегледа градива“ Р. Б.

51. Белић А. О грађењу нових речи. НЈ IV (1935—36) 129—131, 161—165, 193—197, 225—232, 256—264.

Низ чланака. У првом чланку говори о томе како је Вук обрадио питање о грађењу речи уопште. У другом чл. показује какав је став Вук био заузео према раду Друштва српске словесности на стварању нових речи, управо — стварању научне терминологије. У трећем показује „како је Вук имао право када је, држећи се свога језичког осећања, градио нове речи које значе раднике наставком *ач*, а не наставком *лац*“. У четвртм чл., поводом разлагања о томе П. П. Ђорђевића, говори о природи речи саграђених настав. *лац* и *ач*; закључак је пише: „П. П. Ђорђевић није имао права када је мислио да су наставци *лац* и *ач* једнаки у употреби за грађење именица м. рода“. — У последњем, петом чл., разматра све остале речи за које Вук вели да их је сам начинио, показујући која је добро начињена, а која није, као и то, које се од тих речи и данас у књ. језику употребљавају, а које су ишчезле, или се губе из употребе. Р. А.

52. Вукадиновић Н. О француској граматички Ј. Вујића. Прил XV (1935) 33—40.

Показује да је Вујићева граматика углавном превод немачко-француске граматике Мејдингера, што је већ Шафарик тврдио. Н. Р.

53. Георгијевић С. Оцена: Милан Милошевић, Извод из Синтаксе српскохрв. језика, теорије и историје југословенске књижевности. Београд 1935. Гл ПД XVI, 4 (1935) 389—390.

Замера писцу „Извода“ на многобројним грешкама; има право. Р. Б.

54. Draganić d-r Konstantin. Оцена: Udžbenici francuskog jezika d-га Julija Adamovića. Гл ПД XV, 9 (1935) 835—837.

Кратак приказ Адамовићевих уџбеника. — Повољан. Р. Б.

55. Dujmčić d-r J. Оцена: Salih Ljubunčić, Nastavni jezik u našim narodnim školama. NVJ XLIV (1935—36) 61—72.

Приказ. Неповољан. Р. Б.

56. Janjanin M. Kakva treba da bude gramatika materinskog jezika? Гл ПД XV, 10 (1935) 871—873.

„По моме мишљењу било би боље да се састави једна граматика за све разrede. Из те граматика бира наставник према научној основи оно што је за који разred propisano.“ Ето какву граматичку тражи г. Јањанин. Р. Б.

57. Лалевић М. С. Једна напомена поводом акузатива. НЈ IV (1935—36) 53—55.

Објашњава како је настао акузатив у реченицама као: Видеше изврнуто, па га онако изврнуто оставише, нађоше оборен храст, па га онако оборено оставише.

58. Л(алевић) М. С. О промени именице Беране. НЈ IV (1935—36) 56—58.

Та се именица мења као именица *маказе* (plurale tantum), па ном. акуз. и вок. гласи *Беране*, ген. *Берана*, дат. инстр. и лок. *Беранам*. Према томе није исправно што се пише „*Беране има*“, него треба „*Беране имају*...“, и није исправно што се пише у *Беранима*, у *Берану* или у *Беране*. Р. А.

59. Московљевић М. С. Још о употреби свезице „да“ с презентом место инфинитива. НЈ IV (1935—36) 107—113.

Уз чланак М. Стевановића (НЈ III 282—288). — Московљевић све непотпуне глаголе (из њих издваја глагол *хшећи*) дели — према допунској конструкцији — на две групе: а) на оне што им допуна има исти субјекат с њима (*моћи*, *смећи*, *морати*, *имати*) и б) на оне што им допуна нема увек исти субјекат с њима (*желећи*, *намераваћи*, *мислићи*). Уз прве долази као допуна и презент са *да* и инфинитив: презент са *да* — „кад извршење глаголске радње зависи од субјекта главног глагола, или кад се врши у садашњости или у једном одређеном тренутку“; а инфинитив — „кад заједнички граматички субјекат није и логички“. Уз глаголе друге групе стоји допуна већином у презенту са *да*. У инфинитиву стоји само онда када „допунска радња није везана за садашњост или за неки одређени тренутак“. Р. Б.

60. Musić d-r A. Značenje i upotreba participā u srpskohrvatskom eziku. Rad 250 (1935) 127—159.

Оцену ове расправе г. Мусића донели смо у ЈФ XIII на страни 191—202.

61. Popović d-r Slobodan. Zmisao nastave stranih jezika. Гл ПД XV (1935) 473—478.

Одломак из пишчеве књиге „Методика наставе модерних језика“.

Р. Б.

62. Пријатељ средње школе. НЈ IV (1935) 65—68.

Осуђује све оне који ометају да се поправи стање наставе матерњег језика у средњој школи и, друго, што се још увек даје *несврчњацима* да предају матерњи језик. На крају — истиче потребу стварања нарочитог курса за усавршавање стручних наставника и подизање педагошког института у коме би се ученици spremали и са педагошке и методолошке стране за посао који треба дошњије да врше. Р. А.

63. Секулић Исидора, Белешка о једном глаголском времену код Љуб. Недића. НЈ IV (1935—36) 233—236.

Ставља питање о исправности употребе прошлог условног будућег времена у реченици (Недића): *Ако сјриц његов буде био убилац, мораће се*

одаши. И. С. сматра да је ту *Ако сџриц буде био убилац* Недић употребио место: *Ако буде било... да је сџриц убио*, а то према франц. инф. прошлом (avoir tué); међутим, требало је да каже: *Ако се сџриц Хамлејшов ода (узбуди), он је убица* или: *Буде ли се сџриц Хамлејшов одао (узбудио), он је убица*. Р. А.

64. Стевановић М. Предикат збирних именица. НЈ IV (1935—36), 202—206.

Објашњава кад збирне именице (браћа, господа, властела, чељад и сл.) као субјекти имају предикат у једнини (слагање по облику — граматичко) а кад у множини (слагање по значењу — логичко). Д. В.

65. Стевановић М. Оцена: А. Белић, Граматика српскохрватског језика за I, II и III разред средњих и стручних школа. ГлПД XV (1935) 735—745.

Приказ Белићевих граматика за средње школе; написан интелегентно и објективно; и врло користан за наставнике српскохрватског језика, нарочито за оне који у име непознавања принципа савремене науке о језику војују за граматичарски традиционализам. Р. Б.

66. Стојићевић Ал. О писању сложеница у српскохрватском књижевном језику. Београд, 1935. Стр. 20.

Интересантан чланак, засебно отштампан из Гласника Југосл. проф. друштва (св. за март). Писац расправља о неким одредбама Правописног упутства о писању сложеница (IV, одвојено и састављено писање речи). Највише се задржао на писању будућег времена изневши историјат разноликог му писања (писати ћу, пасти ћу; писат ћу, паству; писаћу, паћу) приказавши непоузданост и колебљивост загребачких стручњака и учесника у државној комисији за правопис, у писању овога облика, а за љубав застаре навике. Д. В.

67. Стојковић Боривоје, Оцена: Данило А. Живаљевић, Ђирилица и латиница. Београд 1935 г. ЖиР XXI, 132 (1935), 240—241.

„Књигу г. Живаљевића треба прочитати, јер је врло интересантна“. Р. Б.

68. Strašek d-r M. Оцена: Dr. Franjo Uzun, latinska gramatika za srednje škole. NVj XLIV (1935—36) 68—72.

Приказ Узунове граматике. Неповољан. Исп. бр. 69. Р. Б.

69. Uzun d-r Franjo, Odgovor na kritiku M. Strašeka: Dr. F. Uzun, Latinska gramatika za srednje škole, I dio. NVj XLIV, 3-4 (1935-1936) стр. 134-140.

Полемика. Без вредности (за лингвисте). Исп. бр. 68. Р. Б.

70. Ујчић Т. Важност српскохрватских писмених задатака у средњој школи. НЈ IV (1935—36) 119—121.

Мисли да би требало да наставници заједно са ученицима прегледају све грешке у писменим задацима и да о њима говоре у разреду. Р. А.

71. Ђурчић Ј. Неколико речи поводом граматичке терминологије у вези са новим правописним упутством. ГлПД XV, 10 (1935) 919—925.

Јадикује за *вођсџвом* и *судџем*. — Не допадају му се ни неки називи из Граматичке терминологије, — чудно му звуче. Нуди и неке своје називе од којих многи нису без извесне „егзотике“: *миљена* именица (хипокористикон) *премешање* (метатеза), *ваљашни дајив* (етички д.), *прекидница* (црта) и сл. Р. Б.

72. Šurmin Đuro, Protiv kvarenja narodnog jezika. НЈ IV (1935—36) 141—142.

Доказује да је погрешно писати *Мачека*, *Мачеку* и сл.

в) Савремени књижевни језик

73. Belić d-r A. La limite de la syllabe et la nature du mot en serbo-croate (Glas SKAkađemije CLVI). BA 1 (1935) 125—129.

Извод из расправе: Граница слога и састав речи у српскохрватском језику (Студије из словенске морфологије 2). В. ЈФ XIII бр. 87.

74. Б(елић) А. Стална потреба. НЈ IV (1935—36) 97—100.

Да би се очувала чистота његова у појединим крајевима, да би се стално откривало богатство књижевног језика, које се може практичном употребом сузити и да би се творачке снаге књижевног језика одржавале стално у будном стању..., треба књижевни језик стално испитивати; али за правилан развитак и погледа на књижевни језик и за добро практично познавање његово на првом је месту потребно: познавање *грађења речи* једног језика, познавање његове *синтаксе* и његове *стилистике*. Р. А.

75. Белић А. У добри час! НЈ IV (1935—36) 33—35.

У „добри час“ је то, што су „књижевници, макар и у малом броју (И. Секулић; „Народни језик наш — понос наш“, у Зборнику у славу Филипа Вишњића и народне песме, Београд, 1935), дошли до сазнања: шта може значити народна песма и народни језик и за њихов језички развитак и за даљи развитак нашег књижевног језика уопште... Народни је језик увек лапидаран, јер је средство за непосредно задовољавање духовних потреба свакога народа, а не уметнички израз за духовне производе којима треба неко да се забави или поучи. Али народна песма — то је народно уметничко дело. И језик је у томе делу глачан и усавршаван онако како то народ уме. Зато је његова вредност са уметничке стране велика. И онај књижевник који је умео да усвоји тај језик као Његош и могао је постати онај велики књижевник у којем је наша народна поезија не само круну добила, већ у којем је наш народ оличен као у своје заједничком лику, и по форми и по садржини...“ Р. А.

76. Бијелић Стојан, Кварење народног језика. НЈ IV (1935—36) 214—216.

Сматра да је сасвим погрешно што се пише: *врбаски* (од Врбас), *Бихаћу*, већ треба, јер је тако у народном говору тих места, *врбашки*, *Бишћу*. Р. А.

77. Васиљев Сп. О писмености оних који долазе. ГлПД XV, 8 (1935) 668—671.

Тиче се ученика средњих школа. — Чланак с мало мисли, а много фразе, и то праве фразе. Р. Б.

78. Вуковић Јован, Нешто о главним питањима народног језика у нижим разредима средњих школа. НЈ IV (1935—36) 142—151, 183—188, 217—219.

О методу рада на обрађивању граматичког градива оних наставника којима је стручни предмет књижевност и о методу рада филолога; о том, како треба разрађивати граматичко градиво уопште и, најзад, о избору и обради лектуре. Р. А.

79. Георгијевић К., Начело „Пиши како говориш“. ГлПД XV (1935) 393—403. Начело „Пиши као што говориш“ није ни Мркаљево, ни Вуково,

већ Аделунгово. Била су два Аделунга: *Johan Hristof Adelong*, граматичар и лексикограф на којег је Копитар упутио Вука и чију је књигу *Umständliches Lehrgebäude* Вук познавао, — од њега су своје језичко-граматичке принципе узели и Добровски, и Копитар и Вук; и *Friedrich von Adelong*, културни историчар и филолог, који није био ни Копитарев ни Вуков извор. Љ. Стојановић није био обавештен о овоме, па је та два Аделунга помешао у својој књизи *Живот и рад Вука Стеф. Караџића*. Р. Б.

79. Димовић М. Језик у филмским текстовима. НЕ XXVIII (1935) 83—86.

Чланак М. је једностран, локалан, злурад и тенденциозан.

Р. А.

80. Ђорђевић П. Два вида нашег књижевног језика према другим словенским језикама. НЈ IV (1935—36) 78—82.

О језичким приликама у данашњим књижевним језицима словенским; управо о оним приликама које су аналогија двома „редакцијама“ нашега књижевног језика — београдској и загребачкој.

Р. Б.

81. Živković S. О етимолошком (традиционалном) и фонетичком правопису. НЈ IV (1935—36) 11—20.

Ставља два принципска питања, и то, прво о томе, да ли је етимолошки правопис европских народа заиста етимолошки, и друго: уколико је етимолошки (традиционални) принцип оправдан? — Кад би били етимолошки, могли бисмо, вели Ж., за сваку реч знаги (бар из писма, по изговору већ давно не) порекло њено. Али ни то не можемо, јер тај правопис не даје *првобитан* облик речи, него тек облик какав је био у времену кад се правопис усталио, кад је створен јединствени књижевни језик. — 2) Ни с гледишта фонетике, ни лингвистике, а нити са социјалног гледишта није оправдан етимолошки правопис.

Р. А.

82. Živković S. Borba oko novog i starog pravopisa. НЈ IV (1935—36) 35—38.

Ставља принципско питање: откуда идеолошки став према правописној реформи, односно откуда отпор против мењања графике и ортографије. — Отуда што и писмо „што се више шири, престаје да буде вештина само појединаца одабраника и постаје друштвеним добром и општом својином. Преноси се онда, као и говор, с генерације на генерацију. Сваки појединац асоцира, писани језик са извесном графиком, и за њега постаје та графика неразделивом од гласовног садржаја и, чак, идејног (тј. значења)“

У другом делу писац показује какав је у ствари историски развој графике и ортографије.

Р. А.

83. Živković S. О savremenom srpskohrvatskom pravopisu. НЈ IV (1935—36) 73—78.

Говори о графичким и фонетским елементима новог правописа. — Кад већ постоје слова са дијакритичним знацима, требало је, вели Ж., увести, у латиници, Даничићеве знакове за *џ* *џ* и *њ*. . . Одредбом о растављању сложених речи на слоге опште правило је комплицирано. . . Писање *брацки*, *оцећи* је једино оправдано с фонетичког гледишта. — Међутим, *брацки* и *оцећи* — не иду заједно; јер слож. глаголи и сложене речи с префиксима — претстављају сасвим други случај.

Р. А.

84. Зубовић Ј. Народни говор. Раз II, (1935) 11—12 408—409.

Вели да народ његова краја говори: *Бања Лука*, *бањалучки*, а не *Бањалучка* *бањалучки*; *Путујемо* у Приједор, у Бихаћ, у Београд, а не... за Приједор, за Бихаћ итд.; *водени* и *дрвени*, а не *водни* и *дрвни*; *драге воље* и *драговољац*; а не *добровољац*, о тој ствари, о том питању, а не *по* тој ствари, *по* том питању итд.

85. Janjanin M. О ženskim prezimenima. НЈ IV (1935—36) 47—50.

Одбацује предлог Д. Костића (Наш језик III) и вели „Оно што је г. Маретић о том написао у Језичном саветнику на стр. 197—198 добро је“

Р. А.

86. Језички пабирци НЈ IV (1935—36) 27—31, 58—60, 90—92, 123—126 153—155, 188—190, 219—221, 276—282. Говори се:

а) о именицама: *берићеш* (27), *брашћ* (27), *час* (27), *чистац* (28), *доскочица* (28), *двери* (28), *гласина* (29), *истуј* (29), *људство* (30), *масло* (31), *младенац* (31), *маљешина* (31), *мушица* (31), *мушице* (31), *небрица* (31), *носилац* (31), *обласћ* (58), *обрш* (58), *подне* (60), *подријешло* (90), *погибао* (90), *погибел* (90), *погибица* (90), *поглавар* (90), *полукугла* (91), *прокола* (91), *пресуда* (91), *премац* (91), *превадка* (91), *прогонство* (91), *прогнанство* (91), *просек* (91), *разудба* (123), *сјас* (124), *убојица* (125), *усјон* (153), *ушице* (153), *узречица* (153), *вид* (154), *звиежђе* (155), *зеленаш* (155), *жвало* (155), *погибица* (190), *бакљада* (220), *брачница* (221), *брид* (221), *бројка* (276), *сјошћинка* (276), *чесник* (276), *уломак* (276), *дознака* (277), *досћалац* (277), *изазив*, *изазов* (277), *изберивост* (277), *изрок* (277), *извадак* (277), *извид* (277), *једноврсност* (277), *камашњак* (278), *каљевина* (278), *казалиште* (278), *мировина* (278), *мједенка* (278), *наслоњач* (278), *научник* (278), *(не)присјраност* (278), *невидници* (279), *нежења* (279), *неженство* (279), *ничеговац* (279), *оборина* (279), *очевид* (280), *обраник* (280), *овласћ*, *овласћница* (280), *подлсћак* (281), *поредба* (281), *посјаја* (281), *поузеће* (281), *повеља* (281), *повољшћина* (282), *позадина* (282), *празивошћина* (282), *предујам* (282), *предвечерје* (282), *пријегор* (282), *примшћак* (282); б) о облику *посла* (190); в) о придевима: *белоуш* (27), *посебан* (91), *промекуран* (91), *сјрећан* (124), *сјасиш* (124), *судбоносан* (125), *свадашњи* (125), *задњи* (154), *засебан* (155), *бојеван* (220), *пушан* (221), *долчан* (276), *изберив* (277), *израван* (277), *неизраван* (277), *једноврсћан* (277), *(не)присјран* (278), *неурачунљив* (279), *неверован* (279), *обосјолан* (279), *пайински* (280), *погодан* (281), *пожељан* (281); г) о заменицама: *чији* (188), *ми* (220); д) о глаголима: *дрикаш* (28), *довинути се* (28), *исказати* (29), *изјетрживати* (29), *истушћити* (29), *избшћити* (29), *избивати* (29), *изигравати* (29), *извишћити* (30), *кикошћити се* (30), *назирашћити* (31), *обелишћити* (58), *одојшћити* (58), *омаловажшћити* (59), *омаловажшћити* (59), *оманушћити* (59), *осветшћити* (59), *почешћити* (59), *починшћити* (59), *подметшћити* (60), *подучшћити* (90), *поучшћити* (90), *поинушћити* (90), *прекршћити* (91), *присћити* (91), *провидшћити се* (92), *равнашћити* (92), *разудишћити* (123), *удишћити* (123), *разудашћити се* (123), *снебившћити се* (124), *срозати се* (124), *сударшћити се* (124), *сусјрећшћити* (125), *сусјегнушћити* (125), *шребати* (125), *унапредшћити* (126), *ујалишћити* (125), *уишћити се* (126), *ујоравшћити* (126), *увријешћити се* (153), *увришћити* (153), *воњати* (154), *зачудишћити* (154), *залибишћити* (154), *задојшћити* (154), *заловарати* (154), *закаршћити* (154), *зайшћити* (154), *зайлијеншћити* (155), *заскочишћити* (155), *засшћити* (155), *зашћити* (155), *завољшћити* (155), *избећи* (188), *изјавишћити* (189), *клеветашћити* (189), *дојасћити* (189), *зайасћити* (189), *насетшћити* (189), *радовашћити се* (189), *крваршћити* (278), *ојозвашћити* (280), *порећи* (280), *овершћити* (280), *овласћити* (280), *почешћити* (280), *посјајати*, *ојсјо-*

јати, оистајати (281), повољити (282); ђ) о прилозима: данас (28), јутрос (28), пролетос (28), овда (59), онда (59), велике (153), унапредан (219), ничке, ничице, ником (279), окомито (58), веле — (154); е) о предлогу кроз (189); ж) о свезица да (189); з) о изразима: младо час (30), (у) падаши у очи (125), држати до кога (188), приклојити, поклоњити некога (189), имаши богаших прича (189), оставити кога на цедилу (189), одаши се пићу (190), гледаши своја посла (190), промишљена злоба (190), испод руке (190), све у свелу (190), уиети све силе (219), узети чај, кувел (219), десетого велаче (219), односно њега (219), обранички суд (280).

87. Језичке поуке. НЈ IV (1935—36) 60—63, 92—94, 126—128, 156—159, 190—192, 221—224, 255—256, 283—288.

У овој рубрици Уредништво НЈ износи из наше текуће књижевности и систематски исправља неправилности у употреби речи, облика и реченица. Тако је у овој књизи НЈ говорено: а) о именицама: човештво (60), човечанство (60), нушрина (61), заведљивост (61), зайорка (61), исход (61), гласовање (61), жей (62), убојство (62), ситиска (62), поибел (62), ситалици (62), окружница (62), равнашељ (63), равнашељство (63), жаоба (63), извађач (93), корисност (93), жавао (93), бајословље (126), повласи (126), ђевоказ (126), нузљуб (127), полошица (127), полоха (127), глатник (127), глати (127), посуда (128), исприка (156), испривавање (156), оштарја (157), водик (158), ђенештрација (158), нејачад (158), домаја (158), сукус (190), слабина (191), луђак (191), ђешад (222), краљевна (223), сраз (223), посуда (223), шлак (223), дройшина (223), виле (224), вила (224), жаоц (255), велуд (283), преша (283), ђрамед (283), знешеност (287), ђрмојредаја (288), нашасџар (288); б) о придевима: сјешавни (94), неушажив (94), набожан (94), жушкаст (127), глатан (127), волуминозан (159), независан (159), русишкалан (191), долњи (192), зачудан (221), ђрчав (256), нокашњи (283), ђрешан (283), међушман (288), реван (288); в) о облицима придева: кашње (128), глацији (156); г) о заменицама: који (94), свои (286); д) о бројевима: четверст (62), четверица (92), шестеро (92), четверо (92), обоје (256); ђ) о глаголима: сизаши се (61), посизаши (61), ушећи се (61), висети (92), испружити (93), извађати (93), преиспитати (93), полегати (93), гудати (127), умјејевати (127), брусиши (127), вмети (128), шушњати (156), јенавати (157), букшати (157), букшети (157), слубити (157), шљубити (157), обештешиши (157), срачуњати (158), веншилирати (158), испењати (159), следећи (191), идолизирати (191), случити се (192), ђужати (192), ошешивати (192), искакивати (192), повађати се (221), сјизавати (222), ђрегажавати (223), сразиши (223), овлаштивати (223), привукивати (224), јашиши (255), бечасишиши (283), ђрешуривати (284), ђрежуравати (284), ђрошуривати (284), ошешати (284), поњати (284), облакчати (285), звижнути (285), украсивати (285), бегаши (286), сџрадавати (287), сџавити (287), ђромијенути (287), измјенути (287), млиши (287), нашуривати (288); е) о глаголским облицима: сломије (се) (61), неизнешен (93), привоље (126), ђочамши (127), сломијен (128), смјео (156), ваијају (156), усејан (156), разуму (156), обесхрабљен (158), оскујевао (159), зрију (191), ђоломију (191), усџезају (192), изумирају (224), донесао (256); ж) о предлозима: околу (192), нуз (285); з) о прилозима: посвема (93), посвуда (62), доскора (157), изравно (222), шаки (285), ошешашивно (285), унушти (286), ревно (288), ђосвема (288); и) о свезицама: дочим (286), шаш (287), шекар (288); ј) о изразима и обрима: сјојена великим поиблима (94), на народом изабраном ђарли-

меншу (62), сушша истиниша историја (93), дан кога сам шако жельно очекивао (94), иза гласа (190), данас ујутру (191), јуче увече (191), расџаје се овим светом (222), захвалиши коме шшо (222) „је ли желе да уклоне раш“ (222), скроз и скроз (255), сџавити себи у задашак (284), сџајати у ђрејисци (286), без да (286)

88. Карановић М. Кочић и чистота језика. Раз 7—8 (1935) 266—272. Износи низ Кочићевих „упадица“ у Босанском сабору које се односе на језик у „законским основама“.

А. Р.

89. Kovačević Slobodan, Dva pravopisa. НЈ IV (1935—36) 132—134. Вели: „док нови правопис не буде уведен у живот, нарочито у књигама које долазе ученицима у руке, дотле ће он остати мртав и у ученичким писменим задацима...“

Р. А.

90. Koštić Ivan, Jezički prilozi. НЈ IV (1935) 151—153.

Са својим исправкама, износи низ језичких наказа и неисправности које је побележио у једној књижици коју је добио од неког „угледног јавног радника из Далмације.“

Р. А.

91. Krasovski A. Napomene povodom stranih reči. НЈ IV (1935—36) 273—274.

Не може се реч ђоборник заменити ни једном од предложених речи: бранилац, зашџишник, ђрстилица. „Ако је тачно да је то „русизам“, вели К., израз „неподељене симпатије“ може се лако заменити другим изразима: „ужива опште, широке, искрене, потпуне симпатије.“

Р. А.

92. Микац М. Још мало о језику филмских текстова. НЕ XXVIII (1935) Одбија тврђење Димовића по коме је његов чланак „Језик у филмским текстовима“ „једностран, пристрасан, локалан, субјективан, личан, тендециозан“

Р. А.

93. Наша Пошта. НЈ IV (1935—36) 32, 63—64, 95—96, 159—160, 256.

Рубрика у којој уредници НЈ одговарају својим читаоцима на поједина питања. Тако је у овој књизи НЈ говорено: а) о именицама: јашак (159), ђорив (256), Србин (256); б) о придевима: ђлах (160); в) о глаголима: ђошџршати (32), ђодвуки (32), изгледаши (63), наследоваши (64), улакиши (159), ујапчати (159), ђрсиодобити (256), ђрсиодобљавати (256); о изразима: злочинца се није могло ухайсити, ... шџеша да шако заслужан испишивач хисторије... (64), ђлод уледана у немачком... можда и у француском (64).

94. Паунов Ал. Наш народни говор. Раз 6 (1935) 220—225.

Заиста „треба сузбијати свако рђаво и непародно писање,“ и за похвалу је што је и „Развитак“ преузео на се улогу да сузбија све што не пристаје духу нашег народног језика, али изненађује што писац каже да треба тражити да се народном језику призна „праведна вриједност у књижевном језику“; давно је призната „вриједност“ нашем народном језику!

Р. А.

95. Perković d-r Mirko, Jezik i stil naših listova, КН II. 1—2 (1935) 19—21.

Износи језичке и стилске неправилности што их је нашао у неким свескама Српског књижевног гласника за 1934 годину. Нема свугде право: за нас у Београду, на пример, реч захушталоси је сасвим обичан неологизам; држимо и да није лош. Тако исто ми можемо рећи за човека да је ушучен: код нас то није никаква увреда. И тако даље.

Р. Б.

96. Perković d-r Mirko, Nekoliko misli o našem književnom jeziku. КН II, 5 (1935) 130—131.

Потребан нам је речник *савременог* књижевног језика. Ваљало би да имамо и много више људи — него што их имамо — који би се бавили питањима нашега књижевног језика. Најзад, требало би да наши наставници српско-хрватског језика знају и језик и књижевност, — да могу с успехом предавати и једно и друго. Те су три мисли у чланку г. Перковића, и оне су тачне, иако нису никаква новина.

97. Perković d-r Mirko, Jezik i stil u nekim našim prijevodima. КН II, 6—7 (1935) 174—175.

Уз Витезичин превод Крочеове Естетике. — У духу других нуристичких чланака г. Перковића.

98. Рађеновић Петар, Како треба писати имена светаца. НЈ IV (1935—36) 44—46.

Писац би хтео да се атрибут *свџи* пише великим словом кад стоји пред именима светаца. Разлог: он тада замењује презиме: *св. Сава = Сава Немањић, св. Пећар = Пећар Јонин*.

99. Rončević Nikola, Prilog jeziku društvenoga saobraćanja — O značenju reči „gospoda“. НЈ IV (1935—36) 213—214.

Сматра да је употреба речи *госпођа* у значењу *жена, сугрупа* — германизам (према нем. Frau).

100. Ујчић Тугомил, Матерњи језик у говору и раду наставника. НЈ IV (1935—36) 20—24.

Писац је у праву када истиче да су наставници свих струка дужни да се труде да буду својим ученицима жив пример како треба „лепо, правилно и логично говорити и писати“.

101. Ујчић Т. Читанка српскохрватског језика у нижим разредима средњих школа. НЈ IV (1935—36) 245—253.

Мисли да би требало методске јединице за часове читанке свести на ових седам делова: 1) читање; 2) препричавање прочитаног штива; 3) речничка и фразеолошка грађа, сликовитост језика, осећање поетских лепота и идејна развијања; 4) словеначки језик; 5) слободно причање (утисци, доживљаји, домаћа лектира); 6) декламација, рецитација; 7) народна књижевност.

г) Дијалекти

102. Алексић Радомир, Неке особине васојевичког говора. Год ЗС II (1935) 21—25.

Показане су најкарактеристичније особине горњовасојевичког говора и дат је, на народном говору, акцентован текст једне народне приче. У тексту имају ове штампарске грешке: *шјко* м. *шјко*, *јџе* м. *јџџ* (gen. sing.), *донџу* м. *донџу*, *шјриш* м. *шјриш*, *прошјурила* м. *прошјурала*, *аљинама* м. *аљинама*, *коња му* м. *коња му*, *мене си* м. *мене си*, *рукџ* м. *рукџ*, *сирџмаше* м. *сирџмаше*, *прџеча* м. *прџеча*.

103. Белић А., Једно лингвистичко питање. ЈФ XIV (1935) 143—151.

104. Бошковић Радосав, О неким цртама озринићког говора. ГодЗС II (1935) 27—36.

Бошковић говори: 1) о озринићкој *акцентуацији* и њезину односу према акцентуацији осталих говора црногорских; 2) о *локаштиву = геништиву* множине у озринићком говору и осталим говорима црногорским; 3) о промени колектива на *ад*, — опет и у озринићком говору и у осталим говорима Црне Горе; и 4) о гласу *х* и његовим заменицима у појединим деловима озринићког говора.

Дијалекатски материјал је свугде нов, Б. га први пут објављује, Р. А.

105. Bijelić-Bogdan Pavlina, Narodna imena (Konavli u Dalmaciji). ZbNŽO XXX (1935) 241—243.

„Док су у Конавлима још опстојале задружне куће и док се нијесу почели дијелити исто крсно име се понављало тако, да би у истој кући било више Ангуна, Ивана, Јакоба итд. Да би се чланови куће под истим крсним именом могли разликовати, називали би се мали и велики: Јакоб мали, Јакоб велики итд. Осим тога били су различни хипокористици имена: Ано, Ана, Анић, Анушко, Антић, Антунић итд. ... Ако појединац не би примио хипокористик крснога имена, онда би примио придјевак, који би носио кроз цијели живот, па при двоји куће нова би кућа уз презиме носила и тај придјевак, на пр. Ашан, Бајо, Бан (и презиме), Бећа, Бенбећа, Бјелош“ итд. Р. А.

106. Вујовић Лука, Мрковићки дијалекат. ГодЗС II (1935) 39—42.

Преглед главнијих особина мрковићког говора. Те су нам особине, готово све, већ биле познате, — изнели су их М. Малецки и Р. Бошковић у расправици *L'examen des dialectes du Vieux Montenegro* стр 11—12; Вујовић је изнео само две нове црте: 3 лице множ. презента *зборек, носек, бројек* и сл. и партицип трпни типа *осћавен, дубен*.

107. Милетић Бранко, Извештај о дијалектолошким испитивањима. ГодЗС II (1935) 13—16.

Износи најкарактеристичније црте васојевичког, белополског и црмничког говора. Пример везаног говора из Трепче (околина Берана). Н. Р.

д) Текстови стари и нови, издања; њихова критика, порекло итд.

108. Badalić Josip D. I., Juraj Mulih (1695—1754).

Život i rad. VP 5 (1935) 93—126.

109. Banović Stjepan, Pričice o Isusu i svetom Petru. ZbNŽO XXX (1935) 226—232.

Неколико (7) текстова из Заострога (у Далмацији). На месном икавском наречју. Акцентовани нису.

110. Barada Miho, Оцена: Дубровачка акта и повеље Сабрао и објавио др. Јован Радонић, св. I и II. Издање Српске краљевске академије. Београд, 1934, 8°, XX, 1000. ЈИС I (1935) 104—111.

Г. Радонић је у својој едицији, сем ретких изузетака, издао већ објављене документе, зато је свако имао права да чека нешто ново и боље, али са овом едицијом остали смо на истом: имамо штампане документе са мање или више погрешака. Износећи и неколико принципских замерака (документа нису критички обрађена, дипломатски палеографски и историски коментари су недовољни), закључује писац да је издање г. Радонића у овом облику потпуно сувишно.

111. Белић А. Око књижевног рада св. Саве. СКГЛ XLIV (1935) 170—174.

Приказује св. Саву као несумњив књижевни таленат. Наводи одломке из његове Биографије Стевана Немање у којима се огледа мудрост, узвишеност моралне личности св. Саве и његова књижевничка индивидуалност. Н. Р.

112. Вушовић Д. Значење завршних стихова у народној песми „Бановић Страхиња“. НЈ IV (1935—36) 85—89.

Доказује да завршни стихови у Вуковој песми „Бановић Страхиња“: „Не дам вашу сестру похарчити, / без вас бих је могао стопити, / ал'ћу стопит сву тазбину моју...“ значе раскидање Страхињића Бана с тазбином, — супротно тумачењу Ј. Продановића („Наша народна књижевност“, стр. 213) који мисли да је Бан сачувао живот својој жени само да не би изгубио пријатељство с Југовићима. Р. А.

113. Žic Franjo, Smokvica Iopatica (Aleksandrovo na Krku). ZbNŽO XXX (1935) 243.

На народном — чакавском наречју. Текст није акцентован.

114. Ивић Алекса, Архивска грађа о југословенским књижевним и културним радницима књ. IV, 1723—1887. ЗБИЈК друго одељ., књ. IX. Бгд 1935.

115. Pešić Fr. Оцена: Dokumenta za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda, 1709—1832. Skupio i uvodom pratio dr. Franjo Fancev (knjiga XII Grade...) u Zagrebu 1933. ЈИС I (1935) 157—171.

„Вредност књиге су „Dokumenti“ сами по себи. Неки од њих, иако у своје време штампани, тешко су приступачни, а други су досада били рукописи. Али, на жалост, г. Фанцев је вредност књиге покварио. Хтео је њом да докаже једну немогућу ствар, једну партеногенезу хрватског препорода. Такве партеногенезе нема.

Партеногенеза „хрватског препорода“ служила би неким стварно несавременим тежњама данашњег времена“. Р. А.

116. Колендић Петар, Биографска дела Игњата Ђурђевића. ЗБИЈК VII (1935) 1—347.

Од три биографска Ђурђевићева (Ђурђевићева) списа што их г. Колендић овде објављује — *Писмо Раду Миличићу, Vitae illustrium Rhacusinorum, Предговор Салшијера словинскога*, — за нас је од значаја само друго: у њему има песама и на српскохрватском језику, и то песама оних песника дубровачких о којима Ђурђић говори у своме делу. Р. Б.

117. Костић Д. Кварење песама. НЈ IV (1935) 68—73.

Износи како данас певачи, не само што певају стране песме на нашем јез. туђим нагласком већ, умећући у њих извесне своје речи и ставове, кваре смисао целе песме. То није случај само са преводним песмама, већ и са нашим, домаћим. Д. В.

118. Костић Д. Значење завршних стихова у народној песми „Бановић Страхиња“. НЈ IV (1935)—36) 113—118.

Супротно Вушовићеву тумачењу (в. бр. 112) сматра као и Продановић да завршни стихови у Вуковој песми „Бановић Страхиња“ показују да Бан прашта својој неверној љуби због тога да не би изгубио пријатељство с тазбином — Југовићима. Д. В.

119. Костић Д. Још о значењу завршних стихова у народној песми „Бановић Страхиња“. НЈ IV (1935) 236—255, 264—272.

Противно Б. Поповићу, који сматра да нејасност у завршним стиховима песме „Бановић Страхиња“ наступа услед једне необичније хистологије у њима и да ти завршни стихови показују да Бан раскида с тазбином, — К. доказује да у тим стиховима немамо фигуру *хистологију*, већ *паренџезу* (што је особина певача Старца Милије) и остаје при свом ранијем мишљењу да Бан не раскида с тазбином (в. бр. 118). Д. В.

120. Крстић Бранислав, Још нешто о завршним стиховима песме „Бановић Страхиња“. НЈ IV (1935—36) 172—179.

Аналишући народну песму „Бановић Страхиња“ изводи закључак, супротно г. Костићу (в. бр. 118), да њени завршни стихови могу значити само да Бан раскида пријатељство са својом тазбином. Д. В.

121. Матић С. Једна стара народна песма из Срема. ГИДНС VIII (1935) 447—450.

Објављује песму из рукописа Нар. библиотеке бр. 1040, са краја 18 или почетка 19 в., која је по предмету и језичким особинама (*иди, с драги брели-јанџи*, мешавина екавштине са ијекавштином) настала у Срему (Бачкој или Банату). Б. М.

122. Medini Milorad, Starine dubrovačke. Dubrovnik 1935. Стр. 314.

123. Радонић Ј. Дубровачка акта и повеље II, 1. Београд, 1935. ЗБИЈК 3 од., књ. V

На латинском језику.

124. Rešetar M. Bernardins Lektionarium und dessen ragusanische Abschriften (Posebna izdanja SKA Akademije). BA 1 (1935) 33—37.

Извод из дела: Бернардинов лекционар и његови дубровачки преписи. В. ЈФ XIII бр. 121.

125. Станојевић Ст. Оцена: Љуб Стојановић, Старе српске повеље и писма I 1929, XIII, 644; II 1934, V, 547. ЈИС I (1935) 102—104.

Врло неповољна оцена. „Ово ново издање, вели С., које је било толико потребно и на које се толико чекало, готово је неупотребљиво.“ Р. А.

126. Ђоровић Вл. Оцена: Др. Р. Грујић, Полошко-тетовска епархија и манастир Лешак (Гласник Скопског научног друштва XII). Скопље 1933. ЈИС I (1935) 118—121.

Критичар се нарочито задржава на гробном натпису епископа Јоаникија, за који даје палеографску и језичку карактеристику. Не слаже се са пишчевом етимологијом Полог <под-лог и *Λεσκόουρεῖός* = Лешак. Б. М.

127. Ђоровић Вл. Оцена: А. В. Соловјев, Повеље манастира св. Николе Мрачког. Београд 1929. ЈИС I (1935) 115—118.

Највише онама која се односе на повељу Стевана Дечанског, даје допуне опажањима С. у питању тих повеља. Р. А.

128. Ђоровић Вл. Оцена: Д. Н. Анастасијевић, Летопис Никољски. (Богословље IV, 4), 1934. ЈИС I (1935) 111—115.

Указује на грешке у А. издању тог летописа и исправља их.

Приложена је и фотографија прве странице летописа.

Р. А.

б) Историја српскохрватског језика

129. Белић А. Учешће св. Саве у стварању основа наше старе књижевности. СКГл XLIV (1935) 175—180.

Поредећи начин писања у делима св. Саве са световном и црквеном ортографијом његова времена, долази до закључка да су сва његова дела писана световном ортографијом, а Карејски типик, једини сачувани аутограф св. Саве, писан модернијом и савршенијом ортографијом од осталих његових дела, сматра за основицу српске редакције.

Н. Р.

130. Белић А. Дубровник и његово место у духовном развоју нашег народа. НЈ IV (1935—36) 1—8.

О развоју књижевног језика и књижевног живота у Дубровнику уопште. Напосе: о значају дубровачке књижевности и дубровачког књижевног језика за књижевно-језичку оријентацију „илираца“ и Вука Караџића.

Р. Б.

131. Грујић Р. Јусови у Божидарову зборнику штампаном у Венецији 1536—1538 год. ГлСкНД XIV (1935) 231—233.

Посматрајући типове *ж* и *ж* у Зборнику долази до закључка да је Шафарикова претпоставка да су млетачке штампарије оног времена лиле слова за Влашку и Ердељ па су српски слагачи само омашком узимали из њихових сандучића — нетачна, већ сматра да је Божидар имао намеру да почне са штампањем богослужбених књига и за Бугарску, Влашку и Ердељ, где су та слова била у употреби, и стога их је дао израдити; а Јерођакон Мојсеј, штампајући зборник српске редакције, намерно је унео *ж* и *ж*, али му тај покушај није успео, јер ни он ни његови људи нису знали њихову тачну употребу.

Б. М.

132. Perković dr Mirko. Kako su pred 60 godina hrvatski pisci njegovali jezik i stil. КН II, 8—9 (1935) 199—202.

Прештампава Павлиновићев есеј о Старчевићу: „нека данашњи књижевници виде, како је *Миховио Павлиновић* писао!“

Р. Б.

133. Rešetar M. Der ragusanische Sammelband vom Jahre 1520. (Possebna izdanja SKAkađemije C). BA I (1935) 25—33.

Извод из дела: Дубровачки зборник од год. 1520. В. ЈФ XIII бр. 130.

VII Речници стари и нови српскохрватског језика (српскохрв. и ког страног језика)

134. Барић Х. Речник косовско-метохишког дијалекта од Гл. Елезовића СДЗб IV и V. Прил. XV (1935) 270—290.

Међу замеркама има несумњиво и неоправданих. Како овај речник није етимолошки већ дијалекатски, то кад би и неке замерке биле оправдане, оне не би смањивале основну вредност овог речника као збирке речничке грађе из једног од значајних дијалеката наших. Исп. бр. 137.

135. Bosanac dr Stjepan, Kritičke napomene uređivanju akademijškoga Rječnika. NVj XLIV (1935—36), 25—30.

„Критичке напомене“ уз ове речи из 47, 48 и 49 свеске Рјечника Југославенске академије: *пошезати се*, *пошрага*, *пошраљив*, *пошврдиши*, *праска*,

праскаши, *праснути*, *прав*, *правиши*, *прчкаши*, *приблаг*, *прибран* (*прибраши*), *пречала*, *прегорјети*, *прегризати*, „*прек оружја*“, *преловање* (*преловаши*), *примага*, *премајошис*, *премијениши*, *примишљање* (премишљање), *преображај*, *преподобан*, *присладак* (пресладак). Стр. 587.

Р. Б.

136. Елезовић Гл. Речник косовско-метохишког дијалекта II. Српски дијалектолошки зборник VI. Београд 1935. Стр. 587.

Друга свеска Елезовићева Речника. Од слова *О* до краја. На крају су текстови: 16 приповедака; неколико загонетака и 58 песмица и песама — последња од њих је епска (Женидба Поповић Стојана).

137. Елезовић Гл. Мој одговор на оцену: *Х. Барић*, Речник Косовско-метохишког говора од Гл. Елезовића [= Српски дијалектолошки зборник, књ. IV (1932) и V (1935)], Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. 15 св. 1 и 2, стр. 270—290. ЈФ XIV 181—236.

Одговор на Барићев приказ. Њиме Елезовић побија велики број замарака Барићевих. Исп. бр. 134.

138. Elezović Gl. Dictionaire du Dialecte de Kosovo et Metohija (Dijalektološki zbornik SKAkađemije IV et VI). BA I (1935) 115—117.

139. Maretić T. Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Обрађује — Svezak 50 (1935). — Prestati — prikladafe.

140. Петковић Сава. Речник црквенословенског језика. Сремски Карловци 1935. Стр. X+352.

VIII Биографије, аутобиографије и сл. грађа

141. Белић А., Јозеф Вајс. Поводом његове седамдесетогодишњице. ЈФ XIV (1935) 159—161.

142. Јелача Стеван. Јубилеј д-ра Томе Маретића. ГлПД XV (1935) 499—502.

Дат је попис свих важних расправа и дела Маретићевих, и кратак нацрт његова школовања. (Ко пише о *филологу* Маретићу требало би да зна да *Виндиш* није Финдиш ни *Гајџлер*—Кајтлер).

Р. Б.

143. Perković dr Mirko. Tomislav Maretić. КН II 1-2' (1935) 11-13. Уз Маретићеву осамдесетогодишњицу. Маретић „је узор солидне и стручњачке, неуморне радности и — скромности“.

Р. Б.

144. Хујер Олджих. Биографија. ГодСА XLIV (1935) 274—276.

IX Библиографија

145. Библиографија за 1934 год. расправа и дела из словенске и индоевропске филологије која су изашла у Југославији. ЈФ XIV, стр. 247—282: I Филозофија и језик (248); II О прасловенском и словенским језицима (248); III Балканистичка испитивања (248—250); IV Етимологије, историја речи, тумачење речи, збирке речи (250—259); V Несловенски језици (259—261); VI Српскохрватски језик: а) граматика и граматичка питања (261—263); б) савремени књижевни језик (263—269); в) дијалекти (269—271); г) текстови стари и нови,

159. Розов Владимир, *Byzantinoslavica* III. ГлСрНД XIV (1935) 263—265.

Кратак приказ садржине.

160. Тројановић Сима, *Психофизичко изражавање српског народа поглавито без речи*. РЕЗБ LII. Београд 1935.

У одељку „Прилажење артикулисаном говору“ (234—240) говори о дечјем језику и примитивним елементима у српском, а у глави „Ка писмености (241—249) о постанку писма уопште и примитивном начину писања код нас. Исп. и напомене о веровањима у „немушти језик“ (250—251). Б. М.

161. Чапек К. О суперлативу. НЈ IV (1935) 122—123.

Исмева оне који суперлатив употребљавају у књижевном језику у претераној мери. Р. А.

XII Словеначки језик

(Израдио А. Биџак)

162. Badjura Rudolf, *Logarska dolina—rešena!* J XVI (št. 135. 13. 6. 1935), 3.

Poroča o najdbi Joka Žigona „Pozabljenih Slomškovich rokopisov“ (S št. 132, 12. 6. 1935), kjer se že med leti 1824—25 govori — doslej najstarejši ugotovljeni zadevni zapis — o Logarski, ne pa Logarjevi dolini, s čimer naj bi bila živahna, naravnost srdita pravda o pravilni ljudski in knjižni obliki tega imena dokončno zaključena. Prim. tudi Tomišek Josip, PV XXXVI (1936), 326—328.

163. Baš Franjo, Referat: Bruckner Hans: *Der deutsch-slowenische Grenzraum. Die südostdeutsche Volksgrenze*. Berlin 1934. ČZN XXX (1935) 181—183.

164. Baš Franjo, Referat: Werner Gerhard: *Sprache und Volkstum in der Untersteiermark*. Stuttgart—Graz 1935. GV XII—XIII (1936—37) 226—228. Hvali njeno stvarno vsebino, graja pa njeno reakcionarno šovinistično tendenco. K temu prim. J XVI (št. 277, 29. 11. 1935) 1 (uvodnik).

165. Baš Franjo, Referat: Wutte Martin: *Mießtal und Unterdrauburg*. Berlin 1934. ČZN XXX (1935) 84—93.

Delo je velikonemško tendenčno, ko da na Koroškem Slovencev sploh ne bi bilo, ampak le „Korošci“ brez krvne jezikovne i kulturne zveze z ostalimi Slovenci.

166. Berkopec Oton, *Slovenci v noveom „Ottu“*. JXVI (št. 1. 1. 1935) 12.

167. Bižjak Anton, *Библиографија XII Словеначки језик (за 1934 г.)*. ЈФ XIV (1935) 278—281.

168. Borko Božidar, *Dandanašnji problemi jezikovne kulture*. LZ LV (1935) 173—175.

Poroča o prvem zvezku praške lingvistične revije „Slovo a slovesnost“.

169. Borko Božidar, *Dr. Oton Berkopec — lektor slovenskega jezika na Karlovi univerzi*. J XVI (št. 302, 31. 12. 1935) 7.

Kronistično poročilo o imenovanju Slovenca iz Bele krajine za lektorja na univerzi v Pragi ter prikaz njegovega študijskega in publicistično-znanstvenega delovanja.

170. Borko Božidar, *Janez Nepomuk Primic*. J XVI (št. 94, 24. 4. 1935) 7. Spominski članek za 150-letnico rojstva (23. 4. 1785) prvega slovenskega graškega slavista in poročilo o izdaji njegove „Korespondence“ v kritični redakciji prof. Kidriča (Korespondence pomembnih Slovencev, I. Izdalo Znanstveno društvo in Ljubljani 1934), o čemer gl. referat P. Kalana, *Znanstveni vestnik Akademске založbe v Ljubljani*, I (1934—35) 42—43.

169. Borko Božidar, *Problemi našega jezika*. J XVI (št. 133, 9. 6. 1935) 10.

Izčrpen referat o Maksu Robiča obsežni neugodni oceni („Popotnik“ 1935) četrte izdaje *Breznikove Slovenske slovnice*. Gl. tudi oceno Antona Debeljaka, J XV (1934, št. 221 sl.).

170. Borko Božidar, *Referat: S. Živković, Uvod u opću lingvistiku*. Zagreb 1935. J XVI (št. 293, 18. 12. 1935) 7.

171. Borko Božidar, *Sestanek moravskih prevajalcev iz slovenščine in srbohrvaščine*. J XVI (št. 61, 14. 3. 1935) 3.

172. Borko Božidar, *Slovani na Mediteranu*. J XVI (št. 156, 10. 7. 1935) 7.

Poroča o knjigi Petra Skoka „Dolazak Slavena na Mediteran“ v Pomorski biblioteki Jadranske straže.

173. Borko Božidar, *Slovenci in narodno jedinstvo*. „Javnost“ Beograd, 9. 11. 1935.

Poročilo L. M i D II (1936) 128.

174. *Branimo svojo posest!* J XVI (št. 114, 18. 5. 1935) 1.

Poročilo o izrinjevanju slovenskega življa po nemških kolonistih na severu slovenskega drž. ozemlja, da bi se sistematično odtujili celi kosi slovenske jezikovne oblasti.

175. Breznik Anton, *Jezik naših pripovednikov*. DS XXXXVII (1934) 84—93 (Jurčič), 176—181 (Stritar), 271—276 (Tavčar), 510—514 (Detela); XXXXVIII (1935), 77—79 (Kersnik), 338—341 (Mencinger), 427—430 (Trdina), 505 sl. (Cankar).

To je nadaljevanje v nizu Breznikovih vzporednih sistematskih študij „Izdaje naših pripovednikov“, „O časnikarski slovenščini“ i. dr.

176. Breznik Anton, *Ocenevalcem Slovenskega pravopisa*. S LXIV, št. 262, 263, 265 266, 267, 269, 272 z dne 13., 14., 17., 18., 19., 21., 25. novembra 1936.

Obširen in dokumentiran obračun z nekimi ocenjevalci Slovenskega pravopisa v izdaji Znanstvenega društva. (Ostalo polemiko gl. pod „Slovenski pravopis“).

177. Brodник G., „Nova“ Avstrija in koroški Slovenci. M i D I (1935) 111—115.

Proti zlorabam avstrijskih oblasti pri ljudskem štetju ter na cerkvenem in šolskem području,

178. Bunc Stanko, *Carpe diem!* Ž i S XVIII (1935) 250.

Govori o popolni zmedi glede pisave in izgovorjave besed: Horatius, Horatij, Horac ter izvedenih pridjevnikov Horacijev, Horacov in celo Horačev. Kaj smatra za pravo, ne pove.

179. Bunc Stanko, *Dobra reklama*. Ž i S XVIII (1935) 250.

Ne „kako je končala ljubezen“, ampak „kako se je končala“.

180. Bunc Stanko, Olimpijada—olimpije? Ži S XVIII (1935) 250.

Pravilno bodi olimpijada: 1. ker je tudi v stari grščini ta beseda imela često pomen razdobja, 2. ker je tudi v ostalih jezikih s tem imenom označen pomen „olimpijske igre“ in 3. ker je postala že produktivna ter se je po njenem vzorcu stvarilo že nekaj podobnih: balkanijada, špartakijada.

181. Cvetje iz domačih in tujih logov. Urejuje Jakob Šolar s sodelovanjem uredniškega odbora. Zalaga Družba sv. Mohorja v Celju.

To je knjižna zbirka, zasnovana v slogu Freytagovih nemških šolskih pomožnih beril, spredaj z literarnim uvodom, na koncu teksta pa s slovarskimi in slovniškimi „Opombami“ v izpopolnitev jezikovnega pouka in znanja. L. 1934—35 je izšlo sedem zvezkov: 1. J. Pregelj: Simon Gregorčič, Izbrane pesmi; 2. A. Slodnjak: Fran Levstik, Martin Krpan; 3. A. Sovrè: Horacij, Pismo o pesništvu; 4. M. Rupel: Josip Jurčič, Jurij Kózjak; 5. I. Grafenauer: Valentin Vodnik, Izbrano delo; 6. A. Pirjevec: Matija Čop, Izbrano delo; 7. J. Pregelj: Simon Jenko, Izbrano delo. Prim. referate: Čas XXIX (1934—35) 140—145, XXX (1935—36) 229 sl.; ČZN XXX (1935) 185—186; DS XXXVIII (1935) 99 sl., XXXIX (1936) 116—119; J XVI (št. 119, 24.5. 1935) 7, XVI (št. 251, 29. 10. 1935) 7; LZ LVI (1936) 102—104; Mentor XXII (1934—35) 44—45, 189, XXIII (1935—36) 43, 93; Ml XVI (1935) 274; Sod. IV (1936) 40—42, 144—145; ŽS XIII (1935) 185—186.

182. Čermelj Lavoslav, O monopolizaciji šolskih knjig. M i D I (1935) 154—156.

Ne gre za odpravo slovenskih učnih knjig, ampak za vsebino in duha, ki naj bo v novih učbenikih.

183. Čermelj Lavoslav, Zasebne slovenske ljudske šole v Trstu. Jadranski koledar 1935, 47—50.

Govori o širjenju slovenskega pouka in o razmahu slovenščine v Trstu pred svetovno vojsko.

184. Čitanka, Slovenska, za tretji razred srednjih in sorodnih šol. Sestavili: A. Bajec, R. Kolarič, M. Rupel, A. Sovrè, J. Šolar. Ljubljana 1935. Založila Banovinska zaloga šolskih knjig in učil. 207+IV. 8°.

Pod vsakim berilom so stvarni tolmač, najnujnejše slovarske in slovniške opombe ter vodilne misli v obliki vprašanj učencu.

185. Čitanka, Slovenska, za četrti razred srednjih in sorodnih šol. Sestavili: A. Bajec, R. Kolarič, M. Rupel, A. Sovrè, J. Šolar. Ljubljana 1935. Založila Banovinska zaloga šolskih knjig in učil. 223+IV. 8°.

Kakor pri Čitanki za III. razred so tudi tu opombe, na koncu pa še kos poetike: I. O rabi besed: tropi in figure. II. Meroslovje. III. Pregled slovenskega slovstva v zelo zgoščeni obliki, ki mu je dodan pregled slovstvenih oblik, katerim bi bilo primernejše mesto na čelu pred I. dodatkom pod skupnim zaglavjem „Poetika“.

186. Debeljak Anton, Izvor Jenkovega imena. J XVI (št. 252, 30. 10. 1935) 7.

Zavrača domnevo Ivana Preglja, da bi bilo ime pesnika Simona Jenka nemškega porekla: Ankele, Jenkole i p., pač pa je dijalektična oblika za „jankò“ s prehodom ja->je.

187. Debeljak Valentin, Profesor dr. M. Murko petinsedemdesetletnik. Slovanski svet I (1935—36) 105—109.

188. Debeljak Anton, Kaj pomeni „sodoben“? Ži S XVII (1935) 390. Sodoben je soznačnica za „današnji“. Prim. dodatek J. Koštičala, Ži S XVII (1935) 390—391.

189. Debeljak Anton, O pravopisju tujk. Ži S XVII (1935) 609.

190. Dolenc Ivan, Vačtroslav Jagić in „bosanski“ jezik. Čas XXIX (1934—35) 134—135.

Posnetek in izpopolnitev zadevnega Jagićevega poglavja v njegovih „Spomeni mojega života“, 148. Referent J. D. nastopa z novimi podatki zoper očitek, da bi bil Jagić v delegacijah v Pešti 1896. l. nastopil za posebni „bosanski jezik“ in da bi bil sporazumno z a.- o. režimom proti jezikovnemu edinstvu Bosancev in Hercegovcev z ostalimi Srbohrvati.

191. Dolenc Metod, Pravna zgodovina za slovensko ozemlje. Sestavni očit. MCMXXXV. Akademsko založba v Ljubljani. Str. XV+559. 8°.

Prinaša m. dr. mnogo starih in novih slovenskih pravnih izrazov. — Ref.: K. C. Čas XXXI (1936—37) 224—225; T. P. CKΓ XLVIII (1936) 562—563.

192. Dostal Rudolf, Pouk in vzgoja gluhomemih. Vodnikova pratika IX (1935) 76—80.

193. „Edinstvolog“, Črkarska prava („ujedinjenje“, ali „zedinjenje“) J XVI (št. 12, 15. 1. 1935) 8.

194. Erjavec Fran, Zbrano delo. Uredil Anton Slodnjak. Zvezek I. Založila Jugoslovanska knjigarna. Ljubljana 1934.

Na str. 241—256 slovarske in slovniške opombe.

195. Glonar Joža, Slovarček nemškega in slovenskega jezika (Taschenwörterbuch der deutschen und slowenischen Sprache). „Umetniška propaganda“. I. Nemško-slovenski del. V Ljubljani 1934. Str. 319. II. Slovensko-nemški del. V Ljubljani 1935. Str. 344.

Vsebuje ok. 50.000 besed, kar je za žepni slovar visoko število. Upošteva v zadostni meri tudi terminologijo vseh strok, dalje tujke, ter je praktično uporaben tudi glede pravopisja in pravorečja slovenskih besed. Besedišče sega znatno nad vsakdanje potrebe.

196. Glonar Joža, Slovar slovenskega jezika. „Umetniška propaganda“. V Ljubljani 1936. Str. XVI+496.

Prišel izhajati v začetku l. 1935. v snopičih. Referati: A. Breznik S 25. 3. 1935; B. Borko J. XVI (št. 45, 23. 2. 1935) 4 in XVI (št. 52, 3. 8. 1935) 10; S. B. Ži S XVIII, št. 15; T. P. CKΓ XLV (1936) 563. Gl. tudi polemiko pod „Slovenski pravopis“.

197. Glonar Joža, „Slovenski pravopis“. V Ljubljani, 1936. Založil avtor. (Ponatisk uvoda v „Slovar slovenskega jezika“) M. 8°, 48.

Polemično, s satiro prepleteno ocenjevanje Slovenskega pravopisa Znanstvenega društva.

198. Grafenauer Ivan, Gutschmannov besednjak in njegova zbirka pregovorov, rekov in prilik. ČZN. XXX (1935) 1—29.

Vzorci Gutschmannovega besednjaka iz 1789 so poleg Pohlina, Megiserja, Jambrešiča še neki nemško-latinski slovar, najbrže Nierembergerjev, za izpopolnjevanje rokopisa mogoče tudi Adelungov. — Dalje prinaša popoln spisek pregovorov, rekov in prilik iz Gutschmannovega besednjaka in slovnice z vzporednimi nem. predlogami iz Frischovega (1741) in Nierembergerjevega (1753) nem.-lat.

slovarja. Vendar pa ti pregovori, v kolikor se glase enako, niso le prevodi ali posnetki predlog, marveč skoraj vseskozi sorodno narodno blago.

199. Grivec Franc, Biblične zgodbe sv. Cirila in Metoda. (De historia biblica ss. Cyrilli et Methodii). BV XV (1935) 1—32.

200. Grivec Franc, Iz teologije sv. Cirila Solunskega. (E theologia s. Cyrilli Thessalonicensis). BV XV (1935) 211—216.

201. Grivec Franc, Staroslovenski vzorci za govorniško porabo sv. pisma. BV XV (1935) 70—71.

202. Grivec Franc, Sv. Metod, panonsko-moravski nadškof. (S. Methodius, archiepiscopus Pannoniae et Moraviae). BV XV (1935) 181—188.

203. Grivec Franc, Zaroka s. Cirila s Sofijo-Modrostjo. (De sponsalibus s. Constantini-Cyrilli cum Sophia) BV XV (1935) 81—94.

204. Hrastnik Oskar, Med štajerskimi Slovenci v Avstriji. Za mejo nad Mariborom živi nad 5.000 naših rojakov. J XVI (št. 273, 24. 11. 1935) 5.

205. Ilešič Svetozar, Referat: Josef Schmid, Siedlungsgeschichte Kärntens. Carinthia I., 1928, 15—74; 1929, 134—153; 1934, 17—26; 1935, 246—262. GV XI (1935) 195.

206. J-a, K položaju na Koroškem. Sod. IV (1936), 196—198.

207. Jesenovec Franc, Referat: A. Breznik, Slovenska slovnica za srednje šole. Četrta izdaja. V Celju 1934. Mentor XXII (1934—35) 70.

208. Karminski, Načrt za vseslovenski slovar neurologije in psihatrije. Zdr. V VII (1935) 85.

209. Kelemina Jakob, Staroslovenske pravde. GMDS XVI (1935) 34—60.

Prinaša nekaj pravnih virov iz 15.—16. stol. ter razpravlja o zadevni, slovenski terminologiji v odnosu do nemške (veča, župa, župan, sosednja, pravda, sodja, gornik) kot prispevek novega filološkega gradiva zgodovini slovensko-nemških vplivanj v dobi prisiljene simbioze.

210. Kidrič Franc, Ustanovitev slovenske stolice v Ljubljani. LZ LIV (1934) 208—215, 300—307, 374—382.

Stolica za slovenski jezik je bila ustanovljena z dekretom 18. decembra 1815 na ljubljanskem liceju ter jo je spomladi 1817 zasedel Fr. S. Metelko.

211. Klančar Ant. J., Ameriški slavist in Ivan Cankar. J XVI (št. 224, 27. 9. 1935) 7.

Poročilo o zanimanju amer. profesorja na kalifornijski univerzi G. Rapall Noyessa za sloven. jezik in književnost.

212. Koroški Slovenci. J XVI (št. 67, 21. 3. 1935) 1.

213. Koštiál Ivan, Droge, drogerije in drogisti. ŽiS XVIII (1935) 138.

Proti napačni izgovorjavi in pisavi drožist in drožerija, česar je kriva izpremenjena pisava v nemščini „Droge“ mesto po franc. „drogue“, „droguist“. Navaja tudi razne domneve o etimol. izvoru teh besed.

214. Koštiál Ivan, Genijalen ali genialen. MI XVI (1935) 235.

Na podlagi opazovanja tujcev naj se v smislu Štrekcljeve kritike Levčevega Pravopisa pisava z vrinjenim -j- v tujih zvezah ia, ie, io, iu vpelje kot splošno

veljavno pravopisno pravilo v vseh primerih, ker je fonetično opravičeno ter kratko in lahko, kakov velja to načelo že za srbohrvaščino.

215. Koštiál Ivan, Iz oznakoslovja. O Barabi in barabah. ŽiS XVIII (1935) 74.

O razvoju svetopisemskega imena Barabe do današnjega splošnega imena in priimka v slovenščini in drugih jezikih.

216. Koštiál Ivan, „Legat“. ŽiS XVII (1935) 184 in ŽiS XVII (1935) 304.

217. Koštiál Ivan, Odkod izraz pehár? ŽiS XVII (1935) 602.

V pomenu „kupica“ je gotovo iz nem. Becher, ozir. stvn. behhäri, srvn. becher, v bav. izgovorjavi pechäri in pecher.

218. Koštiál Ivan, O raznih prevodih besede „tragoedia“. ŽiS XVII (1935) 561.

Nem. Bockspiel, Bockgesang, Trauerspiel je v Gutschmannovem besednjaku (1789) žalostno igroskazanje, žalostna igra h gledanju, žalosten zgod, žal. zgodenje ali zgoditje, sodobno sloven. žaloigra, stsl. kozloglasovanije.

219. Koštiál Ivan, Paberkovanje. Me. XVI (1935) 35—36, 69, 116, 153—154, 196, 275, 315—316, 395, 435—436 in platnice k 12. številki.

V slogu Brusa, Jezikovnega rešeta i. p. govori o raznih napačnih govornih obratih, slovničnih napakah, nepotrebnih tujkah i. dr. v časopisih in knjigah, k jih točno citira, kar daje Koštiálovemu purizmu dokumentarno vrednost.

220. Koštiál Ivan, Še enkrat o premogu. ŽiS XVIII (1935) 138.

Izpopolnjuje svojo etimologijo v ZfsIph IV 381—383, da je beseda premog „Kohle“ skrajšana iz izraza premogova kri=vedomčeva, vampirjeva, zmajeva kri. To etimologijo mu potrjuje „Türkenblut, Türkenblutstein“ za premog v švicarskem dialektu lucernskega kantona.

221. Kozak Juš, Opomin J. A. Glonarju. LZ LV (1935) 517.

Zoper Glonarjev način ocenjevanja nekih besednih izrazov v Kozakovem prevodu Gunnarsona „Ljudje na Borgu“.

222. Lajovic Anton, Jezikovna vijudnost slovenskega človeka. MiD I (1935) 67—72.

Slovenski narod trpi zaradi čuta manjvrednosti slovenščine in bi bila dolžnost inteligenta, da energično in dosledno povsod daje povdarek izključne cene in vrednosti svojemu narodnemu jeziku.

223. Leben Stanko, Slovenščino iz slovenskih šol? Sod. III (1935) 149—150.

Proti ministrski odredbi, da bi morale biti v dravski banovini vse učne knjige za slovenščino sestavljene tako, da bi obsegale dve tretjini berila iz slovenske, eno tretjino pa iz srbskohrv. književnosti.

224. Legiša Lino, Iz starih predalov. Jadranski kalendar 1935, 148—150.

Prinaša iz rodbinskega arhiva zapuščinsko listino v kraškem narečju iz Mavhinj z dne 22. maja 1822.

225. Levstik Fran, Zbrano delo. Zvezek VI. Uredil A. Slodnjak. Izdala Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. 1935. Str. 477.

Na str. 436—438 slovarček manj znanih besed. Ref. J. D. Čas XXX (1935—36) 228—229.

226. Levstik Vladimir, „Lapsusi“. J XVI (št. 80, 5. 4. 1935).
Odgovor J. A. Glonarju na oceno Levstikovega prevoda Klabundovih „Borgijcev“ zlasti glede rabe historičnega prezenta.
227. Lilek Emilijan, Anklagen gegen die barbarischen Verfolgungen der Slovenen in Kärnten. V samozaložbi. Celje 1935. Str. 66.
Ref.: M i D I (1935) 129; 156, 212; J XVI (št. 19, 23. 1. 1935).
228. Ložar Rajko, Prevodi iz Horacija in naš poletni jezik. Čas XXX (1935—36) 289—302.
Govori o Sovretovih, Škerljevih in Omerzinih prevodih iz Horacija ter zaključuje, da bi ga bilo treba prevajati moderno s sodobnimi pesniškimi izraznimi sredstvi.
229. M. Zg., Referat: Etnografska razprostranjenost Slovencev po dr. N. Z. Bjelovučiču. Dubrovnik 1934. Čas XXIX (1934—35) 43—48.
Ocenjuje zelo ostro in odklonilno Bjelovučičeve „Etnograf. granice Hrvata i Slovenaca I.“, ki pušča m. dr. iz slovenske nacionalne kontinuitete na hrvatski strani cele tri okraje: Doljno Lendavo, Črnomelj in Metliko.
230. Marenberg—Marinbreg. J XVI (št. 2, 3. 1. 1935) 4. Prim. tudi J XVI (št. 1, 1. 1. 1935) 6 „Proti izpremembli imena Marenberg v Maistrovo“.
231. Marolt France, Tri obredja iz Zilje. Izdala in založila Glasbena matica v Ljubljani 1935. (Folklorni institut. Slovenske narodoslovne študije. Prvi zvezek). Str. 48.
Pomemben poizkus, da se deskriptivno, vendar pa na strogo znanstveni podlagi pokaže slovenska narodna obredna glasba. Koroško dialektično besedilo je reproducirano po glasoslovnih načelih prof. Ramovša in podaja vse odtene krajevne vokalizacije.
232. Mati in slovenščina. „Naš dom“, priloga ŽS XIII (1935) 57.
233. Matija Murko — petinsedemdesetletnik. M i D II (1936) 154.
234. Melik Anton, Referat: Opis granične linije izmedju kraljevine Jugoslavije i kraljevine Italije. Ministarstvo inostr. poslova, biro za razgraničenje. Beograd 1935. GV XI (1935) 203.
235. Melik Anton, Referat: Vittorio Adami, Storia documentata dei confini del regno d'Italia, vol IV: Confine italo-jugoslavo. Roma 1931. GV XI (1935) 203—204.
236. Merhar Boris, Beleške k zgodovini slovenskega šolstva. LZ LIV (1934) 42—48.
Podaja pregled srednješolskih učbenikov slovenščine od marčne revolucije 1. 1848. dalje do naših dni.
237. Möderndorfer Vinko, Narodno blago koroških Slovencev. 2. zvezek Narodopisne knjižnice Zgod. društva v Mariboru. 1935. Str. 48.
Ref.: Grafenauer Čas XXIX (1934—35) 313—314. J XVI (št. 55, 7. 3. 1935) 9.
238. Nahtigal Rajko, Profesor Matija Murko. DS XXXXVIII (1935) 139—146 z opombo na platn. cah.
Članek je nastal na podlagi predavanja istega avtorja v ljubljanskem Radiju ter je organsko nadaljevanje njegove razprave za 60-letnico prof. Murka LZ XLI (1921) 416—424, 477—488. Ref.: J XVI (št. 75, 30. 3. 1935) 4.

239. Naši obmejni problemi. Izdala Družba sv. Cirila in Metoda v Ljubljani. 1935.
Ref.: Ivan J. Kolar M i D II (1936) 355—357.
240. Norveški spis o slovanskih jezikih. J XVI (št. 154, 7. 7. 1935) 6.
Referat o knjigi norveškega slavista Olafa Rytterja „Slavisk malreising“ (Povzdigla slovanskih jezikov). Kakor ostalim je tudi slovenskemu posvečeno posebno poglavje.
241. Novak Vilko, Nekoč o jeziku Miška Kranjca. DS XXXXVIII (1935) 516 sl.
242. Novak Vilko, Prekmurska krajna imena. Z i S XVII (1935) 362—363.
Pri vprašanju krajnih imen je treba vselej upoštevati vse zgodovinske, jezikovne, geografske in druge lokalne momente ter spoštovati vkoreninjene ljudske izraze, ne pa kake namišljene „pravilnosti“, prikrojene po madžarščini.
243. Novak Vilko, Prekmurske pesmi. Ž i S XVII (1935) 466.
Ugovarja prireditvi besedila petih prekmur. pesmi v knjižici Akad. pevskega zbora „Slovenske narodne pesmi“, ki so podane v prleškem narečju kot pristno prekmurske.
244. Novak Vilko, Slovenci na Madžarskem. Ob petnajsti obletnici osvobojenja Slovenske krajine. Vodnikova pratika IX (1935) 52—53.
Od prvotno zelo kompaktno naseljenega slovenskega ozemlja med Muro proti Biatnemu jezeru in Donavi je ostalo do danes le še ok. 1000 km² slovenskemu življu, ki se je obrzjal le še med Muro in Rabo, odkoder se je v začetku 18. stol. izselila skupina protestantov v bližino Vel. Kaniže, kjer so ustanovili 11 sloven. naselbin. Toda ta otok je že sredi 19. stol. utonil v madžarskem morju, dasi je tu deloval najznamenitejši prekmur. pisatelj, Štefan Küzmič. Ostanke teh t. zv. rabskih Slovencev so ostali pod Madžari tudi po trianonski pogodbi in jih je ok. 6.000. Sami se nazivajo „Sloveni“, Madžari pa jim pravijo „Vendi“, da bi jih tako ločili kot posebno etnografsko ednico od ostalih Slovencev.
245. Ogrin Fran, K uradnemu imenoslovju. M i D I (1935) 206—208.
246. Prof. S. L., Ime Bled — kako in odkod? J XVI (št. 189, 17. 8. 1935) 8.
Ime Bled — za ves „blejski kot“ ne samo Grad — je najbrže neslovenskega, avarskega izvora po nazivu za obrske odličnike „beled“ vojvoda. Nem. Veldes pa je verjetno iz slov. Bled — Bledec, ne pa iz „Feldes“ ali „Feis“.
247. Pirjevec Avgust, Pozabljena petdesetletnica. Sod. IV (1936) 392
Začetek slovenskega uradovanja na poštah v Avstriji.
248. Piskernik Angela, Nemško-slovenski in slovensko-nemški žepni slovarček s slovničnimi podatki za Slovenca. Založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani 1936. 8°, str. 232.
Slovarček je izbor najpotrebnejšega in namenjen začetnikom in učencem nižje stopnje, ki si osvajajo elementarno besedišče za praktične potrebe. Besede so slovnično označene: pri samostalniku je naveden spol s členom in sklanjatev, pri pridevniku stopnjevanje, pri glagolu posebnosti spregatve. — Ref.: M i XVII (1936) 394, Čas XXXI (1936—37) 225.

249. Procházka Jože, Ljudska štetja v Avstriji in koroški Slovenci. Slovan. svet I (1935-36) 22-27, 45-49, 77-83.

250. ruđo—, Ljubljanski pouk v nekdanjih časih. J XVI (št. 273, 24. 11. 1935) 3-4.

Na osnovi drugotnih virov razpravlja, s kolikšno težavo se je slovenska beseda v teku stoletij povzpela do današnjega stališča.

251. Ramovš Fran, Historična gramatika slovenskega jezika. VII. Dialekti. V Ljubljani 1935. Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani. Dela I. Natisnila Učiteljska tiskarna. Vel. 8°. Str. XXXII+204. Karta+tabelaričen pregled dialektičnih baz.

Referati: J XVI (št. 146, 27. 6. 1935) 4; M. R. ZV I (1934-35) 39-41; Vilko Novak ČZN XXXI (1936) 43-45. — To je druga knjiga velike Historične gramatike profesorja Ramovša, kakor jo je že nakazal s svojo Dialektološko karto iz l. 1930, še prej pa v Stanojevičevi Nar. enciklopediji III. Njegova razvrstitev slovenskih dialektov nam v vseh najmanjših podrobnostih kaže sredobežno smer prodiranja in naseljevanja Slovencev na današnjem že znatno skrcenem ozemlju, ki se je na njem do 14. stol. izoblikovalo sedem glavnih dialektičnih osnov, utemeljenih v političnih, gospodarskih in zlasti geografskih razmerah, kakor jih ustvarjajo členoviti alpski predeli. Posamezna poglavja so opremljena s potrebnim pisanim slovstvom in živimi pričami, na koncu knjige pa je slovarno in besedno kazalo. Komplcirani fonetični stavek Učiteljske tiskarne je izveden vzorno.

252. Ramovš Fran, Karta slovenskih narečij v priročni izdaji. Akademsko založba v Ljubljani 1935. Str. 16+karta.

Referati: J XVI (št. 71, 26. 3. 1935) 3; M. R. ZV I (1934-35) 41. — Prva izdaja velike prof. Ramovša Dialektološke karte slovenskega jezika v založbi rektorata Aleksandrove univerze v Ljubljani iz l. 1930 je kot velik dogodek na slovenskem znanstvenem knjižnem trgu brž pošla, tako da je bila ta nova sicer skrčena bibliofilski izdaja na pristnem ročnem papirju v omejeni nakladi 300 numeriranih izvodov i specialistom i širšemu krogu ljubiteljev in zanimancev nujno potrebna. Od prve velike izdaje se razen po manjšem obsegu bistveno ne razlikuje. Kakor tam tako tu avtor razlaga pojem jezika in dialekta, njega nastanek in delitev, ki jo podrobneje utemeljuje v svoji sočasno izišli Historični gramatiki VII.

253. Rupel Mirko, Protestantški pisci XVI. stoletja. Založila Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1935. Str. 100.

To je skrčena šolska priredba večje izdaje „Slovenski protestantski pisci“ istega avtorja z dodatkom nekih odlomkov tudi hrvatskih protestantskih piscev. Na koncu je komentar realij ter slovarček manj znanih besed in oblik.

Referati: Anton Slodnjak Sod. III (1935) 86-87, Vera Dostalova Ž S XIII (1935) 186.

254. Simonič Ivan, Kočevarji v luči krajevnih imen. GMDS XVI (1935) 61-81 (nedokončano).

Pretrsa problem poselitve nem. kočevskega otoka na podlagi krajevnih in ledinskih imen, izpisanih in preštudiranih iz franciscjskih map in protokolov, ne da bi se podrobneje bavil s poprejšnjimi raziskovanji Nemcev Schröderja, Hauffena, Elzeja, Obergöllä, Tschinkla, Grotheja in Jonkeja, ki so skušali poreklo

Kočevarjev dognati predvsem iz posebnosti kočevskega narečja ter iz tendenčnosti slovenski element na Kočevskem čimbolj zakriti in zmanjšati.

255. Slavoljub, Nekaj o govornici koroških Slovencev. Mentor XXIII (1935-36) 28-35.

Kratek poljuden prikaz koroških narečij.

256. Slovanska imena v hrvatskem pravopisu! J XVI (št. 124, 30. 5. 1935) 5.

Poročilo o mednarodnem kongresu bibliotekarjev v Madridu, kjer je referiral Italijan Enrico Damiani o transkripciji v cirilici pisanih imen na latinico ter predlagal, da bi se v mednarodnem bibliotekarstvu sprejela hrvatska transkripcija v cirilici pisanih slovanskih imen kot uradna, mednarodna in znanstvena.

257. Slovenska narodna pesem. Panonija, Sredozemlje, Gorenjska, Dolenjska. Založil in izdal Akademski pevski zbor v Ljubljani 1935. Str. 44.

Besedilo 24 pesmi v dialektološki transkripciji, m. dr. „Lepa Vida“, „Kralj Matjaž“, „Lambergar in Pegam“, „Ribniška himna“. Prim. tudi ref. Vilko Novak Ž i S XVII (1935) 466.

258. Slovenska krajina. Zbornik ob petnajstletnici osvobojenja. Uredil Vilko Novak. Založil konzorcij. Beltinci 1935. Str. 136, 13 ilustr. prilog z 22 slikami ter topografski pregled Slov. krajine.

Vsebina: 1. Ilešič Svetozar, Geografski pregled Slovenske krajine. 2. Pavel Avgust, O prekmurskih Slovencih. 3. Kos Milko, Panonska krajina od naselitve Slovencev do prihoda Madžarov. 4. Stelè Francè, Umetnost Slovenske krajine. 5. Novak Vilko, Slovstveno delo Slovenske krajine. 6. Novak Vilko, Kulturni stiki do osvobojenja. 7. Matija Slavič, Narodnost in osvoboditev Prekmurcev. 8. Matija Slavič, Prekmurske meje v diplomaciji. 9. Baš Franjo, Narodopisni položaj Slovenske krajine. 10. Novak Vilko, Bibliografija o Slovenski krajini. — Knjiga je delo znanstvene vrednosti in slovenistično pomembna. Referati: J XVI (št. 92, 19. 4. 1935) 4, (št. 96, 26. 4. 1935) 7; Prager Presse 16. 5. 1935; Roman Savnik ČZN XXX (1935) 97-99; Vilko Novak „Pojasnilo urednika“ ČZN XXX (1935) 99; Zvone Hočevar GV XI (1935) 192-193; Janez Logar DS XXXIX (1936) 119-120; Viktor Smolej MI XVII (1936) 29.

259. Slovenski Pravopis. Izdalo in založilo Znanstveno društvo. Ljubljana 1935. Po pravopisnih in pravorečnih načelih, ki jih je odobrila pravopisna komisija Znanstvenega društva v Ljubljani, sta izdajo priredila A. Breznik in F. Ramovš. Naklada pri jugoslovanski knjigarni r. z. z. o. z. v Ljubljani. Natisnila Učiteljska tiskarna. 8°, str. XXIV+300 (+ 3 lističi popravkov).

Za Levčevim izpred 40 let najobširnejši priročnik moderne knjižne slovensčine ne le pisne, marveč tudi govorne, pravorečne s točnimi fonetičnimi oznakami. Ker je v primeri z dotedanjo neustaljeno rabo prinesel marsikatero dekretivno novost, je poleg stvarnih poročil in ocen povzročil tudi mnogo vroče polemike, glede česar prim.: O pripravah J XVI (št. 73, 28. 3. 1935) 5; Napoved izida J XVI (št. 259, 8. 11. 1935) 7; td S LXIII št. 267, 20. 11. 1935) 5; B. Borko Po izidu „Slovenskega pravopisa“ J XVI (št. 272, 23. 11. 1935) 7; Slovenščina po novem pravopisu SN 23. 11. 1935, 2; Prvi sneg in prvi pravopis SN 26. 11. 1935, 2; fjo (= Filip Omladič) Bingola Aleš in fuflja Adelajda. Napisano v senci novega „Slovenskega pravopisa“ J XVI (št. 279, 1. 12. 1935) 9; M. Jelenc Nova pisarija J XVI (št. 282, 5. 12. 1935) 3; J. Koštič O našem novem jezikovnem

zakoniku Ž i S XVIII (1935) 296—297, 306—307, XIX (1936) 28; VI. Levstik Okólf „Slovenskega pravopisa“ LZ LVI (1936) 113—116; Anton Debeljak LZ LV (1935) 670; M i D I (1935) 179—180; Josip Tomišek Antibarbarus PV XXXVI (1936) 326—328, 407—408; Maks Kremžar Zdr. V VIII (1936) 128—129; Joža Gloriar „Slovenski pravopis“. V Ljubljani 1936. Založil avtor. (Ponatisk uvoda v „Slovar slovenskega jezika“); Anton Breznik Ocenjevalcem Slovenskega pravopisa S LXIV št. 262, 263, 265, 266, 267, 269, 272 z dne 13., 14., 17., 18., 19., 21., 25. novembra 1936. Inko (=Ivan J. Kolar) M i D II (1936) 85—87; Mirko Černič „Slovar sloven. jezika“ in naše vsakdanje zdravniške potrebe Zdr. V IX (1937) 74—76, 215—221,

260. Steska Viktor, Imenoslovne črtice. MI XVI (1935) 393—394, 430—431.

1. Celovec < cola = carina, mitnica. 2. Gólovec pri Ljubljani ima ime od rodbine Gal iz 14. stol., kakor tudi potok Gálovec. 3. Ig, Išca, Iška vas se ne more prav razlagati iz „jugum“ ali „vicus“. 4. Litija < nem. Leut, Lit kakor je na Koroškem dalo Leutgeb ali v Savinjski dolini Letuš < Leuthaus. Litija = gostilna kakor likof = Leitkauf.

261. Steska Viktor, O. Marko Pohlin. Ob dvestoletnici rojstva (1735—1801). S L XIII (št. 299, 29. 12. 1935) 8.

Avtor navaja 23 tiskanih knjižnih del in 12 neobjavljenih rokopisov najrazboritejšega slovenskega jezikovnega reformatorja in eksperimentatorja 18. stoletja. Po podatkih prof. Kidriča (NE III 518) pa znaša Pohlinov opus 29 tiskov in 10 rokopisov.

262. Šašelj Ivan, Novi narodni pregovori. MI XVI (1935) 351—352.

263. Tomšič Franc, Napisano ali napisáno? Ž i S XVII (1935) 80.

Trpnoprétekli deležnik ima v slovenščini navadno isti naglas kakar sedanjik, torej napišem—napísan, ali v „Zdravi Mariji“ po blagoslovím—blagoslovljéna.

264. Trubar Primož, Catechismus In der Windischen Sprach. Faksimilirana izdaja. Akademska založba v Ljubljani 1935. str. 245.

Ponatis prve slovenske tiskane knjige iz l. 1551. Ohranjena je v enem samem primerku v Nacionalni biblioteki na Dunaju. Po tem izvodu je dala založnica napraviti za vsako stran kliše po fotografijah, tako da ta izdaja popolnoma nadomešča težko dostopno prvo izdajo. Oprema je razkošna bibliofilska kot izraz spoštovanja do prve slovenske tiskane knjige in do slovenskega jezika. — Referati: J XVI (št. 293, 18. 12. 1935) 7; M. R. Pratika Akademske založbe za l. 1935—36, 20—21; Franc Kidrič LZ LVI (1936) 289—292; Mirko Rupel Sod. IV (1936) 39—40; Vilko Novak Č Z N XXXI (1936) 40—41; V. S. MI XVII (1936) 152—153.

265. Tudi to je pohujšanje. O zmojni izgovorjavi „-l“. J XVI (št. 52, 3. 3. 1935) 7.

266. Tuma Henrik, Paberki iz Bohinja. P V XXXV (1935) 250—251. Govori o pomenu bohinjskih imen Savica, Jezernica, Mostnica, Sóvinjak, Demplje i. dr.

267. Vprašanje kajkavskega dialekta in slovenščine. J XVI (št. 35, 12. 2. 1935) 4.

Referat o predavanju Stj. Ivšiča na Strossmayerjevi proslavi Jugoslavenske akademije v Zagrebu.

268. Vrhovnik Ivan, Ljubljanska srajca. K S M II (1935) 183.

269. Za čistost in lepoto slovenščine. J XVI (št. 61, 14. 3. 1935) 4.

270. Zadravec N., Slovenska narodna manjšina na Koroškem. Sod. III (1935) 446—450.

Ugotavlja popolno brezbriznost slovenskega centra za jezikovna, socialna i. dr. vprašanja Slovencev izven drž. meja.

271. Za obrambo narodnih meja. Jubilejna skupščina Družbe sv. Cirila in Metoda je podala bilanco 50 letnega dela za zaščito ogroženih narodnih postojank. J XVI (št. 214 a, 16. 9. 1935) 1.

Poročilo o jubilejni skupščini C M D 15. 9. 1935. Prim. tudi uvodnik „Po proslavi petdesetletnice C M D“. J XVI (št. 215, 17. 9. 1935).

272. Žic Nikola, Hrvatska toponomastika u Istri. Jadranski kalendar 1935, 102—105.

Prinaša krajna imena iz glagolskega „Istrskega razvoda“ (po objavi Milka Kosa), ki so vsa slovanska.

273. Županić Niko, Ka problemu tumačenja imena koroške prestonice Celovca. Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu X (1935) 12—17.

Po avtorju ime Celovec—Klagenfurt ni ne keltskega ne rimskoga ne slovenskega niti ne germ. izvora, marveč da so bili Avari—Obri prvi, ki so skalnati teren pri cerkvi na „Starem trgu“ imenovali v lezgijskem jeziku Cilovuz = škrbina, peč, zob.

Иницијали на крају бележака означају писце:

Б. М. = Б. Милетић
Д. В. = Д. Вушовић
Н. Р. = Н. Радошевић
Р. А. = Р. Алексић
Р. Б. = Р. Бошковић

I Предметни регистар

Акцент:

- акцент и квантитет у подравском говору 181—184
 галичког говора 210
 бококторских говора 247
 лепетанског говора македонских говора 210
 отстапања лепетанског акцента од Караџићеве и Даничићеве акцентске системе 249
 романских речи у лепетанском говору 250
 у говорима острва Хвара 254, 257
 узвика у лепетанском говору 250
 реченични акцент у каставском говору 165—170
 Архаичне црте на периферији 202
 Библиографија за 1935 год.: (скраћенице 260):
 I Филозофија и језик 261
 II О прасловенском и словенским језицима 261
 III Етимологије, историја речи, тумачење речи, збирке речи 261
 IV Несловенски језици 267
 V Старословенски језик 269
 VI Српскохрватски језик:
 а) Фонетика (експериментална, физиолошка, фонолошка) 269
 б) Граматика и граматичка питања 270
 в) Савремени књижевни језик 278
 г) Дијалекти 278
 д) Текстови стари и нови, издања; њихова критика, порекло итд. 279
 б) Историја српскохрватског језика 282

- VII Речници стари и нови српскохрватског језика (српскохрв. и ког страног језика) 282
 VIII Биографије, аутобиографије и сл. грађа 283
 IX Библиографија 283
 X О становништву, насељима, њихову пореклу 284
 XI Различно 285
 XII Словеначки језик 286
vb-/vь-: замена те групе у хварском дијалекту 255
 Вокали: прелаз \bar{a} у \bar{a}° , \bar{a}° , \bar{o} у говорима острва Хвара 258
 \bar{a} , \bar{r} у хварском дијалекту 258
 e , a , o , у горњореканском говору 177
 Говори: в. Дијалекти
 Дијалекти: бококторски 246 и д. воденски говор 209
 горњорекански говор 209
 јужномакедонски говор 196
 кочански дијалекат 195
 македонски говори: опис македонских говора 193
 црте македонских говора 195
 савремени македонски говори 197
 формирање македонских говора 197
 стварање македонске „коине“ 194
 српскомакедонски говори: претпоставка А. Белића о постанку тих говора 195 и д.; претпоставка Г. Ружичића о постанку тих говора 205, 209 и д.
 покрети македонских говора 196
 прави македонски говори 193
 северне Албаније 198
 $d' < j$ у хварском дијалекту 254, 255

- Заменице: *ja* у македонским говорима 209
ja у правом македонском дијалекту 211
jas у јужномакедонском говору 211
мије у македонским говорима 211
нами у језику Његошеву 224
није у македонским говорима 211
ов-, *он-* и *ш* 211
š и *ž* у хварском дијалекту 256
 Јотовање: ново јотовање у говорима острва Хвара 256
k' t' правих македонских говора 204
 Квантитет у лепетанском говору 248
 Конгреси: IV интернационални лингвистички конгрес 187—192
 Ј: различне врсте тога гласа у галичком говору 211 и д.
 Ј на крају слога и речи у галичком говору 212
l < dit у говорима острва Хвара 256
l у галичком говору 211 и д.
 Македонски говори в. Дијалекти
 Меје А: некролог 184—187
 Миграције: у Македонији 196
 Мешовити говори 203
 Морфологија: в. Облици.
n < ñ у хварском дијалекту 256
 Назали: замена ρ у брсјачком говору 194
 правих македонских говора 204
 у данашњој југослов. Македонији 202
 Наставци: *me* у I л. множ. у галичком говору 209
 Његош: Ново издање Његошевих дјела 215—232
 Облици: dat. instr. loc. plur. у говорима острва Хвара 254
 Ортографија: в. Правопис
 Полугласници: замена полугласника у кајкавском и у оближњим словеначким говорима 204
 у западнословеначким говорима и у чакавском 204
 у македонским говорима 202, 204
 у штокавском дијалекту и у чакавском 203

- Правопис: писање речи с префиксима *без-* и *раз-* у језику Његошеву 222
 Презимена у горњореканском говору 179
 **r*, *l*, правих македонских говора 204, 210
 Развитак суфикса у јужнословенској језичкој заједници 1—154:
 Општи део 1—13
 Посебни део 13—154:
 I Наставци с елементима *k* и *c* 13—105
 I Моциони наставци 13—69
 2 Деминутивни наставци 69—105:
 а) Наставци *icъ*, *ice* 72—78
 б) Наставци *ica* (*ъka*, *ъka*) || *ъka*, *ъka* (*ica*) 78—90
 в) Наставци *ъсъ* (*ъkъ*, *ъkъ*) || *ikъ*, *ъkъ*, *ъkъ* 90—100
 д) Наставци *ъce* || *ъko*, *ъko* 100—105
 II Наставци (*ъn*)-*ica* || (*ъn*)-*ja* (*nomina loci*)
Nomina actionis и *Adjectivabstrakta* на *ъnja* и *ja* 113 и д. 119 и д.
 III Наставци *ot'a*, *ota* || *ota* 125—131
 VI Наставци *ača* и *ara* 131—143:
 а) *Nomina agentis* 132 и д.
 б) *Nomina instrumenti* 132 и д.
 в) *Nomina attributiva* 134 и д.
 д) *Nomina loci* 136 и д.
 Наставци *il'ja* (*il'ja*, *al'ja*) и *aljka*, *iljka* 142—154
 Редукција и губљење експлозивних и других сугласника у хварском дијалекту 255
 Редукција честих гласова и обимних гласовних скупова 155—165
 **skj*, **zgj*, **stj*, *ždj*: замена тих група у дијалектима на Балканском Полуострву 203
 Словеначки и српскохрватски језик 201
 Споменици: средњемакедонски споменици 197

- Српскохрватски говори у северној Албанији 198
- Српскохрватски и словеначки језик 201
- Старословенски језик: теорија о јединству старословенског језика и бугарског језика на Балканском Полуострву 200 и д.
- Старословенски говори: у Македонији 197, 210
- бугарске црте у старословенским говорима 200
- српске црте у старословенским говорима 200
- Суфикси: *ica* 233 и д.
- ačь* 233, *aŕь* 233, *ka* 233, *ъnica* 233, *ънца* 233, *l'ъ* 233, *l'ъja* и *aljka* 233, *ice* 233, *ača* и *ara* 233, *oca* 233, *-ишиъ* 234, *-*i*, *-*r* 237, *kъ* 237, **ъkъ* 237, **ika* 237, *ъi* 238, **i* 238, *yŕi* 238, *-ашица* 238, *aŕa* 239, *ъkъ* 240, *l'kъ* 240, *l'cъ* 241, *čec* 241, *ra* 241, *na* 241, *oŕa* 244, *l'ka* 245, *l'ъji* 245, *ŕъja* 245, *l'ka* 245, *ačka* 245, *arka* 245, *al'a* 245, *-lъ* 245, *-lji* 245.
- ш у 3 л. множ. презента: у говорима око Солуна 197
- у говорима око Корче 197
- у 3 л. јд. и множ. у галичком и у дебарском говору 197, 208
- у дијалектима старословенским 198
- у правим македонским говорима 211
- č < -tъj- у хварским говорима 254
- ъ, њ: данашњих македонских говора 202, 204

- у најзападнијем делу штокавског говора — у Славонији, Босни и Далмацији 204
- Чакавски дијалекат острва Хвара 251 — 260:
- основне црте хварског дијалекта 258
- f < h* у хварским говорима 254
- hv* у хварским говорим 254
- шт у галичком говору 207
- шш, жд: старословенских споменика 199
- на територији правих македонских говора 205, 210
- шт и жд у говорима око Солуна 199, 202
- Штокавски говори на острву Хвара 259
- šč, žŕ: у западнојужномакедонском говору 202, 203 и д.
- у најзападнијем делу штокавског говора — у Славонији, Босни и Далмацији 204
- правих македонских говора 204, 210
- шчо у галичком говору 208
- ъ: замена тога гласа у језику Његошеву 220 и д.
- у западнојужнословенском говору 207
- у западном делу штокавског говора и у оближњем чакавском 203
- ъ: замена тога гласа у македонским говорима 204

II Регистар речи

Abzug 160	Celovec 263, 295, 297	đubre 265
arbala 262	cjenoča 244	đubrivo 265
Ašan 279	Corcuma 266	đumruk 268
avoljiti 261	crnogorica 263	Elise -Lise 158
babunstvo 266	cucco 172	encre 160
bademnjak 265	cuccu 172	er, ere 222
badnjica 261	časlivati, časlevati 262	fenjer 268
Bajo 279	čašča 242	fkući 212
Ban 279	čeljad 272	fpole 212
Baphomet 266	češča 242	fpretkući 212
baštun 161	čišče 172	fra 160
bdenije 263	čistoča 244	Frisco 156, 159
Beča 279	čovečanstvo 263, 273	gatnja 243
Benbeša 279	čoveštvo 263	Gavan 262
Berane 271	Dante 158	Gavanka 262
besnoča 244	danje 267	gazda 158
Betti 158	dekančina 262	genijalen, genialen 290
bezočanstvo 263	devičanstvo 263	Gestapo 158
Bice 159	diša 159	gevermašina 262
Bihac 273	dobročā 244	gluhoča 244
bistroča 244	dobrovoljac 266	gnoj 265
bjelogorica 263	dobrovoljno 266	gnojivo 265
Bjeloš 279	don 161	Golovec 295
bledoča 244	dovitko 262	gomilizacija 265
blesk 220	dragoča 244	gospoda 272
bobona 266	dragovoljac 266	gospođa 278
božanstvo 263	dragovoljno 266	gospon 158
bra 160	droga 290	graba 262
braća 272	drogerija 290	grohotanje 175
brale 160	drogist 290	grožnja 243
branilac 277	drveni 175	gruboča 244
braša 160	dudinjak 265	guber 162
breskvak 265	dum 161	Guta 159
broječ 279	dunjak 265	gušta shrv. 242
brzoča 244	dvošački 262	hitanje 243
bubanj 230	dževiz ora(h) 262	hitnja 243
Byzantion 266	Đevđelija 263	hitost 243

hođa 243
 hranivo 265
 hromoča 244
 hropnja 243
 Ibar 266
 igitur 158
 Iiri 266
 inchiostro 160
 ink 160
 Istra 264
 Išca, Iška 295
 ivica 264
 jabučnjak 265
 jači-jačit 173
 jagodnjak 265
 jačak 277
 Jaska 158
 jeđa 243
 Jemica 265
 jevtinoča 244
 ježnja 243
 jokat-jokaet 173
 kajsiniak 265
 karabion 262
 kerkouros 262
 kestenjak 265
 kiseonik-kisik 264
 kladnja 243
 klisa 263
 klisar 263
 knez 262
 knjaz 262
 kolajiti 262
 kolega 161
 Kolja 151
 komkat 161
 kontoura 262
 korablja 262
 krađa 243
 kračun 161
 kreve(t) 162
 krpatur 162
 krušak 265
 kujundžija 268
 k'ük' 172
 kukanje 172
 kukavica 172
 kukeñ 172

kuko 172
 kukavitse 172
 kukuruz 267
 kum 161, 162
 kupus 161
 кобокос 172
 labrnja 262
 Lager 160
 Iakoča 244
 Lassa 158
 lastovica 212
 lastavica 212
 Iedi 158
 legat 291
 lejluk 262
 liječnik 267
 Litija 295
 lord 158
 Iovarstvo 265
 Iuben 279
 Ijekarnica-Ijekarna 265
 Ijekarnik-Ijekarnar 265
 Ijutnja 244
 Maček 272
 makari 267
 malinjak 265
 maslinjak 265
 mazelin 265
 meča 243
 meča 242
 miješnja 243
 miljena imenica 272
 mirnoča 244
 Mitropa 158
 mlada 242
 Moesia 266
 mo(i)granj-mograni 162
 morozinat 266
 mražnja 244
 mržnja 244
 munifva 262
 muščulok 213
 mutnja 244
 mužanstvo 263
 naj 162
 namaknuti 264
 nedača 243
 nesreća 243

noćašnji 276
 noseć 279
 noša 159
 obuča 243
 odjariti 262
 ogrožnjak 265
 ohoda 243
 ojkati—ojkanje 174
 okajne 172
 okat 173
 opšijatiti 262
 orašnjak 265
 oskorušnjak 265
 ostaven 279
 otka 222
 palast 161
 papir čage 262
 Past 161
 patnja 244
 pažnja 243
 pehar 291
 peršun 159
 pijehnja 244
 piščoli 213
 Pitjer 158
 plaća 242
 plah 277
 plašnja 244
 pobornik 277
 podvući 277
 pokroč 162
 Polis 155
 porepiti se 262
 posvuda 176
 poša 159
 pomezati se 282
 potraga 282
 potragljiv 282
 potvrditi 282
 praska 282
 praskati 283
 prasnuti 283
 pratnja 244
 prav 283
 praviti 283
 pređa 243
 prečaga 283
 pregorjeti 283

pregrizati 283
 prek oružja 283
 prekidnica 272
 prelovanje 283
 premapotpis 283
 premetanje 272
 preobražaj 283
 prepodoban 283
 prestolodržec 223
 priblag 283
 pribran 283
 prijetnja 244
 primaga 283
 primijeniti 282
 primitšljanje 283
 prisladak 283
 pristalica 277
 privukivati 276
 prođa 243
 proročanstvo 263
 prckati 283
 radnja 244
 rađa 243
 rednja 243
 ribižnjak 265
 riđa 243
 rob 262
 rokatka 262
 Rotto 158
 ržđa 242
 saba-zora 262
 samoča 244
 sansfiliste 163
 seniore 158
 sifilist 162
 Sipo 158
 sjeda 243
 slepoča 244
 slutnja 243
 smetnja 243

sodoben 289
 sprdnja 243
 Srbin 266
 srdnja 244
 srdonosa 262
 stačilo, stačel, stačelo,
 stačilo 266
 Staša 159
 stičak 262
 stidnoča 244
 strahoča 244
 Strahinjica 223
 sudnja 244
 sumnja 244
 suša 242
 sušpica 262
 svadnja 243
 svađa 243
 svedočanstvo 263
 sveti 278
 svijeća 243
 svojko 262
 Šaca 159
 Šeknu 158
 šestero 276
 šetnja 243
 šljivak 265
 štrp, štrbnal 212
 šuše 172
 tajati 262
 tan 157
 tha 156
 tragoedia 291
 tram 163
 trešnjak 265
 trokut-trougao 264
 Ubahn 158
 ujkañe 175
 ukat-ukajet 173
 ukeme 177

ukni 173
 usted 156
 vai 172
 Vakup 158
 valjatni (dativ) 272
 Varscar 158
 Varcarevo 158
 Veca 159
 vede 158
 veldičanstvo 263
 vesak 261
 vetar-povetar 262
 vija 178
 vika 264
 visočanstvo 263
 višnjak 265
 vldičanstvo 263
 vlastela 272
 vodeni 275
 vodni 275
 vodonik-vodik 264
 vojkane 175
 vozionica 261
 vožnja 243
 vrbaski 273
 vrbaški 273
 vred 220
 štrp, štrbnal 212
 vrloča 244
 vrsnoča 244
 zahuktalost 277
 zaničiti se 262
 zaštitnik 277
 zavijanje 175
 zboreć 279
 zezavanje 176
 zloča 244
 Zmijanje 264
 žudnja 243

III Регистар писаца

Адамовић Ј. 270
 Аделунг 289
 Аделунг Ј. 274
 Аделунг Ф. 274
 Алексић Ж. 261, 264
 Алексић Р. 262—286 *passim*
 Алимпић Д. 270
 Анастасијевић Д. 281
 Андрић Н. 264
 Апијан 263
 Арци 189
 Бадалић Ј. 279
 Бађура Р. 286
 Бајец А. 288
 Банвнист Е. 188
 Бановић С. 279
 Барада М. 279, 285
 Барић Х. 268, 282, 283
 Бартоли М. 189, 202
 Барух К. 267
 Бате 189
 Баш Ф. 286, 295
 Белић А. 1, 3, 33, 35, 58, 70, 72, 73, 74, 77, 82, 84, 86, 89, 90, 91, 99, 101, 103, 105, 133, 138, 145, 154, 164—169, 184—215, 232—260, 264, 270, 272, 273, 278, 280, 282, 283
 Бергењ 184
 Беркопец О. 286
 Бернекер Е. 28
 Бертолди 268
 Бизјак А. 286
 Бијелић-Богдан П. 279
 Бијелић С. 278
 Бингола А. 295
 Бјеловучић 292
 Блесе 189
 Блок 189
 Богослов Гр. 269
 Бодуен де Куртене Ј. 14, 73
 Борко Б. 286, 287, 295
 Босанац С. 282
 Бошковић Р. 1—154, 232—246, 262—285 *passim*
 Бреал М. 184
 Брезник А. 147, 148, 287, 289, 290, 295
 Брендал В. 187, 191
 Брикнер А. 32, 55
 Бродник Г. 287
 Бругман К. 13, 25, 30, 62, 129, 131, 156, 188
 Брукнер Х. 286
 Бунц С. 287, 288
 Будимир М. 154—164, 262, 267
 Вагнер 267
 Вајан А. 64, 200
 Вајганд Г. 42, 94, 268
 Вајс Ј. 283
 Вајзгербер А. 188
 Ван Вејк Н. 1
 Вандрјес 156, 157, 186
 Васиљев Сп. 273
 Вернер 187
 Вернер Г. 286
 Вешовић Р. 284
 Витезица 278
 Витковић Д. 262
 Виторио А. 292
 Вишњић Ф. 273
 Водник В. 288
 Вондрак В. 13, 35, 45, 55, 72, 75, 107, 138, 145, 148, 154
 Востоков 107
 Вотмуг 268

Врховник И. 295
 Вујић Ј. 270
 Вујовић Ј. 279
 Вукадиновић Н. 270
 Вуковић Ј. 273
 Вуге М. 286
 Вушовић Д. 257, 215—232, 261—281 *passim*
 Гајтлер 29
 Гебауер Ј. 148
 Георгијевић К. 264, 273
 Георгијевић С. 270
 Геров Н. 42
 Глонар Ј. 289, 291, 292, 295
 Грабовска Х. 186
 Графенауер И. 288, 289, 292
 Гребенац Св. 262, 263
 Грегорич С. 288
 Гривец Ф. 269, 290
 Гринентал О. 63
 Гротеј 294
 Грујић Р. 263, 281, 282
 Гунарсон 291
 Гуцман 289, 291
 Дамјани Е. 295
 Даничић Ђ. 1, 59, 120, 149, 248, 249, 274
 Дармстетер 184
 Дворник Ф. 269
 Дебељак А. 287, 288, 289, 295
 Дегела 287
 Димовић М. 274
 Добровски 274
 Добронић А. 174, 175
 Доленц И. 289
 Дорошевски В. 13, 14, 18, 58, 76, 79, 90, 99, 151, 154
 Досталова Вера 194
 Достал Р. 289
 Драганић К. 270
 Дујмушић Ј. 270
 Дукат В. 263
 Дукић А. 165—169
 Ђорђевић П. 270
 Ђорђић П. 263, 274
 Ђурђевић И. 280
 Елезовић Гл. 174, 282, 283
 Елзеј 294
 Ендзелин Ј. 60
 Ерјавец Ф. 289
 Ерну 186
 Жибенвил д'Арбоа 184
 Живаљевић Д. 272
 Живковић С. 274, 287
 Жиц Н. 297
 Жиц Ф. 280
 Жупанић Н. 263, 266, 297
 Зубати Ј. 13, 29, 30, 61
 Зубовић Ј. 275
 Иван Ј. 293
 Ивић А. 280
 Ившић С. 181, 182, 253
 Илешки С. 290, 295
 Илешкић Фр. 264, 280
 Јагић В. 1, 2, 75, 145, 162, 289
 Јакопсон Р. 188
 Јањанин М. 264, 271, 275
 Јелача С. 283
 Јелачић А. 285
 Јеленц М. 295
 Јенко С. 288
 Јесеновец Ф. 290
 Јесперсен О. 187, 191
 Јиха Ј. 89
 Јокл Н. 268
 Јонкеј 294
 Јордан 190
 Јурчић Ј. 287, 288
 Калан П. 287
 Калиндер 190
 Капидан 189
 Карановић М. 264, 277
 Караџић В. 84, 248, 249, 264, 270, 274
 Кармински 290
 Келемина Ј. 290
 Керсник Ј. 287
 Кидрич Ф. 290, 295
 Кизмић Шт. 293
 Кипарски 190
 Клаић А. 180—183
 Кланчар А. 290
 Клуге Ф. 34
 Ковачевић Б. 264
 Ковачевић С. 277
 Козак Ј. 291
 Колар И. 295

Колар М. 293
 Коларић Р. 288
 Колендић П. 280
 Копитар Ј. 274
 Кос М. 285, 295, 297
 Костић Д. 264, 275, 280, 281
 Кочић П. 277
 Коштиал И. 277, 289, 290, 291, 295
 Красовски А. 277
 Кре 268
 Кремжар М. 295
 Кречмер П. 30, 155, 156, 267, 268
 Кршевљаковић Х. 264
 Кристијансен 190
 Кроче Б. 278
 Крстић Б. 281
 Куба А. 174
 Куљбакин С. 61
 Курилович Ј. 189
 Лајовић А. 291
 Лалевић М. 271
 Лебен С. 291
 Ле Бон Г. 170, 171
 Леви-Брил А. 188
 Левстик Вл. 292, 295
 Левстик Ф. 288
 Легиша Ј. 291
 Лер-Сплавински Т. 110
 Лескин А. 55, 60, 84, 107, 115, 117,
 120, 132, 137, 139, 147, 149, 252
 Лилек Е. 292
 Линде С. 90
 Логар Ј. 295
 Ложар Р. 292
 Ломан 63
 Ломел Х. 34
 Лос Ј. 3, 13, 59, 73, 117
 Лукић Ј. 264
 Љапунов Б. 75
 Љубунчић С. 270
 Мажуранић Ф. 264
 Мазон А. 194, 208
 Мајер Г. 172
 Мајер А. 268
 Мајер-Липке 131, 250, 267
 Мајнхоф 190
 Малецки М. 61, 194, 208, 279
 Маретић Т. 261, 275, 283

Маролт Ф. 292
 Марузо 190
 Матић С. 281
 Медини М. 281
 Мејдинггер 270
 Меје А. 13, 25, 28, 29, 44, 45, 61, 62,
 72, 84, 95, 101, 106, 107, 115, 116,
 183—187
 Мелик А. 292
 Менцерат 190
 Менцингер 287
 Мердендорфер В. 292
 Мерхар Б. 292
 Микац М. 277
 Миклошич Ф. 28, 45, 59, 72, 75, 77,
 84, 85, 89, 90, 91, 95, 99, 100, 101,
 107, 117, 121, 122, 144, 149, 150, 269
 Милетич Љ. 195, 200
 Милетић Б. 263—284 *passim*
 Милошевић М. 270
 Мирчев 209
 Митровић Ј. 264
 Мишовић В. 264
 Младенов С. 107, 119, 200
 Московљевић М. 264, 265, 267, 271
 Мука А. 77
 Мулих Ј. 279
 Мурко М. 288, 292
 Мусић А. 163, 271
 Наумова В. 73, 74, 80
 Нахтигал Р. 292
 Недељковић Д. 180
 Недић Љ. 271
 Никетић Г. 284
 Новак В. 293, 294, 295
 Новаковић Н. 265
 Нојеса Р. 290
 Њич К. 73
 Облак В. 209
 Огрин Ф. 293
 Оберфел 294
 Острогорски Г. 264
 Ото 190
 Павел А. 295
 Павлиновић М. 282
 Павловић М. 169—180, 265
 Паунов Ал. 277
 Паунов Д. 266

Пач 268
 Педерсен Х. 55, 65, 187
 Перковић М. 277, 278, 282, 283
 Петковић Ж. 180
 Петковић С. 283
 Пирјевац А. 288, 293
 Пискерник А. 293
 Плетиершич 91
 Погодин А. 284
 Погорелов В. 145
 Покровски 131
 Поленаковић Х. 266
 Поповић Б. 281
 Поповић Ј. Ст. 264
 Поповић П. 209
 Поповић С. 271
 Пос 190
 Похлин М. 289, 295
 Прегељ Ј. 288
 Прерадовић Ђ. 266
 Примич Ј. 287
 Продановић Ј. 280
 Прохаска Ј. 294
 Пуљевски 212
 Пушкарију 190
 Радонић Ј. 279, 281
 Радошевић Н. 261—282 *passim*
 Рађеновић П. 278
 Рамберг Ј. 48, 54, 56, 138
 Рамовш Ф. 294, 295
 Раск 187
 Решетар М. 214—232, 246, 249, 253
 281, 282
 Риперја О. 293
 Робич М. 287
 Розвадовски Ј. 13, 14, 28
 Розов В. 286
 Романски С. 190
 Рончевић Н. 278
 Рос 190
 Роспонд С. 190
 Рудњицки М. 190
 Ружичић Г. 205, 209, 210, 211, 212, 213
 Рупел М. 288, 294, 295
 Сантфелд-Јенсен К. 187, 188
 Сашељ И. 295
 Сафаревич 190
 Секулић И. 271, 273

Сељичев А. 192, 194, 207, 284
 Симоновић И. 266, 294
 Скок П. 162, 262, 264, 266, 268, 284, 287
 Славић М. 295
 Слободњак А. 288, 293, 294
 Смаљ-Стошки Р. 45, 49, 90, 99, 105,
 111, 122
 Смиљанић Т. 179
 Смолеј В. 295
 Совре А. 288, 292
 Соловјев А. 281
 Сомер Ф. 25
 Сомерфелт А. 188
 Сосир Ф. 184, 189
 Срезњевски И. 91
 Станојевић Ст. 281, 285
 Стевановић М. 271, 272
 Стеле Ф. 295
 Стеско В. 295
 Стојановић Љ. 274, 281
 Стојићевић А. 272
 Стојковић Б. 272
 Стојковић М. 266
 Страшек М. 267, 272
 Стритар Ј. 287
 Строхал Р. 285
 Студит Т. 269
 Тавчар И. 287
 Талбицер 190
 Тађеран В. 285
 Твадел 190
 Тентор М. 285
 Тераћини 190
 Тодоровић Д. 267
 Томановић В. 246 — 251
 Томиншек Ј. 286, 295
 Томсен 157
 Томсон 187
 Томшич Ф. 295
 Трдина 287
 Трнка Б. 190
 Тројановић С. 286
 Тромбети 268
 Трубар П. 295
 Тума Х. 295
 Трубецкој Н. 189, 190
 Ђоровић В. 281, 285
 Турчић Ј. 272

- Узун Ф. 272
 Ујчић Т. 272, 278
 Улашин Х. 90, 91, 92
 Фанцев Ф. 280
 Феврије 190
 Петер 268
 Флус М. 263
 Фотије 269
 Френкел Ф. 189
 Фројд С. 170, 171
 Хаве Л. 184
 Хавранек Б. 148, 190
 Хам Ј. 181, 182, 183
 Ханри 184
 Хауптман Ј. 285
 Хауфен 294
 Хемерих 187
 Хирт Х. 23, 24, 25, 268
 Хјелмслев Л. 187
 Хочевар З. 295
 Храсте М. 251—260, 257, 258, 259
 Храстник О. 299
 Христијани 138, 154
- Хујер О. 13, 29, 30, 283
 Цанкар И. 287, 290
 Царић Ј. 252
 Цонев Б. 209
 Црнић Р. 250
 Чапек К. 286
 Чермель Л. 288
 Чернич М. 295
 Чинкл 294
 Чоп М. 288
 Чубриловић В. 285
 Шафарик П. 270, 282
 Шимчик А. 267
 Шкерљ 292
 Шмит Ј. 290
 Шолар Ј. 288
 Шпехт Ф. 30
 Шрер 294
 Штибер З. 190
 Шулек Б. 263, 265
 Шурмин Ђ. 272
 Шухарт Х. 155

Све рукописе треба слати проф. А. Велику, Београд, Франкопазова 30
 (односно од уредника саобраћајне листе за Јужнословенски филолог).

Јужнословенски филолог издаје засица два пута годишње у свескама
 од 10—16 штампаних табака или уједној књизи од 16—25 штампаних табака.

Годишња је цена 100 динара за Краљевину Југославију, тако
 за иностранство. Старије године од 25 динара, 100 динара за оне
 државе у којима је поштом од VII до XIX свака по 50 динара. Од прве
 године објављене мали број примерака и може се добити само када се купе
 веће количине књиге (д. XV).

Уредница се налази у редакцији Франкопазова ул. бр. 30 или у Би-
 архивама Голиковској ул. С. Б. Шћипановићу у Београду.

Главни сарадници књиге Јужнословенског филолога су књижевници Боне
 Кона и Београд.